

«GÖMRÜK HÜQUQU»

MÖVZU 1.

GÖMRÜK HÜQUQU FƏNNİNİN PREDMETİ

1. Gömrük işinin mahiyyəti və strukturu.
2. Gömrük hüququnun predmeti
3. Gömrük hüququnun hüququn digər sahələri ilə əlaqəsi
4. Gömrük siyasəti və gömrük qanunvericiliyi
5. Gömrük işi və bu sahədə qanunvericiliyin inkişaf tarixinə dair
6. Gömrük işi sahəsində qanunvericiliyin formalaşması prosesi

Gömrük işinin mahiyyəti və strukturu.

Azərbaycan iqtisadiyyatında bazar münasibəthrinin inkisafı, xarici iqtisadi fəaliyyətin daha da liberallaşdırılması, sahibkarlıq və təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olan səxslər, habelə tələbələr, aspirantlar və müəllimlər tərəfindən gömrük işinə, gömrük məsələləri üzrə qanunvericiliyə, digər tərəfdən isə gömrük hüququnun inkisaf problemlərinə maraq dairəsinin kəskin surətdə artdığını göstərir. Bu maraq isə gömrük hüququ üzrə vəsaitin olmaması, dövrü nəslərdə bu sahəyə dair materialların və milli dildə kitab buraxılışının qismən az olması ilə əlaqədardır.

Digər tərəfdən isə qeyd etmək lazımdır ki, gömrük hüququ üzrə sabiq ittifaq dövründə nəşr olunmuş tədris vəsaitləri və suveren Rusiya Federasiyasına mənsub olan - Rusiya Gömrük hüququna aid dərsliklər, habelə K. F. Heydərovun «Gömrük işinin əsasları» toplusu (4 cildə) istisna olmaqla göstərilən sahəyə dair stabil bir dərslik yoxdur.

Məhz bu göstərilənlər gömrük problemlərinin həlli baxımından bu tədris vəsaitinin yaranmasına yaradıcılıq impulsu vermişdir.

Müəllif tərəfindən bir sıra aktual gömrük-hüquq problemlərinin həllinə kifayət qədər istinad, mövcud ədəbiyyat mənbələrindən istifadə edilməsi, normativ-hüquqi aktların müqayisəli və hərtərəfli təhlili, nəticələrin şərhli «Gömrük hüququ» tədris vəsaitinin işlənilib hazırlanmasına səbəb olmuşdur.

Gömrük hüququnun xarakteristikası zamanı Azərbaycan hüquq elminin sərbəst kompleks bir sahəsi kimi onun təhlilinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Bir sıra mühüm məsələlərin həlli konseptual elmi-nəzəri, praktiki xarakter daşıyır və tədris vəsaiti ümumi strukturuna görə ümumi, əsas və xüsusi hissələrdən ibarətdir.

Ümumi hissədə Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin elmi-nəzəri, hüquqi əsasları, onun strukturu müfəssəl şəkildə öz əksini tapmışdır. Bu hissədə gömrük hüququnun predmeti, sistem və mənbələri, gömrük hüquq münasibətləri, normaları, gömrük hüquq münasibətləri və gömrük hüququnun obyektləri və subyektləri, hüquq pozulmasına görə məsuliyyət məsələləri şərh olunmaqla gömrük hüququnun kompleks hüquq sahəsinin yeni və sərbəst bir elementi olduğu göstərilir.

Əsas hissədə mal və nəqliyyat vasitələrinin sərhəddən keçirilməsinin gömrük rəsmiləşdirilməsinin, nəzarətinin aparılmasının hüquqi tənzimlənməsi qaydaları, gömrük rejimləri, onlar üzrə gömrük proseduralarının tətbiqinin, gömrük nəzarəti formalarının və nəhayət gömrük tənzimlənmələrinin, ödənişlərin aparılmasının, gömrük güzəştlərinin, gömrük statistikasının və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının aparılmasının qanunvericilik, hüquqi-normativ aktların tətbiqi ilə əlaqədar təhlili, tafsiri-sarhi hüquqi əsaslarla müqayisəli surətdə verilmişdir.

Xüsusi hissədə isə hüquq-mühafizə statusu verilmiş gömrük orqanlarının inzibati-hüquqi, inzibati-prosessual, cinayət-hüquqi, cinayət-prosessual, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti formaları, digər tərəfdən isə Azərbaycan gömrük təşkilatının gömrük işi sahəsində beynəlxalq - hüquqi əməkdaşlığına dair problemlər hərtərəfli və geniş surətdə təhlil olunaraq açıqlanmış və bu sahədə fəaliyyət göstərən bəzi beynəlxalq təşkilatların, birliklərin xarakteristikaları verilmişdir.

Bir sözlə gömrük hüququ gömrük-hüquq münasibətlərini tənzimləyən normativ-hüquqi aktların məcmusu əsasında Azərbaycan qanunvericiliyinin bir sahəsi kimi, habelə gömrük-hüquq münasibətləri haqqında biliklərin məcmusu olan bir elm kimi xarakterizə olunmuşdur.

Müəllifin təqdim etdiyi vəsaitdə qarşıda qoyulan məqsəd bə məsələlərə nail olunmaqla bu sahədəki aidiyyəti problemlər öz həllini tapmışdır.

Vəsait gömrük hüququnun öyrənilməsinə həsr olunmuş tədris vəsaitlərindəndir və şübhəsiz ki, iqtisadçılar, hüquqşünaslar, xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan iş adamları və onların partnyorları, tələbələr, müdavimlər, habelə aspirantlar, ümumilikdə isə geniş oxucu kütləsi üçün geniş maraq doğuracaqdır.

Gömrük işinin mahiyyəti və strukturunun izahı və əsaslandırılması problemi konseptual-nəzəri deyil, eyni zamanda praktiki əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin (GM) birinci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasında Gömrük işini malların və nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının Gömrük sərhəddindən keçirilməsinin qaydaları və şərtləri, Gömrük ödənişlərinin alınması, Gömrük rəsmiləşdirilməsi, Gömrük nəzarəti və Gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin digər vasitələri təşkil edir. Bu qısa və səliş tərif bütünlüklə Gömrük işinin məğzini tam açma biləcəyəmiz, əsasən onu xarakterizə edə bilər.

İlk baxışda Gömrük işi mahiyyət etibarı ilə sadə görünsə də, mürəkkəb və kompleks xarakterli, həm də onun elementlərinin həmcins olmaması ilə diqqəti cəlb edir.

Bu Gömrük işinin, mütəlif yönümlü və müxtəlif məqsədli məsələlərin hallı yolları ilə əlaqədardır. Gömrük işinin özünəməxsusluğu da məhz burada özünü biruzə verir.

Gömrük işinin tərkibinə yuxanda göstərilənlərdən başqa (GM, maddə 1), Gömrük statistikasi və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının aparılması (XIF MN), qaçaqmalçılıq və Gömrük işi sahəsindəki digər cinayətlərə qarşı mübarizə, Gömrük qaydalarının pozulması ilə bağlı icraatın apanılması, habelə Gömrük qaydalarının pozulması ilə bağlı işlərə baxılması da aid edilməlidir. Belə bir yanaşma Gömrük işi strukturunun, nəzəri cəhətdən tam açılmasına xidmət edir.

Gömrük işinin strukturu ümumilikdə aşağıdakı 12 blokda öz əksini tapmışdır:

1. Gömrük siyasəti;
2. Gömrük sərhədindən mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi (prinsipləri);
3. Gömrük rejimləri;
4. Gömrük-tarif tənzimlənməsi;
5. Gömrük ödənişləri;
6. Gömrük rəsmiləşdirilməsi;
7. Gömrük nəzarəti;
8. Gömrük statistikasi və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası;
9. Qaçaqmalçılıq və Gömrük işi sahəsindəki digər cinayətlər;
10. Gömrük qaydalarının pozulması və ona görə məsuliyyətlər;
11. Gömrük qaydalarının pozulmasına görə işlərin icraatı;
12. Gömrük qaydalarının pozulması üzrə işlərə baxılması.

Yuxarıda göstərilən blokların hər biri Gömrük işində nə qədər müstəqil hesab edilsə də, bu bir o qədər də şərtidir. Çünki onların mahiyyəti, rolu və statusu müxtəlif olsa da, ümumilikdə Gömrük işinin bütövlüyü amilinə (geniş mənada daxili və xarici iqtisadi məsələlərə) xidmət edir.

Yuxarıda göstərilən ayrı-ayrı blokların statusunu tənzimləmək üçün Gömrük hüququnun müstəsna rolu vardır. Ümumilikdə Gömrük hüququ müxtəlif hüquq normalarının məcmusundan ibarətdir (inzibati məsuliyyət normaları və prosessual Gömrük hüquq normaları). Gömrük hüququnun inzibati məsuliyyət normaları ilə prosessual Gömrük hüquq normalarını fərqləndirmək lazımdır.

Məsələn, qaçaqmalçılıq, Gömrük ödənişlərindən yayınma və Gömrük işi sahəsindəki digər cinayətlər inzibati cinayət hüquq normaları ilə tənzimlənir və GM-də müvafiq maddələrlə göstərilmişdir. Eyni zamanda Gömrük orqanları qaçaqmalçılıq və digər cinayətlər zamanı, hüquq-mühafizə orqanı kimi, cinayətin törədilməsi səbəblərini və cinayəti törədənlərin şəxsiyyətinin vaxtında müəyyən edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi əsasında cinayət işi qaldıra bilər.

Inzibati Gömrük hüquq normalarının gömrük-prosessual hüquq normalarından fərqi daha aydın, GM-də öz əksini tapmışdır: «Gömrük qaydalarının pozulması və bu

pozuntulara gora məsuliyyət. Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzra icraat və həmin işlərə baxılma». Bu bölmə özlüyündə iki sərbəst yarım bölmədən ibarətdir.

Birinci yarım bölmə inzibati məsuliyyət üzrə Gömrük hüququna daxil olan gömrük qaydalarının pozulmasının müəyyənləşdirilməsi, pozuntulara görə məsuliyyət, cəza novləri, gömrük pozuntularının təsnifatı (siyahısı) və pozuntulara uyğun konkret cəza növlərinin tətbiq edilməsi məsələlərini əhatə edir.

İkinci yarım bölmə işə gömrük-prosessual normalarına aid olan, gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlərin icraatını və onlara baxılmanın ümumi şərtlərini özündə əks etdirən məsələləri əhatə edir. Hazırda bu müddəalar dəgər bir məcəlləyə köçürülüb. («Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsi» nə əlavə olunub 2003 ildə qəbul olunmuş yeni mətninə)

Gömrük hüququnun predmeti və onun hüququn digər sahələri ilə əlaqəsi

Bildiyiniz kimi, hər bir hüquq sahəsinin öz predmeti və tənzimləmə üsulları vardır. Gömrük hüququ-hüquq elmləri sahəsində yeni və ən az tədqiq olunmuş, sahə olduğu üçün digər hüquq sahələri ilə müqayisədə, öz predmeti və tənzimlənmə üsulları barədə hüquqşünaslar arasında vahid fikir yoxdur. Bclə ki, bir qrup hüquqşünaslar gömrük hüququnu, ancaq gömrük işi haqqındakı qanunlar barədə konkret, lakin sərbəst olmayan hüquq sahəsi kimi, digər bir qrupu isə onu inzibati hüquq sahəsinin sərbəst bir qolu kimi qəbul edirlər.

Hər iki fikir söyləyən hüquqşünasların arqumentlərinin heç də əsassız olmadığını demək olar. Lakin gömrük hüququnun sərbəst bir sahə olduğu fikri, cəmiyyətdə daha çox özünə tərəfdar toplaya bilmişdir. Son zamanlar bu sahədə hüquqşünaslarla iqtisadçı alimlər arasında daha çox elmi mübahisələr gedir. Bu fikir mübadilələrində iqtisadçılar daha çox iş adamları və sahibkarların dövlət idarəetmə orqanları ilə münasibətlərin hüquqi cəhətdən daha səmərəli tənzimlənməsini, hüquqşünaslar isə bu münasibətlərin tənzimlənməsi zamanı mülki, inzibati, maliyyə və digər hüquq sahələrinin hüquqi normalarının yerinə yetirilməsini irəli sürürlər.

Gömrük hüququnun sərbəst bir sahə olması ilə bağlı irəli sürülən arqumentləri araşdıraq.

Bütün hüquq sahələrinin öz konkret təhqiqat sahəsi predmeti və bu sahəni tənzimləmək üçün xüsusi hüquqi normalar toplusu vardır.

Əgər biz gömrük hüququnun əhatə etdiyi gömrük işinin strukturuna və xüsusiyyətlərinə diqqət yetirsək, onda konkret olaraq belə mürəkkəb bir sahənin hüquqi tənzimlənməsi üçün ayrıca sahəyə ehtiyac olduğunu görürük. Gömrük hüququnun predmeti gömrük işi sahəsindəki ictimai münasibətlərin hüquqi normalarla tənzimlənməsidir.

Gömrük işi öz tərkibinə və strukturuna görə çox mürəkkəb olub, kompleks xarakter daşıyır. Ona görə də gömrük işi sahəsindəki ictimai münasibətləri, tənzimlənmə

xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif hüquq sahələrini əhatə edən aşağıdakı 3 qrupa bölmək olar:

- 1) konstitusiya (dövlət) hüquqları;
- 2) üstünlük təşkil edən inzibati və inzibati-prosessual hüquqlar;
- 3) mülki, cinayət, əmək və digər hüquq sahələri, habelə qismən beynəlxalq hüquq;

Əgər gömrük işi sahəsindəki ictimai münasibətlər gömrük işinin strukturuna uyğun təsnif olunarsa, onda aşağıdakı qruplar alınar:

- 1) Gömrük siyasəti sahəsindəki ictimai münasibətlər;
- 2) Mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhəddindən keçirilməsi ilə əlaqədar prinsiplər və münasibətlər;
- 3) Gömrük rejiminin statusunu xarakterizə edən münasibətlər;
- 4) Gömrük-tarif tənzimlənməsi sahəsindəki münasibətlər;
- 5) Gömrük ödənişlərinin toplanması sahəsindəki münasibətlər;
- 6) Gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə əlaqədar münasibətlər;
- 7) Gömrük nəzarəti sahəsindəki münasibətlər;
- 8) Gömrük statistikasını və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası sahəsindəki münasibətlər;
- 9) Qaçaqmalçılıq və gömrük işi sahəsindəki digər cinayətlərlə əlaqədar münasibətlər;
- 10) Gömrük qaydalarının pozulması və ona görə məsuliyyətlə bağlı münasibətlər;
- 11) Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar işlərin icraatı ilə bağlı münasibətlər;
- 12) Gömrük qaydalarının pozulması ilə bağlı işlərə baxılması ilə əlaqədar münasibətlər.

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Komitəsi qonşu dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla məhz yuxarıda sadalanan münasibətlər əsasında öz işini aparır.

Yuxarıda qeyd olunan ictimai münasibətlər təkcə hüquqi normalarla deyil, Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsində və «Gömrük tarifi haqqında» qanununda da öz əksini tapmışdır. Bu münasibətlər içərisində daha çox mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi, gömrük rejiminin statusu, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti, gömrük ödənişlərinin alınması və gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin hüquqi vəziyyəti ilə əlaqədar olan ictimai münasibətlər daha üstünlüyə malikdirlər. Bu münasibətlər idarəetmə xarakterinə malik olub, daha çox inzibati-hüquqi tənzimlənmə sahəsinə aiddir. Lakin münasibətləri təkcə bu sahə ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Belə ki, qaçaqmalçılıq və gömrük sahəsindəki digər cinayətlər GM-də göstəriləni kimi Cinayət Məcəlləsinin normaları ilə tənzimlənir. Əgər bu sahədə olan pozuntular gömrük orqanlarının səlahiyyətinə aid edilmişdirsə, onda bu işlər Cinayət-Prosessual Məcəllənin normalarına uyğun həyata keçirilir.

Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar GM-nin X bölməsindəki «Gömrük qaydalarının pozulması və bu pozuntulara görə məsuliyyət» xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bu qaydaların tənzimlənməsinin hüquqi normaları, əgər bir tərəfdən, inzibati hüquq sahəsinə aiddirsə, digər tərəfdən inzibati-prosessual hüquq sahəsinə aiddir.

Gömrük işi sahəsində gömrük tarifi və gömrük ödənişlərinin alınması ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsi zamanı inzibati, maliyyə, bank və vergi hüquqları, habelə valyuta qanunvericiliyi ilə əlaqədar hüquqi normalardan da istifadə olunur.

Bu halları konkret olaraq Gömrük Məcəlləsinə uyğun araşdıraq. Məcəllədə göstərilir ki, «Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən aparılan mallara əlavə dəyər vergisinin tətbiqi bu Məcəlləyə və «Əlavə dəyər vergisi» haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun həyata keçirilir» (1 yanvar 2001-ci ildən «Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi» qüvvəyə mindiyinə görə bütün vergilər bu Məcəllə ilə tənzimlənir): Göründüyü kimi bu zaman münasibətlərin tənzimlənməsi vergi hüququnun normaları əsasında həyata keçirilir.

Başqa bir misal. Məcəllədə göstərilir ki, «Azərbaycan Respublikasının gömrük işini aparan icra hakimiyyəti orqanının, Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırmaqla, kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan ayrı-ayrı malların sadələşdirilmiş, güzəştli qaydada Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün miqdar və dəyər məhdudiyyətlərini müəyyən etmək hüququna malikdir». Gömrük Komitəsinin Maliyyə Nazirliyi ilə razılaşdıraraq həyata keçirdiyi bu maddə inzibati və maliyyə hüquqlarının hüquqi normaları ilə tənzimlənir.

Məcəllənin 119-cu maddəsinə uyğun olaraq gömrük ödənişlərinin möhlət verilməsinə və ya vaxtının uzadılmasına görə Milli Bankın verdiyi kreditlər üzrə, həmin bankın müəyyən etdiyi dərəcələrə uyğun olaraq faizlərin alınıb dövlət büdcəsinə keçirilməsi zamanı bank hüququnun normativ qaydalarından istifadə olunur.

Gömrük orqanlarında çalışan vəzifəli şəxslərin statusu ilə bağlı münasibətlər əmək hüququnun normalarına uyğun həyata keçirilir. Gömrük Məcəlləsinin maddələrinə görə gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin əmək haqqı, iş vaxtı, əlavə işləməyə görə ödənişlərin miqdarı, pensiya təminatı, sosial müdafiə və s. habelə onların hüquq-mühafizə orqanlarında çalışan dövlət məmurları ilə eyni statusa malik olmaları ilə əlaqədar olan bütün münasibətlər əsasən əmək hüququ normaları ilə tənzimlənir.

Məcəllədə nəzərdə tutulan «milli valyuta, milli valyutada qiymətli kağızlar və xarici valyutaların keçirilməsi» ilə əlaqədar olan münasibətlər isə Azərbaycan Respublikasının valyuta qanunvericiliyinin hüquqi normalarına uyğun həyata keçirilir.

Bütün deyilənləri yekunlaşdırmaq istəsək, gömrük işində ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi üçün Konstitusiya (dövlət), inzibati, inzibati-prosessual, maliyyə, cinayət, əmək, bank, pensiya, mülki, habelə qismən beynəlxalq hüquq sahələrinin normaları, eləcə də valyuta və girov qanunvericiliyinin normalarından istifadə edilməsi, gömrük

hüququnun sərbəst bir sahə kimi fəaliyyət göstərməsinə nəinki mane olur, əksinə onu vacib edir.

Bütünlükdə, gömrük işinin hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi mexanizmini yalnız gömrük hüququnun sərbəst hüquq sahəsi olması nəticəsində hayata keçirtmək mümkündür.

Gömrük hüququnun əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

1) gömrük işini həyata keçirmək, onun inkişafını və təkmilləşdirilməsini təmin etmək üçün, gömrük və digər müvafiq dövlət orqanlarına səmərəli fəaliyyət şəraiti yaratmaq;

2) gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi üçün optimal, elmi cəhətdən əsaslandırılmış və daha çox demokratik dəyərlərə söykənmiş gömrük sistemi yaratmaq;

3) ölkə vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının qanuni təminatı, onların birləşdiyi ictimai birliklərin gömrük işi ilə əlaqədar fəaliyyətləri zamanı, habelə, xarici vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayan fiziki şəxslərin, həmçinin hüquqi şəxslərin gömrük qanunvericiliyində nəzərdə tutulan bütün hüquqlarının qorunması üçün möhkəm, sabit hüquqi təminat yaratmaq;

4) Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi üstünlüklərini və maraqlarını qorumaq (ilk növbədə burada söhbət ölkəmizin iqtisadi suverenliyi və iqtisadi təhlükəsizliyindən, daxili bazarın qorunmasından, milli iqtisadiyyatın inkişafının stimullaşdırılmasından, həmçinin Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq əlaqələrindən getməlidir).

Gömrük hüququnun prinsiplərinə isə aşağıdakılar aiddir:

1) qanunçuluq;

2) demokratiklik;

3) əhatəli və aydın gömrük tənzimlənməsi;

4) gömrük hüququnun vasitə və alətlərinin səmərəli təminatı;

5) gömrük işi sahəsində beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq və təcrübədən yararlanmaq.

Qanunçuluq-gömrük sisteminin fəaliyyət göstərməsi və gömrük hüququ üçün əsas prinsip sayılır. Bu prinsip digər sahələrdə olduğu kimi, Konstitusiya ilə təsbit olunmuşdur. 1995-ci ildə qəbul olunmuş «Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının» 7-ci maddəsinin IV bəndində yazılır: «Bu Konstitusiyanın müddəalarına əsasən qanunvericilik, icra (*Gömrük Komitəsi dövlət icra orqanı sayılır*- müəllif) və məhkəmə hakimiyyətləri qarşılıqlı fəaliyyət göstərir və öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqildirlər». Konstitusiyanın bu maddəsi Dövlət Gömrük Komitəsinə öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqillik verməsi bir daha Azərbaycan Respublikasında sərbəst gömrük siyasəti aparmaq üçün gömrük hüququnun vacibliyini gündəmə gətirir.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsində gömrük siyasətinin əsas məqsədlərindən biri də məhz Konstitusiya və Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarından irəli gələn tələblərin icra edilməsidir.

Məcəllənin 243-cü maddəsi bilavasitə gömrük qaydalarının pozulması zamanı qanunçuluğun təmin edilməsi ilə əlaqədardır.

Maddədə deyilir: «Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzrə icraat və bu işlərə baxılma, eləcə də tənbehtmə barədə Azərbaycan Respublikası Gömrük orqanlarının qərarlarının icrası qıti olaraq qanunçuluq əsasında həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Gömrük orqanları və onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən gömrük qaydalarının pozulmasına görə təsir vasitələrinin tətbiqi onların səlahiyyətləri daxilində və dəqiq olaraq Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirilir». Bizcə əlavə şərhə ehtiyac yoxdur.

Demokratiklik - gömrük hüququnun prinsipi kimi özünü bir neçə cür göstərir. Gömrük Məcəlləsinin Preambulasında öz əksini tapmış «gömrük işi sahəsində təsərrüfat subyektlərinin, fiziki şəxslərin və dövlət orqanlarının hüquqlarının müdafiəsinin təmin olunmasının» özü elə demokratikliyin bir formasıdır.

GM-də gömrük orqanlarının əsas funksiyalarından olan ictimai asayişin, əhəlinin mənəviyyatının, insanların həyat və sağlamlığının heyvan və bitkilərin, ətraf mühitin qorunması, gətirilən malların istehlakçıların mənafeyinin müdafiəsi sahəsində tədbirlərin həyata keçirilməsi elə demokratikliyin nümunələridir. GM-də nəzərdə tutulan məlumatlandırma və məsləhətvermə, ilkin qərarların qəbul edilməsi də gömrük hüququnun demokratik hüquq normalarına əsaslanır. Məcəllənin 40-cı fəsilə əsasən gömrük qaydalarının pozulmasında iştirak edən şəxslərin hüquqlarına həsr olunmuşdur. Belə misalların sayını kifayət qədər artırmaq olar.

Əhatəli və aydın gömrük tənzimlənməsi-gömrük işi sahəsindəki ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsini tam və hərtərəfli əhatə edən gömrük hüququ prinsipidir. Söhbət bu münasibətlərin imkan daxilində maksimum əhatə oluna bilməsindən gedir.

Gömrük-hüquq vasitə və alətlərinin səmərəliliyinə təminat və onların səmərəliləşdirilməsi-dedikdə, gömrük nəzarəti vasitələrinin genişləndirilməsi, mal dövriyyəsində müxtəlif gömrük rejimlərindən istifadə, gömrük brokeri, gömrük tərcüməçisi və s. kimi yeni formalardan istifadə nəzərdə tutulur. Eyni zamanda mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi, gömrük nəzarəti, gömrük ödənişləri də gömrük-hüquq vasitə və alətlərindən hesab olunur.

Gömrük işi sahəsində beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq və bu təcrübədən yararlanmaq. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq sahəsindəki fəaliyyəti təqdirəlayiqdir. Belə ki, gömrük işi sahəsindəki dövlətlərarası və beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsi zamanı beynəlxalq hüquq

normalarından geniş istifadə olunur. Bu tendensiya GM-nin müvafiq maddələrində də öz əksini tapmışdır.

Məcəllədə yazılmışdır: «Azərbaycan Respublikası beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın inkişaf etdirilməsi və möhkəmləndirilməsi üçün digər dövlətlərlə gömrük ittifaqları, sərbəst iqtisadi zonalar yaradır, gömrük məsələləri üzrə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun sazişlər bağlayır» . 6-ci maddədə isə qeyd olunur ki, dövlətlərarası müqavilələrdə müəyyən edilən qaydalar, respublika qanunvericiliyində müəyyən olunan qaydalardan fərqlənərsə, onda dövlətlərarası müqavilələrin qaydaları tətbiq olunur.

Gömrük işi öz tərkibinə və strukturuna görə çox mürəkkəb olub, kompleks xarakter daşıyır. Ona görə də gömrük işi sahəsindəki ictimai münasibətləri, tənzimlənmə xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif hüquq sahələrini əhatə edən aşağıdakı 3 qrupa bölmək olar:

1. konstitusiya (dövlət) hüquqları;
2. üstünlük təşkil edən inzibati və inzibati-prosessual hüquqlar;
3. mülki, cinayət, əmək və digər hüquq sahələri, habelə qismən beynəlxalq hüquq;

Əgər gömrük işi sahəsindəki ictimai münasibətlər gömrük işinin strukturuna uyğun təsnif olunarsa, onda aşağıdakı qruplar alınar:

1) Gömrük siyasəti sahəsindəki ictimai münasibətlər;

1. Mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhəddindən keçirilməsi ilə əlaqədar prinsiplər və münasibətlər;

2. Gömrük rejiminin statusunu xarakterizə edən münasibətlər;

3. Gömrük-tarif tənzimlənməsi sahəsindəki münasibətlər;

4. Gömrük ödənişlərinin toplanması sahəsindəki münasibətlər;

5. Gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə əlaqədar münasibətlər;

6. Gömrük nəzarəti sahəsindəki münasibətlər;

7. Gömrük statistikasına və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası sahəsindəki münasibətlər;

8. Qaçaqmalçılıq və gömrük işi sahəsindəki digər cinayətlərlə əlaqədar münasibətlər;

9. Gömrük qaydalarının pozulması və ona görə məsuliyyətlə bağlı münasibətlər;

10. Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar işlərin icraatı ilə bağlı münasibətlər;

11. Gömrük qaydalarının pozulması ilə bağlı işlərə baxılması ilə əlaqədar münasibətlər.

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Komitəsi qonşu dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla məhz yuxarıda sadalanan münasibətlər əsasında öz işini aparır.

Yuxarıda qeyd olunan ictimai münasibətlər təkcə hüquqi normalarla deyil, Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsində və «Gömrük tarifi haqqında»

qanununda da öz əksini tapmışdır. Bu münasibətlər içərisində daha çox mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi, gömrük rejiminin statusu, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti, gömrük ödənişlərinin alınması və gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin hüquqi vəziyyəti ilə əlaqədar olan ictimai münasibətlər daha üstünlüyə malikdirlər. Bu münasibətlər idarəetmə xarakterinə malik olub, daha çox inzibati-hüquqi tənzimlənmə sahəsinə aiddir. Lakin münasibətləri təkcə bu sahə ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Belə ki, qaçaqmalçılıq və gömrük sahəsindəki digər cinayətlər GM-də göstərildiyi kimi Cinayət Məcəlləsinin normaları ilə tənzimlənir. Əgər bu sahədə olan pozuntular gömrük orqanlarının səlahiyyətinə aid edilmişdirsə, onda bu işlər Cinayət-Prosessual Məcəllənin normalarına uyğun həyata keçirilir.

Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar GM-də «Gömrük qaydalarının pozulması və bu pozuntulara görə məsuliyyət» xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bu qaydaların tənzimlənməsinin hüquqi normaları, əgər bir tərəfdən, inzibati hüquq sahəsinə aiddirsə, digər tərəfdən inzibati-prosessual hüquq sahəsinə aiddir.

Gömrük işi sahəsində gömrük tarifi və gömrük ödənişlərinin alınması ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsi zamanı inzibati, maliyyə, bank və vergi hüquqları, habelə valyuta qanunvericiliyi ilə əlaqədar hüquqi normalardan da istifadə olunur.

Bu halları konkret olaraq Gömrük Məcəlləsinə uyğun araşdıraraq Məcəllənin 110-cu maddəsində göstərilir ki, «Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən aparılan mallara əlavə dəyər vergisinin tətbiqi bu Məcəlləyə və «Əlavə dəyər vergisi» haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun həyata keçirilir» Göründüyü kimi bu zaman münasibətlərin tənzimlənməsi vergi hüququnun normaları əsasında həyata keçirilir.

Başqa bir misal. Məcəllədə göstərilir ki, «Azərbaycan Respublikasının gömrük işini aparan icra hakimiyyəti orqanının, Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırmaqla, kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan ayrı-ayrı malların sadələşdirilmiş, güzəştli qaydada Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün miqdar və dəyər məhdudiyətlərini müəyyən etmək hüququna malikdir» . Gömrük Komitəsinin Maliyyə Nazirliyi ilə razılaşdıraraq həyata keçirdiyi bu maddə inzibati və maliyyə hüquqlarının hüquqi normaları ilə tənzimlənir.

Məcəlləyə uyğun olaraq gömrük ödənişlərinin möhlət verilməsinə və ya vaxtının uzadılmasına görə Mərkəzi Bankın verdiyi kreditlər üzrə, həmin bankın müəyyən etdiyi dərəcələrə uyğun olaraq faizlərin alınub dövlət büdcəsinə keçirilməsi zamanı bank hüququnun normativ qaydalarından istifadə olunur.

Gömrük orqanlarında çalışan vəzifəli şəxslərin statusu ilə bağlı münasibətlər əmək hüququnun normalarına uyğun həyata keçirilir. Məcəllənin maddələrinə görə gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin əmək haqqı, iş vaxtı, əlavə işləməyə görə ödənişlərin miqdarı, pensiya təminatı, sosial müdafiə və s. habelə onların hüquq-mühafizə

orqanlarında çalışan dövlət məmurları ilə eyni statusa malik olmaları ilə əlaqədar olan bütün münasibətlər əsasən əmək hüququ normaları ilə tənzimlənir.

Məcəllənin maddəsində nəzərdə tutulan «milli valyuta, milli valyutada qiymətli kağızlar və xarici valyutaların keçirilməsi» ilə əlaqədar olan münasibətlər isə Azərbaycan Respublikasının valyuta qanunvericiliyinin hüquqi normalarına uyğun həyata keçirilir.

Bütün deyilənləri yekunlaşdırmaq istəsək, gömrük işində ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi üçün Konstitusiya (dövlət), inzibati, inzibati-prosessual, maliyyə, cinayət, əmək, bank, pensiya, mülki, habelə qismən beynəlxalq hüquq sahələrinin normaları, eləcə də valyuta və girov qanunvericiliyinin normalarından istifadə edilməsi, gömrük hüququnun sərbəst bir sahə kimi fəaliyyət göstərməsinə nəinki mane olur, əksinə onu vacib edir.

Bütünlükdə, gömrük işinin hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi mexanizmini yalnız gömrük hüququnun sərbəst hüquq sahəsi olması nəticəsində həyata keçirtmək mümkündür.

Gömrük hüququnun əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

1) gömrük işini həyata keçirmək, onun inkişafını və təkmilləşdirilməsini təmin etmək üçün, gömrük və digər müvafiq dövlət orqanlarına səmərəli fəaliyyət şəraiti yaratmaq;

4) gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi üçün optimal, elmi cəhətdən əsaslandırılmış və daha çox demokratik dəyərlərə söykənmiş gömrük sistemi yaratmaq;

5) ölkə vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının qanuni təminatı, onların birləşdiyi ictimai birliklərin gömrük işi ilə əlaqədar fəaliyyətləri zamanı, habelə, xarici vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayan fiziki şəxslərin, həmçinin hüquqi şəxslərin gömrük qanunvericiliyində nəzərdə tutulan bütün hüquqlarının qorunması üçün möhkəm, sabit hüquqi təminat yaratmaq;

4) Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi üstünlüklərini və maraqlarını qorumaq (ilk növbədə burada söhbət ölkəmizin iqtisadi suverenliyi və iqtisadi təhlükəsizliyindən, daxili bazarın qorunmasından, milli iqtisadiyyatın inkişafının stimullaşdırılmasından, həmçinin Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq əlaqələrindən getməlidir).

Gömrük hüququnun prinsiplərinə isə aşağıdakılar aiddir:

6) qanunçuluq;

7) demokratiklik;

8) əhatəli və aydın gömrük tənzimlənməsi;

9) gömrük hüququnun vasitə və alətlərinin səmərəli təminatı;

10) gömrük işi sahəsində beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq və təcrübədən yararlanmaq.

Qanunçuluq-gömrük sisteminin fəaliyyət göstərməsi və gömrük hüququ üçün əsas prinsip sayılır. Bu prinsip digər sahələrdə olduğu kimi, Konstitusiya ilə təsbit

olunmuşdur. 1995-ci ildə qəbul olunmuş «Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının» 7-ci maddəsinin IV bəndində yazılır: «Bu Konstitusiyanın müddəalarına əsasən qanunvericilik, icra (*Gömrük Komitəsi dövlət icra orqanı sayılır*- müəllif) və məhkəmə hakimiyyətləri qarşılıqlı fəaliyyət göstərir və öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqildirlər» . Konstitusiyanın bu maddəsi Dövlət G. mruk Komitəsinə öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqillik verməsi bir daha Azərbaycan Respublikasında sərbəst gömrük siyasəti aparmaq üçün gömrük hüququnun vacibliyini gündəmə gətirir.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 2-ci maddəsində gömrük siyasətinin əsas məqsədlərindən biri də məhz Konstitusiya və Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarından irəli gələn tələblərin icra edilməsidir.

Məcəllənin müvafiq maddəsi bilavasitə gömrük qaydalarının pozulması zamanı qanunçuluğun təmin edilməsi ilə əlaqədardır.

Məcəllədə deyilir: «Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzrə icraat və bu işlərə baxılma, eləcə də tənbehtmə barədə Azərbaycan Respublikası Gömrük orqanlarının qərarlarının icrası qıti olaraq qanunçuluq əsasında həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Gömrük orqanları və onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən gömrük qaydalarının pozulmasına görə təsir vasitələrinin tətbiqi onların səlahiyyətləri daxilində və dəqiq olaraq Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirilir» . Bizcə əlavə şərhə ehtiyac yoxdur.

Demokratiklik - gömrük hüququnun prinsipi kimi özünü bir neçə cür göstərir. Gömrük Məcəlləsinin Preambulasında öz əksini tapmış «gömrük işi sahəsində təsərrüfat subyektlərinin, fiziki şəxslərin və dövlət orqanlarının hüquqlarının müdafiəsinin təmin olunmasının» özü elə demokratikliyin bir formasıdır.

GM-nin maddəsində gömrük orqanlarının əsas funksiyalarından olan ictimai asayişin, əhalinin mənəviyyatının, insanların həyat və sağlamlığının heyvan və bitkilərin, ətraf mühitin qorunması, gətirilən malların istehlakçıların mənafeyinin müdafiəsi sahəsində tədbirlərin həyata keçirilməsi elə demokratikliyin nümunələridir. GM-də nəzərdə tutulan məlumatlandırma və məsləhətvermə, ilkin qərarların qəbul edilməsi də gömrük hüququnun demokratik hüquq normalarına əsaslanır. Məcəllənin müvafiq fəsili əsasən gömrük qaydalarının pozulmasında iştirak edən şəxslərin hüquqlarına həsr olunmuşdur. Belə misalların sayını kifayət qədər artırmaq olar.

Əhatəli və aydın gömrük tənzimlənməsi-gömrük işi sahəsindəki ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsini tam və hərtərəfli əhatə edən gömrük hüququ prinsipidir. Söhbət bu münasibətlərin imkan daxilində maksimum əhatə oluna bilməsindən gedir.

Gömrük-hüquq vasitə və alətlərinin səmərəliliyinə təminat və onların səmərəlilişdirilməsi-dedikdə, gömrük nəzarəti vasitələrinin genişləndirilməsi, mal dövriyyəsində müxtəlif gömrük rejimlərindən istifadə, gömrük brokeri, gömrük tərcüməçisi və s. kimi yeni formalardan istifadə nəzərdə tutulur. Eyni zamanda mal və

nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi, gömrük nəzarəti, gömrük ödənişləri də gömrük-hüquq vasitə və alətlərindən hesab olunur.

Gömrük işi sahəsində beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq və bu təcrübədən yararlanmaq. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq sahəsindəki fəaliyyəti təqdirəlayiqdir. Belə ki, gömrük işi sahəsindəki dövlətlərarası və beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsi zamanı beynəlxalq hüquq normalarından geniş istifadə olunur. Bu tendensiya GM-nin müvafiq maddələrində də öz əksini tapmışdır.

Məcəllənin müvafiq maddəsində yazılmışdır: «Azərbaycan Respublikası beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın inkişaf etdirilməsi və möhkəmləndirilməsi üçün digər dövlətlərlə gömrük ittifaqları, sərbəst iqtisadi zonalar yaradır, gömrük məsələləri üzrə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun sazişlər bağlayır». Müvafiq maddədə isə qeyd olunur ki, dövlətlərarası müqavilələrdə müəyyən edilən qaydalar, respublika qanunvericiliyində müəyyən olunan qaydalardan fərqlənərsə, onda dövlətlərarası müqavilələrin qaydaları tətbiq olunur.

Gömrük hüququnun sistemi

Hüquq təhsili sahəsində, hər hansı bir hüquq sahəsinin müstəqilliyi barədə fikir yürüdülmərkən, təkcə onun mövzu və tənzimlənmə metodlarının xarakteri və özünə məxsusluğu deyil, eyni zamanda, həmin müstəqil hüquq sahəsinin məqsədəuyğunluğu, bütövlüyü (tamlığı), əsaslılığı (bazasının olması), xüsusiyyəti və kompleksliliyi də nəzərə alınır. Bu qayda bütünlüklə gömrük hüququna da şamil olunur. Bu halda gömrük işinə xas olan ictimai münasibətlərin kompleks xarakteri və onların bütövlükdə hüquqi tənzimlənməsi sistemi yaradıcı amillər kimi özünü göstərir.

GM-ə daxil edilmiş, hüquqi normalar, hər şeydən öncə gömrük sisteminin bütövlüyünü, quruluşunu, məqsədəuyğunluluğunu və ardıcılığını əks etdirir. Məhz elə bu yöndə gömrük hüququnu başa düşmək lazımdır. Gömrük hüququnun bütövlüyü və sistemli xarakterə malik olması, gömrük işinin vahid və bütöv olmasını şərtləndirir.

Digər hüquq sahələrində olduğu kimi, gömrük hüququnu da şərti olaraq ümumi və xüsusi hissələrə bölmək olar.

Gömrük işinin məğzi və tərkibi, gömrük siyasəti və onun məqsədləri, Azərbaycan Respublikasının Gömrük sərhədləri və gömrük əraziləri, habelə gömrük işində istifadə olunan və gömrük qanunvericiliyində öz əksini tapan digər ümumi termin və anlayışlar gömrük hüququnun ümumi hissəsinə aid edilə bilər.

Gömrük işi sahəsində ayrı-ayrı blokların xüsusiyyətinə uyğun olaraq, onların hüquqi tənzimlənməsi gömrük hüququnun xüsusi hissəsinə aid edilir. Buraya mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi qaydaları, gömrük tarifi, gömrük ödənişlərinin alınması, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti, xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının aparılması (XIF MN) və sairələrinin hüquqi tənzimlənməsi daxildir.

Eyni zamanda gömrük orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti, işin icraata götürülməsi və ona baxılması qaydaları və s. də gömrük hüququnun xüsusi sahəsinə aid edilir.

Gömrük siyasəti və gömrük qanunvericiliyi

Gömrük işinin ümumi səviyyəsi, mahiyyəti və strukturunu daha ətraflı izah etmək üçün, Gömrük işində daha çox istifadə olunan «Gömrük», «gomrük ərazişi», «Gömrük sərhədi», «Gömrük orqanları», «Gömrük sistemi», «Gömrük xidməti», «Gömrük siyasəti», «Gömrük qanunvericiliyi» və s. kimi terminlərin izahını verməyə çalışaq. Gömrük işində istifadə olunan digər anlayışların mallar, Azərbaycan malları, xarici mallar, hüquqi şəxslər, və s. mənası işə GM-in müvafiq maddəsində geniş, şəkildə izah olunmuşdur.

Yuxarıda adları çəkilən terminlərə daha çox rast gəldiyi üçün onların izahı verilir.

Gömrük - «tamojna» sözü ərəb mənşəlidir. Maraqlıdır ki, rus dilində işlənən «tamojna» türk dilindəki «tamqa» sözündən götürülmüşdür. Mənası «damga», «möhür» deməkdir. Malların üstündə olan işarə, yarlıq və ya şam5a, bazarda və ya yarmarkalarda satılacaq mallardan vergi və rusumların artıq tutulduğunu bildirirmiş. «Tamqa» sözü fel formasına düşərək «tamjit» olmuşdur. Malların tamjıtıldığı yer işə «tamojna» adlandırılmaya başlanmışdır. Lakin, türk dövlətlərinin çoxu (Turkiyə, Azərbaycan və s.) türk mənşəli «tamojna sözünü deyil, ərəb sözü «gömrüyü» qəbul ediblər.

Gömrük ərazişi - Azərbaycan Respublikasının quru ərazişi, daxili suları və onların üstündəki hava məkanından ibarətdir.

Gömrük sərhəddi - Azərbaycan Respublikasının Gömrük ərazişinin hüdudları, həmçinin sərbəst Gömrük zonalarının və sərbəst anbarlarının perimetrəlidir.

Gömrük orqanları - Azərbaycan Respublikasında gömrük işini bilavasitə həyata keçirən icra hakimiyyəti hüquq-mühafizə orqanıdır. Bu vəhid sistemə Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinə tabe olan bölgə gömrük orqanları, Komitə (Naxçıvan MR), Baş Gömrük İdarələri (Bakı, Hava Nəqliyyatı) gömrükxanalar (Astara, Xaçmaz və s.) və Gömrük postları daxildir.

Gömrük sistemi - ümumi anlayış olub, yalnız Gömrük siyasətini həyata keçirən dövlət və digər icra strukturlarını deyil, habelə onların praktiki fəaliyyət formalarıdır. Praktiki fəaliyyət formaları isə gömrük qanunvericiliyi normaları, o cümlədən normativ hüquqi aktlar ilə tənzimlənilir.

Gömrük xidməti - ümumi halda, gömrük orqanlarında dövlət xidmətinin təşkil edilməsini ifadə edir. Gömrük xidmətini geniş və qısa anlayış kimi iki qrupa ayırmaq olar:

1) gömrük orqanlarında və ona xidmət edən digər strukturlarda bilavasitə gömrük işini həyata keçirən, habelə gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin hüquqi statusunun, dövlət xidmətinin həyata keçirilməsinin qaydaları və hüquqi şəraitin (gömrük

orqanlarında laboratoriya, hesablama mərkəzi elmi-tədqiqat institutları, ali təhsil ocaqları və s. kimi gömrük təmayüllü təşkilatlar) məcmusu;

2) gömrük orqanlarında həyata keçirilən dövlət xidmətinin qayda və şərtləri.

Gömrük siyasəti - Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisində gömrük nəzarəti və mal dövriyyəsinin daha səmərəli tənzimlənməsi, daxili bazarın qorunması, milli iqtisadiyyatın inkişafının stimullaşdırılması, dövlətin iqtisadi siyasətindən irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi habelə beynəlxalq normalara uyğun gömrük işinin aparılmasıdır.

Azərbaycan Respublikasında dövlətin daxili və xarici siyasətinin tərkib hissəsi olan **vahid gömrük siyasəti** həyata keçirilir.

Gömrük işinin **hüquqi əsasını** şərti olaraq üç yerə bölmək olar:

1) Konstitusiyaya normaları;

2) Gömrük işini tənzimləyən qanunlar;

3) Cari normativ-hüquqi aktlar (Prezidentin fərman və sərəncamları, hökumətin sərəncam və qərarları və Dövlət Gömrük Komitəsi Sədrinin qərar və əmrləri). Cari normativ-hüquqi aktlar qanunlara nisbətən, daha tez və daha mütəhərrik dəyişdiyi üçün, xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Adətən, bütün qanunların hazırlanmasının hüquqi bazasını, məhz şəraitə uyğun olaraq, tez-tez dəyişdirilə bilən normativ-hüquqi normalar təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasında gömrük işini aparan DGK-nin Əsasnaməsi Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təsdiq olunur. Gömrük işini bilavasitə həyata keçirən yerli orqanlar (gömrükxanalar) Dövlət Gömrük Komitəsinin sədri tərəfindən təsdiqlənmiş Əsasnamələrə uyğun fəaliyyət göstərirlər.

Gömrük orqanlarının vahid sisteminin müəyyənləşdirilməsi, gömrük orqanlarının yaradılması, yenidən təşkil və ləğv edilməsi Gömrük Komitəsi Sədrinin səlahiyyətlərinə daxildir.

Qanunvericilikdə müəyyən olunmuş hallar istisna olmaqla, heç bir dövlət orqanının, gömrük orqanlarının səlahiyyətinə toxunan məsələlər üzrə qərar qəbul etmək, onların funksiyalarını icra etmək və ya dəyişmək, onlara başqa vəzifə tapşırmaq və ya fəaliyyətinə digər formada müdaxilə etmək hüququ yoxdur.

Gömrük qanunvericiliyi dedikdə, «Gömrük Məcəlləsi», «Gömrük tarifi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu, Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin təşkili ilə bilavasitə və ya dolayısı ilə əlaqədar olan digər qanunlar, habelə, başqa qanunvericilik aktları başa düşülür.

Gömrük işi sahəsində qanunvericiliyin inkişaf tarixi

İbtidai icma quruluşunun sonunda (e. ə. II minilliyin ikinci yarısı) Azərbaycan tayfaları Assur, Fələstin və Misir ölkələri ilə xammal və məhsul mübadiləsi aparır, bu ölkələrdən Azərbaycana bəzək əşyaları və müxtəlif silahlar gətirirdilər.

Atropatena ərazisində olan Təbriz, Ərdəbil, Urmu, Marağa, Miyana, Zəncan, Naxçıvan, Maku və digər şəhərlər inkişaf nəticəsində ölkə daxilində iqtisadi cəhətdən mühüm ticarət mərkəzlərinə çevrilmişdir. Atropatena şəhərləri quru, həm də su (dəniz) ticarət yolları vasitəsilə dünyanın müxtəlif ölkələri ilə ticarət əlaqələri saxlayırdı.

Bu şəhərlər şimalda Qafqaz Albaniyası, Iberiya, şərqdə məşhur «İpək yolu» vasitəsilə İran, Orta Asiya, Hindistan və Çin, qərbdə Kiçik Asiya ölkələri ilə iqtisadi əlaqəyə girirdi.

Ölkədə hazırlanmış xalça, bəzək şeyləri, yun məmulatları, zərgərlik əşyaları və s. ixrac olunaraq, əvəzində lazım olan malları idxal edirdilər. Bu zaman satış, üçün xüsusi vergilər alınır ki, bu da müasir şəraitdə gömrük vergisi adlandırılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Strabon öz «Coğrafiya» kitabında Atropat Midiyasının adını qeyd etmişdir. Manna dövlətinin süqutundan sonra Azərbaycan ərazisində yaranmış, Atropatena müstəqil dövlət kimi formalaşa bilmişdir.

Bizim eranın əvvəllərində indiki Şimali Azərbaycanın və Cənubi Dağıstanın ərazisini əhatə edən Albaniya dövləti formalaşmışdır. Tarixi mənbələrdə bu ərazidə neft, təbii qaz, dəmir, mis və s. var idi ki, bunlar da əsas ticarət subyektləri idi. Şirvanda (Bakıda) neft və duz məhsullarının üzərinə vergi qoyulmuşdur. Mənbələrin yazdığına görə Azərbaycan ərazisində (ondan əvvəlki dövlətlərə aid sənədlər ərəb xilafəti dövründə yandırılmışdır) dövlət tərəfindən gömrük vergiləri rəsmi olaraq IX əsrin əvvəllərindən müəyyən edilməyə başlanmışdır. Çünki artıq iri şəhərlərdə - Ərdəbil, Muğan, Naxçıvan, Bərdə, Beyləqan, Qəbələ, Şəki, Şəmkir (Şamxor), Dərbənd (Bab Əl-Əbvab), Şabran, Şamaxı və başqalarında ticarət məhəllələri «rabadlar» meydana gəlirdi.

Xarici ölkələrdən Azərbaycana müxtəlif parçalar, metal məmulatı, ətriyyat, ədviyyat, xəz və s. gətirilir, Azərbaycandan isə xam ipək, ipək parça, pambıq, xalça, boya, neft, mal-qara, ət və s. ixrac edilirdi. Ticarət gömrüyü ölkənin mühüm gəlir mənbəyinə çevrilmişdir.

XI-XII əsrlərdə karvan və ticarət yollarının bir-biri ilə və xarici ölkələrlə birləşdiyi Azərbaycan şəhərlərindən daxili və xarici bazarlara neft, pambıq, ipək, duz, meyvə, balıq, boyaq, ədviyyat və s. göndərilir, Şərq və Qərblə ticarət əlaqələri saxlayırdılar.

Monqollara qədərki Azərbaycanın iqtisadi vəziyyəti məhsuldar qüvvələrin artması, ticarətin və mal-pul münasibətlərinin genişlənməsi ilə səciyyələnir.

XI-XII əsrlərin vergi sistemi əvvəlki dövrlərin qayda-qanunlarının çoxunu mühafizə etmişdir. O dövrün vergi sistemi haqqında ətraflı məlumat verən tarixçi Ravəndi yazırdı ki, vergilər dəftərlərdə xüsusi qeydlər aparılmaqla həyata keçirilirdi.

Eyni zamanda Ravəndi qanunsuz vergilərdən (yəni, müasir dildə rüşvətdən) «dəstərqə» (hədiyyə kimi qəbul edilən vergi növü), «şərab-baha» (içki üçün yığılan pul-indiki «aksız» vergisi) və sairələrinin də adını çəkir.

XII-XIII əsrlərdə Dərbənddən İran körfəzinə, Şərqdən Avropaya gedən beynəlxalq karvan yolları Təbrizdə kəsişirdi.

Azərbaycanın xam ipəyi Şamaxıdan Şimali İtaliya şəhərlərinə, həmçinin Fransaya ixrac olunurdu.

Volqaboyu, Rusiya və Şərqi Avropanı İran körfəzi ilə əlaqələndirən beynəlxalq karvan yolunun üstündə yerləşən şəhər Şamaxı idi.

XI-XIII əsrin əvvələrində Dərbənddən sonra ikinci mühüm liman şəhəri, ağ neft və duz istehsalı mərkəzi Bakı şəhəri idi.

Monqol əsarəti dövründə Azərbaycanda monqol vergi toplayanları (baskaklar) çox qəddarlıq edirdilər. Məhz monqollar ilk dəfə olaraq sənətkarlar və tacirlər üçün yeni vergi növü-» tamqa» tətbiq etmişdir. Məhz bu vergi növünün tətbiqindən sonra XIII əsrin axırlarında Azərbaycanın xarici ticarəti tənəzzülə uğramışdır.

Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində, məmurların özbaşınalığını məhdudlaşdırmaq, iqtisadiyyatı yüksəltmək və xəzinəni doldurmaq üçün ilk vergi islahatını XV əsrdə Səfəvilər dövlətinin başçısı Uzun Həsən həyata keçirmişdir.

Ağqoyunlu dövlətinin banisi Uzun Həsən Trabzon Yunan dövləti ilə dostluq əlaqəsi yaratmışdır. O, Trabzon imperatorunun qızı Dəspinə (Feodra) Xatunla evlənmişdir. Uzun Həsən Trabzon şəhərində böyük bir daş körpü saldırmışdır. Çünki Trabzonun Ağqoyunlular üçün böyük ticarət əhəmiyyəti var idi. Belə ki, bu şəhər Ağqoyunlu tacirləri üçün Qara dənizə əlverişli çıxış yolu idi.

Müasirlərinin «Sultani-adil» (yəni «ədalətli sultan») adlandırdıqları Uzun Həsən ilk vergi məcəlləsini - «Qanunnamə» ni hazırlamışdır. Maraqlıdır ki, bu «qanun» nəinki XV əsrdə, elə XVI əsrdə də, həm Səfəvilər dövləti ərazisində, həm də əvvəllər Ağqoyunlular dövlətinin tərkibində olmuş Osmanlı imperiyasının şərq vilayətlərində də qüvvədə idi.

1475-ci ildə Rusiyanın knyazı III Ivan öz nümayəndəsi Markı Uzun Həsənin yanına ticarət və diplomatik münasibətləri genişləndirmək üçün göndərmişdir.

Səfəvi dövlətinin hökmdarı I Təhmasib sənətkarlığın və ticarətin inkişafını genişləndirmək məqsədilə 1565-ci ildə vilayətlərin hər birindən alınan 80 min tümənlik Tamğa vergisini ləğv etdi.

Şamaxıdan Rusiya, İran, Suriya ölkələrinə və İrəvan şəhərinə tranzit ticarət yolları gedirdi.

XVI əsrdə Şamaxıda daimi İngilish-Moskva şirkəti təşkil edilmişdi.

XVI əsrdə Cənubi Qafqazda ipək istehsalı əsas yer tutmuş və ticarətin hamısı Şamaxı və Ərəştda cəmləşmişdi.

XVI-XVII əsrdə Azərbaycan Moskva dövləti, Avropa və Asiya ölkələri iri miqyaslı xarici ticarət aparır. Azərbaycandan Moskva dövlətinə və digər ölkələrə parçalar, xalçalar, neft, duz, zəfəran, düyü, boyaq maddələri, soyuq silah ixrac edilirdi. Qızıl və gümüş məmulatları, ləl-cavəhirat, ədviyyat, ətir və s. isa idxal edilirdi.

Azərbaycan XVII əsrin sonu, XIX əsrin əvvəllərinə qədər, yəni Azərbaycan çar Rusiyası tərəfindən işğal olunana qədər sərbəst vergi və gömrük siyasəti yeritmişdir. Vergi və rüsumların yığılması vəzifəcə naibin səlahiyyətlərinə daxil idi.

«Gülüstan» (1813) və «Türkmənçay» (1828) müqavilələrindən sonra Azərbaycanda Rusiyanın gömrüklə bağlı qərarları qüvvəyə mindi. Həmin vaxt Rusiya ərazisində 1811-ci ildə qəbul edilmiş gömrük tarifləri, 1819-cu ildə qəbul edilmiş Gömrük Nizamnaməsi qüvvədə idi.

Yeni ərazilərin işğal hesabına Rusiyanın iqtisadi inkişaf potensialı artdığı üçün daha yeni təkmilləşdirilmiş «Gömrük tarifi» (1891) və «Gömrük Nizamnaməsi» (1892) qəbul olundu. Yeni Nizamnaməyə görə Rusiyanın Avropa və Asiya hissəsində Gömrük işlərinin tənzimlənməsində vahid qaydalar tətbiq olundu. Eyni zamanda, sahil zonası və dəniz sahilindən 3 dəniz milində yerləşən sular da Gömrük zonası elan edildi.

XX əsrin əvvəllərində, Rusiya dövlətinin gəlirləri içərisində Gömrük yığımları spirtli içkilərin ticarətindən əldə olunan gəlirlərdən sonra ikinci yeri tuturdu.

Azərbaycan Demokratik Respublikasının (1918-1920-ci illər) vaxtında bu sahədə konkret bir iş görülməsə də, dövlətçilik baxımından bütün siyasi addımlar atılmışdır.

Bütün vergi siyasətinə maliyyə naziri N. Yusifbəyli rəhbərlik etmişdir.

1819-cu ilin martında Xoyski hökuməti istefa verdikdən sonra, N. Yusifbəyli Baş nazir (14 aprel 1919) oldu. Nəsim bəy parlamentdə hökumətin yeni proqramı ilə çıxış edərək, digər sahələrlə yanaşı qonşu dövlətlərlə ilk iqtisadi əlaqələr yaradılmasını da xüsusi qeyd etmişdir. Lakin 1920-ci ilin aprel hadisələri bu siyasətin başa çatdırılmasına imkan vermədi.

12 noyabr 1920-ci ildə «İdxal və ixrac mallarının qəbulu, saxlanması və buraxılması» haqqında RSFSR XKS Dekret qəbul etdi ki, bu da 1924-cü ildə qəbul olunmuş SSRI Gömrük Nizamnaməsinin hüquqi bazasını təşkil etmişdir.

Azərbaycan 1922-ci il 31 mart Dekretinə görə 8 Gömrük ərazisindən birinə, Zaqafqaziya dairəsinə daxil edilmişdir.

İlk «Gömrük Məcəlləsi» 1928-ci ildə hazırlanıb, qəbul olunmuşdur. Bütünlükdə Gömrük işlərinə Gömrük Tarif Komitəsi (23. 02. 1922) rəhbərlik edirdi.

5 may 1964-cü ildə SSRI Ali Soveti Rəyasət heyətinin Fərmanı ilə yeni «Gömrük Məcəlləsi» təsdiq olunmuş və bu məcəllə 1991-ci ilə qədər fəaliyyət göstərmişdir.

İlk dəfə olaraq 1989-cu ilin birinci yarısında SSRI Nazirlər Soveti yanında fəaliyyət göstərən Dövlət Gömrük Nəzarəti Baş idarəsinin razılığı və onun əmri (17 saylı, 27 yanvar 1989-cu il) ilə Azərbaycan ərazisində, bütün respublikaya nəzarət edən Respublika Gömrük İdarəsi yaradıldı.

1991-ci ildə SSRI-nin yeni «Gömrük Məcəlləsi» və «Gömrük tarifi haqqında» qanunlar qəbul olundu. Qəbul olunmuş yeni Məcəllənin müddəalarına görə, Dövlət Gömrük Nəzarəti Baş İdarəsi - Dövlət Gömrük Komitəsinə çevrildi. Eyni zamanda

Gömrük-tarif şurası və narkotik maddələrin dövriyyəsinə qarşı Beynəlxalq Koordinasiya (əlaqələndirmə) şurası yaradıldı.

18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycan öz müstəqilliyini qazandı və Müstəqillik Haqqında Konstitusiya aktı qəbul olundu.

30 yanvar 1992-ci ildə «Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin yaradılması haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 561 sayli Fərmanı ilə Gömrük Komitəsi yaradıldı. Komitə əsasən keçmiş Azərbaycan Respublikası Gömrük idarəsinin bazasında yaradılmışdı.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin həmin Fərmanı əsasında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Soveti 1 iyun 1992-ci ildə 301 sayli «Azərbaycan Respublikası Gömrük Komitəsinin məsələləri» haqqında qərar verdi. Bundan sonra 19 yanvar 1994-cü il tarixli qərarı ilə Gömrük Komitəsinin məsələlərinin və ona tabe olan təşkilatların siyahısı barədə, onun maddi-texniki bazasının yaradılması haqqında qərar verildi. Bu qərarla Gömrük Komitəsinin maddi-texniki təchizat məsələləri ilə yanaşı, yeni Gömrük postlarının açılması da öz əksini tapmışdır. O zaman Azərbaycan Respublikası Gömrük Komitəsinə Naxçıvan MR Gömrük Komitəsi, Bakı Baş Gömrük İdarəsi, 12 gömrükxana, Mərkəzi laboratoriya, avtomobil təsərrüfatı və təsərrüfat hesablı «Azərterminalkompleks» xarici iqtisadi birliyi daxil idi.

Müvafiq olaraq 1995 və 1997-ci illərdə qəbul edilmiş köhnə qanunların qüvvəsi dayandırılmış və 2013-cü ildə «Gömrük tarifi haqqında» qanun, 2013-cü ildə də «Gömrük Məcəlləsi», əvvəllər isə 1999-cu ildə «Gömrük xidməti haqqında Əsasnamə» və «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunları qəbul olunmuşdur.

MÖVZU 2.

GÖMRÜK HÜQUQ SİSTEMİ VƏ ONUN MƏNBƏLƏRİ.

1. Bazar iqtisadiyyatında gömrük sistemi
2. Gömrük infrastrukturunun yaradılması məsələləri
3. Gömrük hüququnun mənbələri
4. Gömrük işi sahəsindəki hüquqi aktlar
5. Dövlətin gömrük siyasəti onun mənbələri

Bazar iqtisadiyyatında gömrük sistemi və gömrük infrastrukturunun yaradılması məsələləri

Həlli vacib olan təşkilati və idarəetmə problemləri arasında Azərbaycanın gömrük sisteminin bu gün üçün və uzunmüddətli perspektivdə keyfiyyətə yüksəlişini nəzərdə tutan şaxələnmiş, mürəkkəb gömrük infrastrukturunun yaradılması xüsusi maraq doğurur. Bu, bir çox amillərlə bağlıdır. Bu amillərin əsasında bazar iqtisadiyyatının inkişafı durur. Şübhəsizdir ki, inkişaf etmiş bazar infrastrukturunu və onun digər tərkib hissələri, o cümlədən, xarici iqtisadi əlaqələr bölməsi olmadan bazar iqtisadiyyatı normal fəaliyyət göstərə bilməz.

Gömrük infrastrukturunun getdikcə artan rolu və əhəmiyyətinə təsir göstərən digər şərt və tələblər də mövcüddür: birincisi, xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi prosesində funksiyaların, səlahiyyətlərinin və məsuliyyətlərinin artması ilə əlaqədar olaraq, gömrük orqanlarının fəaliyyətinin çətinləşməsi; ikincisi, gömrük rəsmiləşdirilməsi və mallara gömrük nəzarəti üzrə işlərin həcmnin əhəmiyyətli dərəcədə artması, onların yerinə yetirilməsinin yeni texnologiya və texniki vasitələrin tətbiqindən birbaşa asılılığının güclənməsi; üçüncüsü, gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə orqanı kimi yeni hüquq və vəzifələri, o cümlədən ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi; dördüncüsü, gömrük təşkilatlarının kadr heyətinin keyfiyyətə yaxşılaşdırılması və möhkəmləndirilməsi tələbatı, onların peşəkarlığının, bilik səviyyəsinin yüksəldilməsi, yüksək əxlaqi-etik keyfiyyətlərin yüksəldilməsi; beşincisi, sosial sahənin geriliyini aradan qaldırılmasının vacibliyi, gömrük əməkdaşlarının sosial müdafiəsinin normal həyati fəaliyyətinin təmin edilməsi; altıncısı, gömrük işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişlənməsi və dərinləşməsi prosesinin Azərbaycanın gömrük orqanlarının infrastruktur təminatının beynəlxalq səviyyəyə qaldırılmasını tələb etməsi.

Qeyd edilməlidir ki, gömrük infrastrukturunun təşkili və inkişafı - gömrük orqanların vahid sisteminin ayrılmaz atributu, gömrük işinin həyata keçirilməsində onun səmərəli olmasını şərtləndirən əsas amillərdən biridir. Belə ki, infrastruktur təminatı bu və ya digər səviyyədə mövcüdlüğü gömrük işinin həyata keçirilməsinin proseduru və mərhələlərini müşayiət edir.

Ənənəvi olaraq gömrük infrastrukturunu məfhumunun müəyyən edilməsində əsas diqqət ona yönəldilir ki, infrastruktur dedikdə, gömrük işinin həyata keçirilməsində, gömrük orqanlarının vəzifələrinin yerinə yetirilməsində tabeli, köməkçi rol oynayan gömrük müəssisələrinin şəbəkəsi nəzərdə tutulur.

Belə təşkilatlara gömrük laboratoriyaları, tədris müəssisələri, elmi-tədqiqat müəssisələri, hesablama mərkəzləri, poliqrafiya, tikinti istismar, təchizat və s. müəssisələr aid edilir.

«Infrastruktur» latin sözü olub (infra - altmda, struktura – quruluş, təşkilat) «yardımçı quruluş» mənası daşıyır.

Beləliklə, infrastruktur orqanın normal fəaliyyət göstərməsini təmin edən istehsal, qeyri-istehsal, elmi sahələr kompleksidir.

Gömrük infrastrukturuna xas olan ümumi və əlahiddə xüsusiyyətləri aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

1) o, bütövlükdə milli iqtisadiyyatın infrastrukturunda təcrid olunmur, onun tərkibində yaradılır və fəaliyyət göstərir;

2) gömrük sistemi bütövlükdə tənzimləmə, hüquqi idarəetmə xarakterli infrastrukturla sıx bağlı olan ümumi infrastrukturun təkib hissəsidir. Bu keyfiyyətdə o xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi sahəsinə və beləliklə də iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinə xidmət edir;

3) gömrük infrastrukturunun gömrük sisteminin fəaliyyətinin təmin edilməsi sahədaxili təyinatı var.

Bu baxımdan, gömrük sisteminin normal fəaliyyətini təmin edən infrastrukturun təminatı elementlərini üç əsas qrupa ayırmaq olar:

Birincisi, qrupa mal və nəqliyyat vasitəsinin keçirilişi, saxlanması və anbar emalı üçün, həmçinin sərnişinlərə xidmət etmək üçün şərait yaradan elementlər daxil edilir. Başqa sözlə, bu, gömrük orqanlarının maddi-texniki bazası (inzibati binalar, keçid-buraxılış məntəqələri, anbar təsərrüfatı, nəqliyyat vasitələri sosial təyinatlı obyektlər, vagzal və hava limanlarında gömrük nəzarəti zonaları və s.) hesab edilir.

İkinci qrupa gömrük əməliyyatlarının aparılması, prosesinin gedişi və alınmış nəticələr barədə məlumatın ötürülməsini təmin edən sistem, vasitə və fəaliyyət növləri (gömrük nəzarətinin texniki vasitələri, gömrük ekspertizasi vasitələri, rabitə, gömrük orqanlarının vahid avtomatlaşdırılmış məlumat sistemi, digər EHM və kompyüter avadanlığı və s.) daxildir.

Üçüncü qrupa gömrük orqanları kadrlarının normal həyat fəaliyyətinin bərpası üçün maddi, məişət, mədəni və digər şəraitin yaradılmasına xidmət edən sosial infrastruktur aid edilir. Bu sfera gömrük işçisinin peşə hazırlığının və hərtərəfli inkişafının təmin olunması üçün qeyri-istehsal xarakterli tələbatı ödəməlidir.

Beləliklə, infrastruktur dedikdə, xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsi şərtlərini, gömrük sisteminin bütövlükdə fəaliyyət göstərməsini təmin edən, gömrük nəzarəti, ekspertizası, rabitəsi, məlumat sistemi, gömrük orqanlarının maddi-texniki bazası, texniki vasitələr, institusional, sosial struktur və fəaliyyət növləri kompleksinə başa düşülməlidir.

Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsində DGK-nin təklifi ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 25 dekabr 1997-ci il tarixli 140 sayılı qərarı mühüm addımdır. Bu qərarla Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin büdcədən kənar inkişaf fondu təsis edilmişdir. Buraya aşağıdakı müddəalar daxildir:

- Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin büdcədən kənar inkişaf fondu Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 398-ci maddəsinə uyğun olaraq yaradılır və Azərbaycan Respublikasında gömrük siyasətinin müəyyən edilməsi və həyata keçirilməsi ilə bağlı tədbirlərin müəyyənləşdirilməsini nəzərdə tutur. Gömrük sistemi inkişaf fondunun vəsaitləri Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin inkişafına, eləcə də Azərbaycan Respublikası gömrük sistemi fəaliyyətinin təmin edilməsinə və inkişafına, sosial sahənin inkişafına, eləcə də Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin tabeliyində olan elmi-tədqiqat təşkilatlarının, laboratoriyaların və tədris müəssisələrinin saxlanılmasına, maddi həvəsləndirmə və sosial inkişaf fondunun inkişaf etdirilməsinə yönəldilir;

- Gömrük sisteminin inkişaf fondunun vəsaitləri Azərbaycan Respublikasının mülkiyyəti hesab olunur və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin operativ idarəçiliyində və sərəncamında yerləşir və onun sərəncamçisi dəyişdirilə bilməz;

- Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi, müəyyən olunmuş qaydada, gömrük sisteminin inkişaf fondunun istifadəsi haqqında rüblük və illik hesabatları Maliyyə Nazirliyinə təqdim edir.

Gömrük sisteminin inkişaf fondu aşağıda göstərilən mənbələr hesabına yaradılır:

- Azərbaycan Respublikası gömrük sərhəddindən əmtəə şəklində keçirilən nəqliyyat vasitələri, eləcə də müşayiət olunmayan yük, kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan beynəlxalq poçt daşımaları, həmçinin, nəqliyyat vasitələri ilə daşınan yüklər və mallar daxil olmaqla gömrük rəsmiləşdirilməmə görə alınmış gömrük yigimləri;
 - mütəxəssislərə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün ixtisas attestatlarının verilməsinə və bərpasına, gömrük ödəmələrinin ödənilməsinə zəmanət verən bankların və digər kredit təşkilatlarının reyestrə daxil edilməsinə görə alınan yığımlar;
 - qaçaqmalçılığa və gömrük qaydalarının pozulması işinə görə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının və digər predmetlərin satışından əldə edilən vəsaitlər;
 - girov əşyasi hesab edilən malların və nəqliyyat vasitələrin harralarda satışından əldə olunan dövlət büdcəsinə köçürülən vəsaitdən artıq olan məbləğ;
 - Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin tabeliyində olan müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların təsərrüfat hesablı fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlərdən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulan vergi və rüsumların ödənişlərindən sonra qalan mənfəət;
 - gömrük hərəqlərində iştirakdan gələn ödəmələr və komisyona həvəsləndirmələr;
 - qabaqcadan qəbul olunmuş qərarlara görə ödəmələr;
 - Azərbaycan Respublikası gömrük qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş maddi ziyan görə ödənmis məbləğ və digər gömrük ödəmələri;
 - Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi ilə razılaşdırılmış digər daxilolmalar.

Gömrük sistemi inkişaf fondunun vəsaitləri aşağıdakı tədbirlərin maliyyələşdirilməsinə yönəldilir:

- vergi siyasətinin hazırlanması və reallaşdırılması, Azərbaycan Respublikasının iqtisadi maraqlarının təmin edilməsi və həyata keçirilməsinə nəzarət;
- gömrük orqanlarına tapşırılan məsələlər üzrə mövcud qanunvericiliyə riayət edilməsi;

- xarici iqtisadi fəaliyyətin və onun ayrı-ayrı bölmələrinin inkişaf etdirilməsi, Azərbaycan Respublikasının istehsal üzrə beynəlxalq kooperasiyalarda iştiraka kömək edilməsi;

- gömrük işi sahəsində qanun pozulmasına qarşı mübarizə;

- gömrük nəzarətinin və gömrük rəsmiləşdirilməsinin, valyuta nəzarətinin, eləcə də həyati əhəmiyyətli strateji malların ixracına nəzarətin həyata keçirilməsi və təkmilləşdirilməsi;

- gömrük statistikasının, dövlət orqanlarının, müəssisələrin, idarələrin, eləcə də vətəndaşların gömrük məsələləri üzrə sorğularının aparılmasını təmin etmək;

- gömrük məsələləri üzrə Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq əməkdaşlığının təmin edilməsi;

- gömrük sistemi əməkdaşlarının mədəni-məişət şəraiti və sosial müdafiə ilə bağlı tədbirlərin bir hissəsinin ödənilməsi;

- gömrük kadrlarının hazırlanması və təkmilləşdirilməsi, tədbirlərin maliyyələşdirilməsi, eləcə də Dövlət Gömrük Komitəsinin tədris müəssisələrinin saxlanılması, inkişaf etdirilməsi, Dövlət Gömrük Komitəsinin tabeliyində olan elmi-tədqiqat təşkilatların fəaliyyətinin təmin edilməsi və əlavə xərclərin maliyyələşdirilməsi;

- Dövlət Gömrük Komitəsinə daxil olan müəssisə və təşkilatların yaranması və fəaliyyəti ilə bağlı xərclərin maliyyələşdirilməsi;

- gömrük orqanlarının aldığı borcların qaytarılması;

- gömrük orqanlarına tapşırılan öhdəliklərin həyata keçirilməsi ilə bağlı digər xərclərin maliyyələşdirilməsi (zəruri halda nəzərdə tutulmuş büdcə vəsaitləri hesabına belə xərclərin tam və ya qismən ödənilməsi);

- maddi həvəsləndirmə və sosial inkişaf fondunun möhkəmləndirilməsi, onun pul vəsaitləri ehtiyatlarının yaradılması.

Gömrük sistemi inkişaf fondunun vəsaitlərinin istifadə edilmə smetası Maliyyə Nazirliyi ilə razılaşdırma əsasında Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən müəyyənləşdirilir və Maliyyə Nazirliyi bu vəsaitlərin istifadəsinə nəzarət edir.

Gömrük hüququnun sistemi

Hüquq təhsili sahəsində, hər hansı bir hüquq sahəsinin müstəqilliyi barədə fikir yürüdülməyə, təkcə onun mövzu və tənzimlənmə metodlarının xarakteri və özünə məxsusluğu deyil, eyni zamanda, həmin müstəqil hüquq sahəsinin məqsədəuyğunluğu, bütövlüyü (tamlığı), əsaslılığı (bazasının olması), xüsusiyyəti və kompleksliliyi də nəzərə alınır. Bu qayda bütünlüklə gömrük hüququna da şamil olunur. Bu halda gömrük işinə xas olan ictimai münasibətlərin kompleks xarakteri və onların bütövlükdə hüquqi tənzimlənməsi sistemi yaradıcı amillər kimi özünü göstərir.

GM-ə daxil edilmiş, hüquqi normalar, hər şeydən öncə gömrük sisteminin bütövlüyünü, quruluşunu, məqsədəuyğunluğunu və ardıcılığını əks etdirir. Məhz elə bu yöndə gömrük hüququnu başa düşmək lazımdır. Gömrük hüququnun bütövlüyü və sistemli xarakterə malik olması, gömrük işinin vahid və bütöv olmasını şərtləndirir.

Digər hüquq sahələrində olduğu kimi, gömrük hüququnu da şərti olaraq ümumi və xüsusi hissələrə bölmək olar.

Gömrük işinin məğzi və tərkibi, gömrük siyasəti və onun məqsədləri, Azərbaycan Respublikasının Gömrük sərhədləri və gömrük əraziləri, habelə gömrük işində istifadə olunan və gömrük qanunvericiliyində öz əksini tapan digər ümumi termin və anlayışlar gömrük hüququnun ümumi hissəsinə aid edilə bilər.

Gömrük işi sahəsində ayrı-ayrı blokların xüsusiyyətinə uyğun olaraq, onların hüquqi tənzimlənməsi gömrük hüququnun xüsusi sahəsinə aid edilir. Buraya mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi qaydaları, gömrük tarifi, gömrük ödənişlərinin alınması, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti, xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının aparılması (XIF MN) və sairələrinin hüquqi tənzimlənməsi daxildir.

Eyni zamanda gömrük orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti, işin icraata götürülməsi və ona baxılması qaydaları və s. də gömrük hüququnun xüsusi sahəsinə aid edilir.

Gömrük hüququnun mənbələri

Gömrük hüququnun mənbələri dedikdə, digər hüquq sahələrində olduğu kimi, dövlət idarəetmə orqanları tərəfindən verilən hüquqi normalar toplusu başa düşülür.

Gömrük hüququnun mənbələri aşağıdakılardır:

1. Konstitusiyaya;
2. Qanunlar;
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, habelə Nazirlər Kabinetinin sərəncam və qərarları;
4. Dövlət Gömrük Komitəsinin normativ-hüquqi aktları;

Konstitusiyaya gömrük hüququnun əsas hüquqi bazası sayılsa da, burada gömrük hüququna aid heç bir konkret maddə yoxdur. Ümumiyyətlə, Konstitusiyada gömrük

sistemi barədə birbaşa göstəriş olmasa da, bilavasitə Azərbaycanda gömrük işinin müstəqil fəaliyyət göstərməsi üçün bir neçə müddəə vardır.

Konstitusiyanın 7-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan dövlət hakimiyyətin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil edilir. Gömrük Komitəsi dövlətin icra hakimiyyəti sistemində daxildir. Dövlət Gömrük Komitəsi digər dövlət orqanları ilə qarşılıqlı fəaliyyət göstərir.

Konstitusiyanın 13-cü maddəsinə görə mülkiyyət toxunulmazlığı dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Eyni zamanda, mülkiyyətdən insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, şəxsiyyətin ləyaqəti əleyhinə istifadə oluna bilməz. Gömrük orqanları müxtəlif gömrük rejimlərində, hüquqi və fiziki şəxslərin daşınar əmlakının gömrük sərhədini keçərkən, onlara dövlət təminatçısı kimi çıxış edir.

Gömrük hüququnda ictimai münasibətlərin tənzimlənməsinin Konstitusiyada nəzərdə tutulan bu hüquqi normalar, Azərbaycan Respublikasının gömrük sisteminin demokratik prinsiplər əsasında idarə olunmasını zəruri edir.

Konstitusiyanın 15-ci maddəsinin II bəndi bütünlüklə dövlət və iqtisadi inkişaf münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsinə xidmət edir. «Azərbaycan dövləti bazar münasibətləri əsasında iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır, azad sahibkarlığa təminat verir, iqtisadi münasibətlərdə inhisarçılığa və haqsız rəqabətə yol vermir» .

Bütövlükdə isə gömrük orqanları dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyi ilə məşğul olur. Məhz konstitusiyanın bu müddəası gömrük sisteminin əsas strategiyasını müəyyən edir.

Konstitusiyanın ikinci bölməsinə daxil olan əsas hüquqlar və azadlıqlar, demək olar ki, gömrük işi sahəsindəki ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi zamanı istifadə olunan normaların hüquqi bazasını təşkil edir. Məsələn, 26-cı maddənin II bəndi, 28-ci maddənin III bəndi, 29-cu maddə, 30, 32, 35, 37, 38, 40, 41, 45, 46, 50, 53, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 77, 78, 79 və 80-cı maddələr Gömrük Məcəlləsinin ayrı-ayrı bölmələrinin hüquqi bazasını təmin edir.

Konstitusiyanın sadalanan çox saylı maddələrinin gömrük sisteminin tənzimlənməsində bu və ya digər dərəcədə istifadə olunması, gömrük hüququnun nə qədər mürəkkəb və çoxşaxəli olmasına dəlalət edir. Lakin gömrük hüququnda bu məsələlərin daha geniş və ətraflı araşdırılmasına ehtiyac vardır.

Qanunlar-bütün qanunların normativ aktlarının hazırlanması dövlətin Əsas Qanununa əsaslanır. Gömrük işi sahəsindəki qanunlar Gömrük Məcəlləsindən və gömrük hüquq normalarını nəzərdə tutan digər qanunlardan ibarətdir.

Gömrük Məcəlləsi «Gömrük işinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını müəyyən edir, Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizliyinin, suverenliyinin və maraqlarının qorunmasına, Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatı ilə əlaqələrinin genişlənməsinə, gömrük işi sahəsində təsərrüfat subyektlərinin, fiziki şəxslərin və dövlət orqanlarının hüquqlarının müdafiəsinin təmin olunmasına, onların öz vəzifələrini yerinə yetirmələrinə yönəlmişdir» .

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi 2013-cü ildə qəbul olunmuşdur. Məcəllə 21 bölmə, 58 fəsil və 334 maddədən ibarət olub Azərbaycan Respublikasında gömrük orqanlarının işinin hüquqi təminatının əsas qanunudur.

Qalan gömrük qanunlarını, gömrük hüququnun mənbəyi kimi 2 şərti yarımqrupa bölmək olar:

- a) bilavasitə gömrük məsələlərini tənzimləyən qanunlar;
- b) dolayısı ilə gömrük hüquq normalarını tənzimləyən qanunlar;

Birinci qrupa «Gömrük tarifi haqqında», «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunları, habelə bundan sonra bilavasitə gömrük işi ilə bağlı olaraq qəbul ediləcək digər qanunlar daxildir.

İkinci qrupa isə «Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi», «Girov haqqında», «Valyuta tənzimi haqqında», «istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında», «Normativ hüquqi aktlar haqqında» və s. qanunları daxil etmək olar.

«Gömrük tarifi haqqında» qanun 2013-cü ildə qəbul olunub, 5 fəsil və 23 maddədən ibarətdir. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında daxili bazarın xarici bazarla səmərəli əlaqəsini təmin etməklə, xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin mühüm vasitəsi olan gömrük tarifinin formalaşdırılması və tətbiqi, həmçinin ölkənin gömrük sərhədindən keçən mallardan rüsum tutulması qaydalarını müəyyən edir. Qanunun tətbiq sahəsi Azərbaycan Respublikasının vahid gömrük ərazisidir.

«Əməliyyat-axtarış, fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu 17 noyabr 1999-cu ildə qüvvəyə minmişdir. Qanun 3 fəsil, 21 maddə və keçid müddəalarından ibarətdir.

Bu Qanun əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı hüquqi münasibətləri tənzimləyir və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiqində hüquqi təminatlar sistemini müəyyən edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu Qanun gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə orqanı kimi fəaliyyət göstərməsi üçün lazım olan hüquqi bazarın genişləndirilməsi ilə yanaşı həm də gömrük orqanlarına əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin aparılmasına hüquqi təminat verir. *Bu barədə XII fəsildə daha ətraflı məlumat verilmişdir.*

Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərman və sərəncamları.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 5-ci bəndinə görə, Azərbaycan Respublikasının prezidenti «Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti üzvlərini vəzifəyə təyin edir və vəzifədən azad edir» {*DGK-nin sədri Nazirlər Kabinetinin üzvü sayıldığından hüquqi cəhətdən bu bənd bizim üçün lazımlıdır -müəl.)* Elə həmin maddənin 7-ci («mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları yaradır» hissəsi), 19-cu («qanunları imzalayır və dərc edir»), habelə, gömrük orqanlarının bütün fəaliyyətinin məqsədi olan 2-ci bəndi («Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsini təqdim edir») gömrük hüquq normalarının tənzimlənməsində xüsusi rol oynayır.

Azərbaycan Respublikasında Gömrük Komitəsi «Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin yaradılması haqqında» Azərbaycan Respublikası prezidentinin 1992-ci il 30 yanvar tarixli, 561 sayılı fərmanı əsasında yaradılmış və dövlət İcra Hakimiyyəti orqanı kimi hal-hazırda da dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyini qoruyan ən vacib idarəetmə orqanıdır.

Gömrük orqanları ilə bağlı əsas qanunlar, fərmanlar, qərarlar və sərəncamlar daha çox 1995-ci ildən sonra qəbul olunmuş və imzalanmışdır. Gömrük Komitəsinin həyata keçirdiyi məsələlərlə bağlı Azərbaycan Respublikası prezidentinin bir neçə fərmanını xatırlatmaq və bəziləri haqqında qısa məlumat vermək pis olmazdı. Bu fərmanlar aşağıdakılardır:

- «Bəzi sahibkarlıq fəaliyyəti növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi haqqında əsasnamə» nin təsdiqi ilə bağlı 543 sayılı, 27. 01. 1997-ci il tarixli;

- «Xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növlərinin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında», 637 sayılı, 04. 10. 1997-ci il tarixli;

- «Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydaları» haqqında 609 sayılı, 24. 06. 1997-ci il tarixli;

- «Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin tətbiqi haqqında» 616 sayılı, 25. 07. 1997-ci il tarixli;

- «Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi haqqında Əsasnamənin» təsdiqi haqqında 27. 10. 1997-ci il tarixli;

- «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» 206 sayılı, 11. 11. 1999-cu il tarixli, habelə digər fərmanlar.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 oktyabr 1998-ci il tarixli fərmanı ilə təsdiqlənmiş Dövlət Gömrük Komitəsi haqqındakı Əsasnaməyə görə, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikasında gömrük işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır.

Eyni zamanda bu Əsasnamə ilə gömrük Komitəsinin əsas funksiyaları, vəzifələri, hüquqları, rəhbərliyin həyata keçirilməsi, habelə hüquqi şəxs kimi atributlar da bu normativ aktlarda öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 noyabr 1999-cu il fərmanı isə «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» qanununun tətbiq edilməsi barədədir. Fərmanın ikinci bəndinin üçüncü hissəsi ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə məşğul olmaq səlahiyyəti verilir. Bu səlahiyyət həmin qanunun 5-ci maddəsinin ikinci bəndinə əsasən, məhz Azərbaycan Respublikasının prezidenti tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin sərəncamları və qərarları biləvasitə Azərbaycan Respublikası «Gömrük Məcəlləsin» də nəzərdə tutulmuş normativ-hüquqi aktların icrası ilə bağlıdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 119-cu maddəsində nəzərdə tutulan bütün müddəalar, demək olar ki, bu və ya digər dərəcədə Gömrük Komitəsinin işi ilə bağlıdır. Odur ki, Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarına daha tez-tez ehtiyac duyulur. Çünki ölkənin apardığı iqtisadi siyasətdə taktiki gedişlərin mütəhərriqliyinə ehtiyac olduğundan, çıxarılmış iqtisadi sanksiya və ya iqtisadi güzəştlərin də vacib dəyişkənliyə məruz qalması təbii sayılmalıdır. Məsələn, «Gömrük xidmətlərinin göstərilməsi üçün alman ödəncələr haqqında təlimat» haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 24 aprel 1995-ci il 90 sayılı qərarı 16 iyun 1997-ci ildə 62 sayılı qərarı ilə dəyişdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin verdiyi qərarlar əsasən aşağıdakı gömrük məsələlərini əhatə edir:

1) Azərbaycan Respublikasının idxal-ixrac əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri haqqında;

2) Gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan gömrük yığımlarının miqdarı;

3) Ölkə ərazisinə gətirilən Gömrük idxal rüsumuna cəlb olunmayan malların siyahısı;

4) Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən və gömrük dəyərinin 5%-i həcmində gömrük-idxal rüsumuna cəlb olunan malların siyahısı;

5) Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən minik avtomobillərinin aksiz vergisinə cəlb edilməsi haqqında;

6) Beynəlxalq daşınmalarda iştirak edən xarici dövlətlərə mənsub avtonəqliyyat vasitələrinin ölkə ərazisində hərəkətinin tənzimlənməsi haqqında;

7) Azərbaycan Respublikasında gömrük anbarlarının və müvəqqəti saxlanma anbarlarının təsis edilməsinə xüsusi razılıq verilməsi qaydaları haqqında;

8) Azərbaycan Respublikası gömrük buraxılış məntəqələrindən fiziki şəxslər tərəfindən istehsalat və ya kommersiya fəaliyyəti üçün nəzərdə tutulmayan malların keçirilməsi barədə;

9) Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən MDB üzvü olan dövlətlərin hüdudlarından kənarında istehsal edilmiş ƏDV-dən azad olunan malların siyahısı haqqında;

10) Müxtəlif Gömrük rejimlərinin tənzimlənməsi barədə və s. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi sədrinin verdiyi normativ hüquqi aktlar Azərbaycan Respublikası Gömrük qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydalar əsasında tərtib olunaraq verilir. Komitənin sədri, gömrük işi sahəsində həll edilməsi tələb olunan məsələlərin aradan qaldırılması üçün sərəncamlar imzalayır, öz əmri ilə Əsasnamə, qaydalar, təlimat, tövsiyyə metodika və s. kimi tənzimləyici hüquqi sənədlər imzalayır. Belə sənədlərdən bir neçəsini göstərək:

- Gömrük rejimləri üzrə mütəxəssislərə ixtisas attestatlarının verilməsi Qaydaları (ƏN qeydə alır);

- Azərbaycan Respublikası ərazisindən ixrac edilən mallarla müqayisədə valyuta vəsaitlərinin ödənişinə nəzarət barədə Təlimat;

- Malların tranziti Gömrük rejimi haqqında Əsasnamə (Azərbaycan Respublikası ƏN qeydə alır) və s.

Gömrük işi sahəsindəki hüquqi aktlar

Əvvəllərdə, gömrük işi sahəsində ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi üçün hüquq normalarından istifadə olunduğu qeyd olunmuşdur. Bu baxımdan əvvəlcə normativ hüquqi akt anlayışı aşağıdakı kimi xarakterizə olunur.

“Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun (26. XI. 1999-cu ildə qəbul olunub) 2-ci maddəsində normativ hüquqi akt anlayışı “Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktı səlahiyyətli dövlət orqanıtərəfindən qəbul edilmiş, göstərişləri ümumi məcburi xarakter daşıyan, hüquq normalarını müəyyən edən, dəyişdirən və ya ləğv edən, dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş rəsmi yazılısənəddir”-kimi verilmişdir.

Mövcud qanunvericiliyə görə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemi və ona daxil olan normativ hüquqi aktlar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 147-151-ci maddələri ilə müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının normativ xarakterli aktları aşağıdakılardır:

- 1) “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-6, 8-ci bəndlərinə və IV hissəsinə əsasən qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Kntstitusiya Məhkəməsinin qərarları;
- 2) Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının qərarları, təlimatları və izahları;
- 3) Vergi icra hakimiyyəti orqanlarının, yerli özünüidarə orqanlarının qərarları;
- 4) Azərbaycan Respublikası Milli Bankının qərarları.

Normativ hüquqi aktlar qəbul etmək səlahiyyəti olan orqanlar və bu səlahiyyətlərin həddləri Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və digər qanunları ilə müəyyən edilir.

Bu qanunun 6-cı maddəsinin 2-ci bəndinə görə, “Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktlar qəbul etmək səlahiyyəti olan müvafiq icra hakimiyyəti orqanları bu səlahiyyətin bir hissisini aşağı icra hakimiyyəti orqanlarına verə bilər”.

Qanundan göründüyü kimi, səlahiyyəti olan bütün dövlət orqanları, öz işlərini mövcud qanunvericiliyə uyğun həyata keçirmək üçün normativ-hüquqi aktlar qəbul edə bilərlər:

- a) hüquq yaradıcı;
- b) hüquq müəyyənedici;

Gömrük orqanları öz xarakterinə görə hüquq yaradıcı və hüquq müəyyənedici olmaqla hüquqi aspektdən norma yaradıcı bir orqan kimi fəaliyyət göstərirlər. Bu

baxımdan Gömrük Komitəsi bir hüquq mühafizə orqanı kimi dövlətin idarəetmə strukturuna daxil olduğundan, yuxarıda adı çəkilən qanunun müddəaları bütünlüklə bu orqana da şamil olunur.

Gömrük orqanlarının normativ hüquqi aktlar qəbul edə bilməsi səlahiyyəti GM-nin 9-cu maddəsində daha ətraflı öz əksini tapmışdır: “Bu Məcəllədə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulan hallarda Azərbaycan Respublikasının gömrük işini aparan icra hakimiyyəti orqanı öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları, Azərbaycan Respublikasının bütün başqa dövlət orqanları, təbəçiliyindən və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq idarələr, müəssisələr və təşkilatlar, habelə vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün icrası məcbur olan normativ aktlar qəbul edir. Göstərilən normativ aktlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq qeydiyyatdan keçirilir”.

Hüquqi əsaslarına görə, DGK-nin hüquqi aktlarına şərti olaraq iki qrupa bölmək olar:

- 1) normativ aktlar;
- 2) fərdi aktlar;

Normativ hüquqi aktlar gömrük hüququnun tənzimləyici funksiyası ilə əlaqədardır.

Bu cür aktlarda gömrük işi sahəsində eyni cür münasibətlərin tənzimlənməsi normaları öz əksini tapmışdır. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, normativ aktlar uzunmüddətli istifadə üçün nəzərdə tutulur və konkret sahələrin tənzimlənməsinə xidmət edir. Məsələn, gömrük idarələri haqqında əsasnamə, gömrük orqanlarında girovdan istifadə haqqında və gömrük daşıyıcısı haqqında əsasnamələr, habelə digər təlimat və qaydalar. Bütün normativ aktlar qanunvericilik əsasında hazırlanmalıdır.

Gömrük işi sahəsində DGK aşağıdakı normativ aktları verə bilər:

- 1) əmr və sərəncamlar;
- 2) təlimatlar;
- 3) ümumi və müvəqqəti qaydalar;
- 4) metodiki tövsiyələr;
- 5) göstərişlər.

Əmr-gömrük işi sahəsində ən çox yayılan və istifadə olunan hüquqi normativ aktdır. DGK öz səlahiyyətləri daxilində mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi qaydaları, gömrük tarif tənzimlənməsi və gömrük ödənişlərinin tutulması, gömrük nəzarəti və s. barədə əmrlər verə bilər. Gömrük işi sahəsində ümumi münasibətləri tənzimləyən normalar toplusu barədə də əmr və ya sərəncam normativ hüquqi akt formasından istifadə olunur.

Eyni zamanda ümumi və müvəqqəti qaydaların müəyyən edilməsi, təlimat, göstəriş və əsasnamələrin təsdiqində əmrlə olur.

Təlimatlar – bilavasitə qanun və yuxarı orqanların normativ aktlarının icrası üçün nəzərdə tutulmuş və konkret məsələnin həyata keçirilməsi üçün hazırlanmış normativ aktlardır. Təlimatlar, əmrlərdən fərqli olaraq, gömrük işi sahəsində daha çətin sahələrin hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi üçün hazırlanır.

Məsələn, “Valyuta gəlirlərinə nəzarət haqqında” və s. təlimatlar.

Ümumi qaydalar – gömrük işinin məlum sahəsinin tənzimlənməsi üçün nəzərdə tutulmuş hüquqi normativ aktdır. Məsələn, “malların gömrük sərhədindən keçirilməsi qaydaları”;

“Fiziki şəxslər tərəfindən malların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilməsinin ümumi qaydaları və s.

Metodiki göstərişlər- hüquqi normativ akt olub, təlimatlar və qaydalarla müqayisədə, hüquqi cəhətdən məcburi deyildir.

Göstərişlər – daha çox istifadə olunan normativ akt olub, ayrıca gömrük əməliyyatlarının aparılması ardıcılığını özündə əks etdirir.

Məsələn, “Alkoqollu içkilər və tütün məmulatlarının gətirilməsi zamanı gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün alınan gömrük ödənişləri barədə” və s. göstərişlər.

Fərdi hüquqi aktlar-Gömrük Komitəsinin, yerli gömrük orqanlarının (məsələn, Bakı Baş Gömrük İdarəsi və s.) verdiyi əmrlərdir.

Fərdihüquqi aktlar normativ aktlardan gömrük işi sahəsində fərdi məsələlərin həlli ilə əlaqədar olması ilə fərqlənir. Onlar konkret gömrük hüquqi münasibətlərin tənzimlənməsi zamanı ortaya çıxan hüquqi fakt adlanır. Məsələn, DGK üsədri tərəfindən gömrükxanarəisinin təyini, vəzifəli şəxslərin təltifi, cəzalandırılması və s.

Dövlətin gömrük siyasəti onun mənbələri

Gömrük siyasəti dövlətin iqtisadi və xarici ticarət siyasətinin ayrılmaz hissəsidir və buna görə də hökumətin ümumi iqtisadi strategiyasının məqsəd və vəzifələrindən asılıdır. Ölkə iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsi və daxili istehsalçıların beynəlxalq rəqabət qabiliyyətindən asılı olaraq xarici iqtisadi siyasətin, o cümlədən də, gömrük siyasətinin nisbətən dəqiq konturlara malik 4 növü müşahidə edilir:

- proteksionizm;
- yumuşaq proteksionizm;
- sərbəst ticarət (fritredçilik);
- yumuşaq sərbəst ticarət.

Bu istiqamətlər eyni zamanda ölkə iqtisadiyyatına xarici iqtisadi müdaxilələrə aqıqlıq dərəcəsinə numayiş etdirir.

Proteksionist gömrük siyasəti yerli istehsalın inkişafı üçün daha əlverişli şərait yaradılmasına yönəldilir. Onun əsas məqsədi idxal edilən mallara gömrük vergi qoyulmasının daha yüksək səviyyəsini tətbiq etməklə əldə edilir.

Proteksionist siyasətdən fərqli olaraq sərbəst ticarət siyasəti gömrük rüsumlarının daha aşağı - minimum səviyyəsini nəzərdə tutur və daxili bazara xarici malların daha dox cəlb edilməsinə təhrik edir.

Gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin əsas şərti müvafiq hüquqi bazanın-mənbələrin formalaşdırılmasıdır. Gömrük işinin məğzi və tərkibi, gömrük siyasəti və onun məqsədləri, Azərbaycan Respublikasının Gömrük sərhədləri və gömrük əraziləri, habelə gömrük işində istifadə olunan və gömrük qanunvericiliyində öz əksini tapan digər ümumi termin və anlayışlar gömrük hüququnun ümumi hissəsinə aid edilə bilər. Gömrük işi sahəsində ayrı-ayrı blokların xüsusiyyətinə uyğun olaraq, onların hüquqi tənzimlənməsi gömrük hüququnun xüsusi sahəsinə aid edilir. Buraya mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi qaydaları, gömrük tarifi, gömrük ödənişlərinin alınması, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti, xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının aparılması və sairələrinin hüquqi tənzimlənməsi daxildir. Eyni zamanda gömrük orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti, işin icraata götürülməsi və ona baxılması qaydaları və s. də gömrük hüququnun xüsusi sahəsinə aid edilir.

Gömrük hüququnun mənbələri dedikdə, digər hüquq sahələrində olduğu kimi, dövlət idarəetmə orqanları tərəfindən verilən hüquqi normalar toplusu başa düşülür. Gömrük hüququnun mənbələri aşağıdakılardır:

- konstitusiya;
- qanunlar;
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, habelə Nazirlər Kabinetinin sərəncam və qərarları;
- Dövlət Gömrük Komitəsinin normativ-hüquqi aktları;

Konstitusiya gömrük hüququnun əsas hüquqi bazası sayılsa da, burada gömrük hüququna aid heç bir konkret maddə yoxdur. Ümumiyyətlə, Konstitusiyada gömrük sistemi barədə birbaşa göstəriş olmasa da, bilavasitə Azərbaycanda gömrük işinin

müstəqil fəaliyyət göstərməsi üçün bir neçə müddəə vardır. Konstitusiyanın 7-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan dövlət hakimiyyətin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil edilir. Gömrük Komitəsi dövlətin icra hakimiyyəti sistemində daxildir. Dövlət Gömrük Komitəsi digər dövlət orqanları ilə qarşılıqlı fəaliyyət göstərir. 13-cü maddəyə görə isə mülkiyyət toxunulmazlığı dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Eyni zamanda, mülkiyyətdən insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, şəxsiyyətin ləyaqəti əleyhinə istifadə oluna bilməz. Gömrük orqanları müxtəlif gömrük rejimlərində, hüquqi və fiziki şəxslərin daşınar əmlakının gömrük sərhədini keçərkən, onlara dövlət təminatçısı kimi çıxış edir. Gömrük hüququnda ictimai münasibətlərin tənzimlənməsinin Konstitusiyada nəzərdə tutulan bu hüquqi normalar, Azərbaycan Respublikasının gömrük sisteminin demokratik prinsiplər əsasında idarə olunmasını zəruri edir.

Konstitusiyanın sadalanan çoxsaylı maddələrinin gömrük sisteminin tənzimlənməsində bu və ya digər dərəcədə istifadə olunması, gömrük hüququnun nə qədər mürəkkəb və çoxşaxəli olmasına dəlalət edir. Lakin gömrük hüququnda bu məsələlərin daha geniş və ətraflı araşdırılmasına ehtiyac vardır.

Qanunlar - bütün qanunların normativ aktlarının hazırlanması dövlətin Əsas Qanununa əsaslanır. Gömrük işi sahəsindəki qanunlar Gömrük Məcəlləsindən və gömrük hüquq normalarını nəzərdə tutan digər qanunlardan ibarətdir.

Gömrük Məcəlləsi «Gömrük işinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını müəyyən edir, Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizliyinin, suverenliyinin və maraqlarının qorunmasına, Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatı ilə əlaqələrinin genişlənməsinə, gömrük işi sahəsində təsərrüfat subyektlərinin, fiziki şəxslərin və dövlət orqanlarının hüquqlarının müdafiəsinin təmin olunmasına, onların öz vəzifələrini yerinə yetirmələrinə yönəlmişdir». Gömrük Məcəlləsi 2013-cü ildə qəbul olunmuşdur.

Digər gömrük qanunvericilik aktlarını, gömrük hüququnun mənbəyi kimi 2 şərti qrupa bölmək olar:

- c) bilavasitə gömrük məsələlərini tənzimləyən qanunvericilik aktları;
- d) dolayıcı ilə gömrük hüquq normalarını tənzimləyən qanunvericilik aktları;

Birinci qrupa «Gömrük tarifi haqqında», «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunları, habelə bundan sonra bilavasitə gömrük işi ilə bağlı olaraq qəbul ediləcək digər qanunlar daxildir.

İkinci qrupa isə «Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi», «Girov haqqında», «Valyuta tənzimi haqqında», «İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında», «Normativ hüquqi aktlar haqqında» və s. qanunları daxil etmək olar.

«Gömrük tarifi haqqında» Qanun 1995-ci ildə qəbul olunub, 7 fəsil və 37 maddədən ibarətdir. Bu qanun Azərbaycan Respublikasında daxili bazarın xarici bazarla səmərəli əlaqəsini təmin etməklə, xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin mühüm vasitəsi olan gömrük tarifinin formalaşdırılması və tətbiqi, həmçinin ölkənin gömrük sərhədindən keçən mallardan rüsum tutulması qaydalarını müəyyən edir. Qanunun tətbiq sahəsi Azərbaycan Respublikasının vahid gömrük ərazisidir.

«Əməliyyat-axtarış, fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu 17 noyabr 1999-cu ildə qüvvəyə minmişdir. Qanun 3 fəsil, 21 maddə və keçid müddəələrindən ibarətdir. Bu qanun əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı hüquqi münasibətləri tənzimləyir və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiqində hüquqi təminatlar sistemini müəyyən edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu qanun gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə orqanı kimi fəaliyyət göstərməsi üçün lazım olan hüquqi bazarın genişləndirilməsi ilə yanaşı həm də gömrük orqanlarına əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin aparılmasına hüquqi təminat verir.

Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərman və sərəncamları.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 5-ci bəndinə görə, Azərbaycan Respublikasının prezidenti «Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti üzvlərini vəzifəyə təyin edir və vəzifədən azad edir» . Habelə, gömrük orqanlarının bütün fəaliyyətinin tənzimlənməsində xüsusi rol oynayır.

Azərbaycan Respublikasında Gömrük Komitəsi «Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin yaradılması haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1992-ci il 30 yanvar tarixli, 561 sayılı fərmanı əsasında yaradılmış və dövlət İcra

Hakimiyyəti orqanı kimi hal-hazırda da dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyini qoruyan ən vacib idarəetmə orqanıdır.

Gömrük orqanları ilə bağlı asas qanunlar, fərmanlar, qərarlar və sərəncamlar daha çox 1995-ci ildən sonra qəbul olunmuş və imzalanmışdır. Gömrük Komitəsinin həyata keçirdiyi məsələlərlə bağlı Azərbaycan Respublikası prezidentinin aşağıdakı fərmanlarını qeyd etmək olar:

- «Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydaları» haqqında 609 sayılı, 24. 06. 1997-ci il tarixli fərmanı;

- «Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin tətbiqi haqqında» 616 sayılı, 25. 07. 1997-ci il tarixli fərmanı;

- «Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi haqqında Əsasnamənin» təsdiqi haqqında 27. 10. 1997-ci il tarixli fərmanı;

- «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» 206 sayılı, 11. 11. 1999-cu il tarixli, habelə digər fərmanlar.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 oktyabr 1998-ci il tarixli fərmanı ilə təsdiqlənmiş Dövlət Gömrük Komitəsi haqqındakı Əsasnaməyə görə, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikasında gömrük işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır. Eyni zamanda bu Əsasnamə ilə gömrük Komitəsinin əsas funksiyaları, vəzifələri, hüquqları, rəhbərliyin həyata keçirilməsi, habelə hüquqi şəxs kimi atributlar da bu normativ aktlarda öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 noyabr 1999-cu il fərmanı isə «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» qanununun tətbiq edilməsi barədədir. Fərmanla Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə məşğul olmaq səlahiyyəti verilir. Bu səlahiyyət məhz Azərbaycan Respublikasının prezidenti tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin sərəncamları və qərarları biləvasitə Azərbaycan Respublikası «Gömrük Məcəlləsin» də nəzərdə tutulmuş normativ-hüquqi aktların icrası ilə bağlıdır. Odur ki, Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarına daha tez-tez ehtiyac duyulur. Çünki ölkənin apardığı iqtisadi siyasətdə taktiki gedişlərin

mütəhərriqliyinə ehtiyac olduğundan, çıxarılmış iqtisadi sanksiya və ya iqtisadi güzəştlərin də vacib dəyişkənliyə məruz qalması təbii sayılmalıdır. Məsələn, «Gömrük xidmətlərinin göstərilməsi üçün alman ödəncələr haqqında təlimat» haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 24 aprel 1995-ci il 90 sayılı qərarı 16 iyun 1997-ci ildə 62 sayılı qərarı ilə dəyişdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin verdiyi qərarlar əsasən aşağıdakı gömrük məsələlərini əhatə edir:

- Azərbaycan Respublikasının idxal-ixrac əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri haqqında;
 - Gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan gömrük yığımlarının miqdarı;
 - Ölkə ərazisinə gətirilən Gömrük idxal rüsumuna cəlb olunmayan malların siyahısı;
 - Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən və gömrük dəyərinin 5%-i həcmində gömrük-idxal rüsumuna cəlb olunan malların siyahısı;
 - Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən minik avtomobillərinin aksiz vergisinə cəlb edilməsi haqqında;
 - Beynəlxalq daşınmalarda iştirak edən xarici dövlətlərə mənsub avtonəqliyyat vasitələrinin ölkə ərazisində hərəkətinin tənzimlənməsi haqqında;
 - Azərbaycan Respublikasında gömrük anbarlarının və müvəqqəti saxlanma anbarlarının təsis edilməsinə xüsusi razılıq verilməsi qaydaları haqqında;
 - Azərbaycan Respublikası gömrük buraxılış məntəqələrindən fiziki şəxslər tərəfindən istehsalat və ya kommərsiya fəaliyyəti üçün nəzərdə tutulmayan malların keçirilməsi barədə;
 - Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən MDB üzvü olan dövlətlərin hüdudlarından kənarda istehsal edilmiş ƏDV-dən azad olunan malların siyahısı haqqında;
 - Müxtəlif Gömrük rejimlərinin tənzimlənməsi barədə və s.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi sədrinin verdiyi normativ hüquqi aktlar Azərbaycan Respublikası Gömrük qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş

qaydalar əsasında tərtib olunaraq verilir. Komitənin sədri, gömrük işi sahəsində həll edilməsi tələb olunan məsələlərin aradan qaldırılması üçün sərəncamlar imzalayır, öz əmri ilə əsasnamə, qaydalar, təlimat, tövsiyyə metodika və s. kimi tənzimləyici hüquqi sənədlər imzalayır.

4. Gömrük hüquq münasibətləri

Gömrük hüququ sahəsində öz məğzinə və xarakterinə görə nəzəri cəhətdən ən az araşdırılan sahələrdən biri də gömrük hüquq münasibətləridir. Ümumi şəkildə hüquqi münasibətlər hər hansı bir hüquq sahəsinin (və ya bir neçə hüquq sahəsi birlikdə) hüquqi normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərdir. Gömrük işinin xüsusiyyəti, özünəməxsusluğu, mürəkkəbliyi və müxtəlifliyi gömrük hüquq münasibətlərinin daha ətraflı öyrənməyə sövq edir. Gömrük hüquq münasibətləri öz xarakterinə görə daha çox inzibati – hüquqi münasibətlərə yaxındır. İnzibati – hüquqi münasibətlər inzibati – hüquq normalarına əsaslanan hüquqi münasibətlərdir. Bu hüquqi münasibətlər inzibati hüququn subyektləri olan dövlət orqanları onların struktur bölmələri, dövlət aparatının vəzifəli şəxsləri və məmurları, müəssisə, idarə və təşkilatların, Azərbaycan Respublikasının və xarici vətəndaşların, habelə vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquq və vəzifələrindən ibarətdir.

İnzibati – hüquqi münasibətlər icra hakimiyyəti sahəsində də eyni cürdür. İnzibati – hüquqi münasibətlər dedikdə, tərəflərin götürdüyü öhdəlik və vəzifələrin inzibati – hüquqi normalarla tənzimlənməsi başa düşülür. Daha yaxşı təsnifatlaşdırılmış inzibati – hüquqi münasibətlərdən gömrük hüquq münasibətlərinin təsnifatında da istifadə etmək olar. İnzibati – hüquqi münasibətlər şaquli və üfüqi olur. Şaquli inzibati – hüquqi münasibətlər bütünlüklə gömrük hüquq münasibətlərinə də şamil etmək olunur. Çünki şaquli gömrük hüquq münasibətlərində də, mülki hüquqi münasibətlərdən fərqli olaraq, tərəflərin bərabərliyi deyil, tabeçiliyi əsas götürülür. Üfüqi hüquqi münasibətlərdə isə tərəflər faktiki və hüquqi cəhətdən bərabər olurlar. Bu zaman bir tərəfin digər tərəf üzərində hüquqi hakimiyyət üstünlüyü olmur. Məsələn, gömrük idarələri və s.

Gömrük hüququnun xüsusiyyətlərinə görə hüquqi tənzimləmə qaydaları icazə verilən, qadağan olunan öhdəlik xarakterli gömrük hüquqi münasibətlərinə ayrılır. Bu hüquqi münasibətlər gömrük işi sahəsindəki mürəkkəbliyin xarakterindən asılıdır.

Məsələn, mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi ilə gömrük ödəmələrinin aparılmasını tənzimləyən hüquqi münasibətlər mahiyyət etibarını ilə bir – birindən kəskin fərqlənir. Beləliklə, gömrük hüquq münasibətləri gömrük işi strukturuna blok, element, hissə kimi daxil olan və gömrük – hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərdir.

Ümumi şəkildə hüquqi norma müvafiq dövlət aktlarında nəzərdə tutulmuş və sanksiyalaşdırılmış hüquqi qaydalardır. Buraya Konstitusiyada, qanunlarda, Prezidentin fərman və sərəncamlarında, Nazirlər Kabinetinin sərəncam və qərarlarında, müvafiq Nazirlik və Komitə rəhbərlərinin qərar və əmrlərində öz əksini tapan hüquqi qaydalar daxildir.

İnzibati – hüquq normaları təsnifatına görə maddi və prosessual hüquq normalarına ayrılır. Gömrük hüquq normaları da eyni cür təsnifləşdirilir. Hər iki hüquqi norma öz əksini GM – də tapmışdır. Məsələn, GM – in maddəsində yazılır: “ Azərbaycan Respublikasında gömrük işi hüquq – mühafizə orqanları olub vahid sistem təşkil edən gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilir”. Bu müddəə gömrük hüququnun maddi normalarına aiddir. Ancaq gömrük məəcəlləsində nəzərdə tutulan gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlərin icraatı və onlara baxılma qaydaları gömrük hüququnun prosessual normalarıdır. İnzibati- hüquq normalarının strukturunda olduğu kimi, gömrük hüquq normalarının da strukturu hipoteza, dispozisiya və sanksiyadan ibarətdir. Ümumi şəkildə gömrük hüquq normaları, malların və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi, gömrük ödənişləri, gömrük rejimləri, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti, gömrük statistikasısı və s. sahələrdəki münasibətləri tənzimləyir.

Gömrük hüquq normaları hüquqverici, icraedici və qadağaedici kimi şərti qruplara bölünür. **Hüquqverici** normalar subyektlərin bu və ya başqa hərəkətlərini müəyyən edir. Məsələn, GM – in 7 –ci maddəsində yazılır ki, “gömrük orqanlarının yaradılması, yenidən təşkili və ləğv edilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir”. Bu hüquqverici normadır. **İcraedici** normalar subyektin üzərinə öhdəliklər qoyur. Məsələn, GM-ki “rüsumsuz ticarət mağazasının sahibinə aid olan tələblər” icraedici normalara aiddir. **Qadağanedici** normalar subyektlərə mövcud qaydaların

pozulmasına qoyulan qadağalardır. GM-də gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssislərə konkret qadağalar qoyulmuşdur.

Gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin əsas vasitələri gömrük rüsumları, yığımları (tarif və ya iqtisadi tənzimləmə), gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarəti əməliyyatları, xarici ticarətin lisenziyalaşdırılması və kvotalaşdırılması (qeyri-tarif və ya inzibati tənzimləmə) təcrübəsi ilə bağlı olan müxtəlif gömrük məhdudiyəti və rəsmiyyətidir.

Gömrük orqanlarında «təşkilətmə» idarəetmə funksiyası qərarların və hazırlanmış planların icrası üzrə vəzifələrin müəyyənlənməsi, qarşılıqlı əlaqələrin təşkili, icrasının hazırlanması, eləcə də idarəçilik qərarlarının icra edilməsi vasitəsilə reallaşdırılır.

Gömrük siyasətinin başlıca vəzifəsi Azərbaycan Respublikasının iqtisadi maraqlarının və iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsidir.

Gömrük siyasətinin huquq-mühafizə sahəsindəki effektiv fəaliyyət göstəricisi qaçaqmalçılığın ictimai təhlükəli, mütəşəkkil formalarının sistemli şəkildə aşkar edilməsi və qarşısının alınmasıdır.

Azərbaycanın gömrük siyasətinin uğurla həyata keçirilməsi gömrük nəzarəti vasitələrindən daha səmərəli istifadəni, respublikanın gömrük ərazisində əmtəə dövriyyəsinin tənzimlənməsini, daxili bazarın müdafiəsi üzrə ticarət, iqtisadi məsələlərin reallaşdırılmasında iştirakı milli iqtisadiyyatın inkişafının stimullaşdırılmasını təmin etməyə imkan verəcək.

Azərbaycanın xarici iqtisadi fəaliyyətinin başlıca cəhəti onun həyata keçirilməsində yeni mütərəqqi prinsiplərə keçiddən ibarətdir. Belə ki, xarici iqtisadi fəaliyyətin subyektləri onun həyata keçirilməsi prosəsində aşağıdakı əsas prinsipləri rəhbər tutur:

Birinci prinsip - Azərbaycan Respublikasının suverenliyi prinsipi. Onun reallaşdırılma əsas elementlərindən biri xarici iqtisadi əlaqələrin milli mənafələrə uyğun həyata keçirilməsi və tənzimləməsidir. Bu prinsipin ardıcıl realizə edilməsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- iqtisadiyyatın və daxili milli bazarın tarazlığını təmin etmək, iqtisadiyyatda

müvəqqəti struktur dəyişiklikləri stimullaşdırmaq. Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq əmək bölgüsü sisteminə cəlb edilməsi və onun inkişaf etmiş xarici ölkələrin bazar strukturuna yaxınlaşdırılması məqsədi ilə sərbəst və müstəqil şəkildə xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsində və tənzim edilməsmində müstəsna hüququ. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sahəsində bütün müqavilələrini və öhdəliklərini qeyri-şərtsiz icra etmək vəzifəsi.

- milli gömrük orqanlar sistemini formalaşdırmaq. Bu sistemin bilavasitə idarə orqanları Dövlət Gömrük Komitəsi, ərazi gömrük idarələri, gömrükxanalar və digər gömrük müəssisələridir.

İkinci prinsip. Xarici iqtisadi fəaliyyətdə sahibkarlığın azadlığı prinsipi. Bu idxal-ixrac əməliyyatları subyektlərinin aşağıdakı hüquqlarından ibarətdir:

a) Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə birbaşa qadağan edilməyən xarici ticarət əlaqələrinin istənilən növünü həyata keçirmək;

b) xarici ticarət əlaqələrinə (mülkiyyət formasından və digər əlamətlərindən asılı olmayaraq) könüllü daxil olmaq;

v) xarici iqtisadi fəaliyyətin əldə olunan bütün nəticələrinə sahib olmaq, sərəncam vermək və istifadə etmək;

c) başqa dövlətin ərazisində onun qanunlarına uyğun olaraq öz nümayəndəliklərini açmaq;

c) bəynəlxalq qeyri-hökumət iqtisadi təşkilatlarda iştirak etmək.

Üçüncü prinsip - hüquqi bərabərlik, ümumiyyətlə ayrı-seçkilik qoymamaq prinsipi. Onun ardıcıl həyata keçirilməsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- birinci, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin həyata keçirilməsində mülkiyyət formalarından asılı olmayaraq, xarici iqtisadi fəaliyyətin bütün subyektlərinin qanun qarşısında bərabərliyi;

- ikinci, xarici iqtisadi fəaliyyətin subyektlərinin hüquqlarını məhdudlaşdırmağa və ayrı-seçkilik qoymağa yönəldilmiş hər hansı hərəkətin qadağan edilməsi;

- üçüncü, xarici iqtisadi fəaliyyətin hər hansı subyekt tərəfindən məhdudlaşdırıcı siyasətin yolverilməzliyi.

Dördüncü prinsip. Qanunun aliliyi prinsipi. Onun mahiyyəti aşağıdakılardan

ibarətdir:

- xarici iqtisadi fəaliyyətin yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə tənzimlənməsi;
- xarici iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirərkən Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilmiş «oyun qaydaları» na riayət etmək vəzifəsi;
- xarici iqtisadi fəaliyyətin subyektlərinə Azərbaycan Respublikası qanunlarının müəyyən etdiyindən əlvərişsiz şərait yaradan qanun qüvvəli aktlardan, yerli idarəetmə orqanlarının aktlarından hər hansı bir şəkildə istifadənin qadağan edilməsi.

Bütün bunlar, son nəticədə Azərbaycanda xarici ticarətin hüquq-müqavilə bazasının formalaşmasında və idxal-ixrac əməliyyatlarının konkret formasının seçilməsində öz əksini tapır.

Bu sahədə aparılan təhlil göstərir ki, 2001-ci illə müqayisədə 2002-ci ildə ixrac əməliyyatlarında kompensasiya öhdəlikləri hesabına sərbəst dönərli valyuta ilə hesablaşmalar əsasında malların keçirilməsinə (78), ixrac və idxal əməliyyatlarında isə sərbəst dönərli valyuta üzrə əlaqələrə (21) daha çox üstünlük verilmişdir. Qapalı dövriyyəli valyuta (41) və barter sazişlərinin (51) xüsusi çəkisi aşağı düşmüşdür.

Azərbaycana idxalda: ərzaq məhsulları, xalq istehlak malları, maşın və elektrik aparatları və avadanlıqlar, elektrotexniki avadanlıqlar və onların ehtiyat hissələri, nəqliyyat vasitələri və onların hissələri, qara metallar və onlardan hazırlanmış məmulatlar, mebel, meşə materialları, toxum, kübrə və s. böyük xüsusi çəkiyə malik olub.

Azərbaycandan ixracda: xam neft, neft məhsulları, qara metallar və onlardan hazırlanmış məmulatlar, spirtli və spirtsiz içkilər, kimya və neft-kimya məhsulları, kənd təsərrüfatı məhsulları əksəriyyət təşkil etmişdir.

Fəal xarici iqtisadi siyasət və xüsusilə, gömrük siyasəti həyata keçirilməsi nəticəsində Azərbaycan Respublikası son dövrdə 100-dən artıq dövlətlə qarşılıqlı faydalı ticarət-iqtisadi əlaqələr qurmuşdur. Dünyanın bir çox qabaqcıl iqtisadiyyata malik ölkələri Azərbaycan Respublikası ilə xarici ticarət əlaqələrində (xarici ticarət balansını üzrə) yüksək xüsusi çəkiyə malikdirlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, baxılan dövrdə xarici-iqtisadi əlaqələrlə 7466 hüquqi və fiziki şəxs məşğul olmuşdur. Bunlardan 2789-u dövlət və özəl müəssisə, 4677-si isə fiziki şəxslərdir.

Xarici iqtisadi tənzimləmə sisteminin formalaşmasının digər xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun təşəkkülü inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə uğurlu fəaliyyət göstərən anoloji sistemlərə «ehtiyatla» nəzarətlə baş verir. Bu da təbiidir. Beynəlxalq ticarət-iqtisadi əlaqələrin intensiv inkişafı son on illikdə daha çox ona görə mümkün olmuşdur ki, milli ticarət-siyasi sistemə mahiyyətə yaxın hüquqi, inzibati və təşkilati-texniki prinsiplərin, norma və qaydaların ətrafında ticarətdə birbaşa inzibati maneələrin zəifləməsi ilə dünya təsərrüfatında vahid hüquqi, inzibati və təşkilati-texniki məkanın fəal yaranma prosesi gedir. Həmin məkan çərçivəsində ayrı-ayrı dövlətlərin xarici ticarəti inkişaf edir. Hüquqi, inzibati və texniki xarici-iqtisadi fəaliyyətin vahid şəkildə salınmış hüquqi əsasını yaradan çoxtərəfli dövlətlərarası sazişlərin və razılaşmaların geniş sistemi formalaşır.

Xarici iqtisadi fəaliyyəti tənzimləmə sisteminin yaranmasının üçüncü xüsusiyyəti onunla şərtlənir ki, beynəlxalq ticarət Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizliyində müəyyən çətinliklər yaradıb. Qeyd etmək lazımdır ki, geniş informasiya bazası yaratmaqla son illərdə 4 proqram üzrə narkotik maddələr probleminin iri miqyaslı tədqiqatı aparılmışdır ki, bu da narkomaniya, narkobiznes və narkomafiya ilə mübarizə aparmaq nöqtəyindən nəzərdən maraqlıdır. Lakin SSRİ-nin dağılmasına görə narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizədə Azərbaycan gömük orqanlarına beynəlxalq Proqramlar, mütəbər hökumətlərarası təşkilatlar tərəfindən (yaxınlaşan faciənin dünya miqyaslı nəzərə alınması) konkret yardım göstərilməlidir.

Hazırda qaçaqmalçılıqla mübarizəni gücləndirmək və texniki vasitələrin tətbiqinin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə Gömrük Komitəsi tərəfindən məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir. Narkotik maddələrin yayılmasına mane olmaq və onlara qarşı səmərəli mübarizə üçün müasir texniki vasitələrin əldə edilməsi istiqamətində iş aparılır və müvafiq məsələlər Narkotik maddələr üzərində nəzarət üzrə BMT-nin Beynəlxalq Proqramının qarşısında qaldırılmışdır.

Son illər profilaktik və kompleks tədbirlər nəticəsində gömrük orqanlarının işlərinin səmərəliliyi nəzərəcarpan dərəcədə artmışdır. Əgər 1995-ci ildə narkotik maddələrin qaçaqmalçılıq yolu ilə gətirilməsində 33 fakt aşkarlanmış, 10,9 kiloqram narkotik maddə götürülmüş və 405 kq. çətənə kolu məhv edilmişdirsə, 2000-ci ildə isə bu sahədə artıq 53 fakt aşkar edilmiş və 51,3 kq. narkotik vasitə götürülmüş, 48,6 ton əkin üçün yararlı xaş-xaş toxumu 21 ədəddən çox yabanı halda bitmiş çətənə kolu məhv edilmişdir.

Bu, bir tərəfdən qaçaqmalçıların fəallaşması ilə izah olunursa, digər tərəfdən özü-özlüyündə gömrük işinin səmərəsinin yüksəlməsini göstərir.

Hazırda gömrük işində bəzi problemlər mövcuddur ki, onlar da gömrük orqanlarının imkanlarını müəyyən dərəcədə məhdudlaşdırır. Onlardan:

Birincisi - Azərbaycan mürəkkəb coğrafi mövqedə yerləşib (qonşu dövlətlərlə əksəriyyəti yüksək dağ massivlərində olmaqla, 400-ə qədər yol birləşdirir və onlara müvafiq orqanlar tərəfdən nəzarət hələ zəifdir).

İkincisi - sərhədyanı ərazilərin coğrafi şəraiti, landşaftı, nəzarət-buraxılış məntəqələrinin zəif texniki təchizatı, mövcud avadanlıqların texniki və mənəvi cəhətdən köhnə olması.

Bu problemlər son nəticədə, gömrük orqanlarının işində müəyyən çətinliklər törədirlər.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimləmə sisteminin dördüncü xüsusiyyəti ixrac-idxal əməliyyatları iştirakçılarında təsir göstərilməsi prosesində iqtisadi siyasət tədbirlərinin reallaşdırılmasının çoxsaylı, qarşılıqlı əlaqəli və bir-birini tamamlayan vasitələrdən istifadə etmək zərurətindən ibarətdir.

Xarici iqtisadi fəaliyyət təcrübəsində aşağıdakı beş qrup vasitələri fərqləndirmək lazımdır:

1. İqtisadi tənzimləmə vasitələri, gömrük rüsumları, yığımları bərabərləşdirici sərhəd vergiləri, milli istehsalçılara maliyyə yardımları.

2. İnzibati tənzimləmə vasitələri: ixrac və idxal qadağaları və məhdudiyətləri, idxalın lisenziyalaşdırılması və kontingentləşdirilməsi, könüllü ixrac məhdudiyətləri.

3. Texniki vasitələr: standartlar və texniki normalar, standartlara uyğunluğu təyinetmə metodları, təhlükəsizlik qaydaları və normaları, əmtəələrin sertifikatlaşdırma

sistemləri, sanitariya-baytarlıq normaları və səhiyyə normaları, insanın yaşayış mühitinin qorunması ilə bağlı tədbirlər.

4. Milli ixracatçılara və əmtəə istehsalçlarına ixrac üçün yardım tədbirləri.

5. Valyuta-maliyyə tədbirləri: bank uçuğu norması və borc faizi ilə maneəvətmə, milli valyuta məzənnəsinə göstərilən təsir.

Xarici ticarət-iqtisadi əlaqələrin dövlət tənzimlənməsi təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, birbaşa inzibati metodların tətbiqi yalnız fəvqəladə şəraitdə valyuta resurslarının xərclənməsini və daxil olmasını mərkəzləşdirmək, iqtisadiyyatın daha mühüm sahələrini enerji, xammal və aztapılan materiallarla təchiz etmək zərurəti yarandığı halda daha səmərəlidir. Valyuta sahəsində kəmiyyət məhdudiyyətləri bu məqsədlərlə xüsusi ilə geniş istifadə olunur. Səciyyəvidir ki, müharibədən sonrakı birinci onillikdə kəmiyyət və valyuta məhdudluğu demək olar ki, bütün dövlətlərdə əmtəə dövriyyəsinin böyük hissəsinə münasibətdə tətbiq edilmişdir. Normal iqtisadi inkişaf dövründə isə xarici ticarətdə dövlət tənzimlənməsinin inzibati və iqtisadi vasitələri arasındakı nisbət sonuncuların xeyrinə dəyişir. Lakin, bu dövrdə də dövlət tənzimlənməsi mexanizmi əksər dövlətlərdə inzibati və iqtisadi vasitələri birləşdirərək kompleks xarakter daşıyır.

MÖVZU 3.

GÖMRÜK HUQUQ NORMALARI VƏ MÜNASIBƏTLƏRİ.

1. Gömrük hüquq normalarının mahiyyəti
2. Normativ-hüquqi akt və onların təsnifatı
3. Gömrük hüquq normalarının formalaşması
4. Gömrük hüquq münasibətləri, onların mahiyyəti

5. Gömrük hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi
6. Gömrük hüquq münasibətləri əsas əlamətləri.
7. Gömrük hüquq münasibətlərinin obyekt və subyektləri

Gömrük hüquq normaları

Gömrük hüquq normaları da gömrük hüququnun ənaz tətqiq olunmuş sahələrindəndir.

Gəlin əvvəlcə hüquqi norma anlayışını araşdıraq.

Ümumi şəkildə hüquqi norma müvafiq dövlət aktlarında nəzərdə tutulmuş və sanksiyalaşdırılmış hüquqi qaydalardır. Buraya Konstitusiyada, qanunlarda, Prezidentin fərman və sərəncamlarında, Nazirlər Kabinetinin sərəncam və qərarlarında, müvafiq Nazirlik və Komitə rəhbərlərinin qərar və əmrlərində öz əksini tapan hüquqi qaydalar daxildir.

İnzibati – hüquq normaları, dövlət idarəçiliyi sahəsində münasibətləri tənzimləyən və həyata keçirən, habelə digər hüquq sahələrinin normalarını yerinə yetirmədikdə, dövlətin məcburetə səlahiyyətini özündə əks etdirən sanksiyalaşdırılmış qaydalarıdır.

İnzibati – hüquq normaları təsnifatına görə maddi və prosessual hüquq normalarına ayrılır. Gömrük hüquq normaları da eyni cür təsnifləşdirilir. Hər iki hüquqi norma öz əksini GM-də tapmışdır. Məsələn, GM-in maddəsində yazılır: “Azərbaycan Respublikasında gömrük işi hüquq – mühafizə orqanları olub vahid sistem təşkil edən gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilir”. Bu müddəə gömrük hüququnun maddi normalarına aiddir. Ancaq İXM – in XXI fəslində nəzərdə tutulan gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlərin icraatı və onlara baxılma qaydaları gömrük hüququnun prosessual normalarıdır. İnzibati – hüquq normaların strukturunda olduğu kimi, gömrük hüquq normalarının da strukturu **hipoteza, dispozisiya və sanksiyadan** ibarətdir.

Hipoteza mövcud faktiki şəraitə uyğun olaraq hərəkət üçün göstərişləri özündə əks etdirir.

Dispozisiya mövcud hüquq normalarının məsləhət birliyi və ya imkan verdiyi qaydaların özünü müəyyən edir.

Sanksiya isə müəyyən edilmiş mövcud qaydaların pozulmasına görə, ağır əticələrlə qalurtara biləcək normalardır.

Ümumişəkildə gömrük hüquq normaları, malların və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi, gömrük ödənişləri, gömrük rejimləri, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti. Gömrük statistikasına və s. sahələrdəki münasibətləri tənzimləyir.

Gömrük hüquq normaları hüquqverici, icraedici və qadağaedici kimi şərti qruplara bölünür.

Hüquqverici normalar subyektlərin bu və ya başqa hərəkətlərini müəyyən edir. Məsələn, GM-də yazılır ki, “gömrük orqanlarının yaradılması. Yenidən təşkili və ləğv

edilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (*konkret halda Dövlət Gömrük Komitəsi*) tərəfindən həyata keçirilir”. Bu hüquqverici normadır.

İcraedici normalar subyektin üzərinə öhdəliklər qoyur. Məsələn, GM-in “rüsumsuz ticarət mağazasının sahibinə aid olan tələblər” icraedici normalara aiddir. Bu maddələr GM – dəkifayət qədərdir.

Qadağanedici normalar subyektlərə mövcud qaydaların pozulmasına qoyulan qadağalardır. GM-də gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssislərə konkret qadağalar qoyulmuşdur: “sənədləri saxtalaşdırmaqda, oğurluq etməkdə, rüşvət almaqda, həmçinin Məcəllədə nəzərdə tutulan hüquqpozmalar törətməkdə təqsirli olduğu təsdiq edildikdə. Kommersiya sirri olan və ya gizli məlumatlardan istifadə edərək təmsil etdiyi şəxsə zərər vurdqda;

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının tələblərinə riayət etmədikdə və ya onları yerinə yetirmədikdə” və s. hallarda gömrük mütəxəssisinin ixtisas attetati geri alınır.

Normativ-hüquqi akt və onların təsnifatı

Normativ hüquqi akt müasir dövlətin əsas hüquqi mənbələrindən biridir. Onda şəxsiyyət, onun maraq və ehtiyacları baxımından ən mühüm ictimai-iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının əksəriyyəti ifadə olunur. Hüququn başqa mənbələri (hüquqi adətlər, məhkəmə və inzibati prezidentlər) ümumnizamlayıcı əhəmiyyətə malik deyillər. Onlar ictimai-iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsində köməkçi və ya əlavə rol oynayırlar. Normativ-hüquqi aktlarda bütövlükdə çoxluğun və azlığın maraqlarını nəzərə alan normalar təsbit olunur.

Ümumilikdə, Gömrük hüququnda bütün hüquq normaları müxtəlif kriteriya və əsaslara görə müəyyən qrup və növlərə bölünə bilərlər. Hüquq normalarının təsnifatı aşağıdakılara imkan verir:

1. qüvvədə olan hüquq sistemində hər bir hüquq normasının yerini müəyyən etmək;
2. hüquqi tənzimetmə mexanizmində hüquq normalarının funksiyasını və onların rolunu daha yaxşı aydınlaşdırmaq;
3. hüququn ictimai münasibətlərə tənzimləyici təsirinin sərhəd və imkanlarını dəqiq müəyyən etmək;
4. dövlət orqanlarının hüquqyaratma və hüququ tətbiqetmə fəaliyyətini təkmilləşdirmək.

Gömrük hüququnun əlamətlərindən biri qismində də onun formal müəyyənliyi çıxış edir. Hüquq normaları obyektivləşdirilməli, bu və ya digər formalarda ehtiva olunmalıdır. Hüquq forması dedikdə, dövlətin müəyyən, rəsmi olaraq tanınmış aktlarında təsbit olunması ilə əlaqədar iradəsinin zahiri ifadəsi başa düşülür. Nəzəriyyədə hüququn formasının dörd növü fərqləndirilir:

1. normativ akt;
2. məhkəmə presedenti;
3. hüquqi adət;
4. normativ məzmunlu müqavilə.

Bunlardan ən geniş yayılmış forma normativ hüquqi aktlardır. Daha vacib hüquq normaları normativ hüquqi aktlarla təsbit olunur. Normativ hüquqi akt müasir hüququn əsas və ən təkmilləşmiş formasıdır. Bu, xüsusi rəsmi qaydada verilən akt, yəni səlahiyyətli hüquqyaratma orqanının hüquq normasını nəzərdə tutan sənədidir.

Normativ hüquqi akt dedikdə, dövlət hakimiyyətinin səlahiyyətli orqanı tərəfindən prosedur qaydasında verilən, ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi qaydasını müəyyən edən, dəyişdirən və ya ləğv edən hüquqi sənəd başa düşülür.

Normativ hüquqi akt bir sıra əlamətlərə malikdir:

1. normativ aktlar dövlətin səlahiyyətli orqanlarının və vəzifəli şəxslərin, həmçinin müvəkkil edilmiş ictimai birliklərin və təşkilatların hüquqyaratma fəaliyyətinin nəticəsidir;
2. onlar özündə ümümməcburi davranış qaydalarını ehtiva edirlər;
3. onlarda ehtiva olunan göstərişlər dövlət iradəsinin ifadəsidir;
4. onlar ən tipik, kütləvi münasibətlərin tənzimlənməsinə yönəlmişlər, eyni zamanda hüquq normalarının tətbiqi aktları kimi əsasən yalnız konkret həyati hallara, situasiyalara aiddirlər;
5. normativ aktlar daimi, yaxud uzunmüddətli fəaliyyət üçün hesablanır;
6. normativ aktlar fərdiləşdirilməmişdir. Onlar ya hamıya, ya da qeyri-müəyyən çoxsaylı subyektlərə ünvanlanırlar.

Azərbaycan Respublikasının normativ Gömrük sahəsində hüquqi aktlarının ierarxik sistemini ən ümumi şəkildə aşağıdakı kimi təsəvvür etmək olar:

1. konstitusiya;
2. konstitusiya qanunları;
3. qanunlar;
4. prezidentin fərmanları;
5. hökumətin qərarları;
6. nazirlik və idarələrin normativ aktları.

Bu sistemdə aşağıdakı normativ aktlar xüsusi qrup təşkil edirlər: Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr, Azərbaycan Respublikası icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları. Bütün normativ aktlar zamana, məkana və müəyyən şəxslərin dairəsinə görə hüquqi qüvvəyə malikdirlər. Həmçinin hüquqi qüvvəsinə görə bütün aktlar qanunlara və qanunqüvvəli aktlara bölünürlər. Hüquqi qüvvə aktın yerini, onun təyinatını, aliliyini və ya tabeliyini göstərir və onu vermiş orqanın hüquqi vəziyyətindən, konstitusiya səlahiyyətlərindən və qanunvericilikdə onun malik olduğu səlahiyyətlərdən asılıdır.

Hüquqyaratma subyektlərinə görə aşağıdakı aktlar fərqləndirilir:

- a) referendumla qəbul edilən aktlar (məsələn, konstitusiya);
- b) Azərbaycan Respublikası icra hakimiyyəti və digər səlahiyyətli orqanlarının və ictimai təşkilatların aktları;
- c) digər normativ aktlar.

Qüvvədə olma müddətindən asılı olaraq qeyri-müəyyən müddətə fəaliyyət göstərən normativ hüquqi aktlar (onlar hər hansı yeni normativ akt tərəfindən ləğv edilməyənədək qüvvədə olurlar) və müvəqqəti fəaliyyət göstərən (bu aktlar mühüm və məsələlərin həllinin təxirə salınmamasını tələb etməyən məsələlərlə əlaqədar tətbiq edirlər) aktlar fərqləndirilir. Müvəqqəti aktlar məsələ həll edildikdən sonra öz qüvvəsini dayandırır.

Normativ hüquqi aktlar Azərbaycan Respublikasında Gömrük hüququnun mənbələrini təşkil edirlər. Belə ki, hüquq ədəbiyyatlarında hüququn mənbəyi kimi, adətən dövlətin qanunvericilik fəaliyyətinin zahiri forması ifadə olunur, yəni hüquq normalarını müəyyən edən, səlahiyyətli dövlət orqanlarının aktları başa düşülür. Belə orqanlara Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Azərbaycan Respublikası Prezidenti, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti və başqaları aiddir.

Respublikamızda Gömrük hüququnun mənbələrinə hər şeydən əvvəl qanunlar aid edilir. Qanun dövlətin ali nümayəndəli orqanı tərəfindən qəbul edilən və yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan normativ hüquqi aktdır. Azərbaycan Respublikasında qanunlar Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən Konstitusiyaya uyğun olaraq qəbul olunur. Qanun, habelə bilavasitə xalq tərəfindən- referendum yolu ilə də qəbul edilə bilər. Azərbaycan Respublikasında qanunlar hüquqi əhəmiyyətinə görə aşağıdakı qanunlara bölünür:

- a) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası;
- b) Referendum yolu ilə qəbul olunmuş qanunlar;
- c) Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən qəbul olunan qanunlar.

Hüququn mənbələri içərisində əhəmiyyətinə görə ikinci yeri qanunqüvvəli aktlar tutur. Qanunqüvvəli aktlara Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları, Azərbaycan Respublikası Hökumətinin qərarları, nazirliklərin, dövlət komitələrinin və digər icra hakimiyyəti orqanlarının əmrləri, təlimatları və əsasnamələri, yerli dövlət hakimiyyəti orqanlarının qətnamə və qərarları, yerli dövlət idarəetmə orqanlarının qərar və sərəncamları, bələdiyyə orqanlarının aktları aiddir. Konstitusiyanın 148-ci maddəsində həmçinin o da qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsi hesab edilir və hüququn mənbəyini təşkil edir. Bundan başqa lokal normativ aktlar da mövcuddur ki, bunlar konkret idarə, müəssisə və təşkilat səviyyəsində qəbul olunan və onların daxili həyatını tənzimləyən normativ göstərişlərdir. Xüsusən, qeyd etmək lazımdır ki, dövlətin hər bir hüquqi aktı hüququn mənbəyi ola bilməz, yalnız hüquq normalarını, ümumi davranış qaydalarını əks etdirən, başqa sözlə, normativ aktlar hüququn mənbəyi hesab olunur. Dünyəvi və tarixi təcrübə sübut edir ki, ümumi davranış qaydasının ifadə olunmasının başqa formaları da mövcuddur. Bir sıra ölkələrdə hüquq mənbələrinə yalnız normativ aktlar yox, həmçinin hüquqi adətlər, məhkəmə və hüquq presedentləri də daxil edilir.

Məhkəmə presedenti o zaman hüququn mənbəyi hesab olunur ki, konkret iş üzrə məhkəmənin qəbul etdiyi qərarın gələcəkdə oxşar işlərin həllində məhkəmədə ümumi qayda ola biləcəyi qəbul edilsin. Belə hallarda məhkəmə qərarları mahiyyətə hüquq normalarına çevrilir və ona ümumməcburi qayda kimi istinad edilə bilər. Hüquqi

qüvvəsinə görə qanunqüvvəli aktları normativ və hüquq tətbiqetmə aktlarına bölmək olar. Normativ qanunqüvvəli aktlar özündə hüquq normasını ehtiva edir və ictimai həyatın müxtəlif sferalarını tənzimləməklə ümumməcburi səciyyə daşıyır. Belə aktlar xüsusən iqtisadiyyat sahəsindəki münasibətlərin tənzimlənməsi üçün tətbiq olunurlar. Onlar bəzən müəyyən funksiyaları yerinə yetirən orqanlar haqqında, yaxud ictimai münasibətlərin konkret sferasında fəaliyyət qaydası haqqında əsasnamələrin təsdiqi ilə müşayiət olunurlar. Hüquqi tətbiqetmə aktları fərdi-birdəfəlik səciyyə daşıyırlar və idarəetmənin konkret məsələləri üzrə qəbul olunurlar.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, istənilən növ normativ hüquqi aktın qəbul edilməsi müəyyən bir hüquqi bazaya əsaslanır. Bu hüquqi baza rolunda isə qanunlar və digər normativ hüquqi aktlar çıxış edirlər. Azərbaycan Respublikasında normativ hüquqi aktları qəbul etmə və hüquq norması yaratma səlahiyyəti müxtəlif orqanlara verilmişdir ki, bu səlahiyyətlər də Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və “Normativ hüquqi aktlar” haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə tənzimlənir.

Hüququn başqa mənbələrindən (formalarından) fərqli olaraq normativ-hüquq aktın aşağıdakı əlamətləri vardır.

1. Normativ-hüquqi akt dövlətin səlahiyyətli orqanlarının hüquqyaratma fəaliyyəti və ya ümumixalq səsverməsi (referendum) nəticəsində yaranır. Hüquqyarata fəaliyyəti hüquq normalarının verilməsi, habelə təkmilləşdirilməsi və köhnəlmiş normaların ləğv edilməsindən ibarət dövlət fəaliyyətdir.

2. Normativ-hüquqi akt zəruri atributları: aktın adı (qanun, fərman, qərar): aktı qəbul edən orqanın adı (parlamət, prezident, hökumət və s.) olan rəsmi dövlət sənədi şəklində tərtib olunur.

3. Normativ aktlarda hüquq normaları müəyyən struktur hissələrə: bölmələrə, fəsillərə, maddələrə görə (məsələn, Mülkü Məcəllədə: “Öhtəlik hüququ” bölməsi “Öhtəliklərin icrası” fəsil “Öhtəliklərin vaxtından əvvəl icrası” maddəsi) quruplaşdırılır.

Beləliklə, normativ-hüquq akt – özündə hüquq norması əks etdirən rəsmi hüquqyaratma aktıdır.

Normativ-hüquqi aktların təsnifi müxtəlif əsaslara görə: hüquqi qüvvəsinə; məzmununa; təsir xarakterinə və onları qəbul edən subyektlərə görə aparılır. Hüquqi

qüvvəsinə görə bütün normativ-hüquqi aktlar qanunlara və qanunqüvvəli aktlara bölünür. Normativ-hüquqi aktların hüquqi qüvvəsi onların təsnifinin daha mühüm əhəmiyyətli əlamətidir. Hüquqi qüvvə bu aktların dövlət normativ nizamasalma sistemində yerini və əhmiyyətini müəyyən edir. Hüquqyaratma nəzəriyyəsi və təcrübəsinə müvafiq olaraq yuxarı hüquqyaratma orqanlarının aktları aşağı hüquqyaratma orqanlarının aktlarından daha yüksək hüquqi qüvvəyə malik olur. Aşağı hüquqyaratma orqanlarının aktları yuxarı hüquqyaratma orqanları aktlarının əsasında və onların icrası üçün qəbul edilir.

Normativ-hüquqi aktlar həmçinin məzmununa görə təsnif edilir. Belə bölgü müəyyən mənada şərtidir. Bu şərtlik obyektiv olaraq heç də bütün normativ-hüquqi aktlarda eyni məzmunlu normaların olması ilə izah edilir. Yalnız bir hüquq sahəsinin (məsələn: əmək, maliyyə, mülki qanunvericiliyi) normalarını əks edən normalar mövcuddur. Ancaq sahəvi normativ aktlarla yanaşı, kompleks xarakter daşıyan aktlar da fəaliyyət göstərir. Onlar ictimai həyatın müəyyən sahəsinə xidmət edən müxtəlif hüquq sahələrinin normalarını əhatə edirlər.

Normativ-hüquqi aktlar qüvvəsinin həcmi və xarakterinə görə aşağıdakı növlərə bölünür:

- ərazidə müəyyən növ münasibətlərin məcmusunu əhatə edən ümumi qüvvəli aktlar;
- yalnız ərazinin bir hissəsinə və ya ciddi surətdə bu ərazidə olan müəyyən şəxslər qurupuna aid edilən məhdud qüvvəli aktlar;
- müstəsna (fövqəladə) qüvvəli aktlar. Onların tənzipləmə imkanları yalnız həmin aktın nəzərdə tutulduğu müəyyən müstəsna şərait (məsələn, hərbi fəaliyyət, kortəbii bədbəxt hadisələr) yarandıqda rəalizə edilir.

Dövlət hüquqyaratmasının əsas subyektlərinə görə normativ hüquqi aktları qanunverici hakimiyyət aktlarına (qanunlar); icraedici hakimiyyət aktlarına (qanunqüvvəli aktlar); məhkəmə hakimiyyəti aktlarına (ümumi xarakterli məhkəmə aktları) bölmək olar.

Qanun – bu müasir dövlətin əsas normativ hüquqi aktıdır. O, ictimai həyatın və dövlət həyatının ən mühüm tərəflərini tənzipləyən hüquq normalarını özündə əks etdirir. Qanun dövlətin ali nümayəndəli orqanı tərəfindən xüsusi qanunvericilik qaydasında

qəbul edilən, ali hüquqi qüvvəyə malik, ölkə əhalisinin maraq və tələbləri baxımından ən mühüm ictimai münasibətləri tənzimləyən normativ-hüquqi aktdır.

Bu tərifdən hüququn əsas mənbəyi və ali hüquqi qüvvəyə malik normativ hüquqi akt kimi qanunun əlamətləri aşkar olunur:

1) qanun dövlətin ali nümayəndəli orqanı tərəfindən və ya bilavasitə xalq tərəfindən referendum nəticəsində qəbul edilir;

2) qanun şəxsiyyətin maraqlarının daha məqsədə uyğun şəkildə təmin edilməsini tələb edən, icimai həyatın əsas, ən mühüm məsəlləri üzrə qəbul olunur;

3) qanun, qanunqüvvəli normativ-hüquqi aktlara xas olmayan xüsusi qanunvericilik qaydasında qəbul edilir. Qanunun qəbulu dörd mərhələni əhatə edir: qanun layihəsinin qanunverici orqana təqdim edilməsi; qanun layihəsinin müzakirəsi; qanunun qəbul edilməsi; qanunun dərc edilməsi (elan edilməsi). Qanunun referendum yolu ilə qəbul edilməsi də Referendum haqqında qanunla nəzərdə tutulmuş qanunvericilik qaydasında həyata keçirilir;

4) qanun dövlətin hər hası başqa bir orqanın təsdiqinə məruz qalmır. O yalnız qanunverici hakimiyyət tərəfindən ləğv edilə və ya dəyişdirilə bilər. Konstitusiya məhkəməsi və ya başqa analoji məhkəmə parlamentin qəbul etdiyi qanunu konstitusiyaya zidd hesab edə bilər, lakin həmin qanunu ancaq qanunverici orqan ləğv edə bilər;

5) qanun dövlətin bütün hüquq sisteminin özəyidir: qanunlar normativ-hüquqi aktların bütün məcmuyunun quruluşunu, onların hər birinin hüquqi qüvvəsini, onların bir-birinə münasibətdə qarşılıqlı subordinasiyasını müəyyən edirlər.

Dövlətin normativ-hüquq aktları sistemində qanunların aparıcı və müəyyənedici vəziyyəti qanunauyğunluğun əsas tələblərindən birini – ictimai münasibətlərin tənzimlənməsində qanunun aliliyini ifadə edir. Heç bir qanunqüvvəli akt qanunverici tənzimləmə dairəsinə müdaxilə edə bilməz. O, qanuna uyğunlaşdırılmalı və ya ləğv edilməlidir.

Qanunlar öz növbəsində konstitusiya və adi qanunlara ayrılır. Konstitusiya qanunları dövlət və ictimai quruluşun əsaslarını, şəxsiyyətin və təşkilatların hüquqi vəziyyətini müəyyən edirlər. Konstitusiya qaydaları əsasında normativ hüquqi aktlarının bütün sistemi qurulur və detallandırılır. Konstitusiya başqa normativ-hüquqi aktlara, o

cümlədən qanunlara münasibətdə ali hüquqi qüvvəyə malikdir. Adi qanunlar konstitusiya qanunlarının əsasında və həmin qanunların icrası üçün qəbul edilir, ictimai həyatın müəyyən və məhdud sahələrini tənzimləyirlər. Ona görə də həmin qanunları çox vaxt cari qanunlar da adlandırırlar. Adi qanunlar ölkənin iqtisadi, ictimai, mədəni və s. həyatının müxtəlif tərəflərini və cəhətlərini qaydaya salır. Əsasən kompleks xarakterə malik olan həmin qanunlarda adətən, mülki hüquq normaları, hətta mülki hüquq institutları formula edilir. Bu qanunlara Konstitusiya müddələrini detallaşdırır və konkretləşdirir. Bu qanunların əksəriyyəti xüsusi qanunlar hesab edilir. Xüsusi qanunlar mülki hüququn predimentinə daxil olan ictimai münasibətlərin ayrıca növünü nizama salır.

Üzvi qanunlar cari (adi) qanunların xüsusi xarakterli yarım növü hesab edilir. Onlara məcəllələşdirilmiş qanunlar da deyilir. Üzvi (məcəllələşdirilmiş) qanunlar dedikdə, hüquqi cəhətdən tam, daxilən uyğun gələn elə qanunlar başa düşülür ki, həmin qanunlar ictimai həyatın müəyyən sahəsini kompleks surətdə tənzimləmək məqsədinə xidmət edir. Bunlara misal olaraq Gömrük Məcəlləsini, Mülki Məcəlləni, Vergi Məcəlləsini göstərmək olar. Üzvi qanunlar normativ ümumiləşdirmənin yüksək səviyyəsi ilə fərqlənir.

Qanunqüvvəli normativ-hüquqi aktlar səlahiyyətli orqanların qanuna əsaslanan və ona zidd olmayan hüquqyaratma aktlarıdır. Qanunqüvvəli aktlar qanuna nisbətən az hüquqi qüvvəyə malikdirlər. Onlar qanunların hüquqi qüvvəsinə əsaslanır və onlara qarşı ola bilməzlər. İctimai-iqtisai münasibətlərin tənzimlənməsi ümumi maraqlarla fərdi maraqların uzlaşdığı zaman səmərəli olur. Qanunqüvvəli aktlar məhz qanunların əsas prinsiplial müddələrinin müxtəlif fərdi maraqların özünəməxsus xüsusiyyətlərinin konkretləşdirilməsinə yönəldilmişdir.

Məzmununa görə qanunqüvvəli aktlar, bir qayda olaraq müxtəlif icraedici hakimiyyət orqanlarının aktlarıdır. Qəbul edən subyektlərə və əhatə dərəcəsinə görə onlar ümumi, yerli, idarə və təşkilatdaxili aktlara bölünür.

1. Ümumi qanunqüvvəli aktlar. Bunlar ərazisi həddində bütün şəxslərə aid olan ümumi səviyyəli normativ-hüquqi aktlardır. Hüquqi qüvvəsinə və hüquqi nizamasalma sistemində əhəmiyyətinə görə, ümumi qanunqüvvəli aktlar qanunlardan sonra gəlirlər. Qanunqüvvəli aktlar vasitəsilə cəmiyyətin dövlət idarəetməsi həyata keçirilir, ictimai həyatın iqtisadi, sosial və digər məsələləri əlaqələndirilir.

Ümumi qanunqüvvəli aktlara ali (mərkəzi) icraedici hakimiyyət orqanlarının normayaradıcı aktları aiddir. Onları ölkə prezidenti və ya hökumət başçısı qəbul edir. Dövlət idarəetmə formasından (prezident və ya parlament respublikası) aslı olaraq ali icraedici hakimiyyətin normativ-hüquqi aktları öz ifadəsini iki müxtəlif formada tapır.

Prezidentin fərmanları qanunqüvvəli aktlar sistemində ən yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir və qanunlar əsasında və onların inkişaf etdirilməsi istiqamətində verilir. Prezidentin hüquqyaratma sahəsində səlahiyyətləri konstitusuya və ya xüsusi konstitusuya qanunları ilə müəyyən olunur. Onlar ictimai həyatın dövlət idarəetməsi ilə bağlı ən müxtəlif tərəflərini tənzimləyir.

Hökumət qərarları prezidentin fərmanları kontekstində qəbul edilir və zəruri hallarda iqtisadiyyatın, sosial sahənin, səhiyyənin, xalq təhsilinin, silahlı qüvvələrin qurulmasının və s. dövlət idarəetməsinin daha konkret məsələlərini tənzimləməyə yönəldilir.

2. Yerli qanunqüvvəli aktlar. Bu yerli nümayəndəli və icraedici hakimiyyət orqanlarının normativ-hüquqi aktlarıdır. Onları yerli nümayəndəli hakimiyyət orqanları və yerli özünü idarə orqanları qəbul edirlər. Bu aktlar yalnız həmin orqanların hakimiyyət zonasında qüvvəyə malikdir. Bu ərazidə yaşayan bütün şəxslər üçün yerli hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının normativ göstərişləri məcburidir.

3. İdarə normativ-hüquqi aktları (əmirələr, təlimatlar). Bir sıra ölkələrdə hökumət orqanlarının (nazirlik, idarələr) müəyyən struktur bölmələrinə də qanuverici hakimiyyət, prezident və ya hökumət tərəfindən hüquqyaratma səlahiyyətləri verilir. Bunlar ümumi xarakterli normativ-hüquqi aktlar olsa da, ictimai münasibətlərin məhdud sahələrinə (kömrük, bank, nəqliyyat, dövlət krediti və s.) aid olur.

4. Təşkilatdaxili qanunqüvvəli aktlar. Bunlar müxtəlif təşkilatlar tərəfindən öz daxili məsələlərinin tənzimlənməsi üçün qəbul edilən və həmin təşkilatların üzvlərinə aid olan normativ-hüquqi aktlardır. Ali hüquqi qüvvəyə malik aktların müəyyən etdikləri hədlərdə təşkilatdaxili normativ aktlar dövlət idarələrinin, müəssisələrinin və başqa təşkilatların konkret fəaliyyətində yaranan ən müxtəlif münasibətləri tənzimləyir.

Müasir dövlətlərin normativ-hüquqi aktlar sistemi eyni deyil. Bu dövlət idarəetmə formalarının xüsusiyyətləri, ayrı-ayrı ölkələrin çoxəsrlik ənənvi, milli və başqa amillərlə izah olunur. Bununla belə normativ-hüquq sistemlərinin əksəriyyəti aktın hüquqi

qüvvəsinin dərəcəsi əlamətinə görə qurulur. İctimai həyatın sabitliyi və onun daha yaxşı təşkili naminə aşağıda duran aktlar yuxarı orqanların göstərişlərinə uyğun olmalıdır. Mədəni ölkələrdə qanunqüvvəli aktlar arasında yaranan uyğunsuzluqları, ziddiyətləri ali hüquqi qüvvəyə malik olan qanun həll edir.

Normativ-hüquqi aktların hüquqi qüvvəsinin dərəcəsi müxtəlif ola bilər, lakin həmin normalarda əks olunan tələblərə riayət etmək vacibliyi adıyətı olan hər bir kəs üçün tamamilə eynidir. Bu prinsiplial müddəa hüquqi dövlətin əsasını təşkil edir.

Məhkəmə hakimiyyətinin aktları əsas etibarilə fərdi, hüquqi-tətbiqi xarakter daşıyan məhkəmə orqanlarının qərarları məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi nəticəsində normativ xarakter kəsb edir. Normativ tələblərin aydın olmadığı, ziddiyətli və qeyri-müəyyən olduğu hallarda məhkəmə hüquq normalarının məzmunu konkretləşdirməyə, dəqiqləşdirməyə və ya hüquqda boşluq olduğundan yeni normalar yaratmağa məcbur olur və beləliklə, bu halda məhkəmə təcrübəsi hüququn mənbəyinə çevrilir.

Məhkəmənin hüquqyaratma funksiyaları qanunda nəzərdə tutulmamış iqtisadi hadisələrin hüquqi tənzimlənməsi ehtiyacından yaranır və məhkəmə təcrübəsinin özü tərəfindən formalaşdırılır. Toplanmış hüquq tətbiqi təcrübəsi məhkəmələrə, bu və ya digər qurup hüquqi işlər üçün məcburi xarakter daşıyan qərarlar qəbul etməyə imkan verir.

Məhkəmə hakimiyyətinin ali orqanları təkcə qüvvədə olan hüquqi normalarını konkretləşdirmir, həm də hüquqi işlərin praktiki həlli zamanı ortaya çıxan məsələlər üzrə qanunvericiliyin tətbiqinin rəhbər izahı məqsədilə öz səlahiyyətləri çərçivəsində yeni hüquq normalrı yaradırlar (məsələn, ali məhkəmənin qərarları). Lakin nəzərdə saxlamq lazımdır ki, məhkəmə təcrübəsi qüvvəsinin məcburiliyi onun özündən yox, qanunverici hakimiyyətin tələblərindədir. Hüquqi dövlətdə məhkəmələrin hüquqyaratma fəaliyyəti bütövlükdə qanunçuluq və həmin hüquq sisteminin prinsipləri çərçivəsində qanuni səlahiyyətlərə əsaslanır.

Ümumilikdə qəbul olunmuş bütün normativ-hüquqi aktların pərakəndə şəkildə deyil, ümumiləşdirilmiş və sistemləşdirilmiş formada olması normativ-hüquqi aktlardakı müəyyən boşluqların aradan qaldırılmasına və onlardan daha səmərəli istifadə olunmasına imkan yaradır. Normativ-hüquqi aktların sistemləşdirilməsi və uçotu mühüm

məsələlərdən biridir. Beləki, normativ-hüquqi aktların rəsimi məcmuə və toplularını, qanunvericilikdə başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, həmin aktları qəbul edən orqanlar, yaxut onların tapşırığı ilə başqa orqanlar dərc edillər.

Azərbaycan Respublikasının bütün normativ-hüquqi aktları, eləcədə yerli özünüidarə orqanlarının və Azərbaycan Respublikası DGK-nin normativ aktları dövlət uçotuna alınmaq üçün Ədiliyyə Nazirliyinə təqdim edilir. Qanunvericiliyin sistemləşdirilməsi hüquq qaydalarının sabitləşdirilməsi, normativ-hüquqi nizamasalmanın ictimai həyatın normal axınını təmin edən alətə çevrilməsi, dövlət idarəetməsinin şəxsiyyətin marağına uyğun daha səmərəli təşkili məqsədlərini güdür. Normativ-hüquqi aktların (qanunvericiliyin) sistemləşdirilməsi – hüquq normalarının qaydaya salınmasına və təkmilləşdirilməsinə yönələn fəaliyyətdir.

Sistemləşdirmə nəticəsində hüquq normaları arasındakı ziddiyyətlər aradan qaldırılır, köhnəlmiş normalar ləğv edilir və ya dəyişdirilir, ictimai inkişafın tələblərinə cavab verən yeni, daha təkmil normalar yaradılır. Onlar müəyyən sistem əlamətlərinə görə quruplaşdırılır, məcəllələrdə, qanunvericilik toplularında və başqa sistemləşdirici aktlarda toplanılır.

Precedent və ya adət hüququ qüvvədə olan ölkələrdə hüquq normalarının sistemləşdirilməsi çox mürəkkəb problemə çevrilmişdir. Çünki müasir qanunvericilik prezidentlərin və hüquqi adətlərin normativ hüquqi əhəmiyyətini yalnız formal olaraq etiraf edir.

Dini hüququn (müsəlman, buddist) müddəaları (kanonları) əhalisinin əksər hissəsi arasında hakim mövqedə olan ölkələrdə, onlar qanunvericilik sistemində nəzərə alınmaya bilməz. Müasir cəmiyyətdə mədəni dünyanın ilkin əsası sayılan şəxsiyyətin ümumbəşəri, qeyri-dini və qeyri-milli maraqları müxtəlif insanların rəngarəng dini və milli ehtiyaclarını hərtərəfli nəzərə alan və ahəngdar şəkildə əlaqələndirən normativ-hüquqi sistemin öz funksiyasını yerinə yetirməsi üçün əlverişli zəmin yaradır.

Azərbaycan Respublikasında vahid gömrük siyasətinin tələb və vəzifələri Respublika Prezidenti, Milli Məclis və Hökumət tərəfindən Gömrük Məcəlləsi və Gömrük Hüququnun digər mənbələri əsasında müəyyən edilir və respublikanın gömrük ərazisində mal mübadiləsinin tənzimlənməsi və gömrük nəzarəti vasitələrindən effektiv

istifadə edilməsi ilə daxili bazarın müdafiəsi üçün ticarət-siyasi məsələlərin bəlli, milli iqtisadiyyatın inkişafının stimullaşdırılması dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas məsələlərinin həllinə təkan vermək məqsədi güdür.

Gömrük siyasətinin mahiyyəti öz əksini gömrük-tarif qanunvericiliyində, müxtəlif istiqamətli beynəlxalq gömrük birlikləri və münasibətlərin yaradılmasında, sərbəst gömrük və ticarət zonalarının təşkil edilməsində tapir.

Gömrük siyasəti müxtəlif hüquq normaları və gömrük qaydaları əsasında həyata keçirilməlidir və bu da gömrük hüququ məfhumunu meydana çıxarır.

Gömrük siyasətinin dəqiq hüquqi əsaslandırılması ilk növbədə ona görə vacibdir ki, sahibkarlıq fəaliyyətinin bu və ya digər istiqamətlərini imperativ tənzimləyərkən istər-istəməz onu həyata keçirən müəssisələrin mülkiyyət münasibətləri sferasına müdaxilə etmiş olunur. Bundan başqa, gömrük siyasətinin xarici münasibətlərə təsiri üçün beynəlxalq-hüquqi xarakterli öhdəliklər yarandığından onun normallaşdırılması zərurətini doğurur. Gömrük Məcəlləsi gömrük işini gömrük siyasəti və həmçinin bu siyasəti həyata keçirəcək vasitələri - mal və nəqliyyat vasitələrini Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddindən keçirilməsinin qayda və şərtləri, gömrük ödəmələrinin tutulması, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti və s. xarakterizə edilir.

Gömrük sərhəddindən mal və nəqliyyat vasitələrinin kəsilməsi prinsiplərini nizama salan və rəsmiləşdirmə əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi üçün mövcud qanunvericiliyə əməl olunması təmin edəcək hərəkət qaydaları gömrük hüquq normaları adlanır. Belə qaydaların məcmusu gömrük hüququnu əmələ gətirir ki, bu da Azərbaycan Respublikası Qanunvericiliyinin mühüm tərkib hissələrindən biridir.

Gömrük qaydalarına rəsmi norma olması üçün onlar müəyyən hüquqi formaya və ya mənbəyə malik olmalıdır. Gömrük hüququnun mənbələri və yaxud formaları dedikdə, gömrük hüququ normaları müəyyən edilən dövlətin hüquqyaratma fəaliyyətinin təcəssüm formaları başa düşülür. Yəni gömrük hüququnun mənbəyini ixtiyari hüquqi akt deyil, yalnız elə akt təşkil edir ki, gömrük işinin ümumi qaydalarını əks etdirə bilsin. Beləliklə, gömrük hüququnun mənbəyi normativ xarakter daşmalıdır. Fərdi aktlar hüquqi akt xarakterinə malik olmalıdır. Konstitutsiyaya, yəni əsas qanunun müddələrinə tam şəkildə uyğunluq və qanunilik gömrük hüququ mənbələrinin əsas quruluş prinsipləridir.

Gömrük hüququnun mənbələri sistem xarakterli olub aşağıdakı əsas əlamətlərdən ibarətdir:

a) daxili gömrük qanunvericiliyi;

b) gömrük münasibətlərinə aid olan və Azərbaycan Respublikasının tərəf-muqabil olduğu beynəlxalq hüquqi müqavilə və sazişlər.

Bəzi hallarda gömrük sahəsində ənənə xarakteri daşıyan normalardan da istifadə edilir. Belə normalar iki cürdür:

a) dəniz nəqliyyatı ilə daşınan yüklərin gömrük rəsmiləşdirilməsində istifadə olunan normalar;

c) gömrük dəyərinin təyin edilməsində istifadə olunan normalar.

Gömrük hüquq normalarının formalaşması

Gömrük haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi, Gömrük Məcəlləsi, Gömrük Tarifi haqqında Qanun və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarından ibarətdir.

Gömrük Məcəlləsi və Gömrük Tarifi haqqında qanun gömrük münasibətlərinin hüquq tənzimlənməsində baş mövqedə durur və gömrük praktikasında meydana çıxan bütün əsas hüquqi məsələləri əhatə edir. Hüquqi quvvəsinə görə onlar yalnız ölkə Konstitutsiyadan geridə qalır və əsasən bütün gömrük qanunvericiliyinin qurulduğu və inkişaf etdirildiyi hüquqi bazanı təşkil edir. Bu gömrük qanunlarına əlahiddə normaların tətbiq edilmə xüsusiyyətləri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 iyul 1997-ci il tarixli 616 sayılı Fərmanı ilə müəyyən edilmişdir.

Gömrük qanunvericiliyinin kompleks xarakteri hüququn digər mənbələrində - Cinayət Məcəlləsində, Cinayət Prosesual Məcəllədə, İnzibati Huquqpozmlar Məcəlləsində və s. əksini tapmış və ayrı-ayrı normaların istifadə edilməsini nəzərdə tutur.

Gömrük-hüquq tənzimləmə mexanizmində qanun quvvəli aktlar muhum rol oynayır. Belə aktların qanun quvvəsi o deməkdir ki, onlar qanunların icrası və inkişafı, yəni davamı kimi qəbul edilir və həmin qanunlara uyğun olmalıdırlar. Bunun təşkilati - hüquqi zəmanəti normativ qanun quvvəli aktların Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçməsi tələbidir. Ədliyyə Nazirliyi isə öz növbəsində vətəndaşların hüquqlarına təsir edən təşkilati normaların qanunların tələblərinə uyğun olmasına nəzarət edir. Qanun və

qanun qüvvəli aktların müddəaları arasında uyğunsuzluq müəyyən edildiyi hallarda onun aradan qaldırılmasına qədər qeydiyyatdan imtina edilir. Qanun qüvvəli akt Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyat nömrəsi alınmamış qüvvəyə minə bilməz. Qanun qüvvəli aktlar kəmiyyətinə görə gömrük hüququ mənbələrinin ən iri həcmlişidir. Buna başlıca səbəb onların gömrük qanunlarının mətnlərindəki digər hüquq mənbələrinə əsaslanma qeydləridir.

Hal-hazırda gömrük münasibətlərini tənzimləyən qanun aktlarının aşağıdakı əsas növləri tətbiq edilməkdədir:

1. Ölkədə qəbul olunan AR Konstitutsiyasının 99-cu maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasında icra Hakimiyyətinin Prezidentə mənsub olması ilə əlaqədar olaraq xarici siyasətin, o cümlədən də onun tərkib hissəsi olan xarici iqtisadi və gömrük siyasətinin strateji istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi Prezidentin fərman və sərəncamları ilə olur.

Gömrük Məcəlləsi və Gömrük Tarifi haqqında Qanunlar qəbul edilənə qədər gömrük münasibətlərinin əsas hüquqi və sosial cəhətləri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları və sərəncamları ilə tənzimlənirdi.

2. Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə, adətən, gömrük siyasəti və gömrük hüququnun mühüm məsələləri tənzimlənir və daha yüksək statusa malik aktların icra mexanizmi müəyyən edilir.

22 mart 1997-ci il tarixli 24 saylı «Azərbaycan Respublikası ərazisində bütün növ etil (yeyinti) spirtinin istehsalı, saxlanması, alkoqollu içkilərin və tütün məmulatlarının istehsalı, idxalı üçün lisenziya verilməsi, onların pərakəndə satışı, idxal olunan və ölkədə istehsal edilən həmin məhsullara aksiz markalarının tətbiq olunması qaydaları haqqında», 16 iyun 1997-ci il tarixli 62 saylı «Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri haqqında», 21 iyul 1997-ci il tarixli 81 saylı «Azərbaycan Respublikasının gömrük məntəqələrində fiziki şəxslər tərəfindən istehsalat və ya kommərşiya fəaliyyəti üçün nəzərdə tutulmayan malların keçirilməsinin qaydaları haqqında» qərarlar və s. bu qəbildəndir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti və Nazirlər Kabineti tərəfindən verilən sərəncamlar bir qayda olaraq, hüququ norma xarakterli deyil və birdəfəlik tətbiqi ilə mahiyyətini sərf etmiş olur.

3. Bir neçə dövlət orqanı tərəfindən birgə qəbul edilən qanun qüvvəli aktlar. Bu qəbildən olan aktlara nümunə kimi Dövlət Gömrük Komitəsi, Maliyyə Nazirliyi və Vergilər Nazirliyinin təsdiq etdikləri «MDB ölkələri hududları kənarından respublikaya gətirilən minik avtomobillərinə aksiz vergisinin tətbiq qaydaları haqqında» 27 iyul 1996-cı il tarixli təlimati göstərmək olar.

4. Dövlət Gömrük Komitəsinin normativ aktları. Gömrük Məcəlləsinin 9-cu maddəsinə əsasən Dövlət Gömrük Komitəsi öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları, bütün başqa dövlət orqanları, tabeliyindən və mulkiyyət formasından asılı olmayaraq idarələr, müəssisələr və təşkilatlar, habelə vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün icrası məcburi olan normativ aktlar qəbul edir. Dövlət Gömrük Komitəsinin ümumi xarakterli normativ aktları onların özlərində ayrı müddət nəzərdə tutulmamışdırsa, dərc olunduqları gündən 10 gün sonra qüvvəyə minir.

Gömrük hüququ mənbələrinə normativ əmrlər və Dövlət Gömrük Komitəsinin təlimatları daxil edilir. Bunlardan başqa Komitənin rəhbərliyi gömrük orqanlarına göstəriş və məktublar göndərə bilər. Belə sənədlər, adətən, bu və ya digər normativ aktın tətbiq edilməsi qaydası barədə izah və təfəsilərdən ibarət olur və özündə gömrük hüququnun normalarını daşımır, yəni onlar hüquqi mənbələr deyillər.

Öz səlahiyyətləri çərçivəsində yerli gömrük orqanları da hüquqi aktlar yarada bilər. Belə aktlar adətən fərdi xarakter daşıyır. Məsələn, struktur bölmələrin əsasnamələri, gömrük əməkdaşlarının vəzifə təlimatları, daxili əmrlər və s. Bəzi hallarda onlara lokal xarakterli hüquq normaları da daxil edilə bilər. Məsələn, gömrük anbarlarından istifadə qaydaları, gömrükxananın daxili intizam qaydaları və s. Operativ iş rejimində teleqram, teletayp, telefaks, elektron poçtu kimi informasiya çatdırma formalarından istifadə edilir. Elektron rabitə kanalları ilə alınmış informasiya kağız məlumat daşıyıcıları olan sənədlər də eyni qüvvədədir və eyni hüquqi nəticələrə malikdir.

Dövlət suverenliyi hər dövlətin gömrük məsələlərinin birtərəfli qaydada daxili qanunvericiliklə tənzimlənməsi zərurətini meydana çıxarır. Lakin hər dövlətin geosiyasi

mövqeyi və ayrı-ayrı dövlətlərlə əlahiddə münasibətləri bu məsələlərə xüsusi yanaşma metodları tətbiq edilməsini şərtləndirir. Eyni zamanda, gömrük siyasətinin beynəlxalq əhəmiyyəti açıq-aşkardır və nəticədə bu məsələlər razılaşdırma əsasında tənzimlənməsi mövzusunda çevrilir. Əgər hər hansı bir dövlət, gömrük məsələlərinin həlli zamanı digər dövlətlərin maraqlarını nəzərə almırsa və ya onların mənafeyinə zərbə vura bilən siyasət yeridirsə, xarici iqtisadi əlaqələri və bütövlükdə beynəlxalq əlaqələri mürəkkəbləşdirən konfliktlər meydana çıxıb bilər.

Rusiya İmperiyası ilə Hollandiya arasında, Böyük Britaniya ilə Fransa arasında mövcud olmuş «Gömrük Muharibələri» tarixi faktlardır. Gömrük sahəsində beynəlxalq - hüquqi əməkdaşlıq həmçinin müasir gömrük tariflərinin mürəkkəbliyi, çoxsaylı gömrük rəsmiləşdirilmələri qaydalarını gündəlik zərurət halına gətirir.

Beynəlxalq ticarət dövriyyəsinin inkişafı, turist mübadiləsi, humanitar əlaqələr gömrük siyasətinin əsas istiqamətlərinin və müxtəlif dövlətlərin eyni tipli normativ aktların koordinasiyasını nəzərdə tutan gömrük qanunvericiliyinin uyğunlaşdırılmasını və bəzən isə eyniləşdirilməsini zəruri edir. Milli normaların yaxınlaşdırılmasına yardım edilməsi, beynəlxalq hüquq və əldə edilmiş hökumətlərarası razılaşmalar prinsipinə əsaslanan beynəlxalq gömrük rejiminin yaradılmasını ön plana çıxir. Milli gömrük - hüquq sistemlərinin eyniləşdirilməsi beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi və inteqrasiya proseslərinin dərinləşdirilməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

Gömrük qaydalarının əsas eyniləşdirmə vasitələri beynəlxalq müqavilələrin və ixtisaslaşmış beynəlxalq iqtisadi təşkilatlardır.

Azərbaycan Respublikasının Ümumdünya Ticarət Təşkilatına və Avropa Birliyinə daxil olmaq arzusu keçid şəraitində daxili qanunvericilikdə müvafiq dəyişikliklər edilməsini, tətbiq edilən hüquqi normaların beynəlxalq normalara yaxınlaşdırılmasını, gömrük rəsmiləşdirmə əməliyyatlarının sadələşdirilməsini, sürətləndirilməsi və eyniləşdirilməsini nəzərdə tutur. Son zamanlar qəbul edilmiş bir sıra qərarları bu istiqamətdə atılmış mühüm addımlar kimi qəbul etmək lazımdır. Vahid idxal gömrük rüsumunun tətbiqi, əlavə dəyər vergisi məsələlərinin çevikləşdirilməsi, bəzi mallara aksiz vergisinin tətbiqi bu qəbildən olan tədbirlərin vacib mərhələləridir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük sahəsində beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığı əsasən 4 istiqamətdə inkişaf edir:

- Beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə əməkdaşlıq;
- MDB Gömrük Rəhbərləri Şurası çərçivəsində əməkdaşlıq;
- İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində əməkdaşlıq;
- İkitərəfli münasibətlər əsasında ayrı-ayrı dövlətlərin gömrük orqanları ilə əməkdaşlıq.

Gömrük sahəsində tətbiq edilən normativ aktlara ilkin nəzarət daxili qanunvericiliyin, qüvvədə olan beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına uyğunluğunu təmin etməyə imkan verir.

Gömrük Məcəlləsinin müvafiq maddəsinə görə Azərbaycan Respublikasının dövlətlərarası müqavilələrində müəyyən edilən qaydalar bu Məcəllədə və Gömrük işi haqqında Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları ilə nəzərdə tutulmuş qaydalarda fərqlənərsə, dövlətlərarası müqavilələrin qaydaları tətbiq edilir.

Gömrük hüquq münasibətləri, onların mahiyyəti.

Gömrük hüquq sahəsində öz məğzinə və xarakterinə görə nəzəri cəhətdən ən az araşdırılan sahələrdən biri də gömrük hüquq münasibətləridir.

Ümumi şəkildə hüquqi münasibətlər hər hansı bir hüquq sahəsinin (və ya bir neçə hüquq sahəsi birlikdə) hüquqi normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərdir. Gömrük işinin xüsusiyyəti, özünəməxsusluğu, mürəkkəbliyi və müxtəlifliyi gömrük hüquq münasibətlərinin daha ətraflı öyrənməyə səvəb edir. Gömrük hüquq münasibətləri öz xarakterinə görə daha çox inzibati – hüquqi münasibətlərə yaxındır.

İnzibati – hüquqi münasibətlər inzibati – hüquq normalarına əsaslanan hüquqi münasibətlərdir. Bu hüquqi münasibətlər inzibati hüququn subyektləri olan dövlət orqanları, onların struktur bölmələri, dövlət aparatının vəzifəli şəxsləri və məmurları, müəssisə, idarə və təşkilatların, Azərbaycan Respublikasının və xarici vətəndaşların, habelə vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquq və vəzifələrindən ibarətdir.

İnzibati – hüquqi münasibətlər icra hakimiyyəti sahəsində də eyni cürdür.

İnzibati – hüquqi münasibətlər dedikdə, tərəflərin götürdüyü öhdəlik və vəzifələrin inzibati – hüquqi normalarla tənzimlənməsi başa düşülür.

Daha yaxşı təsnifatlaşdırılmış inzibati – hüquqi münasibətlərdən gömrük hüquq münasibətlərinin təsnifatında da istifadə etmək olar. İnzibati – hüquqi münasibətlər şaquli və üfüqi olur. Şaquli inzibati – hüquqi münasibətlər bütünlüklə gömrük hüquq münasibətlərinə də şamil etmək olunur. Çünki şaquli gömrük hüquq münasibətlərində də,

mülki hüquqi münasibətlərdən fərqli olaraq, tərəflərin bərabərliyi deyil, tabeçiliyi əsas götürülür. Üfüqi hüquqi münasibətlərdə isə tərəflər faktiki və hüquqi cəhətdən bərabər olurlar. Bu zaman bir tərəfin digər tərəf üzərində hüquqi hakimiyyət üstünlüyü olmur. Məsələn, gömrük idarələri və s.

Gömrük hüququnun xüsusiyyətlərinə görə hüquqi tənzimləmə qaydaları icazə verilən, qadağan olunan öhdəlik xarakterli gömrük hüquqi münasibətlərinə ayrılır. Bu hüquqi münasibətlər gömrük işi sahəsindəki mürəkkəbliyin xarakterindən asılıdır. Məsələn, mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhəddindən keçirilməsi ilə gömrük ödəmələrinin aparılmasını tənzimləyən hüquqi münasibətlər mahiyyət etibarını ilə bir – birindən kəskin fərqlənir.

Beləliklə, gömrük hüquq münasibətləri gömrük işi strukturuna blok, element, hissə kimi daxil olan və gömrük – hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərdir.

Gömrük hüquq münasibətləri anlayışı və onun əsas əlamətləri.

Gömrük hüquq münasibətləri gömrük hüquq normaları ilə müəyyən edilən gömrük işi üzrə real ictimai münasibətlərdir.

Bu münasibətlər tərəflərin dövlət tərəfindən müəyyən edilən hüquq və vəzifələrilə əlaqədar olduğu ictimai münasibətlərdir. Bunlar əsasən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhəddindən keçirilməsi prosesi və onunla əlaqədar işlərə yönəldilmişdir.

Deməli, gömrük hüquq münasibətləri-malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhəddindən keçirilməsi prosesi və onunla əlaqədar işlərdə yaranan və gömrük qanunvericiliyi normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərdir.

Gömrük-hüquq münasibətləri malların və nəqliyyat vasitələrinin bilavasitə gömrük sərhəddindən keçirilməsi zamanı, keçirilmədən əvvəl, yaxud sonra yarana bilər. Məsələn, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti, gömrük vergilərinin və rüsumlarının yığılması və ilə əlaqədar ictimai münasibətlər malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhəddindən keçirilməsi zamanı təşəkkül tapır.

Xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaq istəyən şəxslərin müraciətinə əsasən onların gömrük orqanları tərəfindən məlumatlandırılması və gömrük məsələləri üzrə məsləhətvermə zamanı meydana çıxan ictimai münasibətlər malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhəddindən keçirilməsi prosesindən qabaq yaranan münasibətlərdir. Müvəqqəti idxal rejimində bəyan olunmuş malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş öhdəlik müddətində Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisindən çıxarılmaması əvəzində bu əraziyə gətirilməməsi ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər isə malların və nəqliyyat

vasitələrinin gömrük sərhəddindən keçirilməsi prosesindən müəyyən müddət keçdikdən sonra yaranan münasibətlərdir.

Gömrük hüquq münasibətlərinin xarakterik əlamətləri.

Gömrük hüquq münasibətləri aşağıda qeyd olunan əlamətləri ilə səciyyələnir.

Əvvəla, gömrük hüquq münasibətləri (onların yaranması, dəyişməsi və başa çatması) hüquq normaları əsasında qurulan faktiki ictimai münasibətlərdir. Ona görə də bu münasibətlər hüquqi xarakter daşıyır.

İkincisi, gömrük –hüquq münasibətlərinin iştirakçıları qarşılıqlı hüquq və vəzifələr daşıyırlar. Əgər bütün şəxslər bərabər əsaslarla malları və nəqliyyat vasitələrini Azərbaycan Respublikasına gətirmək və aparmaq hüququna malikdirsə (KM, mad 18), onda bunun müqabilində gömrük orqanları da həmin mallar və nəqliyyat vasitələri üzərində gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirmək vəzifələri daşıyırlar.

Üçüncüsü, gömrük hüquq münasibətləri dövlət səlahiyyətli xarakter daşıyır. Bu münasibətlər gömrük hüquq münasibətlərinin subyektivi olan dövlət gömrük orqanları sisteminin struktur bölmələri (gömrük orqanları) tərəfindən təmin edilir və zəruri hallarda dövlət məcburiyyəti qüvvəsi ilə qorunur.

Dördüncüsü, gömrük-hüquq münasibətləri təşkilatı xarakter daşıyır. Bu münasibətlər tərəfindən təşkil olunur. Dövlət orqanları öz səlahiyyətləri daxilində verdikləri müxtəlif normati aktlara ümumilikdə gömrük siyasətinin təşkilatçısına və əlaqələndiricisinə - koordinatoruna çevrilirlər.

Gömrük hüquq münasibətləri gömrük işi sahəsində münasibətlərdə tərəflərin hərəkətlərinin və əməllərinin xüsusi bir formasıdır. Bu münasibətlərin hüquqi forması və faktiki məzmunu –gömrük işi sahəsində bütöv bir sosial hadisədir. Ona görə də, gömrük hüquq münasibətlərinin quruluşunu müəyyən etmək, onun əsas ünsürlərinin aydınlaşdırmaq son dərəcə vacib məsələdir.

Gömrük-hüquq münasibətlərinin quruluşu dörd zəruri ünsürdən ibarətdir. Subyekt, obyekt, hüquq və vəzifələr.

Gömrük-hüquq münasibətlərinin subyektləri. Gömrük-hüquq münasibətlərinin subyektləri – hüquq normalarına müvafiq olaraq subyektiv, hüquq və vəzifələrin daşıyıcısı olan ayrı-ayrı fərdlər (Azərbaycan vətəndaşları, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər) və təşkilatlardır. (Gömrük orqanları Azərbaycan və xarici hüquqi şəxsləri xarici dövlətlərin diplomatik, konsulluq və digər rəsmi nümayəndəlikləri və beynəlxalq təşkilatlar . Gömrük işi sahəsində müəyyən növ beynəlxalq təşkilatlar. Gömrük işi sahəsində müəyyən növ fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün gömrük

orqanlarından icazə almış müəssisələr və təşkilatlar – gömrük brokeri, gömrük daşıyıcısı, rüsumsuz ticarət mağazaları və s.

Qeyd olunan subyektlərin hüquq münasibətlərində iştirakçının ölçüsü onların onların hüquq qabiliyyəti və fəaliyyət qabiliyyəti ilə müəyyənləşdirilir.

Hüquq qabiliyyəti-subyektin gömrük qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş yuridik hüquqlara malik olmaq və hüquqi vəzifələr daşımaq qabiliyyətidir. O, fərdin doğulma anında yaranır və ölümü ilə xitam olunur. Gömrük-hüquq münasibətlərinin real iştirakçısı olmaq üçün, hüquq qabiliyyətli subyekt həm də fəaliyyət qabiliyyətli olmalıdır.

Fəaliyyət qabiliyyəti – subyektin gömrük-hüquq normaları və ilə tanınan, müstəqil surətdə, şüurlu hərəkətləri ilə hüquq və vəzifələr həyata keçirmək qabiliyyətidir. Gömrük qanunvericiliyində fəaliyyət qabiliyyəti hüquq qabiliyyəti ilə heç də üst-üstə düşmür. Bu o deməkdir ki, bütün insanlar hüquq qabiliyyətinə malik olsalar da, onların hamısı heç də fəaliyyət qabiliyyətli olmur. Ona görə də gömrük hüququnda şəxslərin fəaliyyət qabiliyyəti hüquq qabiliyyətinə nisbətən məhdud anlayışlardır.

Gömrük qanunvericiliyində fəaliyyət qabiliyyətinin məzmunu və həcmi bir neçə amildən asılıdır.

a). Hüquq qabiliyyətli subyektin yaşından asılı olaraq fəaliyyət qabiliyyəti tam və məhdud ola bilər.

Gömrük qanunvericiliyində 16 yaşa çatmış şəxs fəaliyyət qabiliyyətinə malik olur, yəni öz hərəkətləri ilə gömrük işi sahəsində tam həcmdə hüquqlar əldə edir və özü üçün bu sahədə vəzifələr yaradır. Yetkinlik yaşına çatmayan fiziki şəxslərin gömrük işi sahəsindəki mənafeələrini isə onların qanuni nümayəndələri təmsil edə bilərlər. Məsələn, gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb edilmiş yetkinlik yaşına çatmayan fiziki şəxslərin mənafeələrini qohumluq əlaqələrini və cəlahiyyətini təsdiq edən sənədlər təqdim etməklə onların qanuni nümayəndələri təmsil edirlər.

b) subyektin fəaliyyət qabiliyyətinə onların sağlamlıq vəziyyəti təsir göstərir. Əgər ruhi xəstəlik, yada ağıl zəifliyi nəticəsində vətəndaş öz hərəkətlərinin əhəmiyyətini başa düşmək və onları idarə etmək qabiliyyətini itirirsə, o məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyətini itirmiş hesab oluna bilər. Belə şəxslərin gömrük işi sahəsindəki mənafeyini qohumları təmsil edə bilər. Gömrük qanunvericiliyində sərxoş vəziyyətdə olan şəxslərin fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılmasına yol verilir. Həmin şəxslərin inzibati qaydada saxlama müddəti digər şəxslərdən fərqli olaraq onların sərxoşluqdan ayıldıqları vaxtdan hesablanır. Həmin vaxtdan etibarən də onların dindirilməsinə başlanılır.

b) fəaliyyət qabiliyyətinə subyektlərin qohumluq əlaqələri də müəyyən dərəcədə təsir göstərir. Buna misal olaraq gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb

edilən fiziki şəxsin yaxın qohumlarının şahid qismində izahat vermək vəzifəsindən azad olunmalarını, yaxud gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin icraatını və ya bu işə baxılmanı həyata keçirən Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin qohumu olan ekspertlərin, mütəxəssislərin və müfəttişin işdə iştiraklarına yol verilməməsini göstərmək olar.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər gömrük –hüquq münasibətlərinin iştirakçısı kimi Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə bərabər səviyyədə gömrük qanunvericiliyində müəyyən edilmiş azadlıqlardan və vəzifələrdən istifadə edirlər. Bu azadlıq və vəzifələrin həyata keçirilməsinə Azərbaycan Respublikasının gömrük qanunvericiliyində təminatlar verilir. Xarici dövlətlərin nümayəndəlikləri və onların əməkdaşları, habelə, digər xarici şəxslər üçün gömrük güzəştləri müəyyən edilmişdir. Bütün bunlara baxmayaraq, gömrük işinin bəzi spesifik tərəflərini nəzərə almaqla gömrük qanunvericiliyində əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquq qabiliyyətinin məhdudlaşdırılması hallarına da yol verilmişdir. Gömrük məcəlləsinin maddəsinə əsasən, həmin şəxslər Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri ola bilməzlər.

Gömrük qanunvericiliyində fərdi subyektlərdən fərqli olaraq təşkilatların hüquq qabiliyyəti və fəaliyyət qabiliyyəti onların yaradılma və fəaliyyət göstərmə məqsədi ilə məhdudlaşır. Ayrı-ayrı təşkilatların fəaliyyəti qanunla, yaxud onların gömrük işi üzrə icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən tanınan və gömrük hüquq normalarına zidd olmayan nizamnamələri ilə müəyyən edilir. Bütövlükdə bu fəaliyyət gömrük hüquq münasibətlərinin iştirakçıları olan insanların ümumi yada fərdi maraqlarının ödənilməsinə yönəldilmişdir. Təşkilatların hüquq və vəzifələri onların səlahiyyəti ilə qəti və dəqiq müəyyən edilir. Bu təşkilatların hüquq qabiliyyəti və fəaliyyət qabiliyyəti həmin səlahiyyət çərçivəsində həyata keçirilir. Təşkilatların fəaliyyət qabiliyyəti bilavasitə onların adından çıxış edən müəyyən vəzifəli şəxslərin və nümayəndələrin hərəkətlərində ifadə olunur. Belə nümayəndələrin hərəkətləri təşkilatların özlərinin hərəkətləri kimi qiymətləndirilə bilər.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində təşkilat subyektlərinin böyük əksəriyyəti hüquqi şəxslərdir. Hüquqi-şəxs gömrük əməliyyatları aparılmasında bilavasitə və dolayısı ilə iştirak edən, qanuna müvafiq sürətdə qeydə alınmış, ayrıca əmlaka malik olan, öz adından mülki və qeyri-mülki hüquqlar əldə edə bilən və vəzifələri daşıyan, məhkəmədə, iqtisad məhkəməsində iddiaçı və cavabdeh ola bilən idarə, müəssisə və təşkilatlardır.

Gömrük hüquq münasibətlərinin spesifik subyektivi dövlətin özüdür. Dövlət Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici siyasətinin tərkib hissəsi olan gömrük

siyasətinin həyata keçirilməsində gömrük hüquq münasibətlərinin ən mühüm iştirakçısıdır. Azərbaycan Respublikasının hökuməti beynəlxalq aləmdə ölkənin rəsmi nümayəndəsi kimi gömrük işi sahəsində fəaliyyətini bilavasitə həyata keçirən orqan Dövlət Gömrük orqanlarıdır. (DGK-i Azərbaycan Respublikasının gömrükxanaları və gömrük postları.) Dövlət Gömrük orqanları və onların vəzifəli şəxsləri gömrük hüquq münasibətlərinin xüsusi subyektləridir.

Gömrük hüquq münasibətlərinin obyektləri. Hüquq münasibəti nəyə təsir göstərsə, o hüquq münasibətinin obyektidir.

Gömrük hüquq münasibətləri gömrük işinin xarakterinə görə əmlak və qeyri əmlak münasibətlərindən ibarətdir. Bu baxımdan da gömrük hüquq münasibətlərini əmlak və qeyri-əmlak xarakterli gömrük hüquq münasibətlərinin obyektlərinə bölünürlər.

Əmlak xarakterli hüquq münasibətlərinin obyektləri-subyektin malları gömrük sərhəddindən keçirilməsinə yönəldilmiş davranışdır.

Gömrük- hüquq münasibətləri mexanizmində gömrük hüquq tənzimlənməsinin predmetinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Gömrük- hüquq tənzimlənməsinin predmeti maddi nemətlərə (mallar və nəqliyyat vasitələri) və qeyri maddi nemətlərə(mallar və nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikası gömrük sərhəddindən keçirilməsi ilə əlaqədar görülən müxtəlif növ xidmətlər. Gömrük rəsmiləşdirilməsi, malların saxlanca verilməsi, gömrük məsələləri üzrə məsləhət vermə. malların müşayiət olunması və s bölünür.). Gömrük hüquq tənzimlənməsinin əsas predmeti mallar və nəqliyyat vasitələridir. Gömrük qanunvericiliyində sərnişinlərin və malların beynəlxalq daşınmaları üçün istifadə olunan istənilən vasitələr o cümlədən konteyner və digər vasitələr (boru kəməri elektrik naqilləri və s.)nəqliyyat vasitələri kimi qəbul olunmuşdur. Belə nəqliyyat vasitələri qeyri-əmlak xarakterli münasibətlərin predmetidir.

Nəqliyyat vasitələri sərbəst tədavül üçün gətirildikdə və ya ixrac edildikdə “mal” kateqoriyasına aid edilir.

Gömrük anlayışında mal diapozonu genişdir. Bunlara əsasən istənilən daşınan əmlak, o cümlədən valyuta sərvətləri, elektrik və digər enerji növləri və s aiddir.

Gömrük hüquq münasibətlərinin obyektı olan malların təsnifatı.

a) mallar keçirilmə istiqamətindən asılı olaraq idxal, ixrac və tranzit mallara bölünür.

İdxal mallarına Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən mallar aid edilir. Bunlara tək cə xaricdə istehsal olunan mallar deyil, həmçinin ölkəmizdə istehsal olunaraq xaricə aparılan və sonradan Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən mallar aid

edilir. İdxal malları sərnişinlər və digər fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən əşyalara da şamil edilir.

İdxal malları Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddindən keçirildiyi andan lazımi gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük ödənişlərinin ödənilməsi buraxılması əməliyyatlarının həyata keçirilməsinə qədər gömrük nəzarəti altında –gömrük hüquq münasibətlərinin predmeti olur.

İxrac malları Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən keçirilən və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən aparılan mallar hesab edilir. Bunlara həm xarici iqtisadi fəaliyyət predmetləri, həm də sərnişinlərin özləri ilə apardıqları əşyalar aid edilir.

İxrac malları gömrük orqanlarına təqdim olunduğu andan (gömrük bəyannaməsinin qəbul olunduğu andan.) Azərbaycan Respublikasının ərazisindən aparılanadək gömrük nəzarəti altında –gömrük münasibətlərinin predmeti olurlar.

Tranzit mallar bir dövlətin gömrük ərazisindən digərinə üçüncü dövlətin gömrük ərazisindən keçirilməklə aparılan mallardır. Tranzi mallar Azərbaycan Respublikasının ərazisinə daxil olduğu andan bu ərazidən çıxarılan qədər gömrük nəzarəti altında gömrük münasibətlərinin predmeti olurlar.

b) Gömrük sərhəddindən keçirilmə məqsədindən asılı olaraq gömrük hüquq münasibətlərinin predmetləri kommersion və qeyri-kommersion mallarına bölünürlər.

Kommersion malları xarici ticarət dövriyyəsində alqı-satqı məqsədilə idxal-ixrac olunan və tranzit keçirilən mallardır.

Qeyri kommersion malları müvafiq olaraq ticarət dövriyyəsi üçün nəzərdə tutulmayan mallardır. Bu malları gömrük sərhədindən vətəndaşlar şəxsi istifadə və istehlak məqsədləri üçün müəssisə və təşkilatlar isə qeyri kommersion məqsədi üçün keçirirlər.

Vətəndaşların şəxsi istifadə üçün gətirdikləri predmetlərin bəzi kateqoriyaları üçün gömrük qanunvericiliyinə müvafiq qaydada dəyər və miqdar məhdudiyətləri qoyula bilər.

b) Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən aparılması, eləcə də bu əraziyə gətirilməsi xarakterindən asılı olaraq mallar ixrac (idxal) və müvəqqəti aparılan mallara bölünə bilər.

İxrac malları Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisindən bu əraziyə qaytarılmaq haqqında öhdəlik götürülmədən aparılan mallardır.

İdxal malları Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətiriləndən sonra işlətmək və ya digər məqsədlərlə istifadə etmək üçün daimi olaraq saxlanılan mallardır.

İdxal(ixrac) malları ilə yanaşı, müəyyən müddətlərə gömrük sərhədindən keçirilən və sonradan əvvəlki gömrük ərazisinə qaytarılan mallar deyilir. Bu mallara emal rejimləri altında olan, beynəlxalq sərgilərdə, yarmarkalarda nümayiş etdirilən və s mallar aiddir.

q) gömrük tarix tənzimlənməsi nöqtəyi nəzərindən mallar gömrük vergiləri tətbiq olunan mallara və gömrük vergiləri ödənilməsindən azad olunan mallara bölünürlər.

Gömrük vergilərinin tətbiq olunmasından azad olunan malların siyahısı gömrük qanunvericiliyi ilə müəyyən olunur.

İndi isə “Gömrük Tarifi” haqqında qanunun bəzi müddəalarına nəzər salaq.

Gömrük tarifi Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən və həmin ərazidən çıxarılan mallara tətbiq edilir.

İdxal gömrük rüsumlarının dərəcələri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən təyin edilir. Azərbaycan Respublikasının əlverişli ticarət rejimi tətbiq etdiyi ölkələrin malları üçün idxal gömrük rüsumları dərəcələrinin son həddi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən müəyyən olunur.

İxrac gömrük rüsumlarının dərəcələri və onların tətbiq olunduğu malların siyahısı, həmçinin xarici iqtisadi tənzimlənmənin qeyri-tarif tədbirləri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur. Azərbaycan Respublikasının əlverişli ticarət rejimi tətbiq etdiyi ölkələrin malları üçün ixrac gömrük rüsumları dərəcələrinin son həddi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təyin olunur

Bu Qanunda nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, gömrük rüsum dərəcələri Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən mal keçirən hüquqi və fiziki şəxslərdən, sövdələşmə növlərindən və digər amillərdən asılı olaraq dəyişdirilə bilməz.

Bu Qanunun müddəalarına uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası tərəfindən tarif imtiyazları verildiyi hallar istisna olmaqla, əlverişli ticarət rejimi tətbiq olunmayan ölkələrin mallarına və mənşə ölkəsi müəyyənləşdirilməyən mallara idxal gömrük rüsumlarının dərəcələri iki dəfə artırılır.

Qısaca olaraq rüsumlara nəzər yetirək.

Rüsumların əsas növləri aşağıdakılardır.

Malların ixracını və idxalını operativ tənzimləmək üçün bəzi mallara mövsümi rüsumlar tətbiq oluna bilər. Bu halda gömrük tarifində nəzərdə tutulmuş gömrük rüsumları dərəcələri tətbiq olunmur. Mövsümi rüsumların qüvvədə olduğu müddət ildə altı aydan çox ola bilməz.

Xüsusi növ rüsumlar. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi mənafeyini qorumaq üçün idxal edilən mallara müvəqqəti olaraq aşağıdakı xüsusi növ rüsumlar tətbiq oluna bilər: xüsusi rüsumlar; antidempinq rüsumları; kompensasiya rüsumları.

Xüsusi rüsumlar aşağıdakı hallarda tətbiq olunur:

mallar Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə bu qəbildən olan malların yerli istehsalçılara ziyan vuran və ya ziyan vura biləcək kəmiyyətdə və şərtlərlə gətirildiyi təqdirdə müdafiə tədbiri kimi; digər dövlətlərin və onların ittifaqlarının Azərbaycan dövlətinin mənafeyinə toxunan ayrı-seçkilik və digər hərəkətlərinə cavab tədbiri kimi.

Antidempinq rüsumları

Antidempinq rüsumları idxal olunan malların qiyməti Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə gətirildiyi anda ixrac olunduğu ölkədəki real dəyərindən xeyli aşağı olduqda və belə bir idxal bu qəbildən olan malların yerli istehsalçılara ziyan vurduqda və ya bu hal istisna edilmədikdə, Azərbaycan Respublikasında onların istehsalının təşkilinə və ya genişləndirilməsinə maneçilik törədildikdə tətbiq edilir.

Kompensasiya rüsumları. Kompensasiya rüsumları Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə gətirilən malların istehsalı və ya ixracı zamanı birbaşa və dolayı subsidiyalardan istifadə olunduqda və belə bir idxal bu qəbildən olan malların yerli istehsalçılara ziyan vurduqda və ya bu hal istisna edilmədikdə, Azərbaycan Respublikasında bu malların istehsalının təşkilinə və genişləndirilməsinə maneçilik törədildikdə tətbiq edilir

Xüsusi əhəmiyyət kəsb edən mallar Azərbaycan Respublikasını suverenliyinin, iqtisadi əsaslarının müdafiəsi, daxili bazarın qorunması baxımından, Respublikamıza gətirilməsinə və aparılmasına məhdudiyyətlər qoyulmuş mallar ola bilər. Bunlardan Azərbaycan Respublikasından çıxarılması üçün müvafiq qaydalar müəyyən edilmiş strateji əhəmiyyətli xammalı göstərmək olar.

Gömrük nizaməsalma predmetinin bəzi xarakterik xüsusiyyətləri. Gömrük nizaməsalma predmeti hər şeydən əvvəl maddi predmetdir. Lakin bütün maddi predmetlər gömrük tənzimlənməsinin predmeti ola bilməz. Bunun üçün onlar müəyyən məkan daxilində başqa yerə köçürülmək xüsusiyyətinə malik olmalıdır.

İnsanlar bu xüsusiyyətə malik olsalar da, yəni başqa yerə köçürülə bilsələr də gömrük tənzimlənməsi normaları ilə qul alveri qadağan olunub. Bu xüsusiyyət Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 186-cı maddəsində öz əksini tapıb. Beləki, gömrük nəzarətinin müstəsna forması kimi şəxsi yoxlama aparılarkən gömrük tənzimlənməsinin predmeti fiziki şəxslər deyil, yalnız onların üstündə gizlətdikləri və gömrük nəzarətinə təqdim etmədikləri mallar olur.

Gömrük nizamlaşma predmetinin ikinci xüsusiyyəti malların gömrük sərhəddindən keçirilmə prosesinin başladığı andan gömrük tənzimlənməsinin predmetinə çevrilməsindədir. Belə ki xarici ticarət sazişlərinin predmeti olan mallar həmin sazişlər bağlandığı andan ticarət hüquq normaları ilə tənzimlənən münasibətlərin predmetinə çevrilirlər. Bu mallar ancaq gömrük sərhəddindən keçirildikdə gömrük tənzimlənməsinin predmeti olurlar.

Bəzi hallarda daxili dövriyyədə olan mallar müəyyən şərait çərçivəsində gömrük tənzimlənməsinin predmetinə çevrilə bilirlər. Məsələn, avtomobil daşımlarında daxili dövriyyədə olan mallar Bakı şəhərindən Naxçıvana göndərilərkən İran İslam Respublikası ərazisindən tranzitlə keçirildiyi üçün gömrük tənzimlənməsinin predmetinə çevrilirlər.

Gömrük nizamlaşma predmetinin növbəti xüsusiyyəti gömrük qanunvericiliyinin qüvvəsi şamil olunan malların keçirilməsinin şəxslərin idarəsi əsasında vəş verməsindədir.

Məsələn, Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddindən heyvan-ların, qəfəsdəki quşların və suyun sistemlərdə keçirilməsi gömrük tənzimlənməsinin predmeti ola bilirlər. Uçan quşların, vəhşi heyvan keçidi, axar su və s. isə gömrük tənzimlənməsinin predmeti ola bilməzlər.

MÖVZU 4.

GÖMRÜK HUQUQUNUN SUBYEKTLƏRİ.

1. Gömrük huququnun subyektləri anlayışı
2. Azərbaycan Respublikasının Gömrük orqanları barədə anlayış
3. Azərbaycan Respublikasının Gömrük orqanlarının hüquq və vəzifələri
4. Gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri

Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları

Bu orqanları xarakterizə edərkən iki spesifik xüsusiyyəti qeyd etmək lazımdır:

1. Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları dövlət idarəetmə siseminə daxil olan icra hakimiyyəti orqanı adlanır. Gömrük orqanları Konstitusiyaya, qanunlar və qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş norma və qaydalar əsasında, gömrük işi sahəsində icraedici və sərəncamverici funksiyaları yerinə yetirirlər.

Bu orqanların icraedici funksiyası gündəlik təcrübədə və təşkilati məsələlərdə özünü biruzə verir. Gömrük orqanları, müxtəlif forma və metodlardan istifadə edərək mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi, gömrük ödənişlərinin tutulması, gömrük nəzarəti və s. kimi funksiyalarını yerinə yetirir. Gömrük orqanları, gömrük işi sahəsində onlara tapşırılmış funksiyaları yerinə yetirərkən inzibati – icra orqanı kimi çıxış edir.

Gömrük orqanları həm sərəncamverici və həm də icraedici orqan kimi çıxış etsə də onlar bir – biri ilə sıx bağlıdır və vahid sistem təşkil edir. Lakin gömrük orqanlarının sərəncamverici səlahiyyəti xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Çünki onlar normativ xarakter daşıyır. Şaquli idarəetmə sistemində Komitə sədrinin sərəncamları sözsüz icra olunmalıdır.

2. Mövcud qanunvericiliyə görə gömrük orqanları hüquq – mühafizə sisteminə aiddir.

Hüquq-mühafizə orqanları sistemində adətən, məhkəmə və prokurorluq orqanları, vəkillik, notariat, daxili işlər orqanları aid edilir.

Gömrük orqanlarının gördüyü işlərin xarakterinə görə onlar da hüquq-ühafizə sistemində aid edilir. Çünki gömrük orqanlarının əsas məqsədi, ölkənin iqtisadi suverenliyi və iqtisadi təhlükəsizliyini qorumaqdır. Gömrük orqanlarının bu əsas funksiyası GM-in Preambluasında öz əksini tapmışdır. Ümumiyyətlə, gömrük orqanlarının apardığı işlərin xarakteri və strukturu, əsasən onun hüquq-ühafizə orqanı kimi çıxış etməsinə dəlalət edir. GM-n müvafiq maddələrində, gömrük orqanlarının bu sahədə baş vermiş cinayət işlərinin təhqiqatını və istintaqını aparmaq, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək kimi səlahiyyətləri müəyyən olunmuşdur.

GM-in müvafiq bölməsində gömrük orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin qərarlarından, hərəkət və ya hərəkətsizliyindən şikayət vermə nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd edək ki, ancaq hüquq-mühafizə orqanlarının hərəkətlərindən daha yuxarı orqanlara şikayət etmək olar.

İndi isə gəlin gömrük orqanlarının əsas funksiyaları ilə tanış olaq.

Azərbaycan Respublikası GM-nin müvafiq maddəsinə görə gömrük orqanlarının əsas funksiyaları aşağıdakılardır:

1) ölkənin gömrük siyasətinin işlənilib hazırlanmasında iştirak edir və bu siyasəti həyata keçirir;

2) icrasına nəzarət Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarına həvalə olunmuş qanunvericilik aktlarına riayət edilməsini təmin edirlər, gömrük işini həyata keçirərkən idarələrin, müəssisələrin, təşkilatların və fiziki şəxslərin, həmçinin sahibkarların hüquq və mənafelərinin müdafiəsi üzrə tədbirlər görür;

3) öz səlahiyyəti daxilində respublikanın, iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edirlər;

4) Azərbaycan Respublikasının iqtisadi mənafeyini qoruyurlar;

5) Ticarət-iqtisadi münasibətlərdə gömrük tənidləməsi vasitələrini tətbiq edirlər;

6) Gömrük rüsumları. Vergilər və digər gömrük ödənişləri alırlar;

7) Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən keçirilən mallar barədə iqtisadi siyasət tədbirlərinin işlənilib hazırlanmasında iştirak edir və bu tədbirləri həyata keçirirlər;

8) Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən malların və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi qaydalarına riayət olunmasını tənim edirlər;

9) Gömrük işi sahəsində cinayətlərə, həmçinin gömrük qaydalarının və vergi qanunvericiliyinin pozulmasına qarşı mübarizə aparırlar, narkotik vasitələrin, silahın, Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının bədii, tarixi və arxeolojisərvətləri olan əşyaların, intellektual mülkiyyət obyektlərinin, yox olmaq təhlükəsi altında olan heyvanların və bitki növlərinin, digər malların Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən qanunsuz keçirilməsinin qarşısını alırlar, beynəlxalq terrorçuluqla mübarizəyə və Azərbaycan Respublikasının təyyarə limanlarında beynəlxalq mülki aviasiyanın fəaliyyətinə qanunsuz müdaxilənin qarşısının alınmasına köməklik göstərirlər;

10) Gömrük nəzarətini və gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirir və təkmilləşdirir, Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən mal dövriyyəsinin sürətləndirilməsi üçün şərait yaradırlar;

11) Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük statistikasını və Azərbaycan Respublikasının xüsusi gömrük statistikasını aparırlar;

12) Xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasını aparırlar;

13) İdarələrin, müəssisələrin, təşkilatların və fiziki şəxslərin xarici iqtisadi əlaqələrinin inkişafına kömək edirlər;

14) Dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai asayişin, əhalinin mənəviyyatının, insanların həyat və sağlamlığının heyvan və bitkilərin, ətraf mühitin qorunması, gətirilən malların Azərbaycan istehlakçılarının mənafeyinin müdafiəsi sahəsində tədbirlər həyata keçirilməsinə kömək edirlər;

15) Öz nəzarətləri daxilində valyuta nəzarətini həyata keçirirlər;

16) Azərbaycan Respublikasının gömrük işinə aid brynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin edir; Azərbaycan Respublikasının gömrük işi ilə əlaqədar müqavilələrin işlənilib hazırlanmasında iştirak edir; xarici dövlətlərin gömrük işinə aid məsələlərlə məşğul olan gömrük və başqa səlahiyyətli orqanlar ilə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edirlər;

17) Gömrük işi sahəsində elmi-tədqiqat işləri aparır və məsləhətlər verirlər; dövlət orqanları, idarələr, müəssisələr və təşkilatlar üçün bu sahədə mütəxəssislərin hazırlanmasını və onların ixtisaslarının artırılmasını həyata keçirirlər;

18) Müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə, Azərbaycan Respublikasının prezidentinə, başqa dövlət orqanlarına, idarə, müəssisə və təşkilatlara, vətəndaşlara gömrük məsələləri üzrə məlumatlar verilməsini təmin edirlər;

19) Vahid maliyyə-təsərrüfat siyasətinin həyata keçirilməsində iştirak edir, gömrük orqanlarının maddə-texniki bazasını inkişaf etdirir, bu orqanların işçiləri üçün lazımı əmək və sosial şərait yaradırlar.

Yuxarıdakı siyahı gömrük orqanlarının fəaliyyətinin nə qədər çoxsahəli olmasını əks etdirir. Bu funksiyaları xarakterizə etmək üçün bəzi məsələlərə diqqət yetirək.

Mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsinə icazə verilməsi qaydalarını həyata keçirərkən icraedici-inzibati orqan kimi çıxış edir. Lakin bu və yz digər idarəetmə sahələrində icazəvermə səlahiyyəti inzibati-hüquqi tənzimləməyə aid edilir. Məhz gömrük orqanlarının da fəaliyyəti hüquq-mühafizə xarakteri olduğu üçün ona da bu səlahiyyət verilir. Çünki onlar gömrük işini həyata keçirərkən idarə, müəssisə, təşkilat və vətəndaşların maraq və hüquqlarını qoruyurlar.

Gömrük orqanları təkcə qaçaqmalçılıq, gömrük qaydalarını və vergi qanunvericiliyini pozanlara qarşı mübarizə ilə deyil, eyni zamanda, ölkənin xarici-iqtisadi fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi, strateji məhsulların və valyuta vasitələrinin aparılması, öz səlahiyyətləri daxilinsə, beynəlxalq hüquqi əməkdaşlıqda iştirakla da məşqul olur.

Beləliklə, gömrük orqanları icra orqanı olub, xarakterinə görə hüquq-mühafizə orqanıdır, verilmiş səlahiyyətlər daxilində gömrük işi sahəsində, habelə onunla əlaqədar olan digər idarəetmə sahələri ilə birlikdə, öz vəzifə və funksiyalarını özünəməxsus forma və metorlarla həyata keçirən dövlət orqanıdır.

Gömrük orqanları- Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi, Naxçıvan MR Gömrük Komitəsi, gömrük idarələri, gömrükxanalar və gömrük postlarının daxil olduğu vahid dövlət orqanları sistemidir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1999-cu il 30 dekabr tarixli Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Mərkəzi aparatı” və “Dövlət Gömrük Komitəsinin sistemində daxil olan gömrük orqanları və təşkilatları” təsdiq olunmuşdur:

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Mərkəzi Aparatı

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi sədri	Azərbaycan Respublikasının həqiqi dövlət gömrük xidməti müşaviri	1
Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi sədrinin I müavini	Gömrük xidməti general-polkovniki	1
Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi sədrinin müavini	Gömrük xidməti general- leytenantı	3
Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi sədrinin köməkçisi	Gömrük xidməti general- mayoru	1

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi Mərkəzi Aparatının Baş idarə rəisi	Gömrük xidməti general- mayoru	3
Naxçıvan Gömrük Komitəsinin sədri	Gömrük xidməti general- leytenantı	1
Baş Gömrük İdarəsinin rəisi	Gömrük xidməti general- mayoru	2
Tədris mərkəzinin rəisi	Gömrük xidməti general- mayoru	1
“Azərterminalkompleks” XİB-in direktoru	Gömrük xidməti general- mayoru	1

Bu, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin axırıncı struktur bölgüsüdür.

Subyektlərin hüquq və vəzifələr.

Gömrük hüquq münasibətləri ictimai münasibətlərin faktiki forması kimi subyektlərin qarşılıqlı əlaqəli hüquq və vəzifələrindən ibarətdir. Subyektiv hüquq və vəzifə gömrük-hüquq münasibətlərinin konkret ictimai münasibətlərə xüsusi keyfiyyət verən sistem üsürləridir. Subyektiv hüquq və vəzifələrin həcmi və həddi ümumi şəkildə gömrük-hüquq normaları ilə müəyyən edilir.

Subyektiv hüquq subyektin dövlət tərəfindən verilən və qorunan maraqlarının onun öz mülahizələrinə görə ödəmək imkanlarıdır.

Gömrük hüququnda subyektə məxsus olan hüquq subyektiv hüquq aqlandırılır. Ona görə ki, hüquq haqqında sərəncam vermək ancaq subyektin iradəsindən asılıdır. Lakin bu sərbəst hüquq deyil, gömrük işi sahəsində icazə verilmiş davranış həddinin müəyyən edən imkandır.

Əvvəla, subyektiv hüquqa malik olan şəxsin maraqlarının ödənilməsi müsbət davranış imkanında olmalıdır. Məsələn, şəxs müvəqqəti olaraq Azərbaycan Respublikasının ərazisinə şəxsi istifadə üçün nəqliyyat vasitəsi gətirmək hüququna malikdir. Lakin, həmin şəxsin gətirdiyi nəqliyyat vasitəsi ilə əlaqədar davranış imkanı gömrük normaları çərçivəsindən kənara çıxma bilməz. Yəni o, gömrük orqanlarının icazəsi olmadan həmin nəqliyyat vasitəsindən güzəştlərin verilməsi ilə bağlı olmayan, digər məqsədlərlə istifadə edə bilməz. Gömrük qanunvericiliyi subyektlərin hüquqlarını təmin etməklə və qorumaqla yanaşı, həmin hüquqlardan sui istifadə edən şəxslərə məsuliyyət tədbirləri də tətbiq edir.

İkinci subyektiv hüquq şəxslərin qanun maraqlarını ödəmək məqsədilə gömrük orqanının vəzifəli şəxslərindən müəyyən davranış tələb etmək imkanı ilə səciyyələnir. Əgər şəxs iqtisadi siyasət tədbirlərinə və digər məhdudiyətlərə riayət etməklə, gətirdiyi mallarla əlaqədar gömrük rüsumlarını, vergiləri və digər gömrük ödənişlərini ödəmişsə,

onun həmin malların sərbəst dövriyyə üçün buraxılmasını gömrük orqanlarından tələb etmək hüququ vardır.

Üçüncüsü, subyektiv hüquq şəxsin öz pozulmuş hüquqlarının qorunması üçün səlahiyyətli dövlət orqanlarına müraciət etmək imkanını əks etdirir. Azərbaycan Respublikasının gömrük qanunvericiliyi gömrük hüquq münasibətlərinin subyektlərinə (mal göndərən, mal alan, gömrük brokeri və s.) hüquq və azadlıqlarını pozulması ilə bağlı bütün məsələlərdə yuxarı gömrük orqanına və məhkəməyə müraciət etmək imkanı verir.

Hüquqi vəzifə gömrük qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş və dövlət tərəfindən qorunan səlahiyyətli subyektin maraqları naminə gömrük-hüquq münasibəti iştirakçısının lazımı davranış zəruriyyətidir.

Əgər subyektiv hüququn məzmununu mümkün ola bilən davranış həddi əmələ gətirirsə, vəzifənin məzmunu isə gömrük hüquq münasibətlərində lazımı, zəruri davranış həddi əmələ gətirir. Vəzifəsi olan şəxsə səlahiyyətli şəxsin maraqlarının ödənilməsi məqsədi ilə lazımı davranış həddi göstərilir.

Gömrük qanunvericiliyində hüquqi vəzifələrin mahiyyəti iki müxtəlif formada ifadə olunur.

1. Hüquqi vəzifə gömrük-hüquq münasibətlərinin mahiyyəti iki müxtəlif formada ifadə olunur.

1. Hüquqi vəzifə gömrük-hüquq münasibətlərinin başqa iştirakçılarının xeyrinə fəal, müsbət hərəkətlər etmək zərurətində ifadə olunur.

Məsələn gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb edilən şəxs barəsində protokol tərtib edilərkən həmin şəxsə protokolu tərtib edən gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən hüquqları izah olunur və bu barədə protokolda qeydlər aparılır.

2. Hüquqi vəzifə gömrük-hüquq normaları ilə qadağan edilmiş hərəkətlərdən çəkinmək zərurətində ifadə olunur. Məsələn, Gömrük Məcəlləsinin 161-ci maddəsi ilə gömrük brokerinə və onun işçilərinə təmsil etdikləri şəxslərdən gömrük məqsədləri üçün aldıqları məlumatların başqa məqsədlərlə istifadəsi qadağan edilib.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi

Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, qanunları və digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş hüquqi normalardan irəli gələn müddəalara əsaslanan və Azərbaycan Respublikası prezidentinin 27 oktyabr 1998-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi haqqında Əsasnamə” əsasında fəaliyyət göstərir.

Əsasnaməyə görə, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ona həvalə edilmiş vəzifələri bilavasitə özü və ya tabeliyində olan gömrük orqanları, idarə və təşkilatlar vasitəsilə həyata keçirir.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası GM-nin 12-ci maddəsinə görə, Gömrük Komitəsi gömrük işi ilə əlaqədar vəzifələri yürinə yetirmək məqsədilə, digər hüquq-mühafizə orqanları və başqa dövlət orqanları ilə, idarə, müəssisə, təşkilat və vətəndaşlarla qashılıqlı fəaliyyət göstərir.

Qyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası prezidentinin Fərmanı ilə təsdiqlənən Əsasnamədə öz əksini Gömrük Məcəlləsində tam əks etdirməyən DGK-nın aşağıdakı funksiyaları daha dolğun verilmişdir:

-öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinin vahidliyini təmin etmək;

-Azərbaycan Respublikasında gömrük işini təşkil etmək və onu təkmilləşdirmək;

-Azərbaycan Respublikasında qabaqcıl gömrük tənzimlənməsi vasitələrinin tətbiqini təşkil etmək və s.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ona həvalə edilmiş funksiyalara əsasən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

1)Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi üçün hüquqi, iqtisadi, təşkilati mexanizmlər hazırlayır və onların həyata keçirilməsini təmin edir;

2) Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin inkişaf proqramını hazırlayır və həyata keçirir;

3) gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsini və təkmilləşdirilməsinə təşkil edir, bu cür nəzarətin səmərəliliyinə zərər vurmada onun sadələşdirilməsi və əkmilləşdirilməsi üçün tədbirlər görür;

4) ölkənin gömrük sərhədindən keçən mallar barəsində lisenziyalaşdırma, qiymətlərin tənzimlənməsi və digər qeyri-tarif tədbirləri də daxil olmaqla iqtisadi proqramların işlənilib hazırlanmasında iştirak edir və öz səlahiyyətləri daxilində onların həyata keçirilməsini təşkil edir;

5) gömrük sərhədindən keçən mallardan vergilərin, gömrük rüsularının, aksizlərin, habelə digər gömrük ödənişlərinin alınmasını təşkil edir;

6) malların gömrük dəyərinin düzgün müəyyən olunması üzərində sistemini təşkil edir;

7) gömrük rüsumlarının, vergilərinin vaxtında və tam həcmdə dövlət b üdcəsinə köçürülməsini təmin edir;

8) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda lisenziya və ya ixtisas attestatları verir, onları ləğv edir, yaxud geri alır, onların reyestrinin aparılmasını təmin edir;

9) malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsinə dair qaydaların işlənilib hazırlanmasını təşkil və onların icrasını təmin edir, malvə nəqliyyat vasitələri Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilərkən müvafiq gömrük rejimlərindən səmərəli istifadəni təmin edir, onların gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirir, gömrük rəsmiləşdirilməsi və sadələşdirilməsi üçün tədbirlər görür.

10) müstəqil surətdə, yuxud zəruri olduqda digər hüquq-mühafizə orqanları cəlb edilməklə gömrük nəzarəti zonası rejiminə riayət olunmasına nəzarəti təmin edir, gömrüyün infrastruktur obyektlərinin mühafizə sistemini təşkil edir, gömrük sərhədinin qorunması üçün digər tədbirləri həyata keçirir;

11) icrasına nəzarət gömrük orqanlarına həvalə olunmuş gömrük işi üzrə və digər qanunvericilik aktlarına əməl olunmasını təmin edən tədbirlər sistemini hazırlayır və həyata keçirir;

12) valyuta nəzarətini təmin edir;

13) qaçaqmalçılıq və gömrük işi sahəsində digər cinayətlərə qarşı mübarizə aparılmasına təşkil edir, qüvvədə olan qanunvericilik aktlarına müvafiq olaraq təhqiqat və istintaq aparılmasını, habelə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti həyata keçirilməsini təmin edir;

14) gömrükqaydalarının pozulmasına və gömrük orqanlarının normal fəaliyyətinə qəsd edən inzibati hüquqpozmalara qarşı mübarizəni təşkil;

15) narkotik vasitələrin və digər psixotrop maddələrin, silahların, Azərbaycan xalqının bədii, tarixi və arxeoloji sərvətləri olan əşyaların, əqli mülkiyyət obyektlərinin, habelə didər malların gömrük sərhədindən qanunsuz keçirilməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə tədbirlər sistemi hazırlayır və onları həyata keçirir;

16) Azərbaycan Respublikasının dəmir yolu vağzallarında, havalimanlarında beynəlxalq nəqliyyat vasitələrinin qanunsuz müdaxilənin qarşısının alınmasında və beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə hüquq-mühafizə orqanlarına köməklik göstərir;

17) gömrük orqanlarını vəzifəli şəxs tərəfindən qaçaqmalçılıq və gömrük işi sahəsində digər cinayətlər, gömrük qaydalarının pozulması işləri və gömrük orqanlarını normal fəaliyyətinə qəsd edən inzibati hüquqpozmalar haqqında işlər üzrə icraat zamanı, habelə əməliyyat axtarış tədbirləri həyata keçirilərkən qanunçuluğa əməl olunmasına nəzarəti həyata keçirir.

18) xarici ticarət gömrük və xüsusi gömrük statistikasının aparılmasını təşkil edir;

19) müəyyən olunmuş qaydada gömrük statistikasına dair və digər gömrük işinə aid məlumatları Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə, Nazirlər Kabinetinə və digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına təqdim edir;

20) qanunvericiliyə uyğun olaraq maraqlı şəxslərin gömrük məsələləri üzrə məlumatlandırılması və onlarla məsləhətvermənin təminat sistemini yaradır;

21) gömrük işi həyata keçirilərkən fiziki şəxslərin və təsərrüfat subyektlərinin hüquq və mənafelərinin müdafiəsi üzrə tədbirlər görür;

22) gömrük orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin qərarlarından, hərəkət və hərəkətsizliyindən şikayətmə üzrə fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının reallaşdırılması üçün şərait yaradır;

23) şikayətlərə və müraciətlərə vaxtında və tam baxılmasını təmin edir, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının qanuni mənafelərinin pozulmasını yaradan səbəblərin aradan qaldırılması üçün tədbirlər görür;

24) öz səlahiyyətləri daxilində gömrük işi üzrə mühüm hüquqi aktların nəşrini təmin edir;

25) gömrük işinin inkişafı və vəziyyətinə dair məlumat-izahat işləri aparır, kütləvi informasiya vasitələrindən təbliğat üçün istifadə edir;

26) konkret mallarla və təsərrüfat əməliyyatları ilə əlaqədar gömrük işi haqqında qanunvericilik aktlarının tətbiqi məsələləri üzrə öz qərarlarının qəbulu və fəaliyyət göstərməsini təmin edir;

27) gömrük işi haqqında qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsini ümumiləşdirir və təhlil edir;

28) gömrük işi sahəsində elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasını təşkil edir;

29) gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hazırlanmasını və ixtisasının artırılmasını, gömrük laboratoriyalarında, habelə digər tabeli idarə, müəssisə və təşkilatlarda işləmək üçün mütəxəssislərin hazırlanmasını təmin edir, bu təşkilatların işçilərinin sosial və hüquqi müdafiəsi üzrə tədbirlərin reallaşdırılmasına köməkçi edir;

30) gömrük idarələri, gömrükxanalar, gömrük postları, gömrük laboratoriyaları, elmi-tədqiqat və tədris müəssisələri, hesablama mərkəzləri yaradır və ləğv edir, habelə tabeliyində müəssisə və idarələrin maddi-texniki və sosial bazasını inkişaf etdirir;

31) gömrük orqanlarının vahid avtomatlaşdırılmış məlumat sisteminin yaradılmasını, fəaliyyət göstərilməsini və təkmilləşdirilməsini təmin edir;

32) gömrük işinin inkişafı üzrə həyata keçirilən tədbirləri maliyyələşdirir;

33) müəyyən olunmuş qaydada gömrük sisteminin büdcədən kənar inkişaf fondunu idarə edir və onun üzərində sərəncam verir;

34) gömrük işi ilə əlaqədar olan beynəlxalq təşkilatların işində iştirak edir, Azərbaycan Respublikasının gömrük işinə dair beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin edir, xarici dövlətlərin gömrük və digər səlahiyyətli orqanları ilə əməkdaşlığı və qarşılıqlı fəaliyyəti həyata keçirir, xarici dövlətlərin gömrük siyasətlərinin və gömrük işinin vəziyyətini öyrənərək təhlil edir.

Yuxarıdakı funksiya və vəzifələri yerinə yetirmək üçün, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq Dövlət Gömrük Komitəsinə aşağıdakı hüquqlar verilmişdir;

- gömrük işi haqqında qanunvericilik aktlarının və digər hüquqi qtkların layihələrini hazırlamaq;

- xarici sərmayələrin cəlb edilməsi və ixracın stimullaşdırılması daxil olmaqla, iqtisadiyyat sahəsində Azərbaycan Respublikasının dünya birliyi ilə qarşılıqlı münasibətlərinin tənzimlənməsi mexanizmini təkmilləşdirmək haqqında təkliflərin hazırlanmasında iştirak etmək;

- gömrük siyasətinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər hazırlamaq;

- dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai asayişin, əhalinin mədəniyyətinin, insanların həyat və sağlamlığının, heyvan və bitkilərin, ətraf mühitin qorunması, daxili bazarın vətərlə istehlakçıların mənafeyinin müdafiəsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsində orqanlarının işini təmin etmək;

- ölkə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən malların və materialların ixracına, habelə mədəni sərvətlərin aparılmasına nəzarətin təşkilində iştirak etmək;

- gömrük sərhədindən keçirilən mallara aid gömrük mallarının, vergilərinin habelə digər ödənişlərin dərəcələri və tətbiq mexanizminin təkmilləşdirilməsi haqqında müəyyən olunmuş qaydada təkliflə vermək;

- Xarici İqtisadi Fəaliyyətə müvafiq mal nomenklaturasının aparılmasını, habelə onun hazırlanması, dəyişdirilməsi və ona əlavələr edilməsi üzrə işi təşkil etmək;

- gömrük rejimlərinin hüquqi tənzimlənmə xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;

- ayrı-ayrı kateqoriyalı malların sərbəst gömrük zonalarına və sərbəst anbarlara yerləşdirilməsini məhdudlaşdırmaq və ya qadağan etmək;

- ticarət məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların fiziki şəxslər tərəfindən keçirilməsinin sadələşdirilmiş, güzəştli qaydalarını müəyyən etmək;

- gömrük brokerlərinin (vasitəçi) və rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssislərin fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənmə xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;

- həvalə olunmuş vəzifə və funksiyaları yerinə yetirmək üçün mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları da daxil olmaqla, hüquqi-təşkilatı formasından asılı olmayaraq, müəsisələrdən və təşkilatlardan, habelə vəzifəli və fiziki şəxslərdən sənədlər və məlumatlar tələb etmək;

- gömrük işi məsələləri üzrə əlaqələndirici və ekspert şuraları, işçi qrupları və müvəqqəti yaradıcı kollektivlər təşkil etmək gömrük işi və gömrük siyasəti problemlərinin həlli məqsədilə müqavilə əsasında xarici mütəxəssisləri və alimləri də daxil olmaqla elmi müəssisləri, alimləri və mütəxəssisləri cəlb etmək;

- rabitə və məlumatların ötürülməsinin xidməti sistemini yaratmaq;

- tabeliyindəki idarə və təşkilatların fəaliyyətinə rəhbərlik etmək, onların əsasnamə və nizamnamələrini təsdiq etmək, onların rəhbərlərini təyin etmək, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanmasını və təftişini həyata keçirmək və s. ;

Azərbaycan Respublikasının DGK öz səlahiyyətləri daxilində gömrük üzrə respublikasının bütün ərazisində qüvvədə olan, bütün dövlət orqanları, hüquqi-təşkilatı formasından asılı olmayaraq idarələr, müəsisələr və təşkilatlar, habelə vəzifəli şəxslər və fiziki şəxslərtərəfindən icrası məcburi olan normativ aktlar qəbul edir.

Dövlət Gömrük Komitəsinə operativ rəhbərliyi, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fərmanı ilə təyin olunan (eyni zamanda vəzifədən də prezident fərmanı ilə azad olunan) sədr edir.

Komitə sədrinin təmlifinə əsasən sədr müavinləri də Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin sərəncamı ilə vəzifəyə təyin və ya azad olunur.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin sədri, rəhbərlik ütdiyi orqana tapşırılmış vəzifə və funksiyaları icra etmək üçün, aşağıdakı səlahiyyətlərə malikdir:

- Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinə təmsil edir və digər dövlət orqanları ilə onun qarşılıqlı fəaliyyətini təmin edir;

- müavinlər arasında vəzifə bölgüsü aparır;

- səlahiyyətləri daxilində normativ aktları imzalayır və onların icra vəziyyətinin yoxlanılmasını təşkil edir;

- gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərini, gömrük laboratoriyalarının və tabeliyindəki digər idarə, müəssisə və təşkilatların əməkdaşlarını vəzifəyə təyin edir və vəzifədən azad edir;

- komitənin struktur bölmələrinin və tabeliyindəki digər idarə, müəssisə və təşkilatların əsasnamələrini (nizamnamələrini) təsdiq edir;

- komitənin müəyyən olunmuş say və tərkibi və əmək haqqı fondu hədlərini ştat cədvəlini, idarəetmə aparatının saxlanması üçün smeta xərclərini təsdiq edir;

- öz səlahiyyətləri daxilində gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə öz tabeliyindəki müəssisələrin işçilərinə xüsusi rütbələr verir, ali rəhbər heyətindən olan vəzifəli şəxslərə xüsusi rütbələrin verilməsi haqqında müəyyən edilmiş qaydada təqdimat verir;

- gömrük orqanlarının və tabeliyindəki digər müəssisə və təşkilatların işçilərini mükafatlandırır;

- xüsusi fərqlənmiş əməkdaşlara Azərbaycan Respublikasının fəxri adlarının verilməsi və ya onların dövlət mükafatları ilə təltif olunmuş qaydada təqdimat verir;

- gömrük orqanlarının əməkdaşları, gömrük laboratoriyaları və tabeliyindəki digər idarə, müəssisə və təşkilatların işçiləri barəsində Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş intizam təsiri tədbirlərini tam şəkildə tətbiq edir;

- ona verilmiş ayrı-ayrı səlahiyyətlərdən tabeliyindəki vəzifəli şəxslərin istifadə etməsinə icazə verir və digər qanun hüquqlarından istifadə edir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsində sədrdən (kollegiyanın sədri), onun müavinlərindən, habelə digər orqanların rəhbərlərindən ibarət kollegiya fəaliyyət göstərir. Kollegiyanın tərkibi Komitə sədrinin təqdimatına əsasən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq olunur.

Kollegiya öz iclaslarında Komitənin səlahiyyəti ilə bağlı mühüm məsələlərə baxır, onlar haqqında qərarlar çıxarır və bu qərarların həyata keçirilməsi üçün Komitə sədri tərəfindən müvafiq tədbirlər görür.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər mənbələr hesabına maliyyələşdirilir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi hüquqi şəxsdir, onun üzərində Azərbaycan Respublikası Dövlət gerbi təsvir olunmuş və öz adı yazılmış girdə möhürü, müvafiq möhür və ştampları, banklarda və kredit təşkilatlarında manatla və valyuta ilə hesabları vardır.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri

Dövlət Gömrük Komitəsi öz xarakterinə görə dövlət idarəetmə strukturuna daxil olduğu üçün, bu orqanlarda çalışanlar dövlət məmurları olub, gömrük orqanının vəzifəli şəxsi sayılırlar.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri düdükdə, təhsil səviyyəsinə, peşəkarlığına, səhhətinə, işgüzar və mənəvi keyfiyyətlərinə görə gömrük orqanlarına həvalə edilmiş vəzifələri yerinə yetirə bilən Azərbaycan Respublikası vətəndaşları nəzərdə tutulur.

Dövlət Gömrük xidmətinin əsas prinsipləri **demokratiklik, məsuliyyət və cavabdehlik** (hesabat verməli olan) sayılır.

Demokratiklik prinsipi, dövlətin kostitusiyasına əsaslanaraq, gömrük işçilərinin əvəzlənməsi zamanı özünü biruzə verməlidir.

Beləliklə, gömrük işçilərinin əvəzlənməsi daha çox tibbi yolla həyata keçirilməlidir, yəni təqaüd yaş çatanlar cavan kadrlarla əvəzlənilər. Eyni zamanda gömrük orqanlarında çalışan dövlət məmurlarının işdən azad oluması və ya vəzifəsinin kiçildilməsi də mütləq demokratizm prinsipi əsasında həyata keçirilməlidir.

Şəxslərin cavabdehliyi və hesabat verməli olması gömrük xidmətində əsas prinsiplərdən biri sayılır. Bu prinsip gömrük orqanlarında şaquli tabeçiliyin təsbi ilə birbaşa bağlıdır. Çünki, gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə orqanı sayıldığından, bu sistemdə üfüqi tabeçilik prinsipi qəbul olunmazdır. Onlara ümumi demokratik qaydalar və tələblər şamil olunur.

Eyni zamanda, gömrük orqanlarında çalışan vəzifəli şəxslərin peşəkarlığı olmalıdır. Bu təkcə ümumi demokratizm prinsipi ilə deyil, həm də hüquqi prinsipin tələbidir. Bu tələbə görə, məmurlar gömrük orqanlarında hüquqi cəhətdən gömrük əməliyyatları və digər kommersiya fəaliyyətinə dair hərəkətlər həyata keçirə bilməzlər.

Gömrük orqanlarında çalışan vəzifəli şəxslər gömrük işlərinin incəliklərini bilməli, xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində biliyə və praktiki vərdişlərə malik olmalıdır. Onlar həm də müvafiq hüquqi biliyə də malik olmalıdır. İlk növbədə söhbət gömrük işlərində həyata keçirilən, inzibati-hüquqi və inzibati-prosesual, cinayət-hüquqi və cinayət prosesual

(qaçaqmalçılıq və gömrük işində baş verən digər cinayətlər), habelə maliyyə, əmək, vergi, bank və ş. Hüquq normalarından gedir.

“Gömrük orqanlarında xidməti haqqında” Əsasnamənin (30 dekabr 1999-cu il Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə təsdiq olunmuşdur) 43-cü maddəsinə görə gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin aşağıdakı hüquqları vardır:

- gömrük orqanıdatutduğu vəzifəyə dair hüquq və vəzifələrini müəyyən sənədlərlə tanış olmaq;

- müəyyən edilmiş qaydada xidməti vəzifələrini yerinə yetirmək üçün zəruri olan məlumat və sənədləri almaq;

- xidməti vəzifələrini yerinə yetirmək üçün mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisələrə getmək;

- xidməti vəzifələrinə uyğun olaraq qərarlar qəbul etmək və ya onların hazırlanmasında iştirak etmək;

- xidmət illərinə görə, xidmətin nəticələri və ixtisasının səviyyəsi nəzərə alınmaqla, əmək haqqının artırılması və gömrük orqanlarında xidməti üzrə irəliləmək;

- şəxsi işində olan materiallarla tanış olmaq və zəruri hallarda öz izahatlarını şəxsi işə əlavə etmək;

- Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin saxlanılması üçün nəzərdə tutulan vəsaitlər hesabına öz ixtisasını artırmaq və təkmilləşdirmək;

- xidməti illər nəzərdə alınmaqla pensiya ilə təmin olunmaq;

- şərəf və ləyaqətini alçaldan məlumatların təkzib edilməsi üçün xidməti araşdırmaların aparılmasını tələb etmək;

- həmkarlar ittifaqına üzv olmaq;

- gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin iclaslarında iştirak etmək;

- Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada fiziki qüvvə, xüsusi vasitə və odlu silah tətbiq etmək;

- habelə qanunvericilikdə nəzərdə tutulan digər hüquqlardan istifadə etmək.

Bu Əsasnaməyə görə, gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri aşağıdakıları etməyə borcludur:

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına və digər normativ hüquqi aktlarına riayət edilməsini təmin etmək;

- fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının və qanuni maraqlarının müdafiəsini təmin etmək;

- gömrük orqanlarının rəislərinin səlahiyyətləri çərçivəsində verdikləri əmr və sərəncəmlərini yerinə yetirmək;

- xidməti vəzifələri hüdüdlərində fiziki və hüquqi şərtlərin müdafiəsinə vaxtında baxmaq;

- gömrük orqanlarında müəyyən edilən daxili intizam və xidməti informasiya ilə rəstar qaydalarını gözləmək, vəzifə təlimatlarını yerinə yetirmək;

- dövlət sirlərinə qanunla qorunan digər sirləri qorumaq, xidməti vəzifələrini yerinə yetirərkən ona məlum olmuş məlumatları açıqlamamaq.

Gömrük orqanlarında çalışan vəzifəli şəxslərin sosial müdafiəsi, digər qanunvericilik aktları ilə yanaşı, “Gömrük orqanlarında xidmət haqqında” Əsasnamədə daha çox öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin əməyinin ödənilməsi şərtləri (əmək haqqı. Vəzifə maaşları, xüsusi rütbələr üzrə maaşlar və s.) bu orqanların hüquq-mühafizə orqanları kimi statusa malik olduğu nəzərə alınmaqla müəyyən olunur. Gömrük orqanlarında çalışan vəzifəli şəxs iş başında bədən xəsarəti aldıqda və ya həlak olduqda da, hüquq-mühafizə orqanları üçün nəzərdə tutulan qaydalara uyğun həyata keçirilir.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin məzuniyyəti “Məzuniyyət haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu və “Gömrük orqanlarında xidməti haqqında” Əsasnamənin VI fəslinin müddələrinə uyğun olaraq həyata keçirilir.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin icbari sığortası, mənzil və telefon təminatı, ictimai pulsuz nəqliyyatdan istifadə etmək hüququ, habelə onların və ailə üzvlərinin tibbi müayinə hüququ istirahət hüququ da, Əsasnaməyə görə, hüquq-mühafizə orqanları üçün nəzərdə tutulan şəxslər və qaydalarla həyata keçirilir.

Gömrük orqanlarında xidmət etmiş vəzifəli şəxslərin, onların ailə üzvlərinin pensiya təminatı “Hərbi qulluqçuların pensiya təminatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə müəyyən edilir.

MÖVZU 5.

GÖMRÜK HÜQUQUNUN POZULMASINA GÖRƏ MƏSULİYYƏT.

1. Məsuliyyət anlayışı və onun növləri
2. Qaçqınçılıq və digər cinayətlər
3. Gömrük qaydalarının pozulması və ona görə məsuliyyət
4. Gömrük orqanlarının normal fəaliyyətinə qəsd edən inzibati hüquqpozmalara görə məsuliyyət
5. Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hərəkət və hərəkətsizliyindən, qərarlarından şikayət

Məsuliyyət anlayışı və onun növləri

Gömrük işi sahəsində baş verən hüquq pozulmalarına görə qanunvericiliyə uyğun olaraq, aşağıdakı məsuliyyət növləri vardır:

- a) cinayət məsuliyyəti;
- b) inzibati məsuliyyət;
- c) intizam məsuliyyəti;
- d) maddi məsuliyyət.

Cinayət məsuliyyəti. Gömrük qaydalarının pozulmasına görə, GM-də nəzərdə tutulan cinayətməsuliyyəti qaçaqmalçılıq, gömrük ödənişlərini verməkdən yayınma və incəsənətdən tarixi və arxeoloji sərvət olan əşyaları ölkəyə qaytarmama işlərinə aiddir. Bu məsuliyyətlər haqqında daha ətraflı məlumat sonrakı fəsilərdə veriləcəkdir.

Gömrük hüquq tənziplənməsi zamanı baş verən qaçaqmalçılıq və digər cinayətlərə görə cəzalar Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuşdur.

Inzibati məsuliyyət. Gömrük işi sahəsində baş verən gömrük pozuntuları zamanı öz xarakterinə görə cinayət məsuliyyətinə aid edilmirsə, onda qaydaları pozmuş hüquqi və fiziki şəxslər inzibati xətalər haqqında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun məsuliyyət daşıyır.

Intizam məsuliyyəti. Bu məsuliyyət öz tələbinə görə daha çox inzibati-hüquqidir. Lakin GM-in 274-cü maddəsində göstərilir ki, gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri və digər işçiləri hüquqa zidd qərar, hərəkət və hərəkətsizliklərinə görə intizam, inzibati, cinayət və digər məsuliyyət daşıyırlar.

Gömrük orqanlarında çalışan əməkdaşların intizam məsuliyyəti GM ilə tənziplənir.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri aşağıdakılara əməl etməlidirlər:

- peşəkar hazırlığa yiyələnməli, ona tapşırılan işi aydın dərk etməli, xidməti vəzifələrini dəqiq və vaxtında yəinə yetirməli, işdə lüzumi təşəbbüskarlıq və dönməzlik göstərməli, daimi öz ixtisasını təkmilləşdirməli;
- mövcud qanunvericilik və digər normativ aktlara uyğun olaraq, onun iş fəaliyyətinə aid intizam və qaydalara dönmədən riayət etməli;
- gömrük orqanlarının avadanlıq və binalarını, xidməti nəqliyyat vasitələrini, texniki nəzarət vasitələrini və digər əmlakı qorumalı, gömrük baxışı zamanı götürülmüş malların olduğu kimi qorunmasını təmin etməlidir.

Gömrük orqanlarının rəhbər işçiləri aşağıdakı vəzifələri həyata keçirməlidir:

- tabeçiliyində olanların işini düzgün təşkil etmək və kollektivdə yaxşı qarşılıqlı münasibətlər yaratmaq, gömrük işinin keyfiyyətini və səmərəliliyini artırmaq, əməyin təşkili və idarəetmədə elmi nailiyyətlərin tətbiqinə çalışmaq;
- tabeçiliyində olanların dövlət əmlakına qayğı ilə yanaşmalarını təmin etmək, qiymətli materialların itirilməsinə şərait yaradan səbəbləri aradan qaldırmaq;
- qanunçuluğun tələblərini dəqiqliklə yerinə yetirmək, əmr və sərəncamların düzgün verilməsinə və yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək, məxfilik rejiminin işçilər tərəfindən qorunmasını təmin etmək;

- nizam-intizamın möhkəmləndirilməsi üçün müvafiq tədbirləri görmək, iş vaxtının itirilməsi və kad axınının qarşısını almaq;
- tabeçiliyində olanların qayğısına qalmaq, yaxşı işləri vaxtında mükafatlandırmaq və qaydaları pozanları isə ciddi cəzalandırmaq;
- görmük işi ilə bağlı normativ aktları vaxtında yerlərə çatdırmaq; gömrük nəzarəti zamanı vaxtında müsadirə edilmiş malların dəqiq hesabatını aparmaq və hesabatını qorumaq;
- xidmət vaxtı və xidmətdən kənar vaxtlarda işçilərə nümunə olmaq.

İşçilər bütün tapşırıqları, bilavasitə öz rəhbərindən alırlar. alınmış tapşırıqları vaxtında və düzgün yerinə yetirmədikdə müvafiq cəza alırlar.

Gömrük orqanının vəzifəli şəxsi intizam qaydalarını pozduqda ona, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 dekabr 1999-cu il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Gömrük orqanlarında xidmət haqqında” Əsasnamənin 69-cu maddəsinə görə, aşağıdakı intizam tənbehlərindən biri tətbiq edilə bilər:

- 1) irad;
- 2) töhmət;
- 3) sonuncu xəbərdarlıqla şiddətli töhmət;
- 4) 6 ay müdətində aşağı vəzifəyə keçirilmə;
- 5) Xüsusi rütbənin bir pillə aşağı salınması;
- 6) Gömrük orqanlarında xidmətinə xitam vermə.

Intizam tənbehinin verilməsi əmrə rəsmiləşdirilir və orada xətanın səbəbləri göstərilməklə elan olunur. əgər növbəti 6 ay ərzində o, yeni intizam tənbehi almamışsa, tənbeh onun üzərindən götürülür.

Yuxarıda göstərilən Əsasnamənin 120-ci maddəsinə görə, gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin xidmətinə aşağıdakı hallarda xitam verilir:

- öz təşəbbüsü ilə;
- yaş həddinə çatdıqda;
- pensiyaya çıxdıqda;
- başqa vəzifəyə keçirildikdə;
- tibb komissiyasının rəyinə görə;
- attestasiya komissiyasının qərarına görə;
- xidməti intizamı bir dəfə kobud surətdə pozduqda və ya xidməti vəzifələrini müntəzəm surətdə yerinə yetirmədikdə;
- əmək qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

Gömrük işi sahəsində qaçaqmalçılıq və digər cinayətlər

Gömrük işi sahəsində qaçaqmalçılıq ən ağır cinayətlərdən sayılır. Onunla digər cinayətlər arasındakı konkret fərqlər öz əksini GM-də tapmışdır.

Gömrük sərhədindən ömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə

edilməsi, yaxud bəyan etməməklə və düzgün bəyan etməməklə aşağıdakı malların keçirilməsi **qaçaqmalçılıq** (kontrabada) hesab olunur:

a) narkotik vasitələrn, psixotrop, güclü təsirli, zəhərli, zəhərləyici, radioaktiv və partlayıcı mallar;

b) silahlar, partladıcı qurğulur və onlar üçün döyüş sursatı (soyuq yivsiz ov silahları və onların patronlarından başqa);

c) nüvə, kimyəvi, bioloji və digər kütləvi qırğın silahlarının, həmin silahların hazırlanması üçün istifadə oluna biləcək material və avadanlıqların, strateji əhəmiyyətli xammalın;

d) Azərbaycan Respublikasından çıxarılması üçün müvafiq qaydalar müəyyən edilmiş ölkədə yaşayan xalqların və xarici ölkə xalqlarının bədii, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların;

e) külli miqdarda yaxud dövlət orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə, yaxud gömrük nəzarətinin müəyyən formalarından azad olmuş ayrı-ayrı malların və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi üçün müvəkkil edilmiş şəxs tərəfindən, yaxud kontrabanda ilə məşğul olmaq üçün təşkil edilmiş bir qrup şəxs tərəfindən keçirilən digər malların;

Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmış Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının bədii, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların qüvvədə olan olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq qaytarılması məcburi olan hallarda və müəyyən olunmuş müddətdə geri qaytarılmadıqda da qaçaqmalçılıq sayılır və cinayət qanunvericiliyi ilə cəzalandırılır.

“Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcələsi” 1999-cu ilin 30 dekabr tarixli qanunu ilə təsdiq olunmuş və 2000-ci ilin sentyabr ayının 1-dən qüvvəyə minmişdir.

“Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcələsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə tədbirləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunun və həmin qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcələsinin tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası prezidentinin 25. 08. 2000-ci il tarixli Fərmanının 3-cü bəndinə görə, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcələsinin 207 və 209-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərə dair işlər üzrə; Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcələsinin 206-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətə dir iş üzrə isə bu işi başlamış AR Dövlət Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcələsinin 215. 5-ci maddəsinə uyğun olaraq cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqı (son dəyişiklikliyə görə bütünlükdə istintaq işini) aparır.

Yeni Məcəllənin 206-cı maddəsinə görə, **“Qaçaqmalçılıq, yəni Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə**

istifadə etməklə, yaxud bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə malların keçirilməsidir”.

Bu maddənin birinci hissəsinə görə **“mallar və digər əşyalar külli miqdarda keçirildikdə 5 ilədək azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır”** (əvvəlki CM-in 17-1-ci maddəsinə görə isə bu cəza 3 ilədək nəzərdə tutulurdu)

Cinayət Məcəlləsinin 15-ci maddəsinə görə bu cür cinayətlər **“az ağır cinayətlər”** (CM, 15. 3-cü maddə) hesab olunur.

206-cı maddənin 2-ci hissəsinə görə **“narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, güclü təsirli, zəhərli, zəhərləyici, radioaktiv, partlayıcı maddələrin və qurğuların, hərbi silahın və texnikanın (yivsiz ov silahı və həmin silah üçün döyüş sursatı istisna olmaqla)”** odlu silah və yaxud döyüş sursatının, nüvə, kimyəvi, bioloji və digər kütləvi qırğın silahlarının hazırlanması üçün istifadə oluna bilən və Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün müvafiq qaydalar, müəyyən edilmiş strateji əhəmiyyətli xammalın mədəni, tarixi və ya arxeoloji sərvət olan əşyaların Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə, yaxud bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə keçirilməsi - əmlakı müsadirə olunmaqla və ya olunmamaqla **3 ildən 7 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”** (əvvəlki CM-in 71-2 hissəsinə görə bu cür cinayətlər, əmlakı müsadirə olunmaqla 3 ildən 7 ilədək azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılırdı).

Yeni Cinayət Məcəlləsinin bu maddəsi əvvəlkindən fərqli olaraq daha ətraflı və dəqiq təsnifləşdirilmişdir. əgər əvvəlki CM-də bu maddənin 3-cü hissəsi ümumi şəkildə verilmişdirsə, yeni CM-də hər hal üçün xüsusi yarım bəndi nəzərdə tutulmuş, bu cür əməllərin mütəşəkkil dəstə tərəfindən həyata keçirilməsi üçün isə ayrıca bənd göstərilmişdir.

Belə ki, yeni CM-in 206-cı maddəsinin üçüncü hissəsinə görə, **“bu Məcəllənin 206. 1 və 206. 2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər:**

206. 3. 1. təkrar törədildikdə;

206. 3. 2. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə;

206. 3. 3. vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə;

206. 3. 4. gömrük nəzarətini həyata keçirən şəxsə zor tətbiq etməklə törədildikdə - əmlakı müsadirə olunmaqla və ya olunmamaqla 5 ildən 8 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır”.

Bu cür cinayətlər isə **“ağır cinayətlər”** (CM 15. 4-cü maddə) hesab olunur.

206-cı maddənin dördüncü hissəsinə görə, **“bu Məcəllənin 206. 1. -206. 3. -cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə - əmlakı müsadirə olunmaqla 7 ildən 12 ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə**

cəzalandırılır". Öz xarakterinə görə belə cinayətlər **"ən ağır cinayətlər"** (CM 15. 5 maddə) hesab edilir.

Bu maddədə **"külli miqdar dedikə keçirilən qaçaqmalçılıq əşyalarının dəyərinin minimum əmək haqqı məbləğinin dörd mislindən yuxarı olan məbləğ başa düşülür** (CM 206-cı maddə, "Qeyd" hissəsi)".

Gömrük işi sahəsindəki digər cinayətlər, gömrük ödənişlərini ödənməsindən yayınma, qanunsuz valyuta əməliyyatları və valyuta sərvətləri ilə əlaqədar digər əməllər, incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvət olan əşyaların qaytarılmamasıdır.

Fiziki şəxslərin, vəzifəli şəxsin və ya hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin külli miqdarda gömrük ödənişləri ödəməkdən qəsdən yayınması cinayət hesab olunur.

Bu müddəa bütünlükdə öz əksini Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 73-cü maddəsində tapmışdır: "Qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında ödəmək hər kəsin borcudur".

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 207-ci maddəsinə görə, "Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq qaytarılması məcburi olan Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara çıxarılmış Azərbaycan Respublikasının və xarici ölkələrin incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların müəyyən edilmiş müddətdə Azərbaycan Respublikasına qaytarmamaq - əmlakı müsadirə olunmaqla və ya olunmamaqla üç ildən səkkiz ilədək azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır".

CM-in 209-cu maddəsinin birinci hissəsinə görə, "xeyli miqdarda gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma minimum əmək haqqı məbləğinin min mislindən iki min mislinədək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır". Əgər bu əməllər təkrar (209. 2. 1.) və külli miqdarda (209. 2. 2) törədilsə, onda "minimum əmək haqqının iki min mislindən beş min mislinədək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və eyni müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır" (209. 2-ci maddə).

Bu maddə "xeyli miqdar" dedikdə ödənilməmiş gömrük ödənişlərinin minimum əmək haqqının məbləğinin iki min mislinədək "külli miqdar" dedikdə dörd min mislindən yuxarı olan məbləğ başa düşülür.

Bu Məcəllənin 209. 1. və 209. 2. -ci maddələrində nəzərdə tutulan əməlləri ilk dəfə törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyət azad olunur.

Qanunsuz valyuta əməliyyatları ilə əlaqədar cinayətlər isə CM-nin 206. 1. və 208-ci maddələrinə uyğun cəzalandırılır.

Gömrük qaydalarının pozulması və ona görə məsuliyyət

Gömrük hüququnda bir çox vacib bömrük qaydaları var ki, kommertiya və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan idarə, müəssisə, təşkilat, fiziki və hüquqi şəxslər, habelə vətəndaşlığı olmayan şəxslər məcburi onları yerinə yetirməlidirlər.

Mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarəti, keçirilmə (gətirilmə, aparılma) qaydaları (gömrük rejimlərinin tətbiqi də daxil olmaqla) və ardıcılığı, gömrük ödənişlərinin müəyyənləşdirilməsi və alınması, gömrük güzəştlərinin verilməsi və gömrük məhdudiyətlərinin qiyulması və s. tədbirlər gömrük qaydaları adlanır. Bu qaydaların pozulmasına görə gömrük qanunvericiliyində müvafiq cəzalər nəzərdə tutulmuşdur.

Gömrük qaydalarının pozulması və öz təbiəti və xarakterinə görə inzibati pozuntular olduğundan, şəxslər daha çox inzibati pozuntular olduğundan, şəxslər daha çox inzibati xətlər haqqında Azərbaycan Respublikasının Məcəlləsinə uyğun məsuliyyət daşıyırlar.

Gömrük işi sahəsində gömrük qaydalarının pozulması Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsi, Gömrük Məcəlləsi, “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunu və gömrük işi üzrə Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları, həmçinin Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələri ilə müəyyən edilən, Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin keçirilmə qaydasına, gömrük nəzarəti, gömrük işi ilə əlaqədar valyuta nəzarəti, gömrük rəsmiləşdirilməsi, eləcə də gömrük ödənişlərinin ödənilməsi, gömrük güzəştləri verilməsi və ondan istifadə qaydalarına qəsd edən və törədilməsinə görə İnzibati Xətlər Məcəlləsi ilə məsuliyyət nəzərdə tutulan, hüquqa zidd hərəkəti və hərəkətsizliyidir.

Burada nəzərdə tutulan “şəxs” termini Məcəllənin 17-ci maddəsinin 6-9 bəndlərində göstərilən fiziki və hüquqi (həm ölkənin, həm də xarici ölkələrin) şəxslərdir.

Hüquqi şəxslər – gömrük əməliyyatları aparılmasında bilavasitə və dolayısı ilə iştirak edən, qanuna müvafiq surətdə qeydə alınmış idarə, müəssisə və təşkilatlardır.

Fiziki şəxslər – hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanlardır.

“Şəxs” anlayışı mülki hüququn bütün subyektlərinə aiddir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsində “şəxs”lər hüququn fərdi subyektləri kimi “vətəndaşlar” və “hüquqi şəxslər” (kollektiv subyektlər) kimi iki yerə ayrılır. “Şəxs” və “vətəndaş” anlayışlarının eyniləşdirilməsi fikri hələ də mübahisəlidir.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri, icrasına nəzarət gömrük orqanlarına həvalə olunmuş və gömrük işi üzrə digər qanunvericilik aktlarından irəli gələn tələbləri yerinə yetirərkən qaydaları pozularsa məsuliyyət daşıyırlar.

Hüquqi və fiziki şəxslər hüquqa zidd hərəkət və hərəkətsizliyi qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən etmişlərsə, gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyət daşıyırlar.

İdarə, müəssisə və təşkilatların, həmçinin hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin, vəzifəli şəxslərin və digər işçilərin gömrük işi sahəsində cinayətlərin törədilməsinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması, onları gömrük pozuntularına görə məsuliyyətdən azad etmə.

Silahlı qüvvələrin (qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş bütün qoşunlar) hərbi qulluqçuları, hərbi toplanışa çağırılmış vətəndaşlar, Daxili İşlər və Milli Təhlükəsizlik Nazirliklərinin rəhbər və sırayı heyəti gömrük qaydalarının pozulmasına görə ümumi əsaslarla məsuliyyət daşıyırlar.

Hərbi qulluqçular, polis və təhlükəsizlik orqanlarının işçilərinin vətəndaşlarla eyni məsuliyyət daşımaları, GM-nin əsas prinsiplərindən sayılan, demokratizmdən irəli gəlir. Bu prinsipin xüsusiyyətlərinə görə, gömrük qaydalarını pozan xarici hüquqi və fiziki şəxslər də, Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxsləri ilə eyni məsuliyyəti daşıyırlar.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyətdən azad etmənin əsas prinsipləri, qanunvericiliyə uyğun olaraq, İXM-də öz əksini tapmışdır. Belə ki, qaydaların pozulmasına görə məsuliyyətdən tam azad etmə, yüngülləşdirici hallar, habelə qaydaları müntəzəm pozanlara veriləcək cəzaların xarakter və prinsipləri, daha yüngül cəza tətbiqi öz əksini bu Məcəllədə tapmışdır.

Gömrük qaydalarını pozan zaman anlaşıq vəziyyətində olmuş, yəni xroniki ruhi xəstəlik, ruhi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması, kəməğilliq və sair xəstəlik nəticəsində öz hərəkətlərini dərk etmək və ya idarə etmək iqtidarında olmamış fizikişəxs məsuliyyətə cəlb olunmur (İXM, 20-ci maddə).

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyətdən azad etmənin əsas səbəbi, pozuntunun az əhəmiyyətli olmasıdır. əgər gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxılarkən, yaxud da iş üzrə çıxarılan qərarə icraya yönəldilərkən şəraitin dəyişilməsi nəticəsində, hüququ pozan şəxsin hərəkət və ya hərəkətsizliyi ictimai təhlükəlik xarakteri daşımırsa, onda həmin şəxs məsuliyyətdən azad edilir. Bu zaman işə baxan gömrük orqanının vəzifəli şəxsi hüququ pozan şəxsə şifahi xəbərdarlıq etməklə məsuliyyətdən azad edə bilər.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyəti yüngülləşdirən hallar isə İXM-in 33-cü maddəsinə görə aşağıdakılardır:

- 1) işin həllinə fəal kömək göstərilməsi;
- 2) hüquqpozmanın zərəli nəticələrinin könüllü olaraq aradan qaldırılması;
- 3) hüquqpozmanın yetginlik yaşına çatmamış şəxslər, hamilə qadınlar və ya bir yaşına qədər uşağı olan qadınlar.

Gömrük orqanlarının gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxan vəzifəli şəxsi bu maddədə göstərilməyən halları da yüngülləşdirici halkimi qəbul edə bilər. məsələn, şəxsi və ya ailə vəziyyətinin ağır olduğu zaman baş vermiş pozuntular.

Eyni zamanda, gömrük qanunvericiliyində, gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar, yüngülləşdirici hallarla bərabər, ağırlaşdırıcı hallar da nəzərdə tutulmuşdur. Bunlar aşağıdakılardır:

- 1) gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin tələblərinə baxmayaraq, hüquqa zidd hərəkətlərin davam etdirilməsi;
- 2) il ərzində gömrük qaydalarının dəfələrlə pozulması;
- 3) yetkinlik yaşına çatmayanların gömrük qaydalarının pozulmasına təhrik edilməsi;
- 4) dəstə (qrup) şəklində qaydaların pozulması;

təbii fəlakət və digər fəvqəladə vəziyyət şəraitində gömrük qaydalarının pozulması;

- 5) sərxoş vəziyyətdə gömrük qaydalarının pozulması (İXM, 34-cü maddə).

Eyni hüquqi və ya fiziki şəxs tərəfindən təkrarən gömrük qaydaları pozularsa, onda az ciddi cəzanı daha ciddi cəza ilə əvəz etmədən, hər bir hüquqpozmaya görə ayrı-ayrılıqda tənbeh verilə bilər.

Əgər gömrük qaydalarının pozulmasına görə tənbeh olunmuş şəxs, bir il müddətində yenidən bu qaydaları pozmazsa, onda həmin şəxs tənbehə cəlb olunmamış sayılır.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə qoyulacaq tənbehlərin növləri və xüsusiyyətləri, habelə onların qoyulması qaydalarını müəyyən edən gömrük hüquq normalarını qısa şəkildə aşağıdakı kimi xarakterizə olunur.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə müəyyən edilən konkret tənbeh tədbirləri, pozulmuş qaydanın cəzasını təyin edən sanksiya olub, inzibati cəza tədbirləri kimi aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1) xəbərdarlıq;
- 2) cərimə;

3) bilavasitə gömrük qaydalarının pozulması obyektinə olan malların və nəqliyyat vasitələrinin, yaxud bilavasitə gömrük qaydalarının pozulması obyektinə olan əşyaların gizlədilərək gömrük sərhəddindən keçirilməsi üçün istifadə olunmuş, xüsusi olaraq düzəldilmiş saxlanc yerlərinə malik malların və nəqliyyat vasitələrinin ödənişlə alınması;

4) bilavasitə gömrük qaydalarının pozulması obyektinə olan malların və nəqliyyat vasitələrinin, yaxud bilavasitə gömrük qaydalarının pozulması obyektinə olan əşyaların gizlədilərək gömrük sərhəddindən keçirilməsi üçün istifadə olunmuş, xüsusi olaraq düzəldilmiş saxlanc yerlərinə malik malların və nəqliyyat vasitələrinin müsadirəsi.

Daha çox istifadə olunana tənbeh növü **cərimədir**. Cərimə şərti maliyyə vahidinin miqdarına uyğun müəyyən edilir.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin dəyərinə nisbətən cərimə hesablanarkən, hüquqpozmanın aşkar olduğu gündə onların sərbəst (bazar) qiymətləri nəzərə alınır.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin ödənişlə alınması. Bilavasitə gömrük qaydalarının pozulması obyektinə olan, malların və nəqliyyat vasitələrinin (o cümlədən

gizli saxlanc yerləri olanlar da) sərbəst (bazar) qiymətini təşkil edən pul məbləğinin məcburi götürülməsi başa düşülür.

Bir neçə şəxsin iştirakı ilə gömrük qaydalarının pozulması dedikdə, hüquqpozmada iki və ya daha çox qəsdən birgə iştirakı başa düşülür.

Gömrük qaydalarının pozulmasını təşkil etmiş şəxs təşkilatçı hesab olunur. Gömrük qatdalarının pozulmasına təhrik edən şəxs isə təhrikçi adlanır.

Gömrük qaydalarını bilavasitə pozan və ya onuntörədilməsində digərləri ilə birgə iştirak edən şəxs, qanuna əsasən gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb edilməyən şəxsdən istifadə etməklə hüquqpozma törədən şəxs icraçı hesab olunur.

Gömrük qaydalarının pozulmasına öz məsləhətləri, göstərişləri və yaxud gömrük qaydalarının pozulmasının bilavasitə obyektləri olmuş əşyaları gizlətməyi əvvəlcədən vəd etmiş şəxs köməkçi hesab olunur.

Gömrük qanunvericiliyinə görə, tənbehətmə müddətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə tənbehətmə müddəti. Xəbərdarlıq, cərimə kimi tənbehələr gömrük qaydalarının pozulmasına görə fiziki və vəzifəli şəxslərə hüquqpozmalar aşkar edildiyi gündən iki aydan gec olmayaraq, idarə, müəssisə və təşkilatlara, həmçinin hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərə isə hüquqpozmanın aşkar edildiyi gündən bir ildən gec olmayaraq tətbiq edilə bilər.

Gömrük qaydalarının pozulmasının obyektini olan, mal və nəqliyyat vasitələrinin müsadirəsi. Onların dəyərinin tutulması və bilavasitə gömrük qaydalarının pozulmasının obyektini olan malların daşınması üçün istifadə olunan nəqliyyat vasitələrinin müsadirəsi kimi tənbeh növləri isə heç bir vaxt nəzərə alınmadan tətbiq olunur.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə, cinayət işinin başlanması rədd edilərkən və ya ona xitam verilərkən, qaydaların pozulması əlamətləri olarsa, tənbehətmə müddəti gömrük orqanının cinayət işinin başlanmasını rədd etmə və ya ona xitam verilməsi haqqında qərar qəbul edildiyi gündən ən gec iki ay keçənədək verilə bilər.

Xəbərdarlıq, cərimə, lisenziya və ixtisas attestatının geri alınması kimi tənbehətməyə məruz qalan şəxs, yenidən gömrük qaydaların pozarsa, əvvəlki gömrük qaydalarının pozulmasına görə tənbehətmə müddətinin axını kəsilir və bu halda müddətin hesablanması yeni gömrük qaydalarının pozulmasının aşkar edildiyi vaxtdan hesablanır.

Gömrük qaydalarının pozulması və ona görə müəyyən olunmuş məsuliyyət, inzibati hüququn maddi-hüquq normaları ilə müəyyən olunur. Mövcud gömrük qanunvericiliyinə görə, gömrük qaydalarının pozulmasının aşağıdakı növləri vardır:

- 1) gömrük nəzarəti zonası rejiminin pozulması;
- 2) mallar və nəqliyyat vasitələri gətirilərkən və ya gömrük ərazisindən kənara aparılarkən, aparmaq niyyəti barədə məlumat verilməsi və ya doğru olmayan məlumat verilməsi;
- 3) qəza və ya qarşısı alınmaz qüvvənin təsiri zamanı tədbir görülməməsi;

- 4) mallar və nəqliyyat vasitələrinin çatdırıldığı yerdə təqdim edilməməsi və onlara aid sənədlərin verilməməsi;
- 5) mallar və nəqliyyat vasitələrinin və onlara aid sənədlərin gömrük orqanının icazəsi olmadan verilməsi və ya gömrük orqanına çatdırılmaması;
- 6) gömrük sərhədindən nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi qaydasının pozulması;
- 7) xarici valyuta vasitələrinin xaricdən qaytarılmaması;
- 8) gömrük nəzarəti altında olan gəmiyə və digər üzən vasitələrə yan alma;
- 9) gömrük rəsmiləşdirilməsinin icraatı qaydasının pozulması;
- 10) barəsində gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatmamış mallar və nəqliyyat vasitələri ilə aparılan qanunsuz əməliyyatlar, onların vəziyyətinin dəyişdirilməsi, onlardan istifadə olunması və onlar üzərində sərəncam verilməsi;
- 11) gömrük orqanının icazəsi olmadan aparılan yük əməliyyatları və digər əməliyyatlar;
- 12) eyniləşdirmə vasitələrinin dəyişdirilməsi, məhv edilməsi, zədələnməsi və ya itirilməsi;
- 13) malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyanetmə qaydasının pozulması;
- 14) gömrük orqanlarına gömrük bəyannaməsinin, sənədlərin və əlavə məlumatların təqdim edilmə müddətlərinin pozulması;
- 15) gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsinin gömrük nəzarətikeçirilməsi üçün əraziyə və binalara daxil olmasına maneçilik törədilməsi;
- 16) gömrük orqanına hesabat təqdim edilməsi və uçot aparılması qaydasına riayət edilməməsi;
- 17) müvəqqəti saxlanma anbar rejiminin pozulması;
- 18) malların saxlanma qoyulması və onlarla əməliyyatlar aparılması qaydalarının pozulması;
- 19) malların emal edilməsi qaydasının pozulması;
- 20) sərbəst gömrük zonalarında və sərbəst anbarlarda istehsal və digər kommersiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi, binaların, tikililərin və qurğuların tikilməsi qaydasının pozulması;
- 21) malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisindən kənara aparılmaması, yaxud həmin əraziyə qaytarılmaması;
- 22) malların məhv edilməsi qaydasının pozulması;
- 23) müəyyən gömrük rejimi altında yerləşdirilmiş mallar və nəqliyyat vasitələri ilə qanunsuz əməliyyatlar aparılması, onların vəziyyətinin dəyişdirilməsi, onlardan istifadə edilməsi və onlar üzərində sərəncam verilməsi;
- 24) malların və nəqliyyat vasitələri gömrük sərhədindən keçirilərkən iqtisadi siyasət tədbirlərinin və digər məhdudiyətlərin tətbiqi qaydasına əməl edilməməsi;
- 25) malların gömrük sərhədindən kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan mallar şəklində keçirilməsi;

26) idxal olunması üçün xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan malların belə razılıq və ya aksiz markası olmadan idxalı;

27) malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar keçirilməsi;

28) gömrük sərhədindən keçirilən malların gömrük nəzarətindən gizlədilməsi;

29) sənədlərdən və ya eyniləşdirmə vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi;

30) malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməməsi və ya düzgün bəyan edilməməsi;

31) barəsində gömrük ödənişləri üzrə güzəştlər veriləcək şərti buraxılmış mallardan istifadə edilməsi və onlar üzərində sərəncam vermə qaydasının pozulması;

32) gömrük ödənişlərindən qanunsuz azad edilməsi, onların azaldılması və ya ödənilməsi müddətlərinin pozulması;

33) ödənilmiş gömrük ödənişlərinin qaytarılmasına, ödəncələr və digər müavinətlər alınmasına yaxud müvafiq əsaslar olmadan onların qaytarılmasına yönəlmiş hərəkətlər;

34) gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma;

35) gömrük brokeri kimi qanunsuz fəaliyyət göstərilməsi və ya bu cür fəaliyyət qaydalarının və şərtlərinin pozulması;

36) gömrük daşıyıcısı kimi qanunsuz fəaliyyət göstərilməsi və ya bu cür fəaliyyət şərtlərinin pozulması;

37) gömrük işi sahəsində gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin tələblərinin yerinə yetirilməməsi.

İXM-in XXI fəslində öz əksini tapmış gömrük qaydalarının pozulmasına (maddə 258-295) görə məsuliyyəti aşağıdakı kimi qruolaşdırmaq olar:

1) xəbərdarlıq və ya şərti maliyyə vahidinin müxtəlif miqdarında cərimə - 266, 268, 270, 277 və 326;

2) malların və nəqliyyat vasitələrinin dəyərinin müxtəlif faizləri miqdarında cərimə - 262, 265, 271, 280, 289, 290, 291;

3) malların və nəqliyyat vasitələrinin dəyərinin müxtəlif faizləri miqdarında cərimə və ya müsadirə edilmə - 258, 259, 260, 261. 1, 278, 282, 284, 285, 286, 287, 293;

4) şəri maliyyə vahidinin müxtəlif miqdarlarında cərimə - 263, 264, 267, 269, 272, 273, 274, 275, 276, 279, 280, 281, 283, 294 və 295.

Gömrük orqanlarının normal fəaliyyətinə qəsd edən inzibati hüquqpozmalara görə məsuliyyət

Gömrük orqanlarının normal fəaliyyətinə qəsd edən inzibati hüquqpozmalara və hüquqpozmalara görə müəyyən olunmuş məsuliyyət növlərinə, İXM-in xüsusi fəslə həsər olunmuşdur. Bu hüquqpozmaların izahına keçməzdən əvvəl, “gömrük orqanlarının normal fəaliyyəti” anlayışının məğzini açmağa çalışaq.

Gömrük orqanlarının normal fəaliyyəti dedikdə, onların fasiləsi və səmərəli fəaliyyəti, tapşırılmış məsələləri lazımi şəraitdə həll etmək, gömrük işi sahəsində baş verə biləcək inzibati hüquqpozmalar və cinayətlərin aradan qaldırılması, habelə imkan daxilində bu pozuntu və cinayətlərin qarşısının alınması başa düşülür.

Gömrük orqanlarının fəaliyyəti, bütünlüklə gömrük qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirilməlidir. Bütün bu işləri həyata keçirən vəzifəli gömrük işçilərinin təhlükəsizliyi və sosial müdafiəsinə zəmanət məsələləri də mütləq məzərə alınmalıdır.

Yuxarıda söylədiklərimizin hamısı, geniş mənada, gömrük orqanlarının normal fəaliyyət göstərməsini səciyyələndirir və bu fəaliyyətə qəsdlə bağlı törədilmiş pozuntuların analiz edilməsində nəzərə alınmalıdır. Gömrük işi sahəsində, qoyulmuş qaydaların və orqanın fəaliyyət şəraitinin pozulması və ya gömrük orqanının vəfəli şəxslərinin fəaliyyətinə maneçilik törədilməsi kimi pozuntular, inzibati hüquqpozmanın özünəməxsus növü kimi xarakterizə edilir. Bu cür pozuntulara görə qanunda inzibati məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdur.

Gömrük işi sahəsində gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin tələblərinin yerinə yetirilməməsinə görə, xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyyə vahidinin 10 misindən 50 mislinədək miqdarda cərimələnir (AR İXM, maddə 306).

Gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin statusuna və gömrük işinin həyata keçirilməsi üzrə gömrük orqanının normal fəaliyyətinə qəsd edən inzibati hüquqpozmalar aşağıdakılardır:

- 1) gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin qanuni sərəncamına və ya tələblərinə tabe olmaması;
- 2) gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin gömrük nəzarətinin və rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirən, gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin icraatı və ya bu işə baxılmada iştirak edən şəxslərin, habelə hal şahidlərinin təhqir edilməsi;
- 3) gömrük orqanının vəzifəli şəxsinə, gömrük nəzarətinin və rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsində, gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin icraatı və ya bu işə baxılmada iştirak edən şəxslərə, habelə hal şahidlərinə qarşı zorakılıq hərəkəti etmək barədə hədələmə;
- 4) gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin, gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin icraatı və ya bu işə baxılmaq üçün zəruri olan malları, sənədləri və digər əşya və məlumatları verməkdən imtina etməməsi;
- 5) digər şəxslərin gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin icraatı və ya bu işə baxılma üçün zəruri olan malları, sənədləri, əşya və məlumatları verməkdən imtina etməsi və ya təqdim etməməsi;
- 6) şahidin izahat verməkdən imtina etməsi və ya boyun qaçırması;
- 7) təftiş, yoxlama, inventarlaşdırma keçirilməsinə mane olmaq, yaxud onların keçirilməsindən imtina etmə;

8) ekspertin rəy verməkdən, tərcüməçinin gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin icraatı və ya bu işə baxılmadan iştirak etməkdən, mütəxəssisin isə bundan başqa gömrük nəzarətinin və gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsində iştirak etməkdən imtina etməsi və ya boyun qaçırması;

9) ekspertiza keçirilməsi haqqında qərarı və ya göstərişi, yaxud mütəxəssis və ya tərcüməçi çağırılması haqqında tələbi idarə, müəssisə, təşkilatın vəzifəli şəxsinin icra etməkdən imtina etməsi və ya boyun qaçırması;

10) gömrük orqanının vəzifəli şəxsinə gömrük müayinəsi və digər prosesual hərəkətlərin həyata keçirilməsində mane olmaq;

11) gömrük orqanının icazəsi olmadan üzərinə həbs qoyulmuş əmlakdan istifadə və ya bu cür istifadə barəsində tələb və məhdudiyətlərə əməl etməmək;

12) qəbul edilən qərara, yaxud həyata keçirilən fəaliyyətə müdaxilə etmək məqsədilə qanunsuz təsiretmə.

Yuxarıda sadalanan inzibati hüquqpozmalara görə, İXM-də müəyyən edilən məsuliyyətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- 1) xəbərdarlıq etmək və ya şərti maliyyə vahidinin məlum məbləğində cərimə;
- 2) şərti maliyyə vahidinin müəyyən olunmuş mislində cərimə;
- 3) mal və nəqliyyat vasitələrinin dəyərinin müxtəlif faiz miqdarında gərimə və ya onların müsadirə edilməsi.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hərəkət və hərəkətsizliyindən, qərarlarından şikayət

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hərəkət və ya hərəkətsizliyindən, habelə onların verdiyi qərarlardan şikayət vermənin hüquqi normaları, GM-də xüsusi fəsildə (41-ci fəsil) öz əksini tapmışdır. Şikayətvermə, üzvi cəhətdən gömrük işinin ümumi hissəsi ilə bağlıdır və bütünlükdə gömrük fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədardır.

Şikayətvermə hüququ, demokratik nəzarətin özünəməxsus vasitəsi olub, gömrük işi sahəsində pozulmuş hüquq və ədalətin bərpa olunmasına xidmət edir. Gömrük orqanlarının bütün vəzifəli hərəkət və ya hərəkətsizliyindən, habelə onların verdiyi qərarlardan şikayət etmək olar. Bu isə fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının tapdanılmasının qarşısının alınmasına xidmət edir.

Gömrük hüququnda, gömrük orqanlarının, vəzifəli hərəkət və ya hərəkətsizliyindən, habelə onların verdiyi qərarlardan şikayətvermə demokratik bir prinsip hesab olunur. Məhz bu prinsip əsasında gömrük işi sahəsində baş verən qanun pozuntularına görə vəzifəli şəxslərin müxtəlif məsuliyyətlərə cəlb olunmasının (cinayət hüquqi, inzibati, intizam) hüquqi normaları müəyyənləşdirilir. Eyni zamanda qeyd edək ki, inzibati və cinayət məsuliyyəti tədbirlərindən şikayətvermə istisna olunur.

Hüququ pozan və qanuni mənafeyinə zərər dəymiş istənilən hüquqi və fiziki şəxs Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları və onların vəzifli şəxslərinin qərarlarından

(o cümlədən normativ aktlardan), hərəkət və ya hərəkətsizliyindən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq şikayət vermək hüququna malikdir.

GM-də ilkin şikayətvermə aşağıdakı şəkildə reqlamentləşdirilmişdir:

- 1) ilkin şikayətvermə;
- 2) ilkin şikayətvermə müddətləri;
- 3) ilkin şikayətə baxılma müddətləri;
- 4) şikayətvermə müddətlərinin bərpa edilməsi;
- 5) şikayətin forması;
- 6) şikayət verilməsinin nəticəsi;
- 7) ilkin şikayət verən şəxsin kömək etməsi;
- 8) ilkin şikayətin geri götürülməsi və ya ləğv edilməsi;
- 9) ilkin şikayət üzrə Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının və ya onun vəzifəli şəxsinin qərarı.

İlkin şikayətvermə. Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının, həmçinin onların vəzifəli şəxslərinin qərarından, hərəkətləri və hərəkətsizliyindən ilkin şikayət müvafiq olaraq DGK-nin yuxarı orqanlarına və ya vəzifəli şəxslərinə (sədr, müavinlər və s.) verilir.

İlkin şikayətvermə müddətləri. İlkin şikayət şəxsə, qərar vəhərəkətin törədilməsi barədəməlumat verildiyi gündən üç ay ərzində verilir. Qəbul edilmiş qərar haqqında şəxsə məlumat verilmədikdə isə, ilkin şikayət qərar qəbul edildiyi vaxtdan altı ay ərzində şikayət verilə bilər.

İlkin şikayətə baxılma müddətləri. İlkin şikayətə bir ay ərzində, əlavə öyrənilməsi və yoxlanılması tələb edilməyən şikayətə isə 15 gün ərzində baxılır. DGK şikayətə baxma müddətini bir aya qədər uzada bilər.

Şikayətvermə müddətlərinin bərpa edilməsi. Şikayət verilməsi müddətləri üzürlü səbəblərə görə ötürülmüdürsə, onda şikayət verənin ərizəsinə əsasən DGK-nin rəhbərliyi, şikayətvermə müddətlərini bərpa edə bilər.

Şikayətin forması. Şikayət yazılı formada, müvafiq gömrük orqanına və ya bu orqanının vəzifəli şəxsinə verilir.

Şikayət verilməsinin nəticəsi. Şikayət verildiyi Azərbaycan Respublikası gömrük orqanı və ya vəzifəli şəxs, barəsində şikayət verilən qərarın və ya hərəkətin Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun olmaması barədə kifayət qədər əsaslara malik olduqda, barəsində şikayət verilən qərarın və ya hərəkətin icrasını tam və ya qismən dayandıra bilər. Qalan bütün hallarda, şikayətin verilməsi, barədə şikayət verilən qərarın və ya hərəkətin icrasını dayandırmır.

İlkin şikayət verən şəxsin kömək etməsi. İlkin şikayət verən şəxs gömrük orqanları və ya onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən işin hallarına baxılarkən, onara kömək etməyə borcludur.

İlkin şikayətin geri götürülməsi və ya ləğv edilməsi. İlkin şikayət verən şəxs qərar qəbul edilənə qədər, istənilən vaxt öz şikayətini geri rötürə və ləğv edə bilər. . İlkin şikayət verən bu hüquqi addımı, yazılı ərizəsi ilə həyata keçirməlidir.

İlkin şikayət üzrə Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının və ya onun vəzifəli şəxsinin qərarı. İlkin şikayət üzrə Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının və ya onun vəzifəli şəxsinin qərarı yazılı şəkildə qəbul olunur və şikayət verən şəxslə tanış edilir.

Gömrük qanunvericiliyində həm də təkrar şikayətvermə prosedurası nəzərdə tutulmuşdur.

Təkrar şikayətvermə. Gömrük nəzarətinin və gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsi. Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlərin icraatı və ya işlərə baxılma (bu işlər üzrə Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının qərarlarından və sadələşdirilmiş formada tənbeh etmənin tətbiqi haqqında aktlardan şikayətlərdən başqa) Azərbaycan Respublikasının iqtisadi siyasətinə toxunmayan digər məsələlər üzrə DGK və onun vəzifəli şəxslərinin qərarlarından, hərəkətləri və hərəkətsizliyindən təkrar şikayət, qərarından, hərəkətləri və hərəkətsizliyindən şikayət verilən Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının olduğu yer üzrə, yaxud DGK-in vəzifəli şəxsinin iş yeri üzrə rayon (şəhər) xalq məhkəməsinə verilə bilər.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanı və onların vəzifəli şəxsinin qərarlarından, hərəkət və hərəkətsizliyindən Azərbaycan Respublikası iqtisad məhkəməsinə və Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroruna təkrar şikayət verilə bilər. Təkrar şikayətlərin verilməsi, onlara baxılma, onların həlli və onlar üzrə qərarlardan şikayətvermə qaydası Azərbaycan Respublikası müvafiq qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

Gömrük orqanları və onların vəzifəli şəxslərinin qərarlarına, hərəkət və ya hərəkətsizliyinə prokuror protest verə bilər. Prokurorun protestinə Azərbaycan Respublikası gömrük orqanı (DGK və onun struktur vahidləri) on gün ərzində baxıb, yazılı formada cavab verməlidir.

Azərbaycan Respublikasının DGK və ya Komitənin yuxarı vəzifəli şəxsi, Komitənin təbəçiliyində olan qurumun və onun vəzifəli şəxsinin qərarını istənilən vaxt qanunçuluğa riayət edilməsi qaydasında ləğv etmə, dəyişmə və Azərbaycan Respublikası qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş istənilən tədbirləri tətbiq etmək səlahiyyətinə malikdir.

MÖVZU 6.

MAL VƏ NƏQLİYYAT VASİTƏLƏRİNİN GÖMRÜK SƏRHƏDDİNDƏN KEÇİRLMƏ QAYDALARI.

1. Mai və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsinin qaydaları
2. Mai və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsinin hüquqi tənzimlənməsi
3. Gömrük rejimləri anlayışı, onların mahiyyəti
4. Gömrük rejimlərinin növləri

Mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən qaydaları

Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinin hüdudları, həmçinin sərbəst gömrük zonalarının və sərbəst anbarların perimetrləri respublikamızın gömrük sərhədi adlanır.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin qanunvericilikdə müəyyən olunmuş üsullarla (o cümlədən, beynəlxalq poçt göndərişləri, boru kəmərlərindən və elektrik ötürücü xətlərindən istifadə etmək də daxil olmaqla) Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə (bu barədə I fəsilə ətraflı məlumat verilmişdir) gətirilməsi və ya bu ərazidən aparılması üzrə həyata keçirilən hərəkətlərə gömrük sərhədindən keçirmə deyilir. Bu hərəkətlərə aşağıdakılar aiddir:

- malların və nəqliyyat vasitələrinin ölkənin gömrük ərazisinə gətirilməsi zamanı və ya sərbəst gömrük zonaları ərazisindən və sərbəst anbarlardan, AR-nın gömrük ərazisinin qalan hissəsinə gətirilməsi zamanı AR-nın gömrük sərhədindən faktiki keçirilməsi;

- malların və nəqliyyat vasitələrinin ölkənin gömrük ərazisindən aparılması zamanı və ya malların və nəqliyyat vasitələrinin ölkənin gömrük ərazisinin qalan hissəsindən sərbəst gömrük zonası ərazisinə və sərbəst anbarlara aparılması zamanı gömrük bəyannamələrinin verilməsi, malların və nəqliyyat vasitələrinin müvafiq olaraq gətirilməsi və ya aparılması niyyətinin bilavasitə reallaşdırılmasına yönələn digər hərəkətlər.

Bütün şəxslər, qanunvericiliyə uyğun olaraq bərabər əsaslarla malları və nəqliyyat vasitələrini AR-na gətirmək AR-dan aparmaq hüququna malikdirlər.

Dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai asayişin, əhalinin mənəviyyatının, insanlaren həyat və sağlamlığının, heyvanların və bitkilərin, ətraf mühitin, xalqımızın və xarici ölkə xalqlarının bədi, tarixi və arxeoloji sərvətlərinin, mülkiyyət hüququnun, o cümlədən intellektual mülkiyyət obyektlərinin, gətirilən malların ölkənin istehlakçılarının mənafeyinin qorunması baxımından və ölkənin başqa maraqları nəzərə alınaraq qanunvericiliyin və beynəlxalq müqavilələrin tələbləri əsasında, ayrı-ayrı malların və nəqliyyat vasitələrinin AR-na gətirilməsi aparılması qadağan oluna bilər.

Qadağan olunmuş mallar və nəqliyyat vasitələri gətirilərkən və aparılarkən (müsadirə olunan mallar istisna olmaqla) müvafiq olaraq ölkə ərazisindən çıxarılmalı və ya geri qaytarılmalıdır.

Mallar və nəqliyyat vasitələri, onları gömrük sərhədindən keçirən şəxs və ya daşıyıcının öz hesabına çıxarılır və ya geri qaytarılır. Əgər çıxartmaq mümkün deyilsə müvəqqəti saxlanma anbarlarına saxlamaq üçün verilir.

AR-nın suverenliyinin iqtisadi əsaslarının müdafiəsi, daxili bazarın qorunması, beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsi, həmçinin xarici dövlətlərin və onların ittifaqlarının Azərbaycan şəxslərinin (fiziki və hüquqi) mənafeyinə zərər vuran ayrı-seçkilik və digər iqtisadi siyasət aksiyalarına qarşı cavab tədbiri kimi, malların və nəqliyyat vasitələrinin ölkəyə gətirilməsi və ya aparılmasına, AR-nın qanunvericilik aktlarına və beynəlxalq müqavilələrinə uyğun olaraq məhdudiyətlər qoyula bilər.

Mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsinin hüquqi tənzimlənməsi

Mallar və nəqliyyat vasitələri qanunvericiliyə uyğun olaraq gömrük rəsmiləşdirilməsindən və gömrük nəzarətindən keçirilməlidir. Eyni zamanda mallar və nəqliyyat vasitələri GM və digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş qaydada gömrük rejiminə uyğun olaraq gömrük sərhədindən keçirilirlər.

Fiziki və hüquqi şəxslər, malların və nəqliyyat vasitələrinin xarakterindən, miqdarından, mənşə və təyinat ölkəsindən asılı olmayaraq istədiyi vaxt istədiyi gömrük rejimini seçə və ya onu dəyişdirə bilərlər.

Nəqliyyat vasitələri (o cümlədən, mal qismində olan) gömrük sərhədindən keçirilərkən, onlar gömrük orqanlarının müəyyən etdiyi yerdə saxlanılmalıdır.

Nəqliyyat vasitələrinin saxlanma müddəti daşıyıcı ilə birlikdə gömrük orqanı tərəfindən müəyyən edilir və gömrük nəzarətinin və gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsi zərərinə həmin vaxt azaldıla bilməz. Nəqliyyat vasitələri saxlandıqları yerdən ancaq gömrük orqanının razılığı olduqdan sonra yola düşə bilər.

Milli valyuta, milli valyutada olan qiymətli kağızlar, xarici valyuta və digər valyuta sərvətlərinin AR-nın gömrük sərhədindən keçirilməsi valyuta qanınvericiliyinə uyğun həyata keçirilir.

Fiziki şəxslər istehsal və ya kommertiya fəaliyyəti üçün nəzərdə tutulmayan malları, gömrük orqanının müəyyən etdiyi sadələşdirilmiş və güzəştli qaydada AR-nın gömrük sərhədindən keçirə bilər. Bu malların fiziki şəxs və onun ailə üzvlərinin şəxsi istifadə və istehlak məqsədləri üçün keçirildiyi müəyyənləşdirilir. Onların miqdarı və dəyərinin məhdudluyyətlərini gömrük orqanı müəyyən edir.

İstehsal və digər kommertiya fəaliyyəti üçün nəzərdə tutulan malların kommertiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan mallar şəklində gömrük sərhədindən keçirilməsinə görə inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan mallar və nəqliyyat vasitələri müsadirə edilir, yaxud onların dəyərinin 10%-dən 100%-dək miqdarda cərimə edilir (AR İXM, mad. 286).

Ölkənin gömrük ərazisində gömrük qaydaları pozulmaqla gətirilmiş malların və nəqliyyat vasitələrinin daşınması, saxlanması, əldə edilməsinə, onlardan istifadə edilməsi və onlar üzərində qanunsuz sərəncam verilməsinə görə inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan mallar və nəqliyyat vasitələri müsadirə edilir, yaxud onların dəyərinin 10%-gən 100%-dək miqdarda cərimələnir (AR İXM, mad. 288).

Gömrük rejimləri. Gömrük sərhədindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinin, gömrük məqsədləri üçün statusunu müəyyənləşdirən qaydalar toplusu gömrük rejimi adlanır.

AR GM-sinə görə gömrük tənzimlənməsi məqsədilə gömrük rejimlərinin aşağıdakı növləri vardır:

- 1) sərbəst dövriyyə üçün buraxılış;
- 2) təkrar idxal;
- 3) tranzit;
- 4) gömrük anbarı;
- 5) rüsumsuz ticarət mağazası;
- 6) gömrük ərazisinə emal;
- 7) gömrük nəzarəti altında emal;
- 8) müvəqqəti idxal (ixrac);
- 9) sərbəst gömrük zonası;
- 10) sərbəst anbar;
- 11) gömrük ərazisindən kənarında emal;
- 12) ixrac;
- 13) təkrar ixrac;
- 14) məhv etmə;
- 15) dövlət xeyrinə maldan imtina.

Yuxarıda sadalanan bu rejimləri şərti olaraq iki qruppa ayırmaq olar:

1) mallar, onları keçirənlərin tam sərəncamına keçir, daha doğrusu bu gömrük rejimləri öz xarakterinə görə bitmiş hesab olunur. Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış, təkrar idxal, ixrac və təkrar ixrac gömrük rejimləri bu qrupa daxildir.

2) gömrük orqanlarının müəyyən etdiyi şərtlər daxilində mallardan ancaq öz təyinatına uyğun istifadə edilə bilən rejimlər. Gömrük anbarı, tranzit, rüsumsuz ticarət mağazası, müvəqqəti idxal (ixrac), sərbəst gömrük zonası, sərbəst anbar, emal (gömrük ərazisində, gömrük nəzarəti altında və gömrük ərazisindən kənarında), məhv etmə və dövlət xeyrinə maldan imtina etmə kimi gömrük rejimləri bu qrupa aid edilir.

İkinci qrupa daxil olan gömrük rejimlərinin əsas məqsədi aşağıdakı iqtisadi məsələlərin həllinə yönəlmişdir:

- malların anbarlara yığılması;
- malların emalı – hər üç rejimdə;
- məlum şərtlər daxilində mallardan istifadə etmə – «müvəqqəti idxal (ixrac)», «sərbəst gömrük zonası» ;
- malların daşınması – tranzit.

Mövcud gömrük rejimləri ticarət, sənaye və beynəlxalq daşımaların inkişafına xidmət edir.

Gəlin, gömrük rejimlərinin xüsusiyyətlərinə görə araşdıraq.

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış – AR-nın gömrük ərazisinə gətirilən malların bu ərazidən aparılması haqqında heç bir öhdəlik götürülmədən daimi olaraq qalmasından ibarət gömrük rejimidir. Bu rejimdə vergilər, rüsumlar və digər gömrük ödənişlərinin alınması və iqtisadi siyasət tədbirlərinə riayət edilməsi şərtləri həyata keçirilir.

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılmış mallar mülki hüquqi olan şəxsin sərəncamına verildikdən sonra gömrük nəzarətindən çıxarılır.

Bu rejim əsasən müqavilə əsasında xaricdən alınmış malların AR-nın ərazisinə gətirilərkən tətbiq olunur. Eyni zamanda ölkəmizə əvəzsiz gətirilən humanitar və texniki yardımlar və ya vətəndaşlarımıza bağışlanan mallar da sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük rejimi ilə tənzimlənir. Lakin bağışlanan mallar, humanitar və texniki yardımlardan fərqli olaraq gömrük ödənişlərindən azad olunmur.

Təkrar idxal – AR-nın gömrük ərazisindən aparılmış Azərbaycan mallarının qanunla müəyyən edilmiş müddətdə gömrük rüsumları və vergilər alınmadan, həmçinin bu mallara iqtisadi siyasət tətbiq edilmədən geriyyə gətirilməsi üçün tətbiq olunan gömrük rejimidir.

Malların təkrar idxal rejimi altında saxlamaq üçün aşağıdakı şərtlər ödənilməlidir:

- ixrac gömrük rejiminə uyğun olaraq AR ərazisindən çıxarılmış olmalıdır;
- çıxarılan vaxta qədər Azərbaycan malı və ya ixrac olunan mal yerli mal olmalıdır;
- aparıldığı andan on il müddətində AR-nın gömrük ərazisinə qaytarılmalıdır;

- təbii aşınma nəticəsində dəyişikliklər, normal şəraitdə daşınma və saxlanma itkiləri, həmçinin AR qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən digər hallar istisna edilməklə, aparıldığı vəziyyətdə olmalıdır.

Ölkə xaricinə çıxarılmış mallar istehsal və ya kommersiya məqsədləri üçün istifadə olunsun belə, yuxarıdakı şərtləri ödədiyi halda təkrar idxal gömrük rejimi bu cür bu cür mallara tətbiq oluna bilər.

Mallar aparıldığı vaxtdan üç il ərzində təkrar idxal edildikdə, gömrük orqanı ödənilmiş ixrac rüsumlarının və vergilərin məbləğini bütünlükdə qaytarır. Eyni zamanda malların aparılması zamanı verilmiş güzəştlər həmin malların təkrar idxalı zamanı tam həcmdə mal sahibi tərəfindən qaytarılır.

Tranzit. Malların gömrük nəzarəti altında AR-nın iki gömrük orqanı arasında, o cümlədən xarici dövlətlərin ərazisindən gömrük rüsumları, vergilər alınmadan və hər hansı bir iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən keçirilməsindən ibarət gömrük rejimi malların tranziti adlanır.

Bu gömrük rejimi ölkənin yükdaşıma üzrə nəqliyyatının inkişafının təmin etməklə bərabər, həm də daşımalara qoyulan əlavə dəyər vergisindən gəlir əldə olunmasını təmin edir. Eyni zamanda gömrük vergi və rüsumları alındığı üçün nəqliyyat infrastrukturunun inkişafını stimullaşdırır.

Ölkə ərazisində keçən malların dəqiq hesabını aparmaq üçün gömrük orqanı malların tranzitini icazə ilə həyata keçirir.

Malların tranzit gömrük rejimi altında yerləşdirilməsi üçün aşağıdakı şərtlər tələb olunur:

1) təbii aşınma nəticəsində dəyişikliklər, normal şəraitdə daşınma və saxlanma itkiləri istisna edilməklə dəyişməz vəziyyətdə qalmalı və rejimin tələbinə uyğun tranzitdən başqa məqsədlər üçün onlardan istifadə olunmamalıdır;

2) nəqliyyat vasitələrinin imkanları, nəzərdə tutulmuş marşrut və digər daşınma şərtləri nəzərə alınmaqla göndərən gömrük orqanları tərəfindən müəyyən edilən müddətlərdə təyinat gömrük orqanlarına çatdırılmalıdır.

Bu şərtlər təmin olunmadıqda, həmin malların tranzitinə AR gömrük orqanları gömrük ödənişlərinin ödənilməsinin təmin olunması və ya ödənilməli olan məbləğin depozitə verilməsi şərti ilə icazə verə bilər.

Yükü daşıyan malları gömrük icazəsi olmadan verdikdə, itirdikdə və ya müəyyənləşdirilmiş gömrük orqanına çatdırmadıqda, daşıyıcı müvafiq olaraq sərbəst dövriyyə üçün buraxılmış və ya ixrac gömrük rejimlərində olduğu kimi ödənilməli olan gömrük ödənişlərini ödəməlidir. Eyni zamanda mallar, qəza və ya qarşısı alınmaz qüvvənin təsiri nəticəsində təyin olunmuş gömrük orqanına çatmamış da boşaldıla bilər. Belə hal olduqda daşıyıcı aşağıdakı tədbirləri görməlidir:

1) malların mühafizəsini təmin etməli və onlardan hər hansı şəkildə istifadəni istisna edən bütün zəruri tədbirləri görməli;

2) işin mahiyyəti, malların və nəqliyyat vasitələrinin olduğu yer barədə ən yaxın gömrük orqanına dərhal məlumat verməli;

3) malların ən yaxın gömrük orqanına daşınmasını təmin etməli və ya gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin malların olduğu yerə gəlməsini təmin etməli.

Bu zaman bütün xərc daşıyıcı tərəfindən ödənilir.

Gömrük anbarı – gətirilən mallardan, gömrük rüsumları və vergilər alınmadan, heç bir iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən gömrük nəzarəti altında saxlanması, aparılan malların isə ixrac gömrük rejiminə uyğun nəzərdə tutulmuş güzəştlər verilməklə, gömrük nəzarəti altında saxlanılmasından ibarət gömrük rejimidir.

Qanunvericiliyə uyğun olaraq gətirilməsi və ya aparılması qadağan olunmuş mallar imtisna olunmaqla bütün mallar gömrük anbarı rejimi altında yerləşdirilə bilər.

Malların saxlanması üçün xüsusi olaraq ayrılmış və təhciz edilmiş bina və ya başqa yerlər gömrük anbarı sayılır.

Gömrük anbarı iki cür olur:

- 1) açıq tipli;
- 2) qapalı tipli.

Açıq tipli gömrük anbarları, əsasən AR-nın gömrük orqanları tərəfindən təsis edilir və istənilən şəxsin istifadəsi üçün açıq olur.

Qapalı tipli gömrük anbarını AR-nın ayrı-ayrı şəxsləri təsis edirlər. Onlar açıq tipli (eyni zamanda qapalı tipli) gömrük anbarlarını ancaq gömrük orqanından icazə (lisenziya) aldıqdan sonra təsis edə bilərlər.

Gömrük anbarı üçün ayrılan binalar və ya başqa yerlər, gömrük nəzarətinin tam təmin olunmasına lazım olan bütün tələblərə cavab verməlidirlər. Eyni zamanda gömrük anbarının sahibi aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

1) gömrük anbarında saxlanılan malların gömrük nəzarətindən kənar götürülməsinə yol verməmək;

2) gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinə maneəçilik törətməmək;

3) gömrük anbarının təsis etmək üçün verilmiş lisenziyanın şərtlərinə riayət etmək, gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsi üçün AR gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin tələblərini yerinə yetirmək, onların mallar saxlanan yerə daxil olmasına şərait yaratmaq, həmin şəxslərə əvəzsiz olaraq gömrük anbarında yer, avadanlıq və habelə vasitələri vermək;

4) anbarda saxlanan malların hesabatını aparmaq;

5) DGK-nin müəyyən etdiyi qaydada AR gömrük orqanlarına anbarda saxlanılan mallar barədə hesabat vermək.

İxrac gömrük rejiminə uyğun olaraq aparılması nəzərdə tutulan mallar, gömrük rejimi altında yerləşdiyi gündən başlayaraq üç aydan gec olmayaraq aparılmalıdır.

Bu müddət ərzində mallar aparılmazsa, gömrük rüsumları, vergilər, həmçinin Mərkəzi Bankın verdiyi kreditlər üzrə həmin bankın müəyyən etdiyi dərəcələrlə faizlər ödənilir.

Qalan hallarda mallar gömrük anbarı rejimi altında üç il müddətdə saxlanıla bilər. Bu müddət bitdikdən sonra mallar başqa gömrük rejimləri altında yerləşdirilməlidirlər.

AR DGK-nin vəzifəli şəxsinin gömrük nəzarətindən keçirməli olan malların və nəqliyyat vasitələrinin, həmin nəzarətin həyata keçirilməsi üçün zəruri sənədlərin ola biləcəyi binaya və ya əraziyə daxil olmasına maneəçilik törədilməsinə görə AR İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 276-cı maddəsilə fiziki şəxslər maliyyə vahidinin beş mislindən on mislinədək miqdarda, vəzifəli şəxslər maliyyə vahidinin iyirmi mislindən altmış mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Müvəqqəti saxlanma anbarında yerləşmə müddəti müəyyən olunmuş son saxlanma müddətini keçmiş malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rejiminə müvafiq olaraq buraxılmasının və ya sərəncama götürülməsinin təmin edilməsi üzrə tədbirlər görülməsinə görə inzibati xətanın bilavasitə obyektinə olan mallar və nəqliyyat vasitələri müsadirə edilir, yaxud onların dəyərinin 30%-dən 100%-dək miqdarda cərimə edilir.

Malların saxlanma qoyulması və onlara əməliyyatların aparılması qaydalarının pozulmasına görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 10 mislindən 20 mislinədək, vəzifəli şəxslər 20 mislindən 45 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 50 mislindən 100 mislinədək miqdarda cərimə olunur.

Gömrük orqanına hesabat təqdim edilməməsi və ya uçot aparılması qaydasına riayət edilməməsinə görə xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyyə vahidinin 20 mislindən 70 mislinədək cərimə edilir.

Rüsumsuz ticarət mağazası – mallardan gömrük rüsumları, vergilər alınmadan və onlara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən AR-nın gömrük ərazisində (beynəlxalq hava və dəniz limanlarında) həmin malların gömrük nəzarəti altında satılmasından ibarət gömrük rejimidir.

Gətirilməsi və aparılması, həmçinin AR ərazisində satışı qadağan olunmuş mallar istisna olunmaqla istənilən mallar rüsumsuz ticarət mağazası rejimi altında yerləşdirilən xüsusi mağazalarda satıla bilər.

Bu mağazalar gömrük orqanlarından icazə (lisenziya) alan istənilən Azərbaycan şəxsləri tərəfindən təsis edilə bilər.

Bu gömrük rejiminin tətbiqinin iqtisadi məqsədəuyğunluğu faktiki olaraq xarici və xarici istehlakçı hesabına gəlir əldə olunmasıdır. Gömrük rüsum və vergilərindən azad olunmuş malların maya dəyərinin aşağı olmasına mağazaların ticarət dövriyyəsinin yüksəlməsinə səbəb olur ki, bu da dəniz və hava limanlarında infrastrukturun inkişafı üçün münbit şərait yaradır.

Rüsumsuz ticarət mağazasının sahibi aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

1) mağazaya daxil olunan və ya satılan malların gömrük nəzarətindən kənara götürülməsinə yol verməmək;

2) mağazanı təsis etmək üçün verilən lisenziyanın şərtlərinə riayət etmək və gömrük orqanlarının qanuni tələblərini yerinə yetirmək;

3) daxil olan və satılan malların hesabatını aparmaq və DGK-nin müəyyən etdiyi qaydada gömrük orqanlarına hesabat təqdim etmək.

Gömrük ərazisində malların emalı – ixrac gömrük rejiminə uyğun olaraq emal məhsullarının AR gömrük ərazisinin hüdudlarından kənara aparılması şərti ilə, iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən və idxal gömrük rüsumları və vergiləri qaytarılmaqla, xarici malların AR gömrük ərazisində müəyyən olunmuş qaydada emalı üçün istifadə olunmasından ibarət gömrük rejimidir.

Gömrük ərazisində emal üçün istifadə olunmuş xarici mallar və onlardan alınmış mal məhsulları ixrac gömrük rüsumlarından və vergilərdən azad olunur. Eyni zamanda emal üçün gətirilmiş xarici mallar gömrük sərhədindən keçirildiyi gündən etibarən iki il ərzində geriyyə aparılırsa, onda gömrük orqanı alınmış gömrük rüsumları və vergilərinin bütünlüklə qaytarır.

Gömrük ərazisində malların emalı DGK tərəfindən verilmiş icazə (lisenziya) əsasında aparıla bilər. Gömrük ərazisində malların emalı üçün icazəsi olan şəxs malların emalı üzrə aşağıdakı əməliyyatları apara bilər:

1) quraşdırılma, yığılma və başqa mallara uyğunlaşdırılma da daxil olmaqla malın hazırlanması;

2) malı nemalı və təkrar emalı;

3) bərpa olunma və qaydaya salınma da daxil olmaqla malın təmiri;

4) emal məhsullarının istehsalına xidmət edən və ya istehsalı asanlaşdıran bəzi mallardan tamamilə və ya qismən istifadə edilməsi.

Malların emal edilməsi qaydasının pozulmasına, daha doğrusu malların emalına lisenziya verilməsi, onların emal edilməsi qaydası və müddətləri, emal məhsullarının hasilat miqdarı, emal məhsullarının digər mallarla əvəz edilməsi və ya dəyişdirilməsi bu cür malların emal edilməsi üzrə əməliyyatlar aparılması üçün müəyyən olunmuş tələblərə, məhdudiyyətlərə və şərtlərə əməl olunmamasına görə inzibati cəzənin bilavasitə oöyektə olan malların dəyərinin 10%-dən 100%-dək miqdarda cərimə olunur.

Gömrük nəzarəti altında malların emalı – AR-nın gömrük ərazisində xarici malların gömrük rüsumları və vergilər alınmadan, həmçinin onlara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən müəyyən edilmiş qaydada gömrük nəzarəti altında istifadə edilməsi və sonradan emal məhsullarının sərbəst dövriyyə üçün buraxılışı və ya digər gömrük rejimi altında yerləşməşdirilməsindən ibarət gömrük rejimidir.

Gömrük nəzarəti altında malların emalı gömrük ərazisində malların emalı üçün nəzərdə tutulmuş qaydalar əsasında həyata keçirilir.

Müvəqqəti idxal (ixrac) – AR-nın gömrük ərazisində və ya ondan kənarında gömrük rüsumlarından, vergilərdən tamamilə və ya qismən azad olunmaqla, həmçinin iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən mallardan istifadə edilməsinə yol verilməsindən ibarət gömrük rejimidir.

Təbii aşınma və ya malların istifadə edilməsi nəticəsində dəyişikliklər, habelə normal şəraitdə daşınma və saxlanma itkiləri istisna edilməklə, müvəqqəti idxal (ixrac) edilən mallar dəyişməz halda geri qaytarılmalıdır.

Malların gömrük rejimi altında yerləşdirilməsi qaydalarını DGK müəyyən edir.

Müvəqqəti idxal (ixrac) mallarının müddətləri iki ildən artıq olmamalıdır. Lakin AR DGK-nin rəhbərliyi ayrı-ayrı mallar üçün daha uzun və daha qısa müddətli vaxtlar da müəyyən etmək səlahiyyətinə malikdirlər.

Müvəqqəti idxal (ixrac) gömrük rejimi daha çox sərqi eksponatları, reklam materialları, çox istifadəli tara, beynəlxalq yükdaşımaları həyata keçirən nəqliyyat vasitələri, elmi-tədqiqat və təhsil avadanlıqları, habelə birdəfəlik istifadə olunan mallara tətbiq olunur.

Müvəqqəti idxal (ixrac) malları üçün icazəni DGK verir. Eyni zamanda bu rejim altında yerləşdiriləcək malların da siyahısını DGK müəyyənləşdirir və təsdiq edir.

Müvəqqəti idxal (ixrac) mallarının gömrük rüsumları və vergilərin ödənilməsindən tamamilə və ya qismən azad edilməsi qaydalarını AR-nın müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

Müəyyən edilmiş müddətlər bitən gün müvəqqəti idxal (ixrac) edilmiş mallar geri qaytarılmadıqda, onlar digər gömrük rejimi üçün bəyan edilməli, yaxud müvəqqəti saxlanma anbarlarında yerləşdirilməlidir.

Müəyyən olunmuş müddətlərdə malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisindən kənara aparılmamasına və ya həmin əraziyə qaytarılmamasına görə inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan mallar və nəqliyyat vasitələri müsadirə edilir, yaxud onların dəyərinin 10%-dən 100%-dək miqdarda cərimə olunur.

Malları müvəqqəti ixrac etməmiş və müəyyən olunmuş müddətdə qaytarmamış şəxs, habelə malları müvəqqəti idxal etmi və müəyyən edilmiş müddətlərdə geri aparmamış şəxs bu malların onların günahı ucbatından sahiblikdən çıxması faktı birinci halda AR-nın xaricdəki konsulluq idarələri, ikinci halda isə AR-nın səlahiyyətli orqanları tərəfindən təsdiq olunduğu hallarda onlar AR-nın gömrük orqanları qarşısında heç bir məsuliyyət daşmır.

Sərbəst gömrük zonası. Sərbəst anbar - xarici mallardan gömrük rüsumları və vergilər alınmadan, həmçinin göstərilən mallara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən onların müvafiq ərazi sərhədlərində və ya binalarda (yerlərdə) yerləşdirilməsi və istifadəsindən, Azərbaycan mallarının isə GM ilə müəyyən edilən qaydada ixrac gömrük rejiminə müvafiq olaraq malların aparılmasına tətbiq edilən şərtlərlə yerləşdirilməsi və istifadə olunmasından ibarət gömrük rejimidir.

BMT sənədlərində 30-dan çox müxtəlif sərbəst zona adları öz əksini tapmışdır (limanlarda sərbəst gömrük zonaları – franko liman, gömrük xərclərindən azad anbarlar, azad tranzit əraziləri və s.).

Beynəlxalq hüquqi praktikada daha çox 1973- cü il Kiotoda qəbul olunmuş «Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və harmonikləşdirilməsi haqqında Konvensiya» nın VIII əlavəsində öz əksini tapmış aşağıdakı tərifdən istifadə olunur: «İdxal olunmuş mallarla müqayisədə hüquqi cəhətdən vergilərdən və gömrük nəzarətindən kənarda qalan, gətirilmiş malların yerləşdiyi hər hansı bir dövlətin müəyyən bir ərazisi sərbəst zona adlanır» .

Sərbəst gömrük zonası AR qanunverçiliyinə uyğun yaradılır.

Sərbəst anbar DGK-dən icazə (lisenziya) alındıqdan sonra təsis edilə bilər.

Sərbəst gömrük zonaları və sərbəst anbarlarda mallarla istesal və kommersiya əməliyyatlarına icazə verilir. Bu cür gömrük rejimində malların yerləşdirilməsinə məhdudiyətlər qoyulmur.

Sərbəst gömrük zonalarında mallarla əməliyyatlar aparan şəxslər və sərbəst anbarlarının sahibləri gətirilən, aparılan, saxlanılan, hazırlanan, emal edilən, satın alınan və satılan malların uçotunu aparır və gömrük orqanına hesabat verirlər.

Sərbəst anbar sahibindən aşağıdakılar tələb olunur:

- 1) anbarda olan malların gömrük nəzarətindən kənara aparılmasına yol verməmək;
- 2) gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinə mane olmamaq;
- 3) sərbəst anbarın təsis olunması üçün verilən icazənin şərtlərinə riayət etmək, gömrük nəzarətinin və gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsi üçün AR-nın gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin sərbəst anbarlarına daxil olmalarına şərait yaratmaq, AR gömrük orqanlarının qanuni tələblərini yerinə yetirmək.

Sərbəst gömrük zonası və ya sərbəst anbarlarda ixrac gömrük rejiminə uyğun yerləşdirilən mallar geri qaytarılarkən bu cür mal gömrük rüsumlarından, vergilərdən azad edilir və ya ödənilmiş məbləğ geri qaytarılır. Bu cür malların saxlanması üçün 6 ayadək vaxt verilir.

Əgər bu müddət ərzində həmin mallar aparılmazsa, onda gömrük rüsumları, vergilər, həmçinin AR Mərkəzi Bankının verdiyi kreditlər üzrə həmin bankın müəyyən etdiyi dərəcələrlə onlardan faiz alınır.

Gömrük Məcəlləsinin tələblərinin yerinə yetirməyəndə və ya vaxtı qurtaranda sərbəst anbar üçün verilmiş icazə ləğv edilir. Bu zaman gömrük orqanı tərəfindən sərbəst gömrük anbarı müvəqqəti saxlanılan anbarına verilir və malların orada saxlanılmasına 6 aya qədər vaxt verilir.

Sərbəst gömrük zonalarında və sərbəst anbarlarda istehsal və digər kommersiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi qaydasının pozulmasına, yaxud sərbəst gömrük zonalarında qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla binaların, tikililərin və qurğuların tikilməsinə görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 20 mislinədək, vəzifəli

şəxslər 20 mislindən 50 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 50 mislindən 100 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Gömrük ərazisindən kənarında malların emalı – Azərbaycan mallarını iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq etmədən ixrac edib, onlardan AR-nın gömrük ərazisindən kənarında emal üçün istifadə edilməsindən və sonra emal məhsullarının tamamilə və ya qismən gömrük rüsumlarında, vergilərdən azad etməklə və onlara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq etmədən bu məhsulların AR-nın gömrük ərazisində sərbəst dövriyyə üçün buraxılmasından ibarətdir.

Gömrük ərazisində malların emalı rejimində malların üzərində ancaq gömrük ərazisində malların emalı üçün nəzərdə tutulan əməliyyatlar aparıla bilər.

AR-da bu gömrük rejiminin tətbiqinin bariz nümunəsi ölkəmizdə əkilən şəkər çuğundurunun İran İslam Respublikasına aparılması və istehsal olunaraq şəkər tozu şəklində geri qaytarılmasıdır.

Gömrük ərazisindən kənarında malların emalı üçün DGK-dən icazə alınmalıdır. İcazə aşağıdakı şərtlər daxilində verilir:

1) əgər AR-nın gömrük orqanı emal məhsullarının ixrac olunmuş malların emalı nəticəsində alındığını müəyyənləşdirməyi mümkün hesab etdikdə;

2) əgər malların gömrük ərazisindən kənarında emal edilməsi AR-nın iqtisadi mənafeyinə ciddi ziyan vurmursa.

Gömrük ərazisindən kənarında malların emalı rejimindən istifadə aşağıdakı hallarda mümkün deyildir:

1) əgər malların ixracı idxal gömrük rüsumlarının, vergilərin qaytarılmasını, ondan azad etməni, yaxud ixrac zamanı verilən ödəmələri tələb etmək üçün əsas verirsə;

2) əgər mallar ixrac edilməzdən əvvəl idxal gömrük rüsumlarından, vergilərdən tamamilə azad olunmaqla sərbəst dövriyyəyə buraxılıbsa, azad etmədən istifadə başa çatanaqədək;

3) DGK-nin Nazirlər Kabineti ilə razılaşma əsasında müəyyən etdiyi digər hallarda.

Gömrük ərazisindən kənarında malların emal müddəti, hasilat miqdarı gömrük orqanları tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Malların ixracı - xarici malların mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq idxal gömrük rüsumları, ö vergilər alınmadan və ya qaytarılmaqla, həmçinin iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq olunmadan AR-nın gömrük ərazisindən ixrac olunmasından ibarət gömrük rejimidir.

Malların təkrar ixracı DGK-nin müəyyən etdiyi qaydad gömrük orqanları, AR-nın qanunvericilik aktlarında və AR-nın dövlətlərarası müqavilələrində, müəyyən edilən digər hallarda isə müvafiq icra hakimiyyətinin icazəsi ilə həyata keçirilir.

Təkrar ixrac edilən mallar aparılarkən ödənilmiş idxal gömrük rüsumları və vergilər aşağıdakı şərtlərlə qaytarılır:

1) təbii aşınma nəticəsində dəyişikliklər və ya normal şəraitdə daşınma və saxlancitgləriistisna edilməklə, təkrar ixrac edilən mallar idxal olduğu andakı vəziyyətdədirsə;

2) malların təkrar ixracı idxal anından başlayaraq iki il müddətində həyata keçirilirsə;

3) təkrar ixrac edilən mallar gəlir əldə etmək məqsədilə istifadə edilməmişdirsə.

Malların məhv edilməsi – xaric malların gömrük rüsumları və vergilər alınmadan, həmçinin mallara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən onların gömrük nəzarəti altında istifadə üçün yararsız hala gətirilməsi də daxil olmaqla məhv edilməsindən ibarət gömrük rejimidir.

Qanunvericiliklə müəyyən olunmuş müstəsna hallarda təkrar idxal edilən mallara və yerli mallara da bu rejim tətbiq edilə bilər. Ətraf mühitə ziyan dəyə biləcəyi halda və DGK-nin müəyyən etdiyi digər hallarda malların məhv edilməsinə icazə verilmir.

Malların məhv edilməsi və yaranan tullantıların zərərsizləşdirilməsi dövlət nəzarəti altında mal sahibinin hesabına həyata keçirilir.

Yaranan tullantılar nəzarətində olan xarici mal kimi müvafiq dövlət rejimi altında yerləşdirilir.

Aşağıdakı malların bu gömrük rejimi altında məhv edilməsinə icazə verilmir:

- ixrac üçün qadağan olunmuş;
- girov kimi qəbul edilmiş;
- üstünə həbs qoyulmuş;
- qaçaqmalçılıq və digər cinayətlər zamanı ələ keçirilmiş;
- məhkəmə tərəfindən müsadirəsinə icazə verilmiş;
- AR-nın bədii, tarixi və arxeoloji dəyərli əşyaları (o cümlədən, xarici ölkələrin);
- məhv olmaq təhlükəsi olan heyvan və bitki növləri.

Malların məhv edilməsi və ya onların məhv edilməsi nəticəsində yaranmış tullantıların müvafiq gömrük rejimi altında yerləşdirilməsi üçün qanunvericiliklə müəyyən olunmuş tələblərə və şərtlərə əməl edilməməsinə görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 10 misindən 20 mislinədək, vəzifəli şəxslər 20 misindən 55 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 50 misindən 100 mislinədək cərimə edilir.

Dövlətin xeyrinə maldan imtina – gömrük rüsumları və vergilər alınmadan, habelə iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən şəxsin maldan imtina etməsindən ibarət gömrük rejimidir.

Dövlətin xeyrinə maldan imtinaya qanunvericiliyə uyğun qaydada DGK-nin icazəsi ilə yol verilir. Bu zaman dövlətin sərəncamına keçirilmiş mala görə dövlət heç bir xərc ödəmir.

Aşağıdakı mallardan dövlət xeyrinə imtinaya icazə verilmir:

- AR-na gətirilməsi qadağan olan mallar;

- əvvəllər sərbəst dövriyyə üçün buraxılmış və təkrar idxal rejimi altında olan mallar;

- silah və sursatlar, uran, şifrəli texnika, narkotik maddələr, müxtəlif növ enerjilər, müxtəlif tullantılar və s.

Müəyyən gömrük rejimi altında yerləşdirilmiş mallar və nəqliyyat vasitələri ilə qanunsuz əməliyyatlar aparılması, onların vəziyyətinin dəyişdirilməsi, onlardan istifadə edilməsi və onların üzərində sərəncam verilməsinə görə inzibati xətanın bilavasitə obyektə olan mallar və nəqliyyat vasitələri müsadirə edilir, yaxud onların dəyərinin 10%-dən 30%-dək miqdarda cərimə edilir.

MÖVZU 7.

GÖMRÜK RƏSMİLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ GÖMRÜK NƏZARƏTİNİN HÜQUQI TƏNZİMLƏNMƏSİ.

1. Gömrük rəsmiləşdirilməsinin mahiyyəti
2. Gömrük rəsmiləşdirilməsinin hüquqi tənzimlənməsi
3. Yük gömrük bəyannaməsinin əsas bölmələrinin xarakteristikası
4. Gömrük nəzarətinin hüquqi tənzimlənməsi

Gömrük rəsmiləşdirilməsinin hüquqi tənzimlənməsi.

Gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük orqanlarına öəyan edilməsi prosesi gömrük rəsmiləşdirilməsi adlanır.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi malları göndərən və ya alanın, yaxud struktur bölmələrinin yerləşdiyi yer üzrə gömrük orqanının fəaliyyət zonasında, bu iş üçün müəyyən edilmiş yerlərdə aparılır. Gömrük rəsmiləşdirilməsinin aparılma qaydalarını və vaxtını DGK müəyyən edir.

Gömrük qanunvericiliyinə uyğun olaraq malların və nəqliyyat vasitələrinin əsas gömrük rəsmiləşdirilməsi və müəyyən gömrük rejimi altında yerləşdirilməsinə qədər aparılan gömrük işinə aid bütün hərəkətlər ilkin əməliyyatlar sayılır. Bu əməliyyatlar malların və nəqliyyat vasitələrinin əsas gömrük rəsmiləşdirilməsinin və onların müəyyən gömrük rejimi altında yerləşdirilməsinin asanlaşdırılması və tezləşdirilməsinə xidmət edir.

İlkin əməliyyatlar zamanı gömrük orqanları ölkə ərazisinə gətirilməsi və ölkədən aparılmasına qadağan qoyulmuş mal və nəqliyyat vasitələrinin gətirilməsinə və aparılmasına yol vermirlər.

Mallar və nəqliyyat vasitələri ölkənin gömrük ərazisinə, eyni zamanda sərbəst gömrük zonaları ərazisindən və sərbəst anbarlardan ölkənin gömrük ərazisinin digər hissələrinə gətirilərkən daşıyıcı gömrük sərhədini keçmə barədə müvafiq gömrük orqanına məlumat verməlidir.

DGK-nin müəyyən etdiyi müddətlərdə mallara və nəqliyyat vasitələrinə aid olan gömrük bəyannaməsinin və ya gömrük məqsədləri üçün tələb olunan digər sənədlərin və əlavə məlumatların tələb edilməməsinə görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 5 milindən 10 mislinədək, vəzifəli şəxslər 10 milindən 40 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 35 milindən 100 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Mallar və nəqliyyat vasitələri ölkədən aparılarkən onları aparan şəxs əvvəlcədən gömrük orqanına məlumat verir. Gömrük orqanı bu məlumatı qeydə aldıqdan sonra mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinin vaxtını və yerini müəyyən edir. Bundan sonra malları və nəqliyyat vasitələrini aparan şəxs və ya daşıyıcı onları gömrük orqanının müəyyən etdiyi yerə gətirməli və orada saxlamalıdır. Gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçməyən mal və nəqliyyat vasitələrin heç kəs istifadə etmək və sərəcam vermək səlahiyyətinə malik deyildir (DGK-nin müəyyən etdiyi istisna hallardan başqa).

Gömrük rəsmiləşdirilməsinin icraatı qaydasının pozulmasına görə fiziki şəxslərə xəbərdarlıq edilir və ya onlar şərti maliyyə vahidinin 5 mislinədən 7 mislinədək, vəzifəli şəxslərə xəbərdarlıq edilir və ya onlar şərti maliyyə vahidinin 10 milindən 50 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 30 milindən 100 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Mallar və nəqliyyat vasitələri gətirildiyi yerdə gömrük nəzarətinə verilir, sənədləri isə gömrük orqanlarına təqdim olunur.

Mallar təqdim ediləndən sonra gömrük orqanının icazəsi ilə mallar barədə səlahiyyətli şəxslər və onların nümayəndələri malları gömrük rejimi altında yerləşdirmək üçün onlardan prob və nümunələr götürə və onların tədqiqatı (ekspertiza) aparıla bilər.

Prob və nümunələr onları tədqiq etməyə imkan verən minimum miqdarda (və ya sayda) götürülür. DGK-nin müəyyən etdiyi formada gömrük nəzarəti altında malların prob və nümunələrinin götürülməsi haqqında akt tərtib olunur. Mallar barədə səlahiyyəti olan şəxslər və onların nümayəndələri götürülmüş prob və nümunələr üzrə aparılmış tədqiqatın nəticələri ilə tanış olmaq hüququna malikdirlər. Digər dövlət nəzarət orqanları (baytarlıq, fitosanitar, ekoloji) tərəfindən götürülmüş prob və nümunələri tədqiqinin nəticələri haqqında gömrük orqanlarına məlumat verilir.

Götürülmüş prob və nümunələrə görə gömrük orqanları mal sahiblərinə hər hansı bir xərc ödəmir.

Malların prob və nümunələrinin götürülməsini qaydalarını, onların tədqiq olunma müddətlərini, həmçinin onlar barədə sərəncam verən qaydalarını DGK-nin rəhbərliyi müəyyən edir.

Barəsində g. mruk rəsmiləşdirilməsi başa çatmamış mallar və nəqliyyat vasitələri ilə aparılan qanunsuz əməliyyatlar, onların vəziyyətinin dəyişdirilməsi, onlardan istifadə olunması və onlar üzərində sərəncam verəmə qaydalarının pozulmasına görə inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan malların və nəqliyyat vasitələrinin dəyərinin 10%-dən 100%-dək miqdarda cərimə edilir.

DGK-nin tətbiq etdiyi eyniləşdirmə vasitələrinin dəyişdirilməsinə, məhv edilməsinə, zədələnməsinə və ya itirilməsinə görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 5 mislindən 15 mislinədək, vəzifəli şəxslər 15 mislindən 40 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 40 mislindən 100 mislinədək miqdarda cərimə olunur.

Mallar və nəqliyyat vasitələri müəyyən gömrük rejimi altında yerləşdirilənədək qısa bəyannamə tətbiq edilə bilər.

Qısa bəyannamə daşıyıcı tərəfindən mallar və nəqliyyat vasitələrinin təqdim edilməsi ilə eyni vaxda və ya növbəti iş günündən gec olmayaraq verilir. Əgər mallar qısa müddət ərzində hər hansı bir gömrük rejimi altında yerləşdirilərsə, qısa bəyannamə verilmir. Daşıyıcı bütün hallarda gömrük orqanlarına köməklik göstərməlidir. Gömrük daşıyıcısı nə deməkdir?

Gömrük daşıyıcısı - AR-nın qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılmış AR DGK-dən gömrük daşıyıcısı kimi fəaliyyət göstərmək üçün icazə almış hüquqi şəxs olan müəssisələrdir. Gömrük daşıyıcısı ilə mallar və onlara aid sənədləri göndərənlər arasında qarşılıqlı münasibətlər müqavilə yolu ilə tənzimlənir.

Gömrük daşıyıcısına icazənin verilməsi və alınması GM-nin müvafiq maddəsinə əsasən həyata keçirilir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı bəzən malların sahibləri deyil, onların nümayəndəsi iştirak edir ki, bunlar gömrük brokeri adlanır.

AR qanunvericiliyinin tələbləri pozulmaqla gömrük daşıyıcısı qanunsuz fəaliyyət göstərilməsinə görə şərti maliyyə vahidinin 50 mislindən 200 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Gömrük brokeri (vasitəçi) – DGK-dən icazə almış hüquqi şəxs olan müəssisədir. Gömrük vasitəçisi təmsil etdiyi şəxslərlə qarşılıqlı hüquqi münasibətlərini notariatda təsdiq olunmuş müqavilələrlə tənzimləyir.

Gömrük brokeri kimi fəaliyyət göstərmək hüququ verən icazəni almaq üçün bütün tələblər gömrük qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirilir.

Gömrük vasitəçisinin təmsil etdiyi şəxsin tapşırığı ilə əvvəl onun hesabına öz adından gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə hər cür əməliyyat aparmaq və gömrük işi sahəsində digər vasitəçilik funksiyalarını yerinə yetirmək hüququ vardır.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi həyata keçirilərkən gömrük vasitəçisi ölkənin gömrük sərhəddindən müstəqil olaraq malları keçirən şəxs kimi bütün vəzifələri yerinə yetirir və həmin şəxs kimi tam məsuliyyət daşıyır. Gömrük vasitəçisinin adından çıxış edən şəxs mütləq DGK-dən ixtisas attestatı almış mütəxəssis olmalıdır.

Gömrük brokeri kimi qanunsuz fəaliyyət göstərilməsi və ya bu cür fəaliyyət qaydalarının və şərtlərinin pozulmasına görə şərti maliyyə vahidinin 100 mislindən 200 mislinədək cərimə olunur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi gömrük sərhəddindən keçirilən mallar və nəqliyyat vasitələri və ya aid olduğu gömrük rejimi dəyişdirilən mallar və nəqliyyat vasitələri, habelə qanunvericiliyə uyğun digər hallarda mallar və nəqliyyat vasitələri gömrük orqanlarına bəyan edilir.

Bəyanətmə yazılı, şifahi, elektron cihazlar vasitəsilə ivə digər formalarda, mallar və nəqliyyat vasitələri, onların gömrük rejimi haqqında və gömrük məqsədləri üçün lazım olan digər dəqiq məlumatların verilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyanətmə qaydasının pozulmasına görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 5 mislindən 15 mislinədək, vəzifəli şəxslər 15 mislindən 50 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 30 mislindən 100 mislinədək cərimə edilir.

Sərnişinlərin əl yükü və baqajları (təyyarəyə veriləcək yüklər) şifahi bəyanətmə ilə gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçə bilər.

Beynəlxalq hava limanlarında sərnişinlərin «yaşıl dəhliz» lə keçidi bəyanətmənin digər formalarına bariz misaldır. Bu halda sərnişin onda gömrük nəzarətindən keçiriləcək heç bir yükün olmaması barədə gömrük əməkdaşına bəyan edir.

Fiziki şəxslərin əşyalarının və ya poçt göndərişlərinin gömrük rəsmiləşdirilmələri praktikada gömrük bəyannaməsinin müxtəlif formaları kim qəbul edilir.

Ticarət işlərində əsasən yazılı və elektron ötürücü vasitələrlə bəyanətmə formalarından istifadə olunur. Bu cür bəyanətmənin əsas sənədi gömrük yük bəyannaməsi adlanır.

Yük Gömrük Bəyannaməsi (YGB) – rəsmi sənəd olub, müəyyən olunmuş formada (GB 1, GB 2) gömrük sərhədini keçən malların, habelə gömrük rejimi dəyişdirilən malların qeydiyyatını aparmaq üçün istifadə olunur.

YGB malların gömrük rəsmiləşdirilməsində keçmiş SSRİ məkanında 1 aprel 1989-cu ildən istifadə olunur. AR DGK-nin istifadə etdiyi YGB dünya praktikasında istifadə olunan Vahid İnzibati Sənəd (VİS) forması ilə eynidir.

YGB-nin rol və əhəmiyyəti gömrük işi üçün çox böyükdür. Bu sənəddə Xarici İqtisadi Fəaliyyətin (XİF) iştirakçısı mal haqqında aşağıdakı əsas məlumatları açıqlayır:

- malların adları;
- XİF MN görə malların kodu;
- gömrük rejimi;
- dəyəri, çəkisi, bükülməsi və s.

Bəyannamədə olan bu məlumatlar nəinki gömrük orqanlarına, eyni zamanda Vergilər Nazirliyi, DİN və s. bu kimi dövlət orqanlarında da xüsusi maraq doğurur.

YGB-də olan məlumatlar həm də xarici ticarətin statistikasının aparılmasının ilkin bazasını təşkil edir. YGB görə gömrük ödənişlərinin hesablanması və alınması həyata keçirilir.

YGB-nin tətbiqi sənədləşdirmə dövryyəsinin həmçinin azaldılmasına və ixtisarına səbəb olmaqla bərabər, onlarda olan məlumatların avtomatlaşdırılmasına imkan verir.

YGB-nin qrafa və bölmələri malların yerləşdiyi gömrük rejiminə uyğun doldurulur. Bəzi hallarda, məsələn, humanitar yardımın rəsmiləşdirilməsi zamanı YGB ayrı cür doldurulur.

Eyni rejim altında yerləşdirilən malların hər dəfə gətirilməsi zamanı bir YGB doldurulur. Əgər mallar müxtəlif gömrük rejimlərində yerləşdiriləcəksə, onda hər biri üçün ayrı YGB doldurulur. Bu zaman gələn mallar göndərəninin və alanın ünvanı, müqavilə, nəqliyyat vasitəsi və s. gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı bütün bəyannamələrdə eyni olur.

Malların ixrac edəndə də bu qaydalardan istifadə olunur.

YGB doldurulan zaman qoyulan tələblər kifayət qədər ağırdır. Bəyannamədə qaralama, pozma, aydın olmayan yazı və s. olduqda qəbul olunmur. Düzəlişlər zamanı səhv məlumatlar qaralanmalı, yeni məlumatlar isə mal sahibi və ya onun səlahiyyətli şəxsi tərəfindən imzalanmalı və deklarantın möhürü ilə təsdiqlənməlidir.

Gömrük orqanlarına gömrük məqsədləri üçün doğru olmayan məlumatları əks etdirən sənədlər, yaxud digər mallara və nəqliyyat vasitələrinə aid olan sənədlər təqdim edilməsinə və ya saxta eyniləşdirmə vasitələrindən istifadə edilməsinə görə inzibati xətanın bilavasitə obyektivi olan mallar və nəqliyyat vasitələri müsadirə edilir, yaxud onların dəyərinin 30%-dən 100%-dək miqdarda cərimə olunur.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməməsi və ya düzgün bəyan edilməməsinə görə inzibati xətanın bilavasitə obyektivi olan mallar və nəqliyyat vasitələri müsadirə edilir, yaxud onların dəyərinin 30%-dən 100%-dək miqdarda cərimələnir.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi, onların tələb olunan gömrük rejimi altında yerləşdirilməsi, gömrük ödənişlərinin məbləği haqqında gömrük orqanının qərarının qəbul edilməsinə təsir etməyən düzgün olmayan məlumatların verilməsinə görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 5 mislindən 10 mislinədək, vəzifəli şəxslər 10 mislindən 30 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 50 mislindən 100 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Bəs deklarant nə deməkdir?

Malları və nəqliyyat vasitələrini keçirən şəxs və ya gömrük vasitəçisi deklarant adlanır. Deklarantın əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

1) malları və nəqliyyat vasitələrini AR GM-də nəzərdə tutulmuş qaydaya uyğun bəyan etmək;

2) AR gömrük orqanının tələbi üzrə malları və nəqliyyat vasitələrini təqdim etmək;

3) gömrük məqsədləri üçün lazım olan sənədləri və əlavə məlumatları gömrük orqanlarına təqdim etmək;

4) gömrük ödənişlərini ödəmək;

5) lazım olan yük və digər əməliyyatların aparılması da daxil olmaqla gömrük orqanlarına gömrük rəsmiləşdirilməsində kömək etmək.

Deklarantın bəyannaməni verməzdən əvvəl malları və nəqliyyat vasitələrini gömrük nəzarəti altında müayinə etmək və onlar üzərində ölçü aparmaq, həmçinin gömrük orqanının icazəsi ilə mallardan prob və nümunələr götürmək hüququ vardır.

Normativ aktlarda nəzərdə tutulmayan məlumatların YGB qeyd olunmasına icazə verilmir.

Bəyannamə azərbaycan dilində doldurulur.

YGB əsas və gələn mallar müxtəlif olduqda isə doldurulan əlavə vərəqdən ibarətdir. Əgər gətirilən malların mənşə ölkəsi gömrük rejimi və adı eynidirsə, onda YGB-nin Əsas vərəqi (GB 1) doldurulur.

Hər bir əlavə vərəq daha üç adda malı bəyan etməyə imkan verir.

Gömrük rüsumları və vergilər alınmayan, habelə iqtisadi siyasət tədbiri (icazə, lisenziya, kvotalaşdırma və s.) tətbiq olunmayan mallar üçün əlavə vərəqə yerinə malların siyahısından istifadə oluna bilər. Lakin bu siyahıda olan malların XİF MN görə kodu, adları, miqdarı, qabla çəkisi və gömrük dəyəri mütləq qeyd olunmalıdır.

YGB blankının GB 1 formasında 54 rəqəm və 4 hərf (A, B, C, D) qrafası vardır.

YGB nüsxələri aşağıdakı şəkildə paylanır:

- birinci nüsxə gömrük orqanında xüsusi arxivdə saxlanır;

- ikinci nüsxə gömrük orqanının statistika şöbəsində qalır;

- üçüncü nüsxə deklaranta verilir;

- dördüncü nüsxə isə ixrac zamanı mala birlikdə sərhəd buraxılış gömrükxanasına, idxal vaxtı gömrük rəsmiləşdirilməsi aparən gömrük orqanının maliyyə tarif şöbəsinə təqdim olunur.

YGB-nin əsas bölmələrinin xarakteristikası.

YGB-də bir neçə iri məlumat bölməsi və ya bloku ayırmaq olar:

1) göndərişin ümumi xarakteristikası (1, 3-6-cı qrafalar) – bu blokda malların hansı gömrük rejimində olması, onların miqdarı, qablaşdırılmış malların sayı haqqında məlumatlar vardır;

2) xarici ticarət sövdələşməsinin gömrük rəsmiləşdirilməsinin iştirakçıları olan hüquqi şəxslər (2, 8, 9 və 14-cü qrafalar) – burada söhbət malı göndərən, alan, müqabilə sahibi (maliyyə tənzimlənməsinə cavabdeh şəxs) və deklarantdan gedir;

3) coğrafi blok (11, 15, 17a qrafaları) – ticarət ölkələrinin kodu, malı göndərən ölkənin və AR-na idxal olunan malın mənşəyini göstərən, habelə AR-dan ixrac olunan malların və onların göndərildiyi ölkənin kodları öz əksini tapır. Eyni zamanda

bəyannamənin 34-cü qrafası da (hər mal göndərişində ayrı-ayrı malların mənşəyini göstərən kodlar) bu qrafalara uyğundur;

4) nəqliyyat bloku (18, 19, 21, 25 və 26-cı qrafalar) – malların göndəriləcəyi nəqliyyat vasitələri, habelə konteyrlərdən istifadə öz əksini tapır;

5) maliyyə bloku (12, 20, 22, 24 və 28-ci qrafalar) – ixrac-idxal əməliyyatlarının dəyərinin qiymətini, göndəriş şərtlərini, malın satıcıdan alıcıya təhvil verildiyi yeri, valyuta vəsaitlərinin daxil olma müddəti, hesablaşma formaları, valyutanın kursu (məzənnəsi), şəxsin bank rekvizitləri, maliyyə tənzimlənməsinə cavabdeh şəxs, sövdələşmənin xarakteri və sövdələşmənin pasport nömrəsi göstərilir. Eyni zamanda deklarant təşkilatın bank rekvizitləri göstərilən qrafasını da bu bloka aid etmək olar.

6) göndərilən malların ayrıca xarakteristikası (31, 46-cı qrafalar) – malın adı, onun qablaşdırılması, markası, istehlakçı firma və s. XİF MN-ə görə kodu, netto və brutto çəkiləri, əgər mal çəki ilə deyilsə, əlavə ölçü vahidlərinin kodu, YGB-nin nömrəsi (malın əvvəl hansı gömrük rejimində olması), mallar preferensiya, malın əvvəl yerləşdiyi gömrük rejimi və gömrük rejiminin özəlliyi, malların faktura, gömrük və statistik dəyərləri də bu qrafalarda göstərilmişdir.

YGB-nin 44-cü qrafası xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, bu qrafada gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün lazım olan məlumat və sənədlərin siyahısı öz əksini tapmışdır. Bu siyahıya lisenziyanın (icazənin) nömrəsi (əgər mal qeyri-tarif tənzimlənməsi tədbirlərinə aiddirsə), mal-nəqliyyat qaimələri, alqı-satqı müqavilələri, emal üçün icazə, lazım olduqda uyğunluq sertifikatı, habelə baytarlıq və fitosanitariya sertifikatlarının alınması daxildir.

47B və 48-ci qrafalarda gömrük ödənişlərinin hesablanması aparılır.

YGB-də qalan qrafalar isə aşağıdakıları göstərməyə xidmət edir:

- 29-cu qrafa – sərhədi keçmə məntəqəsi;
- 30-cu qrafa – müvəqqəti saxlanma anbarının lisenziya nömrəsi;
- 7 və 43S, D – gömrük orqanlarının qeydləri;
- 54-cü qrafa – YGB dolduran deklarantın rekvizitləri.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, YGB-nin qrafalarında öz əksini tapmış məlumatlara uyğun təsnifatlardan (dünya ölkələrinin təsnifatı, göndərilmə şərtləri, xarici ticarətin barter əlaqələrində hesablaşma formaları, mala görə hesablaşma formaları, istifadə olunacaq valyuta və s.) götürülmüş kodlar da əlavə olunur.

Gömrük orqanına gömrük bəyannaməsi ilə birlikdə gömrük məqsədləri üçün lazım olan digər sənədlər də təqdim olunmalıdır. Göstəriləcək sənədləri və əlavə məlumatların siyahısını Azərbaycan Respublikası DGK müəyyən edir.

Ümumiyyətlə, gömrük bəyannaməsində gömrük rejimi bəyan edilməklə bərabər deklarant gömrük orqanlarına aşağıdakı sənədləri də təqdim etməlidir:

1) YGB-ni öz adından vermək üçün deklarantın səlahiyyətlərini təsdiqləyən sənədlər;

- 2) malın keçməsi faktını təsdiqləyən nəqliyyat sənədləri;
- 3) bəzi hallarda normativ sənədlərə uyğun olaraq aşağıdakı gömrük sənədləri:
 - gömrük dəyərinin bəyannaməsi;
 - malın çatdırılmasına nəzarət sənədləri;
- 4) sövdələşmə pasportunun səlahiyyətli bankda təsdiq olunmuş surəti;
- 5) YGB-nin 44-cü qrafasında (7-ci bəndi çıxmaq şətilə) yazılmış məlumat sənədləri;
- 6) gömrük ödənişlərinin ödənilməsi barədə və ya gömrük ödənişlərinin ödənəcəyi təminatını əks etdirən sənədlər;
- 7) YGB-nin maqnit daşıyıcıda surəti.

Əgər idxal olunan mallar sərbəst dövriyyə üçün buraxılış, təkrar ixrac və ya gömrük anbarı kimi gömrük rejimləri altında yerləşdiriləcəksə, onda deklarant YGB-də göstərilən malların sərbəst şəkildə qablaşdırma bilməsi üçün mütləq ərizə təqdim etməlidir. Bu ərizədə aşağıdakı məlumatlar dəqiqliklə əks olunmalıdır:

- gömrük rəsmiləşdirilməsini aparan gömrük orqanının adı;
- deklarantın adı, soyadı, atasının adı və ünvanı (yaşayış ünvanı), əgər deklarant gömrük brokeridirsə, onda onun adı, soyadı, atasının adı və ixtisas attestatının nömrəsi;
- YGB-də göstərilən qablaşdırılmış malların yerlərinin miqdarı;
- eyni adlı qablaşdırılmış malların qablaşdırma üsulları, yük yerinin markası, gömrük anbarında qeydiyyatdan keçən malların nömrələri, hər bir yüklə olan malların sayı və s. bu kimi məlumatlar;
- qablaşdırılmış mallar haqqında.

Verilən gömrük bəyannaməsi AR gömrük orqanı tərəfindən qəbul olunur. Gömrük bəyannaməsinin qəbulu rəsmiləşdirildiyi andan faktları təsdiq edən hüquqi əhəmiyyətə malik sənəd sayılır.

Deklarant xüsusi səbəblər üzündən tam gömrük bəyannaməsi verə bilmədiyi hallarda qanunvericiliyə uyğun qaydada müvəqqəti və ya natamam gömrük bəyannaməsi verə bilər. Bu zaman bəyannamədə gömrük məqsədləri üçün lazım olan əsas məlumatlar göstərilməlidir.

Eyni mallar və eyni nəqliyyat vasitələri eyni bir şəxs tərəfindən müntəzəm olaraq keçirildikdə AR gömrük orqanı malların və nəqliyyat vasitələrinin AR-nın gömrük sərhədindən keçirilməsinə dair müəyyən müddət üçün bir bəyannamə verə bilər ki, bu dövrü gömrük bəyannaməsi adlanır.

Mallar və nəqliyyat vasitələri gömrük orqanına təqdim edildiyi andan onların buraxılışına qədər və ya seçilmiş gömrük rejiminə verilənədək gömrük nəzarəti altında müvəqqəti saxlanca verilir.

Müvəqqəti saxlanca xüsusi olaraq ayrılmış və hazırlanmış binalarda və ya başqa yerlərdə həyata keçirilir. Gömrük orqanları və azərbaycan vətəndaşları müvəqqəti saxlanca anbarlarının təsisçisi ola bilərlər. Bu barədə əvvəlki mövzularda ətraflı məlumat verdiyimiz üçün açıqlamaya ehtiyac görmürük.

Yuxarıda qeyd olunanlara yekun vurmaq istəsək, gömrük rəsmiləşdirilməsini aşağıdakı mərhələlərə bölmək olar:

1) Gömrük bəyannamələrinin qəbulu, qeydiyyatı və hesabatı. Bu mərhələdə gömrük bəyannaməsinin qəbul edilməsi üçün şərtlərin yerinə yetirilməsi və ilkin əməliyyatların aparılması ardıcılığına düzgün əməl olunması yoxlanılır;

2) YGÖ, onun surəti və gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün lazım olan sənədlər qəbul edilir, nömrə qoyulmaqla qeydiyyata alınır və YGB-nin 7-ci qrafasında lazımı gömrük qeydləri aparılır.

Yük bəyannaməsini gömrük rejiminə uyğun olaraq düzgün doldurulması YGB-nin kağız və elektron variantlarının eyniliyi yoxlanılır. Gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatdıqdan sonra YGB-nin məlumatları üzrə bütün sənədlər toplanaraq müvafiq gömrük orqanına təqdim edilir.

3) Malların XİF MN-ə mənşə ölkəsinə görə kodlarının düzgün müəyyənləşdirilməsi, həmçinin qeyri-tarif tənziqlənmə tədbirlərinə əməl olunması mərhələsi.

Bu zaman aşağıdakılar həyata keçirilir:

- malların eyniləşdirilməsi məqsədilə, habelə onların XİF MN-ə görə təsnifatı ilə bağlı məlumatların tam və dəqiqliyi nəzərdən keçirilir;

- təqdim olunan malların YGB-də düzgün yazılması yoxlanılır;

- malların XİF MN-ə görə düzgün müəyyənləşdirilməsi dəqiqləşdirilir;

- malların çəkisi, yük yerlərinin sayı və s. dəqiqləşdirilir;

- malların mənşə ölkəsinin (o cümlədən tarif güzəştləri və s.) təsdiqi haqqında məlumat və sənədlər yoxlanılır;

- gömrük orqanınıninsəlahiyyətli nümayəndəsi tərəfindən malın mənşə ölkəsinin təyini haqqında ilkin qərar verməsi üçün sənədlər yoxlanılır;

- qeyri-tarif tənziqlənməsi tədbirlərinə əməl etmək üçün YGB-də olan məlumatlar nəzərdən keçirilir;

- Müvafiq gömrük rejimi altında malların yerləşdirilməsi şərtlərinə əməl olunması yoxlanılır;

- YGB-də olan digər məlumatların düzgünlüyü yoxlanılır;

- AR DGK-nin müəyyən etdiyi qaydalara uyğun olaraq məlumatlar statistika və təhlil şöbələrinə verilir;

- mala uyğun olaraq qərar qəbul edilir.

4) Valyuta nəzarəti və gömrük dəyərinə nəzarət mərhələsi.

Bu mərhələdə aşağıdakılar edilir:

- valyuta nəzarəti üçün lazım olan məlumat və sənədlər yoxlanılır;

- mövcud valyuta qanunvericiliyinə uyğun olaraq gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı xarici ticarət müqaviləsi və digər sənədlər də yoxlanılır;

- gömrük məqsədi üçün deklarant tərəfindən malların qiymətləndirmə metodikasının düzgünlüyü yoxlanılır;

- malın gömrük dəyərinin seçilmiş metodlara uyğun olaraq düzgünlüyü yoxlanılır;
- əlavə məlumatlar toplanır (məsələn, deklarantdan əlavə sənədlərin istənilməsi);
- gömrük dəyərinin və gömrük ödənişlərinin təshili (lazım olduqda) aparılır;
- malların müvəqqəti (şerti) qiymətlərinin gömrük dəyəri və gömrük ödənişləri ilə uyğunlaşdırılır;

- qoyulmuş qaydalara uyğun olaraq sənəd və məlumatlar gömrük orqanının lazımı bölmələrinə verilir.

Xarici valyuta vasitələrinin xaricdən qaytarılmamasına görə inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan malların və nəqliyyat vasitələrinin dəyərinin 5%-dən 50%-dək miqdarda cərimələnir.

5) Gömrük ödənişlərinə nəzarət mərhələsi.

- gömrük ödənişlərini ödəməyə cavabdeh olanın maliyyə imkanı və gömrük ödənişləri ilə əlaqədar borcu olub-olmaması yoxlanılır;

- YGB-nin verilmə müddəti əgər vaxtında verilməmişsə, onda odəmənin uzadıldığı vaxta dəbbə pulu hesablanır;

- YGB-nin düzgün doldurulması yoxlanılır;

- elan edilmiş tarif və vergi güzəştlərinin və vergi güzəştlərinin əsaslılığı müəyyənləşdirilir;

- müvafiq gömrük rejiminə uyğun olaraq gömrük ödənişlərinin ödənilməsinin düzgünlüyü yoxlanılır;

- ödəniş sənədlərinin doldurulması və ödənilməsinin düzgünlüyü yoxlanılır;

- gömrük ödənişlərinin uzadılması və ya təxirə salınması barədə gömrük orqanı rəhbərliyinin qərarının olması yoxlanılır;

- gömrük orqanının hesabına pul vəsaitinin faktiki daxil olması yoxlanılır, əgər pul daxil olmayıbsa YGB pul daxil olana qədər gömrük orqanında qalır;

- gömrük orqanının müvafiq bölməsinə məlumat və sənədlər təqdim olunur.

6) Baxış və buraxılış mərhələsi.

- əvvəlki mərhələlərdən keçmiş gömrük rəsmiləşdirilməsi yoxlanılır;

- mal və nəqliyyat vasitələrinə baxış haqqında qərar qəbul edilir;

- gömrük baxışı və nəticələrinin qeyd olunması;

- mal və nəqliyyat vasitələrinin buraxılması qərarının verilməsi üçün gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatdırılır.

Bütün yuxarıda söylədiklərimiz başa çatdıqdan sonra gömrük orqanının səlahiyyətli şəxsi həm gömrük bəyannaməsinə, həm də nəqliyyat sənədlərinə «Buraxılışa icazə verilir» ştamplı vurulur və nəqliyyat sənədinin yuxarı küncünə gömrük bəyannaməsinin nömrəsi qeyd olunur. Ştamp və nömrə vəzifəli şəxsin fərdi nömrəli möhürü ilə təsdiqlənir.

Mal buraxıldıqdan sonra bütün sənədlər YGB ilə birlikdə gömrük orqanına qaytarılır. Mal buraxılmadıqda isə nəqliyyat sənədlərində «Buraxılış qadağandır» ştamplı

vurulur, YGB-nin nömrəsi yuxarı sağ küncə yazılır və vəzifəli gömrük işçisinin fərdi nömrəli möhürü ilə təsdiqlənir.

Gömrükxana rəisi müəyyən olunmuş qaydalara əsasən YGB-ni ləğv edə bilər.

Gömrük nəzarətinin hüquqi tənzimlənməsi.

Gömrük qanunvericiliyinə görə mallar və nəqliyyat vasitələri bəyan olunandan gömrük rejimi altında yerləşdirilənə qədər gömrük nəzarətində olurlar.

AR-nın GM-nə əsasən (V bölmə, 177-ci maddə) gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri gömrük nəzarətini aşağıdakı formada həyata keçirirlər:

- 1) gömrük məqsədləri üçün lazım olan sənədlərin və məlumatların yoxlanılması;
- 2) gömrük yoxlaması (malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılması, gömrük nəzarətinin müstəsna növü kimi şəxsi yoxlama);
- 3) malların və nəqliyyat vasitələrinin uçotu;
- 4) fiziki və vəzifəli şəxslərin sifahi sorğusu;
- 5) uçot və hesabat sisteminin yoxlanılması;
- 6) müvəqqəti saxlanma anbarlarının, gömrük anbarlarının, sərbəst anbarların, sərbəst gömrük zonalarının, rüsumsuz ticarət mağazalarının və gömrük nəzarətindən keçirilməli olan malların və nəqliyyat vasitələrinin ola biləcəyi digər yerlərin ərazi və binalarına, həmçinin icrasına nəzarət AR gömrük orqanına həvalə edilmiş fəaliyyətlərinin həyata keçirildiyi digər yerlərə baxış keçirilməsi;
- 7) GM-də və gömrük işinə dair AR-nın digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulan və AR-nın qanunvericilik aktlarına zidd olmayan digər formalarda.

Gömrük nəzarəti həyata keçirilərkən insanların həyat və sağlamlığı, heyvanlar və bitkilər üçün təhlükəsiz olan, həmçinin mallara və nəqliyyat vasitələrinə zərər vurmeyən texniki vasitələrdən istifadə oluna bilər.

Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi qaydalarını AR DGK müəyyən edir.

AR-nın gömrük orqanının icazəsi olmadan gömrük nəzarəti zonası rejiminin pozulmasına görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 5 misindən 10 mislinədək, vəzifəli şəxslər 15 misindən 35 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 50 misindən 110 mislinədək miqdarda cərimələnir.

Gömrük nəzarəti altında olan malların, nəqliyyat vasitələrinin və onlara aid olan sənədlərin gömrük orqanına müəyyən edilmiş müddətdə çatdırılmamasına görə xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyyə vahidinin 10 misindən 40 mislinədək, yaxud inzibati xətanın bilavasitə obyektinə olan malların və nəqliyyat vasitələrinin dəyərinin 20%-dən 100%-dək miqdarda cərimələnir.

Mövcud qanunvericiliyə görə AR-nın gömrük sərhədi boyunca gömrük rəsmiləşdirilməsi yerlərində, gömrük orqanlarının olduğu yerlərdə gömrük nəzarəti zonaları yaradılır və onların nişanlanması qaydalarını AR DGK müəyyənləşdirir.

AR-nın gömrük orqanları gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün gömrük sərhədin malları və nəqliyyat vasitələrini keçirən şəxslərin, gömrük vasitəçilərinin və ya

belə fəaliyyətlə məşğul olan digər şəxslərin icrasına nəzarət olunması gömrük orqanına həvalə olunmuş əməliyyatları və bank hesablarının vəziyyəti haqqında, banklardan və digər kredit təşkilatlarından məlumatlar və arayışlar ala bilər.

AR-nın hüquq-mühafizə orqanları öz təşəbbüsləri ilə və ya gömrük orqanlarının sorğusu əsasında gömrük nəzarəti üçün lazım olan məlumatları verirlər.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin çatdırıldığı yerdə təqdim edilməməsi və onlara aid sənədlərin verilməməsinə görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 5 misindən 15 mislinədək, vəzifəli şəxslər 15 misindən 50 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 20 isindən 100 mislinədək miqdarda cərimələnir.

Gömrük nəzarəti üçün lazım olan sənədlər məcəlləyə görə fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən ən azı üç il müddətinə saxlanılmalıdır.

AR gömrük orqanları qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hüquqi normalar çərçivəsində gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün digər hüquq-mühafizə və nəzarət orqanlarının, mülkiyyət formasından, idarə mənsubiyyətindən və tabeçiliyindən asılı olmayaraq müəssisələrin və təşkilatların mütəxəssislərini, həmçinin ekspertləri cəlb etmək hüququna malikdir. Məsələn, qaçaqmalçılıq nəticəsində tutulmuş arxeoloji abidə nümunələri və ya bəzək əşyalarının yaşını və tarixi dəyərini öyrənmək üçün arxeoloq alimlər, zərgərlik və numizmatika üzrə mütəxəssislər dəvət oluna bilər. Əgər tutulan və ya aparılması istənilən mallar içərisində bədii yaradıcılıq və incəsənət əsərləri, əntiq əşyalar (antikvar) və s. varsa, onda bu sahələr üzrə mütəxəssislər dəvət edilir.

Əmək qanunvericiliyinə uyğun olaraq dəvət olunmuş mütəxəssis və ekspertlərin iş yerlərindəki orta aylıq əmək haqqı saxlanılır, digər xərclər də (yol, mənzil kirayəsi, gündəlik xərclər) ödənilir.

Gömrük nəzarəti mövcud qanunvericiliyə əsasən iki formada həyata keçirilir:

- 1) şəxsi yoxlama;
- 2) mallar və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılması.

Şəxsi yoxlama. Gömrük qanunvericiliyinə görə bütün şəxslər mal aparıb-gətirməkdə bərabər hüquqlara malikdirlər.

Fiziki şəxslər gömrük sərhədindən keçərkən kommersiya və istehsal məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malları aparıb - gətirə bilərlər. Bu zaman gömrük orqanları qanunvericiliyə uyğun olaraq aşağıdakı qaydalarda yoxlama apara bilərlər:

- a) güzəştli;
- b) sadələşdirilmiş qaydada;
- c) şəxsi yoxlama.

Güzəştli gömrük nəzarəti zamanı fiziki şəxslər qismən ya tamamilə gömrük nəzarəti formalarının müəyyən növündən azad edilir.

AR GM-nin müvafiq maddəsinə görə aşağıdakı şəxslər gömrük yoxlamasından azaddırlar:

- AR Prezidenti və onunla birlikdə gedən ailə üzvlərinin şəxsi baqajı;

- AR Milli Məclisinin deputatlarının şəxsi baqajı;
- AR Nazirlər Kabinetinin xidməti vəzifələrini yerinə yetirən üzvlərinin şəxsi baqajı;
- Diplomantik nümayəndələr, beynəlxalq nümayəndə heyəti və onların şəxsi baqajı (o cümlədən diplomatik poçta), xarici hərbi gəmilər, hərbi və hərbi nəqliyyat gəmiləri, habelə hərbi texnika dövlətlərarası müqavilənin şərtlərinə uyğun olaraq gömrük yoxlamasından azad edilə bilənlər.

Sadələşdirilmiş qaydalar. Fiziki şəxslər tərəfindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinin, «sərbəst dövriyyə üçün buraxılış», «ixrac» və «müvəqqəti idxal (ixrac)» kimi gömrük rejimi altında düşükdə tətbiq olunur. Bu zaman mallar gömrük gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarəti üçün bəyan edilir, gömrük rəsmiləşdirilməsi aparılır və gömrük ödənişləri alınır.

Malları bəyan edərkən sadələşdirilmiş bəyannamə formasından istifadə olunur. Xüsusi yazılı blanklardan, şifahi formadan və digər formalardan, məsələn, sərnişinlərin «qırmızı» və «yaşıl» dəhlizlərdən keçməsi və s. istifadə oluna bilər.

Sadələşdirilmiş qaydalarda gömrük ödənişləri tutularkən vahid gömrük tarif dərəcələri tətbiq olunur.

Gömrük ödənişlərinin vahid dərəcələri dedikdə, gömrük ödənişləri məcburi olan malların və ya fiziki ölçü vahidinə və yaxud da gömrük dəyərindən faizlə hesablanmış Azərbaycan manatı və ya xarici valyuta ilə ifadə olunması başa düşülür. Məsələn, fiziki vahid kimi maşınlar mühərrikin həcminə görə, əl çantaları və şəxsi baqajlar isə çəkisinə görə ödəmələrə cəlb olunur.

Gömrük ödənişlərinin vahid dərəcələrini və onların tətbiqi qaydalarını, gömrük tarif dərəcələrini, aksiz və digər məsələləri AR Nazirlər Kabineti müəyyənləşdirir.

Vahid dərəcələr üzrə ödəniş zamanı malın qorunmasına görə gömrük yığımları, iş yerindən və iş vaxtından kənar gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə ödənişlər hesablanır.

Əgər fiziki şəxslər tərəfindən gətirilən mallar, istehsal və ya kommersiya məqsədlərinə xidmət edəcəksə, onda onlar ümumi qaydalar əsasında tənzimlənir, yəni gömrük bəyannaməsi doldurulur, iqtisadi siyasət tədbirləri və s. tətbiq olunur.

Sadələşdirilmiş qaydalarda fiziki şəxslər bəyannamə doldurarkən, onlar yazılı şəkildə baqajlarının sayını, özləri ilə apardıqları qiymətli əşyaların haqqında məlumatları və valyutaların miqdarını dəqiq göstərməlidirlər. Çünki gömrük nəzarəti zamanı bu məlumatlar gömrük işçiləri tərəfindən yoxlanılıb, dəqiqləşdirildikdən sonra təsdiqlənir.

Möhürlənmiş bəyannamə şəxsə qaytarılır ki, geri qayıdanda maneəsiz şəkildə gömrük nəzarətindən keçə bilsin.

Tranzitlə gedən şəxslər gömrük bəyannamələrini girişdə və çıxışda gömrük işçilərinə təsdiqlədirlər.

Gömrük bəyannaməsi itərkən bərpa olunmur. Bu zaman onun sahibi qiymətli əşyalar və valyuta vəsaitlərini aparmaq səlahiyyətlərini itirirlər.

Fiziki şəxslərin bütün malları və nəqliyyat vasitələri gömrük nəzarətindən keçməlidir (qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla).

Şəxsi yoxlama (şəxsi baxış). AR GM-nin müvafiq maddəsinə görə «gömrük nəzarətinin müstəsna forması olan şəxsi yoxlama AR-nın gömrük sərhədindən keçən və ya gömrük nəzarəti zonasında, yaxud beynəlxalq hava limanının tranzit zonasında olan fiziki şəxsin icrasına nəzarət AR-nın gömrük orqanlarına həvalə edilmiş AR qanunvericiliyinin və AR-nın beynəlxalq müqavilələrinin pozulmasının obyektı olan malları üstündə gizlətməsi və təhvil verməməsi haqqında kifayət qədər əsas olduqda, AR gömrük orqanının rəisinin və ya onu əvəz edən şəxsin qərarı ilə aparıla bilər» .

Şəxsi yoxlama insan bədəninin və onun paltarlarının şəxsi baxışdan keçirilməsidir. Şəxsi yoxlama sanitariya-gigiyenik tələblərə cavab verən, təcrid olunmuş yerdə iki həmcins hal şahidinin iştirakı ilə eyni cinsdən olan gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri tərəfindən aparılır. Başqa fiziki şəxslərin bu yerlərə daxil olmasına və şəxsi yoxlama aparılmasını müşahidə etməsinə icazə verilmir. İnsanın (şəxsin) bədən üzvlərini yalnız tibb işçisi yoxlamalıdır.

Şəxsi yoxlama zamanı müəyyən olunmuş qaydalara uyğun protokol tərtib olunur. Protokol, şəxsi yoxlamayı aparan gömrük orqanının vəzifəli şəxsi, yoxlanılan fiziki şəxs, hal şahidləri və bədən üzvləri yoxlanıldıqda isə tibb işçiləri tərəfindən də imzalanmalıdır. Barəsində şəxsi yoxlama aparılmış fiziki şəxs həmin protokolda öz rəyini bildirmək hüququna malikdir.

Şəxsi yoxlama aparılan zaman gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri AR-nın Konstitusiyasında və insan hüquqları haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın maddələrinə ciddi əməl etməlidirlər. Dəniz nəqliyyatı AR-nın gömrük orqanları mövcud qanunvericiliyə əsasən xarici dövlətlərin gəmiləri və başqa dövlətlərin ərazisində olan olan gəmilər istisna olmaqla AR gömrük orqanının icazəsi olmadan AR-nın gömrük ərazisini tərk edən nəqliyyat vasitələrini, dəniz, çay və hava gəmilərini məcburi saxlamaq və qaytarmaq hüququna malikdir.

Gəlin fəslin xarakteristikası baxımından ardıcılıqla müxtəlif nəqliyyat vasitələrinin gömrük nəzarətinin təşkilini araşdıraq.

Gəminin gömrük sərhədini keçdiyi andan faktiki olaraq gömrük nəzarəti başlayır. Əvvəlcədən gömrük ərazisinə gətirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin məqsədi barədə xəbər verilməlidir. Gəmi gömrük sərhədini keçdiyi andan malların və nəqliyyat vasitələrinin buraxılma sənədlərinin alınmasına qədər olan müddət ərzində onlar gömrük nəzarəti altında olur.

Gəmilərin getməsi zamanı isə gömrük nəzarəti, nəqliyyat vasitəsi və malların çıxarılması məramı ilə bağlı gömrük orqanına bəyan edilən andan, mallara və nəqliyyat vasitəsinə çıxmaq üçün icazə sənədləri verilən ona qədər hesab olunur.

Gömrükxana və gömrük postları öz xidməti vəzifələrini icra etmək üçün liman rəisi və gəmi kapitanları, sərhədçilər və su polisi, habelə tibbi-sanitar, baytarlıq, fitosanitariya, ekoloji nəzarət və s. kimi qurumlarla birgə fəaliyyət göstərir.

Limana və bərələrdə gömrük, sərhəd, liman və digər orqanların birgə iş fəaliyyəti xüsusi texnoloji sxem üzrə həyata keçirilir.

Gömrük nəzarəti altında olan gəmiyə və digər üzən vasitələrə gömrük orqanının icazəsi olmadan yan almaya görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 5 misindən 25 mislinədək, vəzifəli şəxslər 10 misindən 50 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 50 misindən 100 mislinədək miqdarda cərimələnir.

Gömrük və digər nəzarət orqanlarının texnoloji sistemləri dedikdə, bütün xidmət sahələrinin gömrük sərhəd rəsmiləşdirilməsi proseduralarını özündə əks etdirən yazılı və qrafik sənədlər başa düşülür. Bu texnoloji sxem həm yük, həm də sərnişin gəmilərinin giriş və çıxışının rəsmiləşdirilməsi işlərində istifadə oluna bilər.

Sərnişin gəmilərinin limana giriş və çıxışı beynəlxalq reys cədvəlinə uyğun olur. Xarici gəmilərin kapitanı limana girməmişdən 48 saat öncə xəbər verirlər. Gömrük rəsmiləşdirilməsi dəniz vağzalında mövcud qanunvericiliyə uyğun həyata keçirilir. Yük gəmilərinə görə nəzarəti aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirir:

- 1) gəmi sənədləri yoxlanılır;
- 2) gəmidə aparılan malların sənədləri yoxlanılır;
- 3) kəiut və otaqlara baxılır;
- 4) gəmi ekipajının şəxsi əşyalarına baxılır;
- 5) gizli yerlərdə qadağan olunmuş mallar və valyuta vasitələri aparılmaması üçün gəmiyə baxılır.

Dəmiryol nəqliyyatı. Dəmir yollarında gömrük və sərhəd işçiləri birgə nəzarət sistemi həyata keçirirlər. Bu nəzarət aşağıdakı yerlərdə aparılır:

- sərhəd dəmir yol stansiyalarında;
- sərhəddə yerləşmiş nəzarət postlarında;
- dövlət sərhəddi ilə sərhədə yaxın dəmir yol stansiyası arasındakı ərazidə;
- sərhəd ilə yaxın daxili dəmir yol stansiyaları arasında.

Daxili gömrükxanalarda isə gömrük nəzarəti dəmiryol stansiyalarının yük heyətində aparılır.

Sərnişin qatarlarında isə sərnişin vaqonlarında, ya da dəmiryol vağzalında həyata keçirilir.

Yük qatarlarında gömrük nəzarəti həyata keçirilərkən lokomotiv və hərəkət edən hissə ancaq nəqliyyat vasitəsi kimi sərhəd dəmiryol stansiyasında, gətirilən mallar isə həm sərhəddə, həm də daxili dəmiryol stansiyalarında gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçirlər. Yük qatarlarının (vaqonlar, konteynerlər) gömrük rəsmiləşdirilməsi sərhəddə dəmiryolu stansiyası arasında yerləşən nəzarət postlarında aparılmalıdır.

Hava nəqliyyatı. Beynəlxalq hava limanlarında gömrük nəzarətinə aşağıdakılar aiddir:

- 1) sənişinlər və onların yüklərinə nəzarət;
- 2) beynəlxalq yükdaşımaları ilə aparılan mallara nəzarət;
- 3) nəqliyyat vasitələrinə (hava gəmiləri) nəzarət;
- 4) hava limanının ərazisinə nəzarət.

Sənişinlər və onların özləri ilə apardıqığı baqaj, hava limanında olan və xüsusi olaraq gömrük nəzarəti üçün ayrılmış yerdə yoxlanılır.

Uçuş zalında adətən gömrük nəzarəti xətti biletlərin qeydiyyatı aparılan yerdən keçir.

Uçuş zamanı sənişin əvvəlcə gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçir, sonra isə biletini və baqajını qeydiyyatdan keçirir. Axırda isə pasport nəzarəti həyata keçirilir.

Enmə zolağı (giriş) zalında isə gömrük nəzarəti sənişinlərin qarşılayanlarla görüşdüyü xətdə qurtarır. Pasport nəzarətindən keçən sənişin baqajını alı və məlum qaydalar üzrə gömrük nəzarətindən keçir.

Hava limanında beynəlxalq yükdaşımalar zamanı malların gömrük nəzarətindən keçirilməsi digər nəqliyyat vasitələrində olduğu kimi standartdır.

Eyni zamanda təyyarənin (hava gəmiləri) özü də nəqliyyat vasitəsi kimi gömrük nəzarəti və istismar olunmaq üçün lazım olan şeylərin (yanacaq, ehtiyat hissələri, alətlər, maddi-texniki təhcizat avadanlıqları və s.) təminatı baxımından gömrük rəsmiləşdirilməsinin obyektı sayılır.

Hava gəmilərinin nəqliyyat vasitəsi kimi gömrük rəsmiləşdirilməsi 1944-cü ilə qəbul olunmuş Çikaqo Konvensiyasına uyğun aparılır və beynəlxalq sənəd baş bəyannamə tərtib olunur. Baş bəyannamə aşağıdakı hallarda verilir:

- bütün marşrut boyu uçuş beynəlxalq adlandırıldıqda;
- gömrük qaydalarının pozulması halları olmadıqda;
- daşıyıcının gəmidən başqa məqsədlər üçün istifadə etməyəcəyi haqqında gömrük orqanına verdiyi zəmanət olduqda.

Baş bəyannamədə uçuş tapşırığına uyğun olaraq gəminin normal istismarı üçün tələb olunan əsas və əlavə yanacağın miqdarı, maddi-texniki vəsait, alət, cihaz və digər əşyalar göstərilir.

Avtomobil nəqliyyatı. Avtomobil nəqliyyatı ilə daşımalarda gömrük nəzarətini şərti olaraq 2 növə ayırmaq olar:

- 1) yükü daşıyan və ya yük dalınca gedən nəqliyyat vasitələrinin gömrük nəzarəti;
- 2) nəqliyyat vasitələrindəki mallara gömrük nəzarəti.

Gömrük nəzarəti şosse yollarının sərhədi keçən yerlərdəki gömrükxanalarda həyata keçirilir.

Nəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarətinin məqsədi aşağıdakılardır:

- gömrük nəzarətindən gizlədilmiş xüsusi saxlanclarda keçirilən malları aşkarlamaq;

- beynəlxalq sərnişin və yükdaşımalardan başqa nəqliyyat vasitələrinin digər məqsədlərlə gömrük sərhədinin keçməsinin qarşısını almaq;

- nəqliyyat vasitələrinin yükü daşımaq üçün texniki imkanlarını yoxlamaq.

Eyni zamanda gömrük nəzarəti nəqliyyat vasitələrinin sürücülərinə, daşıyıcılara da tətbiq olunur.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin ölkənin gömrük sərhədindən, gömrük nəzarətindən kənar kənar keçirilməsinə görə, bu az miqdarda olduqda inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan mallar və nəqliyyat vasitələri müsadirə edilir, yaxud onların dəyərinin 30%-dən 100%-dək miqdarda cərimə edilir.

AR-nın gömrük sərhədindən keçirilən malların gömrük nəzarətindən gizlədilməsinə görə inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan mallar və nəqliyyat vasitələri müsadirə edilir və ya onların dəyərinin 30%-dən 100%-dək miqdarda cərimə olunur.

Yük maşınlarının gömrük rəsmiləşdirilməsi aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirilir:

1) gömrük və sərhəd nəzarəti zonasına girərkən daşıyıcı gömrük orqanının vəzifəli şəxsinə nəqliyyat vasitəsinin və malın sənədlərini təqdim edir;

2) gömrük orqanının vəzifəli şəxsi sənədləri yoxladıqdan sonra aparılan (gətirilən) malın gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçirilməsi forması və yeri haqqında qərar qəbul edir;

3) nəqliyyat vasitələrinin gömrük nəzarəti formasını seçir;

4) maşında olan sürücü və digər fiziki şəxslərin mallarının gömrük rəsmiləşdirilməsi aparılır;

5) daşınan yük və nəqliyyat vasitəsi gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətindən keçirilir;

6) daşıyıcıya yükə və nəqliyyat vasitəsinə aid sənədlər verilir;

7) nəqliyyat vasitəsi buraxılır (daxilə və ya xaricə), pasport və sərhəd nəzarəti də gömrük nəzarəti ilə birgə aparılır.

Qeyd: İXM-nin 258-260-cı maddələrində və 261. 1-ci maddəsində «az miqdarda olduqda» dedikdə, şərti maliyyə vahidinin dörd mislinədək və ya 110 milyon manadək olan miqdar 262-ci maddəsində «az miqdarda olduqda» dedikdə şərti maliyyə vahidinin 20 min mislinədək və ya 550 milyon manatadək olan miqdarı, 290-cı maddəsində «az miqdarda olduqda» dedikdə isə şərti maliyyə vahidinin 2 min mislinədək və ya 55 milyon manatadək olan miqdarı başa düşülür.

Sərnişin nəqliyyatının gömrük rəsmiləşdirilməsi və nəzarəti aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

1) gömrük və sərhəd nəzarəti zonaları ərazisinə daxil olarkən gömrük və ya sərhəd orqanlarının vəzifəli şəxsinə nəqliyyat vasitəsinin və sərnişinlərin şəxsi sənədləri təqdim olunur;

2) sürücü və sənişinlərin şəxsi baqajları və əl çantaları gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətindən keçir;

3) nəqliyyat vasitəsinin gömrük rəsmiləşdirilməsi və nəzarəti aparılır;

4) nəqliyyat vasitəsinə, sürücü və sənişinlərə giriş və ya çıxış üçün icazə verilir.

Gətirilən (aparılan) maşınların (yük və sənişin) gömrük rəsmiləşdirilməsi bir qədər fərqlidir.

Bu halda avtomaşın eyni zamanda həm nəqliyyat vasitəsi, həm də satılmaq məqsədi daşdığı üçün maldır. Maşının sürücüsü və digər şəxslərin əşyaları adi qaydada (sənişin kimi), maşının özü isə ya nəqliyyat vasitəsi, yada mal kimi gömrük rəsmiləşdirilməsi aparılır.

Əgər sərhəddə avtomaşının heç bir gömrük rejimi altında yerləşdirilməyəcəyi bəyan edilirsə, onda daxili gömrük tranzitiqaydalarına uyğun olaraq təyinatı üzrə gömrükxanaya göndərilir.

Ölkənin gömrük sərhədindən keçən nəqliyyat vasitələrinin və ya mal qismində keçirilən nəqliyyat vasitələrinin gömrük orqanının icazəsi olmadan dayandığı yerdən yola salınmasına görə fiziki və vəzifəli şəxslərə xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyyə vahidinin 5-10 mislindən 10-50 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 30 mislindən 100 mislinədək miqdarda cərimələnir.

Mallar və nəqliyyat vasitələri gətirilərkən və ya aparılarkən gömrük orqanına məlumatın verilməməsi və ya təhrif olunmuş məlumatın verilməsinə görə fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin 5 mislindən 10 mislinədək, vəzifəli şəxslər 10 mislindən 40 mislinədək, hüquqi şəxslər isə 40 mislindən 100 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

GÖMRÜK STATİSTİKASI VƏ XİF MAL NOMENKLATURASININ APARILMASININ HÜQUQİ ƏSASLARI.

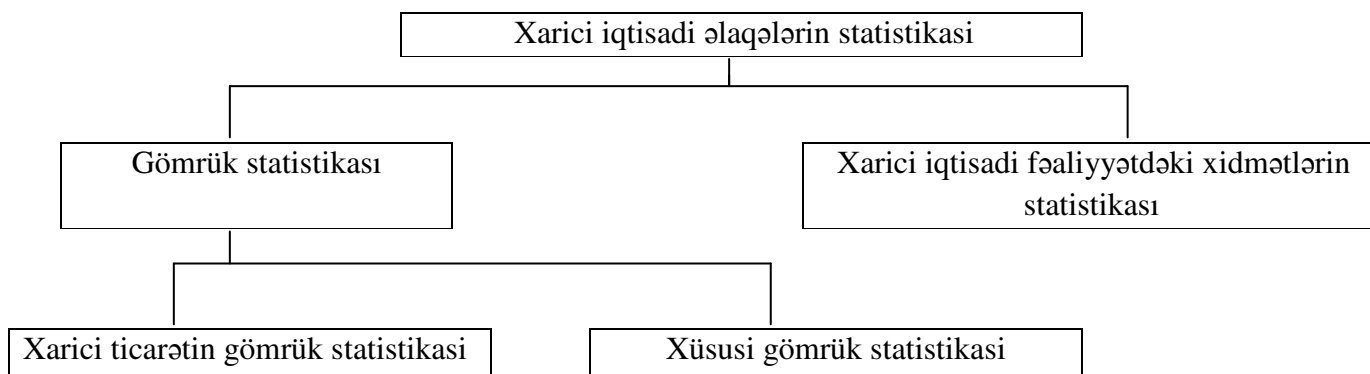
1. Gömrük statistikasını və onun aparılmasının hüquqi əsasları
2. Xarici iqtisadi fəaliyyətin (XİF) Mal Nomenklaturası və malların təsnifatı
3. Malların təsvir və kodlaşdırılmasının harmonikləşdirilmiş sistemi
4. Harmonikləşdirilmiş sistemin mal nomenklaturasının xarakteristikası

Gömrük statistikasını və onun aparılmasının hüquqi əsasları.

Statistika, əhatə dairəsinə görə, ümumi nəzəri riyazi və xüsusi statistika kimi sahələri özündə birləşdirir. Gömrük işlərində əsasən sonuncudan istifadə olunur.

Ali dövlət hakimiyyət orqanlarını xarici iqtisadi fəaliyyət barədə məlumatlarla təmin etmək valyuta nəzarəti gömrük ödənişlərinin dövlət büdcəsinə daxil olmasına nəzarət edilməsi, Azərbaycanın xarici ticarətinin vəziyyəti və inkişafının təhlili məqsədilə gömrük orqanları malların gömrük sərhəddindən keçirilməsi barədə məlumatları toplayır, sistemləşdirir və gömrük statistikasını aparır (AR GM maddə 206).

Göründüyü kimi, xarici iqtisadi fəaliyyətin statistikasını deyiləndə mal və xidmətlərin hesabatları (idxal və ixrac üzrə), habelə onlarla bağlı əməliyyatlar nəzərdə tutulur (şəkil-sxem 1).

Şəkil 1. Gömrük statistikasının XİF statistikasındakı yeri və növləri.

Xarici ticarətin gömrük statistikasını

Xarici ticarətin gömrük statistikasını ölkənin xarici ticarət dövriyyəsinə öyrənir, daha doğrusu idxal və ixrac olunan malların sayını, dəyərini, habelə onların coğrafi istiqamətinin («ölkə-mal», «mal-ölkə» kəsiyində) hesabatını aparır.

Xarici ticarətin gömrük statistikasınıda ixrac (eksport) dedikdə, ölkədən çıxarılan bütün növ xammal, yarımfabrikat və hazır məhsullar, idxal (import) dedikdə isə ölkəyə gətirilən bütün mallar başa düşülür.

Bunlardan başqa, xarici ticarətin gömrük statistikasınıda, ödəniş vasitəsi kimi

buraxılmayan qızıl, gümüş və digər qiymətli metalların ixracı (idxalı), dövriyyədə olmayan qiymətli kağız, banknot və sikkələrin ixracı (idxalı), BMT və digər təşkilatların birdəfəlik yardımların, xarici gəmi, təyyarə və avtomobillərinə satılmış yanacaq, ərzaq və materialların habelə, bir il və daha uzun müddətə icarəyə verilmiş malların idxal (ixrac) zamanı tam dəyərinin hesablanması hesabını da aparır.

Azərbaycan Respublikasında idxal və ixrac əməliyyatlarının statistikasi Yük Gömrük Bəyannaməsi (YGB) əsasında aparılır.

Xüsusi Gömrük statistikasi

Xüsusi Gömrük statistikasi Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 207 maddəsinə əsasən aparılır.

Xüsusi Gömrük statistikasi aşağıdakı sahələr üzrə aparılır:

1) Bəyannamə statistikasi - gömrük rejimi növləri üzrə malların idxal və ixracının hesabatı;

2) Gömrük ödənişlərinin statistikasi - gömrük rəsmibsdirlməsi yığımları, idxal gömrük rüsumları, əlavə dəyər vergisi, aksizlər, xüsusi vergilər kimi gömrük yığımları;

3) Valyuta Nəzarətinin statistikasi - ixrac olunan malların miqdarı və dəyəri, valyuta qazanclarının miqdarı və vaxtında daxil olması;

4) Ölkə mülkiyyətinə yönəldilmiş malların statistikasi - qaçqıncılıq və xarici ticarət dövriyyəsi qaydalarının pozulması nəticəsində müsadirə olunan malların dəyəri, qoyulmuş, cərimələrin miqdarı;

5) Beynəlxalq poçt göndərişlərinin statistikasi - Azərbaycan Respublikasına gətirilən və Azərbaycan Respublikasından aparılan poçt göndərişləri;

6) Beynəlxalq daşımaların statistikasi - Azərbaycan Respublikasından gedən və Azərbaycan Respublikasına gələn nəqliyyat vasitələrinin hesabatı;

7) Sərnişin dövriyyəsinin statistikasi - Azərbaycan Respublikasının sərhəddini keçən fiziki şəxslərin hesabatı.

Xarici iqtisadi fəaliyyət xidmətlərinin statistikasi

Bu xidmət, öz xüsusiyyətinə görə gömrük nəzarətindən keçməyən və gömrük yük bəyannaməsində öz əksini tapa bilməyən, lakin xarici ticarət əməliyyatı sayılan xidmətlərdir.

Xidmət ticarəti material və qeyri-material kimi iki qrupa bölünür.

Idxal (ixrac) material xidmətləri özündə aşağıdakıları birləşdirir:

-nəqliyyat xidməti (gəmi qoşqusu, yük və sərnişin daşınması üçün ödənen xarici valyutanın miqdarı);

-layihə-axtarış işləri;

-tikinti və quraşdırma işləri;

-saxlanc təsərrüfatı xidmətləri;

-rabitə xidmətləri;

-xarici nəqliyyat vasitələrinin, avadanlıqlarının, cihaz və s. Təmiri (həm ölkə

daxilində, həm də xarici ölkələrdə)

- poliqrafiya işləri və s.

İdxal (ixrac) qeyri-material xidmətləri isə özündə:

- kommersiya xidmətlərini (maliyyə vasitəçiliyi, sığorta, maşın, avadanlıq, nəqliyyat və binaların icarəsi, elmi-tədqiqat, hüquqi xidmət və s.);

- təsil sahəsindəki;

- səhiyyə sahəsindəki;

- tullantıların kənarlaşdırılması və sanitariya xidmətlərini;

- istirahət, turizm, mədəniyyət və idman tədbirlərinin təşkili üzrə xidmətləri birləşdirir.

Gömrük statistikasında mal göndərişlərinin kommersiya şərtləri

Beynəlxalq praktikada (təcrübədə) alqı-satqı əməliyyatları müxtəlif kommersiya şərtlərində bas. verir. Alıcı və satıcı arasında mal göndərişləri zamanı götürülən öhdəliklərin əsasını «Ticarət terminləri izahının Beynəlxalq qaydaları» («İnkotermis») təşkil edir. İlk dəfə «İnkotermis» 1936-cı ildə işlənmişdir. Hazırda istifadə olunan sonuncu redaksiya isə 2000-ci ilin təkmilləşdirilmiş nəşridir.

Kommersiya (bazis) şərtləri dedikdə, malların bir ölkədən digərinə çatdırılması zamanı, malın mülkiyyət hüququnun ötürülməsi və malın itkisi zamanı tərəflərin öhdəliklərinin əks olunduğu alqı-satqı kontraktı nəzərdə tutulur.

Eyni zamanda, mal göndərişləri zamanı xərclərin kim tərəfindən çəkilməsindən asılı olaraq malın bazis qiyməti də, mal göndərişlərinin bazis şərti kimi qəbul olunur.

Gömrük işləri beynəlxalq qaydalar əsasında aparıldığı üçün, Azərbaycan Respublikasının ərazisində bağlanacaq müqavilələr «İnkotermis - 90» qaydalarına uyğun olaraq, mal göndərişlərinin ən uc 3 növü ilə aşağıdakı kommersiya şərtləri əsasında bağlana bilər. Bu şərtlər latın əlifbasına «E», «F», «S» və «D» hərfləri ilə işarələnib və 4 əsas qrupa bölünə bilər.

Birinci «E» qrupuna cəmi 1 termin - **EXW (EX WORKS)** – “zavoddan” – **EXB** daxildir.

FCA – “franko-daşıyıcı”.

Satıcının malı alıcı ilə razılaşdırılmış yerdə və ya məntəqədə, gömrük yoxlamasından keçirərək, ixrac üçün daşıyıcıya təhvil verməsi prosesi “franko-daşıyıcı” adlanır.

“Daşıyıcı” malı dəmiryolu, avtonəqliyyat, hava və su yolu ilə daşımaq üçün öhdəlik götürmüş istənilən hüquqi şəxsdir.

FAS – sərbəst gəmi bortu boyunca

Bu o deməkdir ki, satıcı malı gəminin dayandığı sahil boyunca və ya razılaşdırılmış yükləmə limanında lixterlərə (böyük gəmiləri yükləmək üçün yastı dibli yelkənli gəmi) yerləşdirmişdir. Həmin andan başlayaraq malın xarab və ya məhv olması

risqi alıcının üstündə qalır. Malın gömrük yoxlamasından keçirilməsinə də alıcı məsuliyyət daşıyır.

FAS – sərbəst gəmi bortu boyunca

Malın birbaşa alıcı tərəfindən göstərilən limanda gəmiyə təhvil verilməsi öhdəliyi yerinə yetirilir. Həmin andan malın xarab və ya tələf olması risqinə görə satıcı heç bir məsuliyyət daşımır.

Göndərmələrin kommersiya şərtlərinin üçüncü qrupuna 4 termin daxildir – **CFR (SFR), CIF (SİF), CPT (SPT), CIP (SİP)**.

CIF - «dəyər və fraxt»

Bu o deməkdir ki, satıcı malı alıcının yerləşdiyi ölkənin limanına gətirmək üçün bütün xərcləri və fraxtı (gəmi ilə daşınan yükün kirayə xərcləri) ödəməlidir.

CIF - «dəyər, sığorta və fraxt»

Bu kommersiya şərtlərinə görə, satıcı malı, alıcının yerləşdiyi ölkənin limanına gətirərkən fraxt və digər xərclərlə yanaşı sığorta xərclərini də ödəməlidir.

Yükün boşaldılması və idxal xərclərini alıcı ödəyir.

CPT - «dasınma ödənməlidir»

Satıcı, malın təyinat yerinə çatdırılana qədər olan bütün xərclərini ödəməlidir. Mal daşıyıcıya təhvil verildikdən sonra satıcı heç bir məsuliyyət daşımır.

Yükün boşaldılması və digər xərclər alıcının üstündə qalır. |

CIP - «dasınma və sığorta ödənilmişdir»

Bu şərtə görə satıcı alıcının yerləşdiyi ölkənin limanında yükü daşıyıcıya və ya alıcıya təhvil vermək üçün, digər xərclərlə bərabər sığorta xərclərini də ödəyir.

Sonuncu qrup isə «**D**» adlanaraq, özündə daşınmanın 5 kommersiya **DES (DES), DEQ (DEK), DDU (DDU) və DDP (VVP)** terminini əks edir.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin (XIF) Mal Nomenklaturası və malların təsnifatı.

Nomenklatura (latınca «nomenclatura» - «siyahı», «adların cədvəli» deməkdir) elm, texnika və praktiki fəaliyyətlərin hər hansı bir sahəsində istifadə olunan terminlər və adların sistemi (toplusu) deməkdir.

«Mal Nomenklaturası» termini daha cəx «əmtəəşünaslıq», «gömrük işi», «istehsal», «istehlak», «xarici iqtisadi fəaliyyət», «xarici ticarət» və s. kimi elm sahələri və ictimai praktika (təcrübə) ilə bağlıdır. Beləliklə, «mal nomenklaturası» gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri və deklarantların gündəlik iş fəaliyyətində rastlaşdıqları əsas terminlərdən biridir. Bu onunla əlaqədardır ki, gömrük orqanlarında qeydə alınan istənilən xarici ticarət əməliyyatlarının əsas predmeti məhz «maldır» .

Gömrük sərhəddindən keçirilən malların əhəmiyyətli xüsusiyyətləri, onların material əşya formasında olması və dasına bilməsidir (nəqliyyat vasitələrilə).

Azərbaycan Respublikasının GM-nin 17-ci maddəsində «mallar – istənilən daşınan əmlak, o cümlədən valyuta, valyuta sərvətləri, elektrik və digər enerji növləri, bu

maddənin 4-cü bəndində göstərilən nəqliyyat vasitələri istisna olmaqla nəqliyyat vasitələri» kimi izah olunur. Ümumiyyətlə, bu maddədə izah olunan əsas anlayışlarınhamısı bu terminlə əlaqədardır.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsi zamanı gömrük sərhəddindən keçirilən malların sistemləşdirilməsi mühüm məsələlərdən sayılır. Bunun üçün **malları təsnifatlaşdırırlar**.

«Təsnifat» termini çoxsaylı obyektlərin (söhbət tədqiq olunan, öyrənilən məsələlər toplusundan gedir) konkret olaraq sinif, yanmsinif, qrup, yanmqrup, növ, yarım növ və s. kimi bölgülərə ayrılması kimi başa düşülür.

Qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğun olaraq mallar istehsal sahələrinə, istehlak təyinatına və s. görə təsnifatlaşdırıla bilər.

Malların qəbul olunmuş, təsnifat sistemindən asılı olaraq, bütün bölmə, qrup və yarımqrupları xüsusi **şifrələrlə** qeyd olunur.

Təsnifatlaşdırılan malların (obyektlərin) siyahısında hər birinin öz konkret yeri və şərti işarəsi ilə qeyd olunması **kod** adlanır

Kod işarə formasında olub rəqəmlərlə, hərflərlə və ya rəqəm-hərflər kombinasiyası ilə ifadə olunur.

Gömrük işlərində istifadə olunan mal nomenklaturası elə təsnifat sisteminə aynılmış, malların toplu siyahısı kimi dərk olunmalıdır.

Malların kodlaşdırılması təsnifat sistemində uyğun olaraq işarə və ya işarələr qrupu şəklində müəyyənləşdirilmiş, texniki üsuldur. Malların kodlaşdırılmasının əsas məqsədi gömrük orqanlarında iqtisadi əməliyyatların (gömrük rüsumunun alınması, gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsi, hesabatın aparılması və s.) daha səmərəli aparılması və xarici ticarətin mal strukturunun öyrənilməsidir.

Əsas Mal Nomenklaturalarının ümumi səciyyəsi

Hal-hazırda Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarında dünya praktikasında istifadə olunan malların kodlaşdırılması və təsvirinin **harmonikləşdirilmiş sistemi (HS)** əsasında yaradılmış nomenklaturasından istifadə olunur. Eyni zamanda, üzvü olan dövlət başçılarının görüşündə qəbul olunmuş Mal Nomenklaturası ilə də uyğunlaşdırılmışdır.

HS-in yaranmasının əsas səbəbi XIX əsrin ortalarından Avropada başlayan iqtisadi «inqilablar» nəticəsində, burada yerləşən ölkələrin xarici ticarət termininin sıçrayıçılı inkişafı olmuşdur. Belə ki, ticarət edən ölkələr satılacaq malların (o cümlədən idxal olunacaq malların) ucotunu aparmaq və daha səmərəli metodlardan yararlanmaq məqsədilə mal nomenklaturasının unifikasiyasını (vahid şəkllə salınması) yaratmaq məcburiyyətində qaldılar.

İlk dəfə bu problem 1853-cü ildə Brussel şəhərində keçirilən Beynəlxalq Statistika Konqresində müzakirə olundu. Gömrük tənzimlənməsi və xarici ticarətin statistikasının aparılması məqsədilə Konqres, mal nomenklaturasının vahid şəkllə salınması haqda təklif

qəbul etdi.

1890-cı ildə Parisdə keçirilən Beynəlxalq Konqres də bu təklifi bird aha dəstəklədi.

Ancaq 60 ildən sonara bu təklif gerçəkləşdirildi. 31 dekabr 1913-cü ildə Brüsseldə keçirilən Beynəlxalq Konqresdə 29 ölkə xüsusi konvensiya imzaladı. Bu konvensiyanın şərtlərinə görə, hər bir ölkə milli təsnifat və mal nomenklaturası yaradır və bu barədə xüsusi olaraq yaradılmış, vahid təsnifat və mal nomenklaturasının statistikasını aparan Beynəlxalq büroya məlumat verir.

Brüssel mal nomenklaturası 186 bazis mal pozisiyalarını özündə birləşdirən 5 bölmədən ibarətdir:

- 1) diri heyvanlar – 7 mal pozisiyası (1-7)
- 2) ərzaq malları və içkilər - 42 pozisiya (8-49)
- 3) xammal və yarımfabrikatlar - 49 pozisiya (50-98)
- 4) hazır mallar - 84 pozisiya (99-182)
- 5) qızıl və gümüş, emal olunmamış qızıl və gümüş pullar - 4 pozisiya (183-186)

Lakin Brüsseldə qəbul olunmuş, bu mal nomenklaturasının çoxsaylı çatışmazlıqları, yeni sistemin. işlənib hazırlanması üçün zəmin yaratmaqla onun vacibliyini təmin etdi.

İşlənib hazırlanmış. yeni nomenklatura 1938-ci ildə cap edildi. Bu nomenklatura malların istifadə prinsipi üzrə təsnifatlaşdırma tipi əsasında hazırlanaraq 17 bölmə, 50 qrup və 456 bazis mal mövqelərini əhatə edirdi:

- 1) ərzaq, içki, tütün (13 qrup);
- 2) piy və yağ, heyvan və bitki mənşəli mum (2 qrup);
- 3) kimyəvi və ona oxşar mallar (4 qrup);
- 4) kauçuk (1 qrup);
- 5) meşə materialları, mantar (probka) (1 qrup);
- 6) kağız (1 qrup);
- 7) gön, dəri və onlardan hazırlanmış məmulatlar (3 qrup);
- 8) toxuculuq malları (4 qrup);
- 9) geyim və ağılar (4 qrup);
- 10) yanacaq, sürtgü material və bu tipdən olan məhsullar (1 qrup);
- 11) qeyri-metal minerallar və onlardan hazırlanmış məhsullar (4 qrup);
- 12) qiymətli metallar və daşlar, mirvari və onlardan hazırlanmış məmulatlar (1 qrup);
- 13) qara və ağ metallar, onlardan hazırlanmış, məhsullar (4 qrup);
- 14) maşınlar, cihaz və onlara məxsus olan əşyalar, nəqliyyat vasitələri (3 qrup);
- 15) digər mallar (2 qrup);
- 16) reimport mallar və xüsusi əməliyyatların obyektı olan mallar (1 qrup);
- 17) xam qızıl və pullar (1 qrup).

Ölkələrin bir çoxu və beynəlxalq təşkilatlar xarici fəaliyyət təcrübəsi və gömrük

tənzimlənməsi işlərində aşağıdakı 2 təsnifat sistemindən istifadə edirdilər:

1) Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının Nomenklaturası (GƏŞN) və ya Brüssel Gömrük Nomenklaturası (BGN).

2) BMT-nin Beynəlxalq Standart Ticarət Təsnifatı (BSTT).

Sonralar GƏŞ nomenklaturası Brüssel gömrük nomenklaturasının bazası əsasında yenidən işlənib hazırlanmış və 1951-ci ildən başlayaraq Qərbi Avropa ölkələrində tətbiq olunmağa başladı.

BGN Gömrük tarif nomenklaturası adlanaraq, gömrük tariflərinin təsnifat sxemini və eyni zamanda beynəlxalq ticarət təsnifatını özündə əks etdirmişdir. İlk variantda Brüssel nomenklaturası üzrə məmulatlar hazırlanmış malların xarakterinə görə qruplaşdırılmışdır. Belə ki, o zaman iqtisadi statistika meyarlarının tələbinə (bölgü) görə göstəricilər - xammal, masın və avadanlıqlar və s. habelə emal səviyyəsi və sahə, mənşə xüsusiyyətlərinə görə bölünürlər.

Brüssel gömrük nomenklaturasının BMT-nin Beynəlxalq Standart Ticarət təsnifatı ilə uyğunlaşdırılması nəticəsində Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının nomenklaturası yaradıldı.

BGN-dən fərqli olaraq GƏŞN-nin sxeminin əsasını emal dərəcəsi (səviyyəsi) və malın mənşəyi təşkil edir. Eyni zamanda bu nomenklaturada mal kodlarında (şifrələrdə) bölmələrin nömrələri öz əksini tapmamışdır.

GƏŞN-nin sonuncu variantında 21 bölmə, 99 qrup və 101 yarımqrup öz əksini tapmışdır.

Nomenklatura malların dörd dərəcəli işarələnməsinə əsaslanır, yəni bütün mallar 99 qrupa ayrılaraq (hansı bölməyə aid olmaları nəzərə alınmır) 01-dən 99-a qədər artan sayla nömrələnmişdir. Hər bir qrupun daxilində də mallar iki işarəli rəqəmlə, artan istiqamətdə 01-dən 99-a kimi nömrələnir.

Göstərilən mal nomenklaturaları üzrə malların təsnifatının aparılması unifikasiya olunmalı və artıq mal çeşidinin sinifləşdirməyə imkan verməlidir. Elə buna görə də yeni təsnifat sisteminin işlənib hazırlanması tələb olunurdu.

Malların təsvir və kodlaşdırılmasının harmonikləşdirilmiş sistemi.

Müxtəlif təsnifat prinsiplərinin beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə tətbiqi gömrük sistemində çətinliklər yaratdığı üçün, xarici ticarət əməliyyatlarının daha səmərəli aparılmasından ötrü vahid beynəlxalq təsnifat sisteminin yaradılmasını vacib etdi. Bu zaman elə bir sistem seçilməli idi ki, o zaman ayri-ayn mallar, mal qrupları və mal növləri üzrə xarici ticarətin düzgün təhlilini də aparmaq mümkün olsun.

Belə bir iqtisadi məsələni səmərəli həll etmək məqsədilə, gömrük əməkdaşlığı şurasının ekspertləri müzakirəyə başladılar. BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının (AİK) GƏS-lə birlikdə hazırlayacağı vahid beynəlxalq mal təsnifatı sistemi, tezliklə malların kodlaşdırılması və təsvirinin harmonizasiyası sistemi adını aldı.

HS-nin hazırlanmasına 1973-cü ildə başlandı və onun hazırlanması 10 ilə başa çatdı. Layihəni hazırlayanlar çalışırdılar ki, həm beynəlxalq ticarət döviyyəsində olan bütün malları əhatə edə bilsin, həm də malların kodlaşdırılması və təsviri təsnifatında onların hazırlanması texnologiyası da öz əksini tapa bilsin. Nəzərdə tutulan bu çoxməqsədli mal nomenklaturasının harmonizasiyası sistemi, eyni zamanda gömrük və statistika orqanlarının tələblərini ödəməyə xidmət etməli idi. HS-in mühüm prinsiplərindən biri də, bu və ya digər ölkənin milli və beynəlxalq xarici ticarət məlumatlarının müqayisə edilə bilinməsidir.

1983-cü ilin iyununda başa çatdırılan bu sistemi həyata keçirmək üçün HS-in tətbiqi haqqında xüsusi Konvensiya da hazırlanmışdır. HS üçün baza olaraq müxtəlif məramlı 13 nomenklatura, o cümlədən AİB-in xarici ticarətin gömrük nomenklaturası, Beynəlxalq Dəmir Yolları İttifaqının Vahid mal nomenklaturası və bəzi ölkələrin gömrük tarifləri (ABŞ, Kanada, Yaponiya) oldu.

HS-in tərtibatçıları malların qruplara ayrılması zamanı iki əsas prinsipə əsaslanmışdılar:

1. Mal özünəməxsus xüsusi əlamətlərə malik olmalıdır;
2. Sistemə daxil ediləcək mal bir necə ölkənin iqtisadi marağını əks etdirməlidir.

İştirakçı olan bütün ölkələrin təklifləri müzakirə olunaraq səs çoxluğu ilə qəbul edildi.

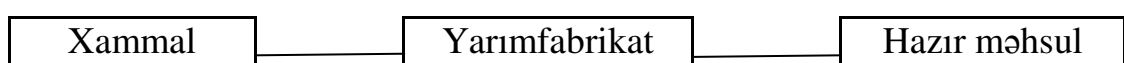
Harmonikləşdirilmiş sistemin mal nomenklaturasının xarakteristikası.

Malların **harmonik** sistemi nomenklaturası (HSN) BMT-nin BŞTT-də olduğu kimi, 21 bölmə və 99 qrupdan ibarətdir. Eyni zamanda 3 qrup (77, 98, 99) siyahıya ehtiyat qruplar kimi daxil edilmişdir. Lakin bu qruplar ayrı-ayrı ölkələr tərəfindən, spesifik malları ayırmaq üçün mal nomenklaturasında istifadə oluna bilinər.

HSN-nin 21 bölmə üzrə təsnifatının əsasını aşağıdakılar təşkil edir:

- mənşə (1,2 və 5 bölmələr);
- funksional təyinatı (4, 11, 12, 17, 18, 19, 20 və 21 bölmələr);
- kimyəvi tərkibi (3, 6 və 7 bölmələr);
- malın hazırlandığı materialın növü (8, 9, 10, 13, 14 və 15 bölmələr).

HSN-in qruplarını formalaşdırılmasının əsas prinsipi mal emalının ardıcılığıdır (şəkil- sxem 2):

Şəkil 2. Malın xammaldan hazır məhsula çevrilməsi ardıcılığı.

HSN-də malların qruplaşdırılması mövqe və submövqe səviyyəsində aparılır.

Adətən, bu zaman dünya ticarəti dövriyyəsində olan bir neçə məhsul növü pozisiya və ya subpozisiyaya ayrılır, qalan mallar isə ümumi şəkildə «sair» qrupuna aid edilir.

Malların pozisiya, subpozisiyaya və yarımqruplarının yaradılması zamanı əsasən malın təyinatı, onun hazırlanma dərəcəsi, malın hazırlandığı material növü, malın dünya ticarətindəki xüsusi əkisi nəzərə alınır.

HSN 5 səviyyədə (hissə) ibarətdir.

Ayrı-ayrı səviyyələri təşkil edən elementlərin sayı aşağıdakı kimidir.

HSN-nin struktur xarakteristikası

Harmonik sistemində bölmə və yarımqruplar rum rəqəmi ilə, qrup, mal pozisiyası və subpozisiyası ərəb rəqəmi ilə işarə olunur.

HS-nin mal nomenklaturasında **6 rəqəmli kodlaşdırmadan** istifadə edilir. Baxmayaraq ki, HS-də bölmə və yarımqruplar rum rəqəmi ilə işarələnir, lakin kodlaşdırmada qrup nömrəsi, malın pozisiyası və subpozisiyasını əks etdirən 6 sayılı ərəb rəqəmləri ilə işarələnir və malların üstündə ancaq bu rəqəmlər göstərilir.

Malların kodlaşdırılmasının 6 işarəli strukturu HSN-də onluq sistemə uyğun quruluşdur. İlk 2 rəqəm malın qrupunu, ilk 4 rəqəm malın pozisiyasını, 5 və 6 rəqəm isə malın subpozisiyasını əks etdirir.

HS-dən təcrübədə istifadəni təmin etmək üçün 14 iyun 1983-cü ildə Brüssel şəhərində əksər ölkələr tərəfindən «Malların təsvir və kodlaşdırılmasının harmonikləşdirilmiş sistemi haqqında» Beynəlxalq Konvensiya imzalandı. Bu konvensiyanın mətninə görə (bənd 1. 2) Malların nomenklaturası Harmonikləşdirilmiş sistem konvensiyanın əlavəsi sayılır və onun ayrılmaz tərkib hissəsi hesab edilir.

HSN üzrə malların təsnifat sistemi altı əsas qaydadan. əlavədən və izahatdan ibarətdir.

Azərbaycan 2001-ci ildən bu konvensiyaya qoşulmuş və o bu Konvensiyanı imzalayan 101-ci dövlətdir. Konvensiyanın şərtlərinə görə milli nomenklaturalar 6 rəqəmli işarələrdən əlavə rəqəmlə kodlaşdırma aparıla bilər. Azərbaycan Respublikasının strix-kodu 4-76-dır.

MÖVZU 9.

GÖMRÜK ORQANLARININ BİR HÜQUQ-MÜHAFİZƏ ORQANI KİMİ FƏALİYYƏTİ.

1. Hüquq mühafizə orqanı anlayışı. və onun mahiyyəti

2. Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyətinin inzibati-hüquqi və inzibati-prosesual formaları
3. Gömrük qaydalarının pozulması haqqında inzibati işlərin icraatı və onlara baxılması qaydalarının şərtləri (prinsipləri)
4. Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlərin icraatı və onlara baxılmasının mərhələləri
5. Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin başlanması və onun ilkin istintaqı
6. İşə baxılma və gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş, üzrə qərarın çıxarılması mərhələsi
7. Gömrük qaydalarının pozulması işi üzrə qərardan şikayətvermə, etiraz etmə və yenidən baxılma mərhələsi
8. Gömrük qaydalarının pozulmasına görə Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanının qərarının icrası mərhələsi

Hüquq-mühafizə orqanı anlayışı və onun mahiyyəti.

AR GM-nin müvafiq maddəsinə görə «AR-da gömrük işi hüquq-mühafizə orqanları olub, vahid sistem təşkil edən gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilir». Bəs gömrük orqanları nə üçün hüquq-mühafizə orqanı sayılmalıdır?

Birincisi, gömrük orqanları icraedici, sərəncamverici orqan kimi yüksək dövlət orqanlarının (AR Prezidenti, AR-nın Milli Məclisi, AR-nın Nazirlər Kabineti) qərarlarını icra etmək üçün, gömrük işi ilə əlaqədar normativ aktlar vermək hüququna malikdir. Bu normativ aktlar mallar və nəqliyyat vasitələrinin, habelə vətəndaşların gömrük sərhədini keçməsi ilə əlaqədar verilir ki, bu da gömrük orqanlarının inzibati-hüquqi fəaliyyətdə iştirakı deməkdir.

İkincisi, malların keçirilməsi ilə əlaqədar gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri ilə xarici iqtisadi fəaliyyətin iştirakçıları arasındakı gömrük, inzibati, dövlət, beynəlxalq, maliyyə, mülki və sair sahələrdəki hüquqi münasibətlərin tənzimlənmiş normalarla qorunması, gömrük orqanlarının inzibati-prosesual, cinayət-hüquqi və cinayət-prosesual kimi hüquq-mühafizə formalarından istifadə etmək səlihiyyəsinin olması, onun hüquq-mühafizə orqanı sayılmasını zəruri edir.

Gömrük işi sahəsində XİF iştirakçıları ilə gömrük işçiləri arasındakı münasibətləri tənzimləyən yüzlərlə normativ aktlar vardır ki, bunlar da dövlət idarəetmə mexanizminin bir hissəsi sayılır. Gömrük orqanları ilə XİF iştirakçıları arasındakı münasibətlər həddən çox mürəkkəb xarakter daşması ilə yanaşı, beynəlxalq, gömrük, dövlət, inzibati, təsərrüfat, mülki, əmək, maliyyə, torpaq(yer), nəqliyyat, dəniz, hava, cinayət, cinayət-prosesual, hərbi və s. hüquq sahələrinin tənzimlənmə sferalarına aiddir.

AR-nın Krnstitusiyasına görə hamı qanun qarşısında bərabər cavabdehlik daşıyır və onun hüquqi normalarına riayət etməlidir. Bildiyimiz kimi ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi üçün dövlət tərəfindən qoyulmuş və ya sanksiyalaşdırılmış, elə dövlət tərəfindən də qorunan məcburi intizam qaydaları hüquq norması adlanır.

Hüquqi normalar hüquqi subyektlər arasında səmərəli münasibətlər saxlayır, dövlət və cəmiyyətin, habelə vətəndaşların hüquqi maraqlarını müəyyən edir və qoruyur. Hər bir hüquqi normanın məntiqi və faktiki (real) strukturu vardır.

Hüquqi normanın məntiqi strukturunu hipoteza, dispozisiya və sanksiya vardır.

Hipoteza normanın birinci hissəsi olub, verilmiş normanın faktiki şəraitini təyin edir.

Dispozisiyada hüquq münasibəti iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinin, intizam qaydalarının özü formalaşdırılır.

Sanksiyada isə hüquq normalarını pozan şəxslər üçün cəza tədbirlərinin neqativ nəticələri göstərilir.

Hüquqi normanın real (faktiki) strukturu isə iki hissədən ibarətdir:

1) hipoteza (həmişə birinci hissə) və dispozisiya (tənzimləyici normanın ikinci hissəsi);

2) hipoteza və sanksiya (hüquq-mühafizə normalarının ikinci hissəsi).

Hüquq normasının məntiqi strukturu dövlətə imkan verir ki, hüquq-mühafizə normaları ilə tənzimləyici normalara riayət olunmasını təmin etsin.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsində iştirak edən gömrük orqanları hər şeydən əvvəl Azərbaycan və digər ölkələr arasında mal və xidmətlərin optimal hərəkətini həyata keçirir, iqtisadi, maliyyə, siyasi, sosial və digər məsələlərin həllini təmin edir. Bununlada da gömrük orqanları AR GM-də, «Gömrük tarifi haqqında» AR-nın Qanununda, digər qanunlarda və qanun gücündə olan fərman, sərəncam və qərarlarda nəzərdə tutulmuş funksiyaları həyata keçirir. Onlar təşkilati, dövlət idarəetmə, qaydalara nəzarət, hüquqi normalardan istifadə, onun icrası və tətbiqi, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər funksiyaları yerinə yetirirlər.

Lakin bütün hallarda XİF iştirakçıları heç də həmişə hüquqi normaların yerinə yetirilməsinə çalışmırlar. Müəyyən qrup şəxslər bilərəkdən və ya bilməyərəkdən bu normaları pozurlar ki, dövlət orqanları (prokurorluq, məhkəmə, DİN, MTN, Vergilər Nazirliyi, gömrük orqanları) lazımi tədbirlər görməyə məcbur olur və onların üzərinə qoyulmuş mühafizə funksiyasını yerinə yetirərək, bu hüquq pozmalarının qarşısını alırlar.

Gömrük işi sahəsində mühafizə dövlət, cəmiyyət və şəxsiyyət üçün təhlükəli münasibətlərin qarşısını almaq, onları aradan qaldırmaq, XİF iştirakçıları və gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin qeyri-qanuni və arzuolunmaz hərəkətlərinin qarşısının alınması üçün müdafiədə ög əksini tapır. Gömrük orqanlarının bu fəaliyyət sahəsi, qanunazidd hərəkət və ya hərəkətsizlik edilməsinə qoyulmuş qadağalar, bu qadağaların pozulmasına görə sanksiyalar və bu sanksiyaların gömrük orqanları tərəfindən icra

olunmasını əhatə edir. Beləliklə, hüquqi normaların mühafizə funksiyası müxtəlif üsullarla, o cümlədən hüquqi normanın pozanlara məcburi dövlət tədbirlərində istifadə yolu ilə həyata keçirilir. Məcburi dövlət tədbirləri fiziki və hüquqi şəxslərin qayda pozmalara görə onların hüquqlarının məhdudlaşdırılması, müəyyən olunmuş vəzifələrin məcburi yerinə yetirilməsinə nail olmaq deməkdir.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyəti dövlət fəaliyyətinin bir sahəsi olub, gömrük hüquq münasibətləri sferasında dövlətin daxili və xarici funksiyalarını yerinə yetirərkən ortaya çıxır.

Bu fəaliyyətin məqsədi gömrük işi sahəsində dövlət, inzibati, gömrük mülki və digər hüquq sahələrinin normalarının tətbiqi, icrası, istifadəsi və onların riayət olunmasıdır.

Normalara riayət. Gömrük işi sahəsində hüquqi normalara riayət olunması dedikdə, gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri və XİF iştirakçıları kimi hüquqi subyektləri qadağan olunmuş normalara əməl etməsidir. Məsələn, XİF iştirakçısının GM-nə uyğun malı bəyan etməsi, gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin bəyannaməni qəbul etməsi hərəkəti buna misaldır.

Hüquqi normalardan istifadə XİF iştirakçıları və gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin öz hüquqlarından norma daxilində istifadəsidir.

Hüquqi normanın icrası fiziki, vəzifəli və ya hüquqi şəxslərin, onların üzərinə qoyulmuş öhdəlik normalarının yerinə yetirilməsidir.

Hüquqi normaların tətbiqi bu dövlət hakimiyyəti orqanlarının tənzimləmə, vəzifəli şəxslərin isə onları həyata keçirməsidir.

Gömrük orqanlarının həyata keçirdiyi funksiyalar barədə IV fəsildə geniş məlumat vermişdik. GM-nin müvafiq maddəsində göstərilən məhdz gömrük orqanlarının hüquq mühaizə orqanları funksiyalarını yerinə yetirməsinin hüquqi bazası sayılır.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyəti müxtəlif formalarda həyata keçirilir:

- 1) inzibati-hüquqi;
- 2) inzibati-prosesual;
- 3) cinayət-hüquqi;
- 4) cinayət-prosesual;
- 5) əməliyyat-axtarış və s.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyətinin inzibati-hüquqi forması aşağıdakılarda özünü göstərir:

- gömrük və valyuta nəzarətinin həyata keçirərkən;
- malın gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı;
- təşkilatdaxili idarəçilik fəaliyyəti ilə bağlı;
- digər dövlət təşkilatları ilə əlaqələr zamanı inzibati pozuntu faktları, habelə cinayət, gömrük valyuta, vergi və digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş hüquq normalarının pozulmasında.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyətinin inzibati-prosesual forması qoyulmuş inzibati hüquqi normaların, gömrük qaydalarının pozuntusu faktlarının aşkarlanması, şəxslərin qanunpozmadada iştirakının müəyyənləşdirilməsi və pozuntuya görə cavabdehlik tədbirlərinin həyata keçirilməsi, habelə qanunazidd hərəkətlərin dövlət maraqlarına ziyan vurmasının qarşısının alınması və ya tamamilə aradan qaldırılması zamanı həyata keçirilən inzibati-prosesual hərəkətlərdə özünü göstərir.

Bu hərəkətlər inzibati norma və ya gömrük qaydalarının pozulması zamanı aktların tərtib formalarında, inzibati pozuntular haqqında işin açılmasında, gömrük qaydalarının pozulması, işin icraata götürülməsi, aparılması və cəzalandırılmasında özünü göstərir.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyətinin cinayət-prosesual forması cinayət əməlləri faktına və ya əlamətlərinə görə cinayət işinin qaldırılıb, istintaq aparılması, qaçaqmalçılıq və digər cinayətlərə qarşı mühafizə və bu işlər üzrə istintaqın aparılması, habelə ilkin istintaq orqanlarının tapşırığı ilə istintaq hərəkətlərində ortaya çıxır.

Gömrük orqanlarının hüquq mühafizə orqanı kimi fəaliyyət formalarından biri də **şəxsi təhlükəsizliyə təminatdır**. Bu daxili inzibati nəzarət tədbirləri, əməliyyat axtarış tədbirləri, əməkdaşlar və onların ailə üzvlərinin, habelə gömrük obyektlərinin texniki, hərbi və fiziki mühafizəsini özündə birləşdirir.

Gömrük orqanlarının digər bir fəaliyyət forması hüquq mühafizə (kriminalistika) və xüsusi (kəşfiyyat, axtarış) fəaliyyət sahələrinin elementlərini özündə birləşdirən **Əməliyyat-axtarış** fəaliyyətidir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz formalara ayrı-ayrılıqda baxmaq daha məqsədə uyğundur.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyətinin inzibati-hüquqi və inzibati-prosesual formaları.

Gömrük qaydalarının pozulması anlayışı öz əksini daha yaxşı AR İXM-nin XXI fəslində (258-291, 293-295 və 326-cı maddələr) tapmışdır. Bu maddənin müddəalarına uyğun olaraq gömrük qaydalarının pozulması şəxsin qanunazidd hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi nəticəsində qoyulmuş qaydaların (AR-nın GM, «Gömrük tarifi haqqında» AR-nın Qanunu, gömrük işi üzrə AR-nın digər qanunvericilik aktları AR-nın Beynəlxalq müqavilələri) pozulmasıdır:

1) mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədini (gömrük rejimlərinin tətbiqi də daxil olmaqla) keçməsi ilə bağlı pozuntular;

2) onlara gömrük nəzarəti ilə əlaqədar pozuntular;

3) bu mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı pozuntular;

4) gömrük ödənişlərinin qoyulması və ödənilməsi ilə əlaqədar pozuntular;

5) gömrük güzəştlərinin verilməsi və ondan istifadə ilə bağlı pozuntular.

«AR-nın İnzibati Xətalar Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimlənmə haqqında» AR Qanununun təsdiq edilməsi barədə AR

Prezidentinin 29 avqust 2000-ci il tarixli 389 sayılı Fərmanının ikinci bəndinə görə məcəllənin 258, 260, 261. 2, 263, 264, 265. 0. 1, 265. 0. 3-265. 0. 5, 266-cı maddələrinin adında, 266. 1-266. 3, 267, 268, 269, 272, 273, 275, 276, 277, 282. 2, 287, 288, 291, 292 və 326-cı maddələrində «müvafiq icra hakimiyyəti orqanı» edikdə, AR-nın DGK nəzərdə tutulur.

Həmin Fərmanın 3-cü bəndinə görə AR-nın İXM-nin 357. 0. 3-cü maddəsinə müvafiq olaraq həmin məcəllənin 258-291-ci, 293-295-ci və 326-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalara haqqında işlərə AR-nın DGK baxır.

Hüquq pozuntularının əlamətləri olan subyektlər, obyektlər və subyektiv tərəflər bütünlükdə gömrük qaydalarının pozulmasının tərkibini yaradır.

Gömrük qaydalarının pozulmasının obyektiv tərəfləri hüquq pozuntusunun dövlət və cəmiyyət üçün ziyanında, hərəkət və ya hərəkətsizliyin isə inzibati qaydapoza kimi təsnifləşdirilməsində üzə çıxır.

Gömrük qaydalarının pozulmasının ziyanlı və ya cəmiyyət üçün təhlükəliliyi, XİF iştirakçısının öhdəliklərinə daxil olan hərəkətlərin aktiv və ya passiv münasibətlərində öz əksini tapır.

Gömrük qaydalarının pozulmasının aktiv hərəkətlə həyata keçirilməsinə bariz nümunə kimi gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərini gömrük nəzarəti aparmaq üçün əraziyə və ya binaya buruxmamaq, gömrük sərhədindən keçirilən malın nəzarətdən gizlədilməsi, keçirilən malın saxta sənədlərlə keçirilməyə çalışılması faktlarını göstərmək olar.

XİF iştirakçısının qanunazidd hərəkətsizliyinə nümunə kimi mal və nəqliyyat vasitələrinin ölkənin gömrük sərhədini keçərkən bəyan etməməsi və ya mal və nəqliyyat vasitələrinin ixracı zamanı xəbərdar etməməsini misal göstərmək olar.

İnzibati hüquqpozma ilə cinayəti bir-birindən fərqləndirən əsas cəhət onların hansının cəmiyyət üçün daha təhlükəli olmasıdır. Bir vacib məsələni də qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bu fərqlər həm də kefiyyət xarakterinə malik olduğu üçün hüquqi cəhətdən hər bir cinayət üçün AR-nın qanunvericiliyində ayrıca cəza nəzərdə tutulmuşdur.

Gömrük qaydalarının pozulmasının bilavasitə əsas obyektləri aşağıdakılardır:

1) gömrük sərhədini keçən mal və nəqliyyat vasitələri (gömrük rejimlərinin tətbiqi də daxil edilməklə);

2) bu malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarəti qaydaları;

3) onların gömrük ödənişlərinə cəlb edilməsi və ödənilməsi qaydaları;

4) gömrük güzəştlərinin verilməsi qaydası və onlardan istifadə qaydaları.

Gömrük qaydalarının pozulmasının subyektləri aşağıdakılar hesab olunur:

1) hüquqi şəxslər XİF iştirakçıları, müəssisələr, idarələr, təşkilatlar, firmalar, habelə hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan yerli və xarici şəxslər;

2) fiziki şəxslər XİF iştirakçıları (Azərbaycan vətəndaşları, vətəndaşlığı olmayan şəxslər, xarici ölkələrin vətəndaşları);

3) dövlət orqanlarının, o cümlədən gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri.

Fiziki şəxslərdən fərqli olaraq hüquqi şəxslər obyektiv əlamətlər olduqda (dövlətə və ya cəmiyyətə zərər verdikdə) məsuliyyətə cəlb olunurlar.

AR-nın Silahlı Qüvvələrinin hərbi qulluqçuları, daxili, sərhəd və digər qoşunların hərbiçiləri, AR-nın DİN-i və MTN-nin sırası və rəhbər heyəti, AR Dövlət Sərhəd Xidmətinin sırası və rəhbər heyəti gömrük qaydalarını pozarkən, mövcud gömrük qanunvericiliyinə görə ümumi əsaslarla məsuliyyət daşıyırlar.

Gömrük qaydalarının pozulmasının ikinci kateqoriya subyektlərinə XİF iştirakçıları olan müəssisə, idarə və təşkilatların vəzifəli şəxslərini aid etmək olar. Bu şəxslər o vaxt məsuliyyətə cəlb oluna bilər ki, onların xidməti vəzifə öhdəliklərinə və AR gömrük orqanlarına həvalə edilmiş vəzifələrin yerinə yetirilməsi tələblərinə uyğun gəlsin. Belə bir şəraitdə artıq idarə, müəssisə və təşkilatlar deyil, onun rəhbəri və vəzifəli şəxsi məsuliyyətə cəlb olunur. Əgər bu pozuntu həqiqətən nəzərdə tutulmamış (fors major hallar) hallar şəraitində baş vermişdirsə, onda vəzifəli şəxs məsuliyyətdən azad olunur.

Gömrük qaydalarının pozulmasına hüquqi şəxslərin inzibati məsuliyyətindən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, hər dəfə hüquqi şəxsin günahlarını dəqiq müəyyənləşdirmək üçün onun nizamnaməsini və qeydiyyat sənədlərini tələb etmək lazımdır. Çünki inzibati məsuliyyət hüquqi şəxslərin təmsilçilərinə deyil, onun özünə aiddir.

Gömrük qanunvericiliyinin özəl xüsusiyyətlərindən biri də gömrük qaydalarının pozulmasına görə **ikisubyektlı məsuliyyətin** qoyulmasıdır. Bu bir tərəfdən qaydaları pozan hüquqi şəxslərin inzibati məsuliyyətə, fiziki şəxsləri isə inzibati və ya cinayət (gömrük qanunvericiliyinin pozulmasının xarakterinə görə) məsuliyyətə cəlb olunması zamanı ortaya çıxır.

Gömrük qaydalarının pozulması zamanı ikisubyektlı məsuliyyət yalnız xarici ticarət dövriyyəsi sahəsində baş verən pozuntularda (məsələn, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxs AR-nın gömrük sərhədindən keçirdiyi malı gömrük orqanlarına bəyan etmədikdə və ya istehsal və kommersiya məqsədilə keçirilən həmin malları və nəqliyyat vasitələrini müəssisə, idarə və təşkilatların səlahiyyətli nümayəndələri də byan etməzsə) ortaya çıxır. Bu zaman inzibati məsuliyyət həm hüquqi şəxsə, həm də onun səlahiyyətli nümayəndəsinə şamil olunur.

Gömrük qaydalarının fiziki və vəzifəli şəxslər tərəfindən pozulmasının subyektiv tərəfləri onların hüquqazidd hərəkətləri və ya hərəkətsizliklərinin psixi münasibətlərində özünü göstərir. Subyektiv münasibətlər qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən iki formada ola bilər.

Gömrük qaydalarını qəsdən pozma zamanı şəxs, onun hərəkətinin qanunazidd olduğunu billə-billə həyata keçirməsidir (AR İXM, 13-cü maddə).

Gömrük qaydalarının ehtiyatsızlıq üzündən pozulması isə qaydaları pozan şəxsin öz hərəkətinin nəticələrini dərk etməməsi nəticəsində əmələ gələn pozuntulardır. Bu əsasən gömrük qaydalarını anlaşıqız vəziyyətdə (xroniki ruhi xəstə, ruhi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması, kəmağıllıq və s. xəstəliklər zamanı) pozan fiziki şəxslərə şamil olunur (AR İXM, 14-cü maddə). Belə şəxslər hər cür məsuliyyətdən azaddırlar.

Gömrük qanunvericiliyinə görə gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxılarkən **az əhəmiyyətli hüquqpozmalər** ictimai təhlükəlilik xarakteri daşmadığına görə gömrük orqanının vəzifəli şəxsi şifahi xəbərdarlıqla kifayətlənərək, hüquqpozan şəxsi məsuliyyətdən azad edə bilər.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə işlərin icraata qəbul edilməsi və ona baxılması qaydaları mövcud qanunvericilik əsasında aparılır. İşin aparılması pozuntunun baş verdiyi yerdən deyil, qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydalardan asılıdır.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə inzibati cəzalar gömrük pozuntularına görə cavabdehlik tədbirləridir. İnzibati cəzaları xarakterinə görə 3 qrupa bölmək olar:

1) gömrük qaydalarının pozulmasına görə verilən inzibati cəzalar həmişə **gömrük qaydasının pozulmasına və onu pozan şəxsə dövlətin mənfi qiyməti (reaksiyası)** kimi dəyərləndirilməlidir. Bu hər şeydən öncə qanun normasına verilən qiymətdir, onun tətbiqi isə dövlətin adından çıxış edərək və dövlətin məcburiyyət hüquqi çərçivəsində gömrük orqanının (vəzifəli şəxsə) müəyyən idarəetmə məsələlərini həll etdikdə həyata keçirilir. Dövlətin məcburiyyət hüquqi normalarının icrasında vahid vasitə olmamalıdır və vahid vasitə də adlanmır. Lakin hüquqi normaların olduğu yerdə mütləq məcburiyyət də vardır;

2) gömrük qaydalarının pozulmasına görə inzibati-hüquqi cəzalar öz sosial mahiyyəti və tərkibinə görə **günahkar şəxsin müəyyən əziyyət və məhrumiyyətlərə məruz qalması üçün məcburi tədbirlər** hesab olunur;

3) İXM-nin 23-cü maddəsində gömrük qaydalarının pozulmasına görə **verilən tənbehlərin növləri** göstərilmişdir. Nəzərdə tutulmuş bu tənbehlərdən başqa gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri heç birə əza növü tətbiq edə bilməzlər.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında inzibati işlərin icraatı və onlara baxılması qaydalarının şərtləri

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında inzibati işlərin aparılması AR DGK-nin apardığı hüquq-mühafizə fəaliyyətinin tərkib hissəsi sayılır.

Bu işlər inzibati-prosesual fəaliyyətin bir növü kimi AR Konstitusiyası və digər qanunvericilik aktlarından irəli gələn, inzibati-hüquqi normalarla tənzimlənən ümumi hüquq şərtləri (prinsipləri) əsasında aparılır.

Bu şərtlər aşağıdakılardır:

1. Qanunçuluq prinsipi.

Bu prinsipə görə gömrük qaydalarının pozulması haqqında aparılan işlər zamanı gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin və inzibati prosesin iştirakçılarının hərəkətləri

qanun çərçivəsində olmalıdır. Bu o deməkdir ki, gömrük pozuntularına görə tətbiq olunacaq inzibati cəza tədbirləri gömrük orqanları və onların vəzifəli şəxslərinin səlahiyyəti daxilində olmalıdır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin icra aktı zamanı aşağıdakı hallarda gömrük orqanının vəzifəli şəxsi həmin işin aparılmasında iştirak edə bilməz:

1) bu işin icraatında əvvəllər iştirak etmiş olsun və ya işin inzibati iştirakçısı olduqda;

2) əgər onlar (gömrük işçiləri) məsuliyyətə cəlb olunmuş fiziki şəxsin, onun vəkili və ya nümayəndəsinin, habelə şahidin, ekspertin, müfəttişin, mütəxəssisin və işin icraatında iştirak edən digər şəxslərin qohumudursa;

3) əgər gömrük orqanının vəzifəli şəxsi birbaşa və ya dolayısı ilə işin nəticəsində maraqlıdırsa.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlərin icraatında qanunçuluq prinsiplərinə riayət olunması üçün aşağıdakılar təmin olunmalıdır:

1) yüksək gömrük orqanları və vəzifəli şəxslər tərəfindən sistemə tabeçilik nəzarəti;

2) prokuror nəzarəti;

3) qanunvericiliyə uyğun olaraq vəzifəli şəxslərin hərəkətindən şikayət vermə hüququ.

Qanunçuluq prinsipinə görə nəinki işin aparılması, eyni zamanda işə baxılan zaman prosesual istintaq materiallarının gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin icazəsi və ya xəbəri olmadan açıqlanması da yolverilməzdir.

2. Ədalətlik prinsipi.

İnzibati xəta törətmiş şəxs haqqında tətbiq edilən tənbeh ədalətli olmalıdır, daha doğrusu inzibati xətalara xarakterinə, onun törədilməsi hallarına uyğun qanuni və əsaslı olmalıdır.

Bir dəfə edilmiş inzibati xəta görə heç kim iki dəfə cəzalandırıla bilməz.

3. İnzibati xətalara qarşısının alınması prinsipi.

Gömrük orqanları inzibati xətalara qarşısının alınması inzibati xətalara törədilməsinə kömək edən səbəblərin və şəraitin aşkar edilməsi və aradan qaldırılması vətəndaşların hüquq şüurunun və mədəniyyətinin yüksəldilməsinə, ölkənin qanunlarına ciddi əməl etmək ruhunda tərbiyə olunması sahəsində tədbirlər hazırlayıb həyata keçirirlər.

4. Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxan gömrük orqanı ilə vətəndaşların qanun qarşısında bərabərlik prinsipi.

Bu prinsipin əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bütün tərəflər cinsindən, irqindən, milliyyətindən, dinindən, əqidəsindən, imkan və vəzifəsindən, yaşayış yerindən, dinə münasibətindən, inamından, partiyalılığından və digər şərtlərdən asılı olmayaraq inzibati prosesdə bərabər hüquqla iştirak edirlər. AR Konstitusiyasının 25-ci maddəsinə görə

«insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları irqi, milli, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətinə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır» .

Vətəndaşların və işə baxan gömrük orqanlarının prosesual bərabərliyi tərəflərə eyni cür zəmanət verir. Bu prinsip inzibati prosesdə hər iki tərəfin qanun qarşısında bərabər hüquqlu olması ilə bərabər, həm də tərəflər üçün qarşılıqlı hüquq və öhdəliklərin həcmi kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Hüquqi şəxslər mülkiyyət formasından, olduqları yerdən, təşkilati-hüquqi formalarından və tabeçiliyindən asılı olmayaraq inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

5. Vətəndaşların insan hüquq və azadlıqlarının qorunması prinsipi.

Bu prinsipin əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, qaydaların pozulması ilə əlaqədar aparılan işlərdə təkcə proses iştirakçılarının deyil, eyni zamanda AR Konstitusiyasında nəzərdə tutulmuş insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasına ciddi riayət etməkdir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri tətbiq edilərkən insan ləyaqətini alçaldan qərarların verilməsinə və hərəkət edilməsinə yol verilmir.

6. Fiziki və vəzifəli şəxslərin müdafiə hüququ və günahsızlıq prezumsiyasının təminatı prinsipi.

Bu prinsipin həyata keçirilməsinin əsas məqsədi gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş aşağıdakı hüquqlarının təmin olunmasıdır:

- 1) hansı gömrük qaydalarını pozduğuna görə məsuliyyətə cəlb olunduğunu bilmək;
- 2) işin icraatı qurtardıqdan sonra və işə baxılarkən onun materialları ilə tanış olmaq, onlardan çıxarış etmək;
- 3) izahat vermə;
- 4) sübutlar təqdim etmək;
- 5) vəsatətlər qaldıraq;
- 6) etiraz etmək;
- 7) ana dilindən və ya bildiyi dildən, habelə tərcüməçidən istifadə etmək;
- 8) işə baxılarkən vəkilin və ya digər şəxsin yardımından istifadə etmək;
- 9) iş üzrə qərardan şikayət vermək.

Təqsirsizlik (günahsızlıq) prezumsiyası AR Konstitusiyasının 63-cü maddəsində öz əksini tapmışdır. Bu maddənin müddəalarına əsasən, gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs məhkəmənin hökmü olmadan günahkar (təqsirli) sayıla bilməz. Eyni zamanda vətəndaşların vəzifəli şəxslərin qərarlarından şikayət etmək hüququ vardır ki, bu insan hüquqlarının qorunmasına xidmət edir.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlərin icraatı və onlara baxılmasının mərhələləri.

Gömrük qaydalarının pozulması işlərinin icraatı və onlara baxılma qaydaları bir neçə mərhələdən keçsə də bu iş üzrə inzibati icraatın sərbəst prosesual hissəsi olaraq bir-biri ilə çox bağlıdır və özünəməxsus prosesual funksiyaları, məqsəd və tapşırıqları vardır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə inzibati prosese aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- 1) iş üzrə icraata başlama;
- 2) işlərdə baxılma və qərarın çıxarılması;
- 3) işlər üzrə qərarlara yenidən baxılma;
- 4) işlər üzrə qərarların icrası.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə icraata başlama.

Bu mərhələdə baş vermiş qanun pozuntusunun rəsmi təsdiqdən irəli gələn ilkin prosesual hərəklərin aparılmasıdır. Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin başlanması gömrük qaydasının pozulması haqqında protokolun tərtibi edildiyi və ya inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata başlama haqqında qərardad qəbul edildiyi andan hesab olunur.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin başlanması üçün səbəblər aşağıdakılardır (AR İXM, 409-cu maddə):

- inzibati xəta hadisəsinin kifayət qədər mövcudluğunu göstərən halların gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən bilavasitə aşkar edilməsi;
- dövlət və ya yerli öhünüidarətməç orqanlarından, xarici hüquqi və fiziki şəxslərdən və yerli iş adamların materialların daxil olması;
- xarici dövlətlərin, beynəlxalq təşkilatların gömrük və digər hüquq-mühafizə xidmətləri tərəfindən təqdim edilən məlumatlar, onların ərizələri, habelə kütləvi informasiya vasitələrində elan olunmuş məlumatlar.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında həmin materiallarda, məlumatlarda və ərizələrdə inzibati xətanın əlamətlərini göstərən faktiki məlumatların olması və inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatı rədd edən halların olmaması işin başlanması üçün əsas sayılır.

İşin başlanması üçün əsas sənədə gömrük qaydalarının pozulması haqqında protokol sayılır. Protokolda aşağıdakı məlumatlar göstərilir:

- 1) protokolun tərtib edildiyi tarix və yer;
- 2) protokolu tərtib edən şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı;
- 3) barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs haqqında məlumat;
- 4) inzibati xətanın törədildiyi yer, vaxt və bu xətanın mahiyyəti;
- 5) inzibati xətaya görə məsuliyyət nəzərdə tutan İXM-nin müvafiq maddəsi;
- 6) şahidlərin və zərər çəkmiş şəxslərin adı, atasının adı, soyadı və onların yaşadığı yerin ünvanı;
- 7) barəsində icraat işi aparılan fiziki və ya hüquqi şəxsin nümayəndəsinin izahatları;
- 8) iş üzrə icraat üçün zəruri olan başqa məlumatlar.

Protokol tərtib olunan zaman gömrük qaydasını pozduğuna görə inzibati məsuliyyətə cəlb olunan fiziki şəxsin nümayəndəsinə, habelə iş üzrə icraatın digər iştirakçılarna AR İXM-də nəzərdə tutulmuş hüquqları və vəzifələri izah edilir və bu

barədə protokolda lazımı qeydlər aparılır. Həmin şəxslərə prokola tanış olmaq imkanı yaradılır.

Protokol onu tərtib edən vəzifəli şəxs və barəsində iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs və ya hüquqi şəxsin nümayəndəsi tərəfindən imzalanır. Barəsində protokol tərtib edəln şəxs onu imzalamaqdan imtina edərsə, b barədə protokolda müvafiq qeydlər aparılır. Həmin şəxslər izahatlar və protokolun məzmunu barəsində öz mülahizələrini təqdim etmək, habelə protokolu imzalamaqdan imtinanın səbəblərini göstərmək hüququna malikdir. Onların bu izahatları və mülahizələri protokola əlavə olunur. Eyni zamanda bu şəxslərin protokolun surətini almaq hüququ da vardır.

Gömrük qaydasının pozulması faktı aşkar edilərsə, dərhal protokol tərtib olunur. Protokolun tərtib olunması üçün əlavə məlumatlara ehtiyac olduğu halda protokol 2 dən müddətində tərtib edilməlidir.

Gömrük işi sahəsində inzibati xətlər aşkar edildikdən sonra kifayət qədər vaxt tələb edən ekspertizanın aparılması zərurəti yarandıqda, inzibati araşdırma aparılır. Bu halda araşdırma 1 aydan artıq çəkməməlidir.

Gömrük qaydası pozularkən inzibati cərimənin miqdarı şərti maliyyə vahidinin 8 misindən və ya 220 min manatdan artıq olmadığı halda protokol tərtib olunmur.

Tərtib olunan protokol tərtib olunduğu vaxtdan 1 günədək müddətə hakimə, həmçinin gömrük orqanına göndərməlidir.

Aşağıdakı hallarda iş üzrə icraat dayandırılı bilər:

- barəsində iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs qaçıb gizləndikdə və ya digər səbəblərdən fiziki şəxsin ünvanı müəyyən edilmədikdə;

- barəsində iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs psixi və ya digər xəstəliyə tutulduqda;

- gömrük qaydasını pozan şəxs müəyyən olunmadıqda.

Aşağıdakı hallarda gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzrə icraat başlanıla bilməz, başlanmış icraata isə xitam verilir:

- hüquqpozma zadisəsi olmadıqda;

- hüquqpozma tərkibi olmadıqda;

- şəxs son zərurət vəziyyətində hərəkət etdikdə, yəni AR İXM-nin 18-ci maddəsinin müəddəalarına uyğun hərəkət etdikdə;

- şəxs zəruri müdafiə vəziyyətində, yəni AR İXM-nin 19-cu maddəsinə uyğun hərəkət etdikdə;

- inzibati məsuliyyəti müəyyən edən normativ hüquqi akt ləğv edildikdə;

- işə başlama vaxtı 2 ayı keçdikdə;

- gömrük qaydasının pozulması haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsə aid eyni fakt üzrə inzibati tənbeh etmək haqqında hakimin, gömrük orqanının qərarı olduqda həmin fakt üzrə cinayət işini başlamaq haqqında qərar olduqda;

- gömrük qaydasını pozan şəxs öldükdə.

Fiziki şəxslər barəsində gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzrə məsrəflər (şahidlərə, hal şahidlərinə, ekspertlərə, mütəxəssislərə və tərcüməçilərə çəkilən xərclər, habelə maddi sübutların saxlanması, göndərilməsi, daşınması və tətbiq edilməsi xərcləri) dövlət tərəfindən ödənilir. Hüquqi şəxslər barəsində işlər üzrə xərclər həmin şəxslər tərəfindən ödənilir.

Gömrük qaydalarını pozan şəxsin aşağıdakı hüquqları vardır:

- 1) işin materialları ilə tanış olmaq;
- 2) izahat vermək;
- 3) sübutlar təqdim etmək;
- 4) vəsatət və etirazlar vermək;
- 5) işə baxılarkən müdafiəçinin hüquqi yardımlarından istifadə etmək;
- 6) gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirlərinin tətbiqindən və iş üzrə qərardan şikayət vermək;
- 7) ana dilində çıxış etmək və icraatın aparıldığı dildə danışa bilmirsə, tərcüməçinin xidmətlərindən istifadə etmək.

Barəsində gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzrə icraat aparılan şəxsə hüquqi yardım göstərmək üçün iş üzrə icraata müdafiəçi, zərər çəkmiş şəxsə hüquqi yardım göstərmək üçün isə nümayəndə buraxılır. Müdafiəçi sifəti ilə əvvəl nümayəndə kimi iş üzrə icraatda vəkil və ya digər şəxslər iştirak edə bilərlər.

Müdafiəçinin və nümayəndənin aşağıdakı hüquqları vardır:

- işin bütün materialları ilə tanış olmaq;
- vəsatət və etirazlar vermək;
- iş üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirlərinin tətbiqindən və iş üzrə qəbul edilmiş qərardan şikayət vermək.

Əgər gömrük qaydalarını pozan şəxs yetkinlik yaşına çatmayıbsa, icraatın aparıldığı dili bilməyirsə, laldırsa, kardırsa, kordursa, fiziki və ya psixi qüsurları üzündən özlərini müdafiə edə bilmirsə, onda vəkilin iştirakı məcburidir.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlərə bu iş barədə məlumatı olan şəxslər şahid qismində çağrıla bilərlər.

Şahid gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin çağırışı ilə göstərilən vətəndaş gəlməyə, doğru və düzgün izahat verməyə, protokola daxil edilmiş izahatını imzası ilə təsdiq etməyə, iş üzrə o an məlum olan məlumatları bildirməyə və suallara cavab verməyə borcludur.

Şahidin aşağıdakı hüquqları vardır:

- özünə və yaxın qohumlarına (valideynlər, uşaqlar, doğma qardaş və bacılar, babalar, nənələr, nəvələr, övladlığa götürülənlər və götürənlər, ər-arvad yaxın qohum sayılır) qarşı izahat verməmək;
- tərcüməçinin kəməyindən pulsuz istifadə etmək;
- izahatının doğru yazılması barədə protokola müvafiq qeydlər etmək.

Fiziki və psixi qüsurlu olan şəxslər, müdafiəçi və vəkil qismində iştirak edən şəxslər şahid kimi dindirilə bilməz.

İşin nəticəsində maraqla olmayan və yetkinlik yaşına çatmış şəxslər hal şahidləri ola bilərlər. Onların sayı iki nəfərdən az ola bilməz.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə vəzifəli şəxs tərəfindən mütəxəssis dəvət oluna bilər. Mütəxəssisin vəzifə və hüquqları İXM-nin 380-ci maddəsində göstərilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, gömrük qaydalarının pozulması ilə bağlı bu sahədə xüsusi biliyə malik olan və işin nəticəsində maraqlı olmayan şəxs ekspert kimi dəvət oluna bilər. Ekspertin hüquq və vəzifələri mövcud qanunvericiliklə tənzimlənir (AR İXM, mad. 381).

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzrə sübutlar.

İşin düzgün aparılması üçün əhəmiyyətli olan, onların əsasında gömrük orqanları gömrük qaydalarının baş verəmsinin və ya verməməsinin qanunla müəyyənləşdirdiyi faktiki göstəricilər gömrük işi üzrə sübutlardır. Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzrə sübut edilməli olan hallar aşağıdakılardır:

- 1) gömrük qaydasının pozulması hadisəsi;
- 2) gömrük qaydasını pozan şəxs və onun təqsiri;
- 3) inzibati məsuliyyəti ağırlaşdıran və yüngülləşdirən hallar;
- 4) vurulmuş zərərin xarakteri və miqdarı;
- 5) gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzrə icraatı rədd edən hallar və digər hallar.

Gömrük qaydalarının pozulub-pozulmamasını, gömrük qaydalarını pozan şəxsin və işin düzgün həlli üçün əhəmiyyətli olan digər halları müəyyən etməkdən ötrü gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin əsaslına bildiyi hər cür faktiki məlumatlar gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlər üzrə sübutlar sayılır. Bu sübutlar aşağıdakılardır:

1) maddi sübutlar – gömrük qaydalarının pozulmasında bilavasitə obyekt olan alət və predmetlər;

- 2) gömrük qaydasını pozan şəxsin izahatı;
- 3) şahidin və ya şahidlərin izahatı;
- 4) sənədlər və xüsusi texniki vəsaitlərin göstəriciləri;
- 5) ekspertin rəyi;
- 6) gömrük qaydalarının pozulması haqqında protokol və digər sənədlər.

Digər sənədəl dedikdə, gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar aparılan işlərə lazım olan müxtəlif arayışlar, müqavilə və cədvəllər və sair başa düşülməlidir.

Konkret prosesual hərəkətlərin icraatı.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işlərin icraatını və ya bu işlərə baxılmanı həyata keçirən gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri iş üzrə ayrı-ayrı prosesual hərəkətlərin icraatını həyata keçirirlər.

belə prosesual hərəkətlərə aşağıdakılar aiddir:

- 1) gömrük qaydasını pozan şəxsin gətirilməsi – 16 yaşına çatmayan şəxslər və hamilə qadınlar barəsində gətirilmə tətbiq edilə bilməz;
- 2) inzibati qaydada tutma;
- 3) şəxsi axtarış, fiziki şəxsdə olan şeyləri yoxlama;
- 4) nəqliyyat vasitəsinə baxış;
- 5) şeyləri və sənədləri götürmə;
- 6) malları və nəqliyyat vasitələrini saxlama.

Yuxarıda sadalanan bütün prosesual hərəkətlərlə daha ətraflı tanış olmaq istəyənlər AR İXM-nin XXX fəslinə (396-408-ci maddələr) baxsınlar.

İşə baxılma və gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarın çıxarılması mərhələsi.

Bu mərhələ gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin mərkəzi mərhələsi olub, məhz burada hüquqpozma faktı mahiyyət etibarilə təsdiqlənir, inzibati istintaqın aparılması keyfiyyəti qiymətləndirilir, inzibati prosese iştirakçılarının hüquq və azadlıqları qorunmaqla protokol tərtibinin və digər prosesual hərəkətlərin asılılığı və qanuni olması yoxlanılır. İşin icraatı zamanı aparılan istintaq nəticəsində fiziki şəxslərə və ya vəzifəli şəxslərə törətdiyi hüquq pozuntusuna görə inzibati cəza tədbiri kimi dövlət adından qərar çıxarılır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə üzrə qərarın çıxarılması mərhələsində bütün tərəflər öz maraq və müdafiələrini təmin etmək üçün geniş prosesual hüquqlara malikdirlər.

Bu mərhələdə aşağıdakılarla əlaqədar vacib prosesual məsləhət həll olunur:

- 1) işə baxılmanın hazırlığı ilə;
- 2) işin dinlənməsi və baxılması ilə;
- 3) gömrük qaydalarının pozulması işi üzrə qərarın qəbul edilməsi ilə;
- 4) AR gömrük orqanları tərəfindən mal və nəqliyyat vasitələrinin götürülməsi üçün verilən cəzanın icrası ilə bağlı.

İşə baxılmanın hazırlıq mərhələsində gömrük qaydalarının pozulması üzrə işə baxılması üçün müvafiq gömrük orqanının səlahiyyətinə bu işin aid olub-olmaması müəyyənləşdirilir.

Gömrük qaydalarının pozulması üzrə işin icraatı zamanı fiziki şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi AR gömrük orqanı tərəfindən həyata keçirilir. Belə orqanlar gömrük postu və ya gömrükxana ola bilər.

Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar vəzifəli şəxslərin, həmçinin müəssisə, idarə və təşkilatların, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması işinə AR gömrükxanaları tərəfindən baxıla bilər.

Regional gömrük idarələri isə gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar istənilən işə baxa və bu işlə bağlı bütün şəxsləri məsuliyyətə cəlb edə bilər.

AR DGK istənilən işi icraata qəbul edə və yaxud istədiyi gömrük orqanına həvalə edə bilər.

Mövcud qanunvericiliyə görə şəxslər tərəfindən pozulmuş gömrük qaydaları ilə əlaqədar işlərə 15 günə baxılır. Əgər iş üzrə icraatın iştirakçılarının vəsatəti və ya əlavə halların müəyyən edilməsi zərurəti olarsa, onda gömrük orqanının vəzifəli şəxsi özünün əsaslandırılmış qərarı ilə işin baxılmasını 1 ayadək müddətə uzada bilər.

AR gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsi gömrük qanunvericiliyinə uyğun olaraq gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxmağa başlayaraq aşağıdakıları edir:

1) işə kimin baxdığını, hansı işə baxıldığını, kimi və hansı maddə ilə məsuliyyətə cəlb edildiyini söyləyir;

2) məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin, məsuliyyətə cəlb edilən idarə, müəssisə və təşkilatın rəhbərinin və ya onun müavinin, onların vəkillərinin və ya nümayəndələrinin gəlib-gəlməməsini, gəlmədikləri halda isə onların gəlməmə səbəblərini araşdırır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxmağa başlayan gömrük orqanının vəzifəli şəxsi bir sıra prosesual hərəkətləri edir:

1) göstərilən şəxslər olmadan işə baxılma mümkünlüyü və ya işə baxılmanın təxirə salınması haqqında qərar qəbul edir;

2) məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin şəxsiyyətini müəyyənləşdirir və digər şəxslərin səlahiyyətlərini yoxlayır;

3) işə baxılmada iştirak edən şəxslərə onların hüquq və vəzifələrini izah edir;

4) tərcüməçinin dəvət edilməsi haqqında məsələni həll edir;

5) verilmiş etiraz və vəsatətləri həll edir.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxılma mərhələsində iş üzrə sübutları araşdırılır, məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxsin, onun vəkili və nümayəndəsinin baxılan işin mahiyyəti ilə bağlı əlavə izahatları dinlənir.

Lazım olduğu hallarda qanunvericiliyə uyğun olaraq ekspertiza və digər prosesual hərəkətlər aparılır.

Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar AR gömrük orqanları məsuliyyətə cəlb edilmiş şəxsi, işin baxılacağı yeri və vaxtı barədə yazılı şəkildə xəbərdar edir. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş bəzi hallarda məsuliyyətə cəlb olunan şəxs (onun vəkili və ya nümayəndəsi də) olmadan belə işə baxıla bilər.

AR gömrük orqanının vəzifəli şəxsi gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxaraq aşağıdakı qərarlardan birini çıxarır:

1) tənbehetmə haqqında;

2) iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında;

3) gömrük işi sahəsində cinayətlər üzrə cinayət işi başlanması haqqında;

4) gömrük iş sahəsində cinayətlər və sair cinayətlər üzrə cinayətin işinin başlanması məsələsinin həlli üçün materialların AR-nın digər hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilməsi haqqında;

5) işin əlavə icraata qaytarılması haqqında iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar, törədilmiş gömrük qaydalarının pozulmasının az əhəmiyyətli olması ilə əlaqədar hüquqpozan məsuliyyətdən azad edilərkən, həmçinin iş üzrə icraatın aparılmasını istisna edən hallar olduqda çıxarılır.

Cinayət işinin baxılması haqqında qərar işə baxılmağa hazırlıq və ya işə baxılma zamanı gömrük işi sahəsində cinayətlərin əlamətləri aşkar edildiyi halda çıxarılır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarla aşağıdakılar qeyd edilməlidir:

- 1) qərar çıxardan AR gömrük orqanının adı;
- 2) qərar çıxaran vəzifəli şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı;
- 3) işə baxıldığı vaxt və yer haqqında məlumat;
- 4) əgər müəyyən edilibsə, məsuliyyətə cəlb olunan şəxs haqqında məlumat;
- 5) işə baxılarkən müəyyən edilən halların şərh;
- 6) törədilmiş gömrük qaydalarının pozulmasına görə həmin məsuliyyət üçün GM-də nəzərdə tutulan maddənin nömrəsi (sayı);
- 7) iş üzrə qəbul edilən qərar;
- 8) qərardan şikayət verilməsinin müddətləri.

Qərarla götürülən mallar, nəqliyyat vasitələri, onların sənədləri və digər əşyalar, üzərinə həbs qoyulmuş əmlak, girov, zəmanət, depozitə verilmiş məbləğlər, maddi sübutlar və gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzər xərclər haqqında məsələlərin həlli öz əksini tapmalıdır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə çıxarılan qərar işə baxmış olan AR gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən imzalanır, surəti isə barəsində qərar çıxarılan şəxsə və ya onun nümayəndəsinə, qərar çıxarıldıqdan sonra üç gün ərzində verilir və ya göndərilir.

Gömrük qaydalarının pozulması işi üzrə qərardan şikayət və ya protestvermə və yenidən baxılma mərhələsi.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə çıxarılmış qərardan şikayət vermə və etiraz etmə AR gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyətində şəxslərin⁷ hüquq və maraqlarının qorunması üçün mühüm zəmanət sayılır. Eyni zamanda nəinki çıxarılmış qərardan, həmçinin AR gömrük orqanlarının digər qərarlarından da (məsələn, iş üzrə icraatın dayandırılmasından, işin təkrar icraata qaytarılmasından və s.) şikayət vermək olar.

AR qanunvericiliyində gömrük orqanlarının çıxardığı qərarların kimlərə şamil olunmasından asılı olaraq şikayətvermənin müxtəlif vaxt və proseduraları müəyyənləşdirilmişdir (AR İXM, 33-cü fəsil).

AR gömrük orqanlarının tənbehətmə qərarlarından fiziki və vəzifəli şəxs və ya onun vəkili və ya qanuni nümayəndəsi qərar çıxarıldığı gündən 10 gün müddətində şikayət aərə bilər.

Gömrük orqanının tənbehətmə qərarından yuxarı gömrük orqanına və ya gömrük orqanının olduğu yer üzrə rayon (şəhər) xalq məhkəməsinə şikayət verilə bilər.

Yuxarı gömrük orqanı tərəfindən şikayət üzrə qərarın surətinin təqdim edildiyi gündən 10 gün ərzində həmin qərardan gömrük orqanının və ya şikayətə baxan gömrük orqanının olduğu yer üzrə rayon (şəhər) xalq məhkəməsinə şikayət verilə bilər.

Belə hallarda məhkəmənin çıxardığı qərar son qərar hesab olunur.

Beləliklə, AR gömrük orqanının qərarından fiziki və ya vəzifəli şəxs alternativ qaydada, ya inzibati (yuxarı gömrük orqanına) ya da məhkəmə yolu ilə şikayət verə bilər.

AR gömrük orqanının qərarından idarə, müəssisə və təşkilatlar, həmçinin hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər, gömrük qaydalarının pozulmasına gömrük orqanının çıxardığı qərardan 10 gün ərzində şikayət verə bilər.

Gömrük orqanının çıxardığı qərardan AR-nın yuxarı gömrük orqanlarına qərarın çıxarıldığı gündən 10 gün ərzində müəyyən olunmuş qaydada şikayət verə bilər. Əgər yuxarı gömrük orqanı çıxarılmış qərarı dəyişdirmədən təsdiq edərsə, idarə, müəssisə və təşkilatlar, həmçinin hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxs, onların vəkilləri və ya nümayəndələrinin ərizəsi ilə müvafiq surətdə AR İqtisad Məhkəməsinə şikayət verə bilərlər.

Ar gömrük orqanlarının yurisdiksiya (mühakimə hüququ) fəaliyyətinin mühüm sahəsi şikayət və ya prokurorun protesti (etirazı) ilə əlaqədar, habelə nəzarət qaydasında gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarlara yuxarı gömrük orqanı tərəfindən baxılması hesab olunur.

Bu baxılmaya əsas aşağıdakılar ola bilər:

- 1) məsuliyyətə cəlb olunan şəxsin şikayəti;
- 2) həmin şəxsin vəkili və ya nümayəndəsi;
- 3) prokurorun etirazı;
- 4) yuxarı gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin apardığı işlərdə qanunçuluğa riayət edilməsinə nəzarət qaydasında baxılarkən.

Ar yuxarı gömrük orqanı barəsində qərar çıxarılan şəxsin, onun vəkilinin və ya nümayəndəsinin şikayəti, yaxud prokurorun etirazı ilə əlaqədar olaraq gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarlara baxarkən, habelə gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarlara baxarkən aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

- 1) qərarı dəyişdirmir, şikayət və ya protest təmin olunmur;
- 2) qərarı ləğv edir, işi yenidən baxılmağa və ya əlavə icraata qaydırır;
- 3) qərarı ləğv edir və işə xitam verir;
- 4) gömrük qaydalarının pozulmasına görə verilmiş tənbeh tədbirlərini, şiddətləndirməmək şərtilə (ağır cəzanı daha yüngül cəza ilə əvəzləmə prinsipinə uyğun olaraq) dəyişdirir;
- 5) gömrük qaydalarının pozulmasına görə tənbehətmə haqqında qərarı ləğv edir, gömrük işi sahəsində cinayətlər üzrə cinayət işi başlanır, gömrük işi sahəsində cinayətlər

və sair cinayətlər üzrə cinayət işinin başlanması məsələsinin həlli üçün materialların AR-nın digər hüquq-mühafizə orqanlarına göndərir.

AR yuxarı gömrük orqanı tərəfindən yuxarıda göstərilən hallara müvafiq qərar çıxarır. Qəbul edilmiş qərar haqqında protest prokurora və ya şikayət verən şəxsə, AR gömrük orqanlarının vəz fəli şəxsləri tərəfindən gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə icraat və ona baxılma zamanı qanunçuluğa riayət edilməsinə nəzarət qaydasında baxılarkən, göstərilən qərar qəbul edildiyi hallarda isə ibarəsində gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərar çıxarılan şəxsə yazılı məlumat verilir.

gömrük qaydalarının pozulmasına görə iş üzrə gömrük orqanının qərarından daha yük sək gömrük orqanına şikayətə daxil olduğu gündən 10 gün müddətinə, əlavə olaraq öyrənmək və yoxlamaq lazım gəlməyən şikayətə isə təxirə salınmadan, lakin şikayətin alındığı gündən 10 gündən gec olmayaraq baxılır. Şikayətə baxılma müddəti müsətsna hallarda həmin orqanın rəisivə ya onun müavini, AR DGK-nin struktur bölməsinin rəisi və ya onun müavini tərəfindən uzadıla bilər.

Prokurorun protestinə onun AR yuxarı gömrük orqanına daxil olduğu gündən 10 gün müddətində baxılmalıdır.

AR gömrük qanunvericiliyinə görə gömrük orqanları aşağıdakı 2 hal olduqda şikayətlərə baxılmanı dayandırır:

1) əgər barəsində çıxarılan qərardan şikayət verilmiş, gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin materialları cinayət işinin başlanması və ya istintaqı ilə əlaqədar ibtidai istintaq orqanları tərəfindən tələb edilmişdirsə;

2) əgər gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin materiallarına prokuror tərəfindən nəzarət qaydasında baxılırsa.

Yuxarıda göstərilən hallar aradan qaxdıqdan sonra şikayətə baxan AR gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin qərarı üzrə şikayətə baxılma yenidən başlanır.

Şikayət və ya protest verilməsi gömrük qaydalarının pozulmasına görə tənbehtmə haqqında qərar istisna olmaqla, gömrük orqanının gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarının icrasını dayandırmır. Eyni zamanda şikayət və ya verilən protest, tənbehtmənin xəbərdarlıq növü haqqında qərarın icrasını dayandıra bilməməsini də qeyd etmək lazımdır.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının qərarının icrası mərhələsi.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə qərar həmin iqrərdən şikayət verilməsi müddəti keçdikdən sonra və ya AR-nın yuxarı gömrük orqanı, rayon (şəhər) xalq məhkəməsi və ya AR İqtisad Məhkəməsi tərəfindən gömrük orqanının qərarından şikayət üzrə qərar qəbul edilən gün bu qərarı çıxaran gömrük orqanı tərəfindən icraya yönəldilir (AR İXM, 34-cü fəsil).

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə tənbehtmə haqqında qərar çıxaran orqan onu müstəqil surətdə və ya qərarın icraya yönəldilməsi haqqında maliyyə orqanına və ya

AR Mərkəzi Bankının lisenziyasına (icazə) malik banklara və digər kredit təşkilatlarına bildiriş göndərmək yolu ilə yaxud tənbehtmə haqqında qərarı başqa yolla icra etmək mümkün olmadıqda məhkəmə qərarlarının icrası üzrə ədliyyə polis bölmələrinin vasitəsilə icraya yönəldilir.

Cərimə qoyulması və ya malların və nəqliyyat vasitələrinin dəyərinin tutulması haqqında gömrük orqanının qərarının icrası 3 gündən gec olmayaraq ödənilməlidir.

Lakin gömrük orqanının vəzifəli şəxsin qərarın icarsını 1 ayadək müddətə təxirə sala bilər (AR İXM, maddə 444).

Gömrük qaydalarının pozulmasında bilavasitə obyekt olan alət və predmetlər mövcud qanunvericiliyə görə ödənişlə alına bilər (AR İXM, maddə 435).

Barəsində müsadirə haqqında qərar çıxarılmış mallar, nəqliyyat vasitələri və digər əşyalar gömrük orqanları tərəfindən qanunvericiliyə uyğun olaraq müsadirə edilir (AR İXM, maddə 454).

Lisenziya və ya ixtisas attestatının geri alınması hissəsi üzrə gömrük orqanının çıxardığı qərar icraya yönəldiyi andan lisenziya və ya ixtisas attestatı etibarsız sayılır.

Xaricdə yaşayan və ya olan və Azərbaycan Respublikası ərazisində mülkiyyəti olmayan şəxslərə qarşı çıxarılan qərarlar dövlətlərarası və beynəlxalq müqavilələrə uyğun icra olunur.

MÖVZU 10.

GÖMRÜK-TARIF TƏNZİMLƏNMƏSİNİN HÜQUQİ ƏSASLARI, GÖMRÜK ÖDƏNİŞLƏRİ VƏ GÖMRÜK GÜZƏŞTLƏRİ.

1. Gömrük-tarif tənzimlənməsi və onun hüquqi əsasları.
2. Gömrük ödənişləri tutulmasının hüquqi əsasları.
3. Malın mənşə ölkəsinin təyini və
4. Gömrük güzəştlərinin hüquqi əsasları.

Gömrük-tarif tənzimlənməsi və onun hüquqi əsasları.

Azərbaycan Respublikasında gömrük-tarif tənzimlənməsi məsələləri, “Gömrük Məcəlləsi” və “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda və digər qanunlarda nəzərdə tutulmuş hüququ normaları ilə həll olunur.

Mövcud qanunvericilik aktları ilə aşağıdakı gömrük ödənişləri alınır.:

- 1) gömrük rüsumu;
- 2) əlavə dəyər vergisi;
- 3) aksizlər;
- 4) Azərbaycan Respublikasının gömrük işini aparan icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən lisenziyaların (icazə) verilməsi və lisenziyaların bərpa edilməsinə görə yığımlar;
- 5) gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssislərə ixtisas attestatlarının verilməsi və attestatların fəaliyyətinin bərpa edilməsinə görə yığımlar;
- 6) gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük yığımları;
- 7) malların saxlancına görə gömrük yığımları;
- 8) malların gömrük müşayiətinə görə gömrük yığımları;
- 9) məlumatlandırma və məsləhətverməyə görə haqq;
- 10) ilkin qərarların qəbuluna görə haqq;
- 11) gömrük hərraclarında (auksion) iştirak etməyə görə haqq;
- 12) digər gömrük ödənişləri.

Azərbaycan Respublikası, milli maraqların qorunması və ölkənin təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədilə Xarici İqtisadi Fəaliyyətin (XİF) tənzimlənməsini həyata keçirir. XİF-in tənzimlənməsi metodları və formaları, ayrı-ayrı ölkələrdə dövlət iqtisadi maraqlarına uyğun seçilir.

XİF-in dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi metodları, təsnifatın əlamətlərinə görə, aşağıdakılara bölünür:

- iqtisadi tənzimləmə üsulu;
- inzibati üsul;
- tarif üsulu;
- qeyri-tarif üsulu.

İqtisadi tənzimləmə üsulları. XİF-in subyektlərinə iqtisadi təsir mexanizmi kimi iqtisadi vasitələrdən-gömrük ödənişləri, vergilər (ƏDV, aksizlər və s.) və gömrük yığımlarından istifadə olunur. Dövlət bu üsullarla, bazar iqtisadiyyatı şəraitində XİF-in daha səmərəli tənzimlənməsini təmin edir.

İnzibati üsul. Bu üsul XİF subyektlərinə dövlət tərəfindən həyata keçirilən qaydalar, qadağalar və normativlər şəklində təsir mexanizmidir. İnzibati üsullar bazar iqtisadiyyatının təbiəti ilə əkslik təşkil etdiyi üçün tədricən aradan çıxır. Bu üsullar barədə əvvəlki fəsillərdə məlumat verdiyimizə görə, əlavə məlumatlara ehtiyac duyulmur.

Tarif üsulu. Bu XİF tənzimləyən əsas itisadi tənzimləmə üsuludur. Tarif tənzimləməsinin əsas məqsədi ölkənin daxili bazarını xarici istehsalçıların rəqabətindən qorumaqdır. Tarif tənzimləməsində əsas rolu idxal rüsumları oynayır.

İxrac rüsumları bazar iqtisadiyyatının təbiəti ilə əkslik təşkil etdiyindən, beynəlxalq ticarətdə istifadə olunmur, ancaq regional xarakter daşıyır.

Qeyri-tarif üsulu. Bu üsulun əsas məqsədi, təkcə idxal edən ölkənin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına deyil, həm də milli sənayenin qorunması, əhəlinin həyat və sağlamlığının qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi, əxlaq, din və milli təhlükəsizliyin qorunmasıdır. Qeyri-tarif tədbirləri aşağıdakılardır:

- para tarif (tarifdən yüksək);
- qiymətə nəzarət;
- maliyyə tədbirləri;
- avtomatik lisenziyalaşdırma;
- kəmiyyət nəzarəti (kvota) tədbirləri;
- texniki tədbirlər.

Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən mallar üçün alınana gömrük rüsumları “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanundan irəli gələn hüquqi normalarla tənzimlənir.

Gömrük tarifi - Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən mallaratətbiiq edilən və Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Mal Nomenklaturasına (XİFMN) uyğun olara sistemləşdirilmiş gömrük rüsumu dərəcələrinin məcmusudur.

Rüsum – (gömrük rüsumu və digər rüsumlar) mallar gömrük ərazisinə gətirilərkən və ya çıxarılarkən, gömrük orqanları tərəfindən, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun olaraq tutulan haqq olmaqla yanaşı, həm də idxal və ixracın tənzimlənməsinin mühüm şərtidir.

Gömrük rüsumlarını formalaşdırarkən, onların iqtisadi məğzini və yerinə yetirdiyi funksiyaları nəzərə alırlar.

Iqtisadi ədəbiyyatda gömrük rüsumlarının məğzi və iqtisadi funksiyaları haqqında vahid fikir yoxdur.

Bazar iqtisadiyyatı və xarici iqtisadi fəaliyyətin liberallaşdırılması şəraitində gömrük rüsumları XİF-in vacib iqtisadi tənzimləyicisi hesab olunur. Gömrük rüsumlarının köməyi ilə dövlət, malların idxal-ixrac zamanı bərabər iqtisadi şəraitdə rəqabəti tənzimləyir, ümumdövlət və mill maraqlara xidmət edən konkret iqtisadi, elmi-texniki, ekoloji, valyuta-maliyyə aparır.

Rüsum qiymət kateqoriyasına aid edilir. Bu isə ayrı-ayrı mallara rüsum müəyyənmləşdirərkən, fərdi yanaşmanı tələb edir.

İstənilən mala (və ya əmtəələr qrupuna) rüsum qoyarkən, yerli və beynəlxalq xərcləri və qiymətləri müəyyənmləşdirmək lazımdır.

Rüsumlar hesablanarkən, praktiki olaraq yerli və dünya qiymətlərindən istifadə etmək olar. Rüsumlar, yerli və dünya qiymətlərinin fərqi və ya bu fərqə uyğun müəyyənləşdirilir. Rüsumlar, yerli və xarici mallar arasında bərabər şərait yaradaraq, stabilləşdirmə funksiyasını yerinə yetirir.

Daxili bazarı qorumaq üçün bəzən rüsumlar çox yüksək müəyyənləşdirilir ki, bu da xarici malların gətirilməsinin oraktiki olaraq qarşısını alır. Rüsum bu funksiyayı proteksionizm adlanır.

Bəzən isə rüsumlar yerli və dünya qiymətlərinin fərqiindən aşağı müəyyənləşdirilir ki, bu xarici malların idxalına böyük imkanlar yaradır. Bu cür rüsumlar isə stimullaşdırıcı adlanır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti idxal və ixracgömrük rüsumlarının dərəcələrini təyin edir. Azərbaycan Respublikasının əlverişli ticarət rejimi tətbiq etdiyi ölkənin malları üçün idxal və ixrac gömrük rüsumlarının dərəcələrinin son həddi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən müəyyən olunur. Lakin, əlverişli ticarət rejimi tətbiq olumayan ölkələrin mallarına və mənşə ölkəsi müəyyənləşdirilməyən mallara idxal gömrük rüsumlarının dərəcələri iki dəfə artırılır.

Azərbaycan Respublikasında gömrük rüsumlarının aşağıdakı növləri tətbiq edilir:

- 1) **advalor**- malların gömrük dəyərində görə faizlə hesablanan;
- 2) **spesifik**- mal vahidinə görə müəyyən olunmuş dəyərlə hesablanan;
- 3) **Kombinə edilmiş**- hər ikisindən birlikdə istifadə olunur.

Malın dəyərini kombinə üsulu ilə hesabladıqda, əvvəlcə advalor, sonra isə spesifik qaydada hesablanır, hər ikisi müqayisə edilərək ən böyüyü götürülür.

Gömrük rüsumları mövsümi və xüsusi olurlar.

Mövsümi rüsumlar malların ixracını və idxalını operativ tənzimləmək üçün bəzi mallara tətbiq olunan rüsumlardır. Mövsümi rüsumlarda gömrük tarifində nəzərdə tutulmuş gömrük rüsumları dərəcələri tətbiq olunmuş və bu rüsumların qüvvədə olduğu müddət il ərzində 6 aydan çox ola bilməz.

Xüsusi növ rüsumlar. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi mənafeyini qorumaq üçün idxal edilən mallara müvəqqəti olaraq tətbiq edilir və aşağıdakı növlərə ayrılır:

- xüsusi rüsumlar;
- antidempinq rüsumları;
- kompensasiya rüsumları.

Bu rüsumların formalaşması və tətbiqi qaydaları “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş hüquqi normalarla tənzimlənir.

Xüsusi rüsumlar aşağıdakı hallarda tətbiq olunur:

- əgər ölkənin gömrük ərazisinə gətirilən mallar, bu qəbildən olan malların yerli istehsalçılara ziyan vuran və ya ziyan vura biləcək miqdarda və şərtlərdə gətirilmişdirsə, onda idxal mallarından müdafiə tədbiri kimi;

- digər dövlətlərin və onların ittifaqlarının (siyasi, iqtisadi, hərbi və s.) Azərbaycan dövlətinin mənafeyinə toxunan ayrı şəkildə və digər hərəkətlərinə cavab tədbiri kimi.

Antidempinq rüsumları.

Dempinq (ingiliscə “**dumping**” hərfi mənada “**dağıtma**” deməkdir)-**xarici bazarlarda əmtələrin dəyər-dəyməzinə, yəni istehsal xərclərindən aşağı qiymətlə satılması deməkdir.** Dempinqin fərqləndirici xüsusiyyətləri, ölkədaxili aşağı və yuxarı qiymətlər arasındakı kəskin fərq və satış bazarında rəqibləri sıradan çıxartmağın ekspansionist (latınca “*expansio*” sözündən olub “yayıma”, “genişlənmə” deməkdir). İqtisadi metodlarla hökmranlıq dairəsinin genişləndirilməsinə xidmət edir.

Antidempinq (dempinqin əksinə olan – müəl.) rüsumları, idxal olunan malların qiyməti ölkənin gömrük ərazisinə gətirdiyi vaxtda ixrac olunduğu ölkədəki real dəyərindən aşağı olduqda və belə bir idxal bu qəbildən olan malların yerli istehsalçılara ziyan vurduqda və ya bu hal istisna olunmadıqda, eyni zamanda həmin mallar ölkə daxilində istehsalının təşkilinə və ya genişləndirilməsinə maneçilik törədikdə tətbiq olunur.

Kompensasiya rüsumları.

Kompensasiya – latınca “**compensatio**” sözündən olub, hərfi mənası ödəmə deməkdir.

Ölkənin gömrük ərazisinə gətirilən malların istehsalı və ya ixracı zamanı birbaşa və ya dolayı yolla subsidiyalardan (subsidiya latınca “**subsidium**” sözündən olub, hərfi mənası “yardım”, “kömək” deməkdir. Subsidiya, dövlətin büdcə vəsaiti hesabına yerli hakimiyyət orqanlarına, hüquqi və fiziki şəxslərə əsasən pul formasında göstərdiyi yardımdır. Müəl.) istifadə olunduqda və belə bir idxal bu qəbildən olan malların yerli istehsalçılara ziyan vurduqda və yaxud bu hal istisna edilmədikdə, habelə ölkədə bu malların istehsalının təşkilinə və genişləndirilməsinə maneçilik törədildikdə kompensasiya rüsumları tətbiq edilir.

Xüsusi, antidempinq və kompensasiya rüsumları tətbiq edilməzdən əvvəl Azərbaycan Respublikasının müvafiq idarəetmə orqanlarının təşəbbüsü ilə, qanunvericilik normalarına uyğun olaraq 10 gün müddətində təhqiqat aparılır. Bu zaman çıxarılacaq qərarlar kəmiyyətə müəyyən edilmiş qərarlar əsaslanmalıdır.

Hər bir xüsusi hal üçün tətbiq olunacaq rüsum dərəcələri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir və bu dərəcələr, təhqiqatın müəyyən etdiyi qiymətlərin dempinq azaldılmasının, subsidiyanın və aşkar olunan dəymiş ziyanın məbləğinə mütənasib olmalıdır.

Gömrük rüsum dərəcələrini müəyyənləşdirmək üçün malın gömrük dəyərini bilmək lazımdır.

Malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi (gömrük qiymətləndirilməsi) sisteminin hüquqi əsasları “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının

Qanununda öz əksini tapmışdır. Malların gömrük dəyərinin əsas prinsip və normaları, Ticarət və Tarif üzrə Baş Sazişin (TTBS) “Gömrük dəyəri Məcəlləsinin 7-ci maddəsində (“Malların gömrük məqsədilə qiymətləndirilməsi”) müəyyənləşdirilmiş beyməlxalq prinsiplərin əsasında formalaşmışdır.

Azərbaycan Respublikasının gömrükərazisinə gətirilən və bu ertəzidən çıxarılan malların gömrük qiymətləndirilməsisisteminin tətbiq qaydası Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur.

Göstərilən TTBS-ə sazişin əsas məqsədi, özbaşına və ya saxta yolla müəyyənləşdirilən gömrük dəyərlərini aradan qaldıraraq, malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi vahid və bitərəf sistemini yaratsın.

Gömrük ödənişləri məqsədi üçün istifadə olunana və ya advalor gömrük ödənişlərinin (rüsüm, aksizlər, ƏDV və gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün yığımlar) ilkin hesabat bazası (əsas) sayılan malların dəyərinə gömrük dəyəri deyilir.

Malın gömrük dəyərinin əsas təyinatı, gömrük ödənişlərinin hesablanması üçün bazanın olmasıdır.

Gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsinin kütləvi metodikası və müəyyən qaydaların mövcud olması, XİF-in bütün iştirakçılarını bərabər vəziyyətdə qoyur və xarici ticarət müqavilələrini bağlamamışdan əvvəl, bağlanacaq müqavilənin bütün iqtisadi göstəricilərinin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsinə imkan verir. Belə ki, iş adamı sövdələşməmişdən əvvəl öz gəlirlərini hesablaya bilər. Əgər müqavilə sərəfəlidirsə bağlayır. Bütün bunları əvvəlcədən hesablamaq və ya hesablamaq istəməyənlərin aqibəti əksər hallarda pis sonluqla nəticələnir.

Bütün vergiqoyma sistemlərində, onun fəaliyyətinin səmərəliliyi ən azı iki momentdən asılıdır:

- 1) vergiqoyma bazasının dəqiq hesablanması qaydalarının müəyyənləşdirilməsi;
- 2) lazımi nəzarət mexanizminin yeridilməsi.

Məhz bu məqsədlə “gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi” göstəricisinin strukturunu və onun müəyyən edilməsi qaydalarına ciddi riayət olunması qanunvericiliklə müəyyənləşdirilir.

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin əsas təyinatı ilə yanaşı, bilavasitə və dolayısı ilə digər gömrük məqsədləri üçün də istifadə olunur:

- gömrük statistikasının aparılması üçün;
- barter sövdələşmələri zamanı, gətiriləcək və ya aparılacaq malların ekvivalent (bərabər)qiymətdə olmasına nəzarət üçün;
- idxal-ixrac əməliyyatları zamanı valyuta nəzarətini həyata keçirmək üçün;
- qoyulmuş dəyər kvotalarına nəzarət üçün.

(“**Kvota**” latınca “**guot**” özündən götürülüb mənası “nə qədər” deməkdir. Kvota məhsul istehsalı, satışı, ixracı və ya idxalında iştirak edənlərin payının müəyyənləşdirilməsidir-müəl.)

- ticarət edən ölkələrin gömrük qanunvericiliyinin unifikasiyası üçün.

(“**Unifikasiya**” latınca “**uni**” (“vahid”) və “**facio**”- “**edirəm**” sözlərindən götürülüb, mənası “vahid edirəm” yəni “vahid şəklə, formaya və ya sistemə salma” deməkdir – müəl.)

Uzun müddət ölkələr xarici ticarət zamanı gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üçün müxtəlif sistemlərdən istifadə etmişdir. Hal-hazırda, əksəriyyət ölkələr iki sistemin birindən istifadə edirlər:

- 1) “Brüssel Gömrük Dəyəri” Konversiyası (BGD);
- 2) “Ticarət və Tarif üzrə Baş Saziş” (TTBS).

Bir qisim ölkələr isə hlə də öz milli metodikalarından istifadə edirlər.

“Brüssel Gömrük Dəyəri” Konversiyası.

1950-ci ildə bir sıra Qərbi Avropa ölkələrinin təşəbbüsü ilə “**Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin unifikasiya metodologiyasının yaranması barədə**” Belçikanın paytaxtı Brüssel şəhərində Konvensiya imzalandı.

“Brüssel gömrük dəyərinə” görə malın normal qiyməti (daha doğrusu, bir-birindən asılı olmayan alıcı və satıcının tam rəqabəti şəraitində açıq bazar qiyməti) SİF şəraitində, malın ölkənin gömrük sərhədini keçərkən satıcı tərəfindən müəyyənləşdirilən qiymətidir.

BGD Konvensiyasına 70-dən çox ölkə qoşulmuşdur. Bu 80-ci illərin axırına qədər ən geniş yayılmış metodika hesab edilirdi. Lakin ABŞ və Kanda bu Konvensiyayı imzalamadı və öz ölkələrinin gömrük praktikasında istifadə etmədi. Bu isə beynəlxalq ticarət zamanı çoxsaylı problemlərin yaranmasına gətirib çıxarırdı. Bütün bunları aradan qaldırmaq üçün, 197-1979-cu illərdə parılan çoxsaylı və hərtərəfli ticarət danışıqlarının nəticəsi olaraq, 1979-cu ildə Tokio şəhərində TTBS-in VII-ci maddəsinin tətbiq olunması haqqında “Malların gömrük məqsədləri üçün qiymətləndirilməsi” Sazişi 30-dan çox ölkə tərəfindən imzalandı. Bu ölkələrdən ABŞ, Türkiyə, Kanada, Braziliya, Yaponiya, Hindistan, Avropa Birliyi ölkələrini və s. göstərmək olar.

Tokio Sazişi giriş, 4 əsas hissə və 3 əlavədən ibarətdir. Birinci hissədə, idxal mallarının gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi qaydaları, ikinci hissədə bu Sazişi imzalayan ölkələr arasında baş verəcək mübahisələrin həll olunması qaydaları və Sazişin şərtlərinin yerinə yetirilməsi üçün Beynəlxalq Təşkilatın yaradılması, üçüncü hissədə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün xüsusi diferensasiya rejimi, dördüncü hissədə isə Sazişə əməl etmə şərtləri öz əksini tapmışdır.

Sazişə görə, **malın gömrük dəyəri malın ixrac məqsədilə idxal ölkəsinə satılan zaman faktiki ödənilən və ya ödəniləcək qiymətidir.** Bu qiymətlərə müəyyən düzəlişlərlə əlavələr də edilə bilər.

Bu Sazişlə müəyyən edilmiş gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi sistemi, sonradan aparılan çoxsaylı ticarət danışıqlarında bir qədər də təkmilləşdiriləcək, 15 aprel 1994-cü ildə Uruqvayda “Tarif və ticarət üzrə Baş Sazişin VII maddəsinin yerinə yetirilməsi haqqında Saziş” imzalandı. Bu razılaşma, Tokio şəhərində imzalanmış Sazişin gömrük dəyərinin müəyyən ediləsi üsulları və qaydalarını prktiki olaraq saxlamışdı. Eyni zamanda, Uruqvayda gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi qaydalarını habelə bir sıra təşkilatı məsələlər də qəbul edildi.

Gömrük dəyərinin müəyyən olunmasının beynəlxalq təcrübəsi ilə tanışlıqdan sonra, malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üsulları və onların tətbiqi qaydaları ilə tanış olaq.

Azərbaycan Respublikasında gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin hüquqi bazası “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunudur. Həmin qanunun 17-ci maddəsinə görə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən malların gömrük dəyəri aşağıdakı üsullarla müəyyən edilir:

- gətirilən malların sövdələşmə qiyməti ilə;
- eyni malların sövdələşmə qiyməti ilə;
- eyni cinsli malların sövdələşmə qiyməti ilə;
- dəyərin toplanması üsulu ilə;
- dəyərin çıxarılması üsulu ilə;
- ehtiyat üsulu ilə.

Gətirilən malların gömrük dəyərinin sövdələşmə qiyməti ilə müəyyən edilməsi.

Bu üsul gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin əsas üsuludur. Bu üsulun əsas göstəricisi “sövdələşmə qiymətidir”.

Ölkənin gömrük ərazisinə gətirilən malın gömrük dəyəri, həmin mal ölkənin gömrük sərhədindən keçirilərkən, gətirilən mal üçün faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymət **sövdələşmə qiyməti** adlanır. Fikir verirsinizsə, burada söhbət əsasən malın ixrac olunmasından, daha doğrusu xarici alqı-satqı sövdələşməsindən gedir.

Alqı-satqı sövdələşməsi, alıcıdan alınacaq mallar üçün ödəməyə nağd pul, satıcıdan isə müəyyən məbləğ əvəzində malın sahiblik hüququnun verilməsinə tələb edir. Tərəflər arasında razılaşma olduqda, malların satılması prosesi baş verir.

Gömrük dəyəri müəyyən edilərkən, sövdələşmə qiymətində nəzərə alınmayan aşağıdakı xərclər, həmin qiymətə daxil edilir:

1) malın hava və yadəniz limanınadək, yaxud ölkənin gömrük ərazisinə daxil olduğu digər hər hansı bir yerədək gətirilməsi xərcləri:

- a) daşınma xərcləri;
- b) malın yüklənmə, boşaldılma, yenidən yüklənmə və yenidən boşaldılma, habelə ixrac yerinə qədər malın ambar xərcləri;
- c) sığorta xərcəri;

2) alıcının çəkdiyi xərclər:

a) malın alınması üçün çəkilən komisyona xərcləri istisna olmaqla, komisyona və broker mükafatlandırılmaları üzrə xərclər;

b) konteynerlərin və çox işlənən taranın dəyəri (əgər XİF əmtəə Nomenklaturasının uyğun olaraq, nola qiymətləndirilən mallarla birlikdə tam olaraq nəzərdən keçirilirsə);

c) qablaşdırma materiallarının və işlərinin dəyəri də daxil olmaqla qablaşdırma dəyəri.

3) alıcı tərəfindən birbaşa və dolay yolla pulsuz, yaxud qiymətləndirilən malların istehsalı və aparılma məqsədilə, satılması ilə əlaqədar istifadə edilməsi üçün aşağıdakı malların və xidmətlərin dəyərinin müvafiq hissəsi:

a) xammalın, materialların, hissələrin, yarımfabrikatların və qiymətləndirilən malların tərkib hissələri olan digər komplektləşdirici məmulatların;

b) qiymətləndirilən malların istehsalı zamanı istifadə olunmuş alətlərin, ştampların, qələblərin və digər bu kimi əşyaların;

c) qiymətləndirilən malların istehsalı zamanı sərf olunmuş materialların (sürtgü yağlarının, yanacağı və s.)

d) ölkə ərazisindən kənarda yerinə yetirilən və qiymətləndirilən malların istehsalı üçün bilavasitə lazım olan mühəndis, təcrübə-konstruktor, dizayn, bədii tərtibat, eskiz və çertyoj işlərinin.

4) intellektual mülkiyyət obyektlərinin istifadəsi üçün alıcının birbaşa və dolay yolla sərf etməli olduğu lisenziyalaşdırma xərcləri və digər ödənişlər;

5) ölkə ərazisində qiymətləndirilən malların istifadə olunmasından, verilməsindən və ya təkrar satışından birbaşa, yaxud dolay yolla əldə etdiyi gəlirin bir hissəsi.

Əgər yuxarıda söylədiklərimiz komponentlər qiymətə daxil olmamışdırsa, onda oğnlar öz əksini gömrük dəyərinin bəyannaməsinin xüsusi bölməsində tapmalıdır.

Bəzi hallar da mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq, müqaviləyə daxil edilmiş bir sıra xərclər faktiki ödənilmiş və ya ödəniləcək qiymətlərdən çıxıla bilər:

1) mal Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirdikdən sonra quraşdırılma, yığma, avadanlığın qaydaya salınması və ya texniki yardımlar üzrə olan xərclər;

2) mal Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirdikdən sonra, təyinat yerinə daşınma xərcləri;

3) malın idxalı və ya satışı zamanı ödənməmiş gömrük rüsumu, vergilər və digər yığımlar.

“Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa görə, aşağıdakı hallarda gətirilən malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi “sövdələşmə qiyməti” üsulu ilə həyata keçirilə bilməz:

1) aşağıdakılar istisna olunmaqla, alıcının qiymətləndirilən mal üzrə hüquqları sahəsində məhdudiyətlər nəzərdə tutulduqda:

a) Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş məhdudiyətlər;

- b) malların təkrar satıla biləcəyi coğrafi bölgə (region) məhdudiyyəti;
- c) malların qiymətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etməyən məhdudiyyətlər.

2) malın satışı və sövdələşə qiyməti, təsiri nəzərə alın bilməyən şərtlərin yerinə yetirilməsindən asılıdırsa;

3) deklarant tərəfindən gömrük dəyərinin müəyyən edilmədi zamanı istifadə olunan məlumatlar sənədlərlə təsdiq olunmamışdırsa və ya kəmiyyətə təyin edilə bilən, dəqiq və obyektiv məlumatlara əsaslanmırsa;

4) qarşılıqlı asılılığın sövdələşmə qiymətinə təsir etmədiyi və bunun deklarant tərəfindən sübut edildiyi hallardan başqa, sövdələşmə iştirakçıları qarşılıqlı olaraq bir-birindən asılı şəxslər olar.

Bir-birindən qarşılıqlı asılı şəxslər dedikdə, aşağıdakı əlamətlərdən heç olmazsa birinə malik olan şəxslər nəzərdə tutulur:

- sövdələşmə iştirakçıları müəssisənin birgə sahibləridirsə;
- sövdələşmə iştirakçılarından biri (fiziki şəxs) və ya sövdələşmə iştirakçılarından birinin vəzifəli şəxsi eyni zamanda digər sövdələşmə iştirakçılarının da vəzifəli şəxsidirsə;
- sövdələşmə iştirakçıları əmək əlaqələri ilə bağlıdırsa;
- sövdələşmə iştirakçılarından biri digər iştirakçının payının və nizamnamə kapitalının beş faizindən azını təşkil etməyən və səs hüququ verən səhmlərinin sahibidirsə;
- sövdələşmənin hər iki iştirakçısı üçüncü hüquqi və ya fiziki şəxsin bilavasitə və ya dolayı nəzarəti altındadırsa;
- sövdələşmə iştirakçıları birlikdə üçüncü şəxsə bilavasitə və ya dolayı nəzarət edilsə;
- sövdələşmə iştirakçılarından o biri iştirakçının bilavasitə və ya dolayı nəzarəti altındadırsa;
- sövdələşmə iştirakçıları və ya onların vəzifəli şəxsləri yaxın qohumdurlarsa.

Eyni malların sövdələşmə qiyməti üsulu.

Gömrük işi təcrübəsində bəzi hallarda malın dəyərinin “sövdələşmə qiyməti” üsulu ilə müəyyən etmək mümkün olmur. Məsələn, aşağıdakı hallarda bu yaramır:

- 1) idxal olunan mallar satış predmeti olmayanda;
- 2) idxal malının satışı, onun istifadə və ya sərəncamçılığının məhdudiyyətləri ilə bağlı olanda;
- 3) satış, malın real dəyərinin müəyyənləşdirilə bilməməsi ilə əlaqədar olaraq bəzi şərtlərlə müşayiət olunanda, yaxud dəyərin müəyyənləşdirilməməsi üçün qiymətin uyğun düzəliş əmsalları barədə lazımi məlumat olmadıqda;
- 4) satış qarşılıqlı asılılıq tərəfləri arasında baş verdikdə:
 - tərəflərin asılılığı qiymətə təsir etdikdə və bu təsir inkar oluna bilmədikdə;

- malın qiyməti ilkin (təxmini) qiymətlərdən kəskin fərqləndikdə, yaxud müqayisə üçün ilkin qiymətlər olmadıqda.

Bu hallara təsadüf edildikdə, onda malın gömrük dəyəri “eyni malın sövdələşmə qiyməti” üsulu ilə müəyyən edilir (GT qanunu 19-cu mad.)

Eyni mallar dedikdə, qiymətləndirilən mallarla hər cəhətdən, o cümlədən fiziki xüsusiyyətlərinə, keyfiyyətinə, bazardakı nüfuzuna, malın mənşə ölkəsinə və istehsalçısına görə fərqlənməyən mallar başa düşülür.

Eyni malların xarici görünüşündə cüzi fərqlər olduqda, digər cəhətləri isə eyni olduqda, həmin fərqlər malların eyni olduğunu inkar etməyə əsas vermir. Belə fərqlər aşağıdakılar ola bilər:

- ölçüləri;
- etiketləri;
- rəngi (əgər qiymətyaradıcı amil sayılmırsa).

Eyni ölkənin ayrı-ayrı istehsalçılarının istehsal etdiyi mallar o zaman eyni mallar sayıla bilər ki, alıcı və gömrük orqanında malın eyni olmaması barədə heç bir məlumat daxil olmasın.

Eyni malların sövdələşmə qiyməti üsulu malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üçün aşağıdakı hallarda əsas götürülə bilər:

- 1) Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilmək üçün satılsın;
- 2) qiymətləndirilən malların gətirilməsi ilə eyni bir vaxtda və ya 90 gündən artıq olmamaqla, həmin vaxtdan əvvəl gətirilsin;
- 3) qiymətləndirilən mallarla eyni kommersiya şərtləri ilə təxminən eyni miqdarda gətirilsin.

Əgər eyni mallar başqa miqdarda və ya başqa kommersiya şərtlərilə gətirilibsə, deklarant onların qiymətlərində bu fərqlərə uyğun olaraq müvafiq düzəlişlər etməli və bunların əsaslı olduğunugömrük orqanları qarşısında lazımı sənədlərlə təsdiq etməlidir.

Eyni malların sövdələşmə qiyməti üsulu ilə müəyyən edilən gömrük dəyəri, əvvəlki üsulda göstərilən xərclər nəzərə alınmaqla təshih edilməlidir. Deklarant tərəfindən edilən düzəlişlər, ancaq sənədlərlə təsdiq olunmuş dəqiq məlumatlar əsasında aparıla bilər.

Əgər bu üsuldən istifadə edilərkən malların bir neçə sövdələşmə qiyməti aşkar olunarsa, onda idxal olunana malların gömrük dəyərini aşağı olanı əsas götürülür.

Birinci və ikinci üsul malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinə inkar vermədikdə, **eynicsinli malların sövdələşmə qiyməti üsulundan** istifadə olunur.

Eynicsinli mallar dedikdə, bütün xüsusiyyətlərinə görə eyni olmasa da, qiymətləndirilən mallarla eyni vəzifələri yerinə yetirən və kommersiya baxımından bir-birini əvəz edə bilən mallar başa düşülməlidir.

Malların eynicinsli olması onların keyfiyyətinə, əmtəə nişanının olmasına, bazardakı nüfuzuna və mənşə ölkəsinə görə müəyyənləşdirilir. Mal Azərbaycan ərazisinə girdikdən sonra onun üzərində layihə-konstruktor işləri aparılmışsa, onlar bədii tərtibat, dizayn və digər bu qəbildən olan işlərə məruz qaldıqda, onda bu mallar eynicinsli sayılırlar.

Bu tələblərdən çıxış edərək, “malların eynicinsli ola bilməsini öyrənmək üçün hansı parametrlərin analiz olunması lazımdır?” sualına cavb verməyə çalışaq.

Malların eynicinsli olmasını təsdiqləmək üçün, aşağıdakı parametrləri analiz etmək tələb olunur:

1) fiziki göstəricilər;

- ölçü və forması;
- texniki və digər səviyyənin xarakteristikası;
- hazırlanma üsulu;

2) malın hazırlandığı material;

- şüşə və ya plastik;
- qiymətli və ya qara metaldan;
- parça və ya kağızdan və s.

3) funksiyaları və tətbiq sahələri (müqayisə olunan mallar eyni funksiyanı yerinə yetirə bilirmi? və s.)

4) kommersiya qarşılıqlı əvəzetmə, yəni alıcı müqayisə olunan malı əvəzləyici keyfiyyətində qəbul edir (həm funksiyaları yerinə yetirməsinə, həm də kommersiya xarakteristikasına görə).

Eynicinsli malların sövdələşmə qiyməti ilə gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi, eyni malların sövdələşmə üsulunda istifadə olunan şərtlər əsasında həyata keçirilir.

Eyni və ya eynicinsli mallar ölkə ərazisində öz ilkin vəziyyətini dəyişdirmədən satıldıqda, malların gömrük dəyərini müəyyənləşdirmək üçün, **dəyərin çıxılması üsulundan** istifadə olunur.

Dəyərin çıxılması üsulu ilə gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi qiymətləndirilən eyni və eynicinsli mallar, ölkə ərazisində öz ilkin vəziyyətini dəyişdirmədən satıldıqda tətbiq olunur. bu üsul ilə malın gömrük dəyərini müəyyən edərkən, mal vahidinin o qiyməti əsas götürülür ki, bu qiymətlə qiymətləndirilən malın gətirildiyi tarixdən 90 gündən gec olmayaraq, ölkə ərazisində qiymətləndirilən, eyni və eynicinsli malların ən böyük partiyası, satıcı ilə qarşılıqlı asılılığı olmayan sövdələşmə iştirakçısına satılsın.

Beləliklə, gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üçün istifadə olunacaq, eyni və eynicinsli malların daxili bazardakı satış qiymətləri aşağıdakı şərtlərə cavab verməlidir:

1) mallar Azərbaycan ərazisində dəyişilməz vəziyyətdə, dahaidxal anında olan vəziyyətdə satılmalıdır;

2) idxal olunan eyni və eynicinsli mallar gətirildiyi andan başlayaraq, uzağı 3 ay ərzində satılmalıdır;

3) əgər satış baş tutmazsa, onda idxal olunan (həm də qiymətləndirilən) eyni və eynicinsli malların gətirildiyi andakı formasını dəyişməz saxlamaq lazımdır. Yalnız alıcı, qoyulmuş tələblərə uyğun olaraq, emala məruz qalmış və uyğun düzəlişlə edilmiş mal vahidinin qiymətindən gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində istifadə edilə bilər.

4) Lakin bu halda alıcı, gömrük orqanına aparılan düzəlişlərin nə dərəcədə əsaslı olmağını təsdiq etməlidir. Hesablamaların əsasını, malın emalı üzrə işlərin qiymətinin müəyyən edilməsi metodları və düsturları təşkil etməli və aşağıdakı hallar nəzərə alınmalıdır:

a) alıcı, bilavasitə və ya dolayısı ilə malı alıcıya pulsuz və ya ucuz qiymətə göndərməməli, yaxud alıcı Azərbaycan Respublikasına istifadə və ya emal üçün idxal olunan malları bilavasitə və ya dolayısı ilə satıcıya göndərəkən pulsuz və ya ucuz qiymətə xidmət etməməlidir;

b) daxili bazara gətirilən malın ilkin alıcısı satıcı ilə əlaqədar olmamalıdır.

Bəs malın dəyişdirilmədən satılması nə deməkdir?

Istehsal xarakterli əməliyyatlar (yığıma, quraşdırma, rəngləmə və s.) malın ilkin formasını dəyişdirən əməliyyatlar sayılır. Eyni zamanda, malın üzərindəki xarici qablaşdırma materialı götürülsə və ya daxili bazar üçün daha sadə qablaşdırılırsa, aparılan belə əməliyyatlar istehsal xarakteri daşımır və mal ilkin formasını dəyişməmiş saxlayır. Yaxud malların təbii quruması (ərzaq malları) və buxarlanması (yanacaq və digər duru məmulatlar) zamanı, idxal olunan mallar, forması dəyişilməmiş sayılır.

Dəyərin çıxılması üsulu ilə gömrük dəyərini müəyyən edərək, mal vahidinin qiymətindən aşağıdakı xərclər çıxılır:

1) komisiyon mükafatlandırma üçün ödənilmiş xərclər, mənfəətə əlavələr və Azərbaycan Respublikasına gətirilən eyni növ malların satılması ilə əlaqədar ümumi xərclər;

2) malların idxalı və satışı ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasında ödənilməli olan idxal gömrük rüsumlarının, vergilərin, yığımların və digər ödənişlərin məbləği;

3) ölkə ərazisində daşınma, yükləmə, boşaldılma işlərinə sərf olunan xərclər;

4) quraşdırılma və yaxud sonrakı istehsal prosesi nəticəsində mal vahidinin qiymətinə əlavə olunmuş xərclər.

Bu üsulun əsasını, malın daxili bazarda satış qiymətinin seçilməsi təşkil edir.

Əvvəlki 4 üsulun heç biri ilə malın gömrük dəyərini müəyyənləşdirmək mümkün olmadıqda, **dəyərinin toplanması üsulundan** istifadə olunur.

Bu üsulla gömrük dəyəri müəyyən edilərkən, malın aşağıdakı göstəriciləri toplamaq yolu ilə hesablanmış qiyməti əsas götürülür:

1) materialların dəyəri və istehsalçı tərəfindən qiymətləndirilən malın istehsal xərcləri;

2) ixrac edən ölkədəneyi növlü malların Azərbaycan Respublikasında satışı üçün səciyyəvi olan ümumi xərclər, o cümlədən nəqliyyat, yüklənmə yerinədək sığorta xərcləri və s. ;

3) Azərbaycan Respublikasına belə malların göndərilməsi nəticəsində ixrac edənin əldə etdiyi mənfəət.

Bir sıra hallarda isə yuxarıda göstərilən üsullarla malın göçrük dəyərini müəyyən etmək mümkün olmur. Ümumi şəkildə, həmin hallar aşağıdakılardır:

- 1) mal müvəqqəti əsasda idxal olunursa;
- 2) kirayə və ya mizd müqaviləsi olarsa;
- 3) təmir və ya modifikasiyadan sonra mal təkrara ixrac olunarsa;
- 4) incəsənət əsərləri, unikal məhsullar göndərilərsə;
- 5) eynicinsli və ya eyni mallar idxal olunmazsa;
- 6) mal ixrac ölkəsinin ərazisində təkrar satılmazsa;
- 7) hazırlayan naməlumdursa, yaxud istehsal məsrəfləri haqqında məlumatları təqdim etməkdən imtina edərsə və yaxud da bu məlumat gömrük orqanları tərəfindən qəbul olunmursa.

“Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 23-cü maddəsində qeyd olunur ki, əvvəlki üsullarla gömrük dəyərini müəyyən etmək mümkün olmadıqda və ya gömrük orqanları gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində bu üsullardan istifadə oluna bilməməsini əsaslandırıldıqda, onda qiymətləndirilən malların gömrük dəyəri beynəlxalq təcrübəyə əsasən müəyyən edilir. Bu ehtiyat üsulu adlanır.

Bildiyimiz kimi, beynəlxalq praktikada gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi, hər şeydən öncə TTBS-nin VII bəndinə əsaslanır. Bu bəndin ümumi prinsipləri aşağıdakılardır:

1) idxal mallarının sövdələşmə qiymətləri maksimal dərəcədə, faktiki qiymətlərə əsaslanan, dəyərləndirmədə istifadə olunan qiymətlər əsasında olmalıdır, daha doğrusu, idxal mallarının ölkə ərazisindəki rəqabət şəraitində adi ticarət qiymətləridir:

2) gömrük məqsədi ilə malların qiymətləndirilməsində vahid uyğunluq üçün qiymətlərin unifikasiyası;

3) qiymətin düzgün və bitərəfliliyi, dah doğrusu idxal olunan malın real qiymətini müəyyənləşdirilməsi;

4) qiymət kriteriyalarının sadəliyi və məqsədli olmaması;

5) kommersiya praktikasında heç zaman rast gəlinməyən şəraitinyaradılması və ya qiymətləndirmə üsullarından istifadə edilməsi;

6) əgər malın gömrük dəyəri sövdələşmə qiyməti ilə müəyyənləşdirilə bilmirsə, onda alternativ üsullardan istifadə edilməsi;

7) idxal mallarının qiymətləndirilməsində, yerli malların qiymətlərindən, habelə özbaşına və ya qondarma qiymətlərindən baza kimi istifadə olunmaması.

Ehtiyat üsulu tətbiq olunarkən gömrük orqanı onun sərəncamında olan bütün qiymət məlumatlarını deklaranta təqdim edir.

Bu üsulla malın dəyərini müəyyən etmək üçün aşağıdakılar əsas götürülə bilməz:

- 1) ölkənin daxili bazarında malın qiyməti;
- 2) ölkənin daxili bazarında yerli malın qiyməti;
- 3) ixrac edən ölkənin üçüncü ölkələrə göndərdiyi malların qiyməti;
- 4) malın kortəbii müəyyən edilmiş və ya dəqiqləşdirilməmiş qiyməti.

Gömrük ödənişləri tutulmasının hüquqi əsasları

Bütün ölkələrin dövlət büdcəsi, bir qayda olaraq vergilər və gömrük ödəmələri hesabına formalaşır.

Mal və nəqliyyat vasitələrini keçirən şəxslərdən gömrük orqanı işlərinin aldığı pul vasitələri **gömrük ödəmələri** adlanır.

Dövlətin öz xərclərini ödəmək və iqtisadi sosial həyata müdaxiləsini təmin etmək məqsədi ilə, hüquqi və fiziki şəxslərdən qanunvericilik əsasında topladığı məcburi vəsaitlər **vergilər** adlanır.

Vergilərin və gömrük ödəmələrinin hüquqi əsasını Azərbaycan Respublikası Gömrük məcəlləsində nəzərdə tutulmuş müddəalar, habelə Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunları təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən aparılan malların ƏDV –nin tətbiqi GM və Azərbaycan Respublikasının “Vergi Məcəlləsi”nə uyğun həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən aparılan mallara aksizlərin tətbiqi, GM və Azərbaycan Respublikasının “Vergi Məcəlləsi”də nəzərdə tutulmuş hüquqi normalara uyğun həyata keçirilir.

Vergi sistemi ölkədə istifadə olunan bütün vergi növlərinin məcmusuna deyilir. Dünya ölkələrində 3 cür vergi sistemindən istifadə olunur:

- 1) mütərəqqi (proqressiv);
- 2) qeyri-mütərəqqi (reqressiv);
- 3) qarışıq.

Ən çox istifadə olunan mütərəqqi vergi sistemidir. Bu sistemin əsasını, fiziki və hüquqi şəxslərin gəlirləri ilə, qoyulan vergilərin düz mütənasibliyi prinsipi təşkil edir.

Vergiqoyma sisteminin prinsiplərini, ilk dəfə ingilis alimi Adam Smit 1776-cı ildə yazdığı “Millətlərin sərvətinin təbiəti və səbəbləri haqqında tədqiqatlar” kitabında formalaşdırmışdır. Bu prinsiolər aşağıdakılardır:

- 1) ədalət prinsipi;
- 2) müəyyənlik;
- 3) uyğunluq;
- 4) səmərəlilik.

Ədalət prinsipinin əsasını, vergi ödəyicilərinin ödədiyi vergilərin, üzləşdikləri şətinliklərlə bərabər olmaları təşkil edir.

Müəyyənlik prinsipi ödəniləcək verginin miqdarı, vaxtı, faizi və s. şəxsə əvvəlcədən məlum olunmasına əsaslanır.

Vergi qoymada uyğunluq prinsipi, vergi ödəyicilərinin ən uyğun vaxta və uyğun formada ödəyə bilməsidir.

Səmərəlilik prinsipi isə şəxslərdən alınan bütün vəsaitlərin büdcəyə tam daxil olmasını təmin etməyə əsaslanır.

Müasir iqtisadiyyatda dövlətin gəlirlərinin b.öyük həcmdə aldığı bir şəraitdə vergilərin təsirsiz qalması heç cür mümkün deyildir. Eyni zamanda dövlətin gəlirlərinin 95%-ni vergilər təşkil edir. Vergilər istehsal, istehlak, gəlir bölgüsü və məşğulluğa böyük təsir göstərir.

Vergilər istehsala stimullaşdırma, investisiya həcmi, istehsal maliyyə (gəlir-xərc), məşğulluq norması və idarəetmənin texniki vasitəsilə təsir edir.

Adətən, vergi sistemini tənzimləyərkən, qəbul olunacaq vergilərin iqtisadi stimullaşdırmaya ola biləcək mənfi təsirinin maksimum azaldılmasına nail olmaq istəyirlər. Çünki bu təsirlərin qarşısını tam almaq mümkün deyildir.

Vergi dərəcələri ilə investisiya həcmi tərs mütənəsbdir. Çünki vergilər investisiyaların gətirdiyi gəlirlərdən alınır. Odur ki, vergi dərəcələrinin ən optimal variantı seçilməlidir ki, onlar investisiya həcminə ciddi ziyan vurmasınlar.

Vergilər nəticəsində istehsal məsrəfinin azaldılması və ya artırılması istehsalın ümumi həcminə çox böyük təsir göstərə bilər. istehsalçının aldığı xammal və avadanlıqlara ödədiyi müxtəlif növ vergilər, istər-istəməz malın maya dəyərində öz əksini tapır.

Xırda və orta sahibkarlıqla məşğul olanlar üçün vergi dərəcələrinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Güzəştli vergi olduqda iş yerlərinin artmasına gətirib çıxarır ki, bu da mühüm problem olan işsizliyin tədrici azalması ilə nəticələnir.

Vergilər istehlaka iki cür təsir göstərir:

- 1) birbaşa təsir edən vergilər;
- 2) dolaylı vergilər.

Birbaşa vergilər şəxslərin gəlirlərinə qoyulmuş vergilərdir.

Dolaylı vergilər isə mal və xidmətlərin qiymətlərinə əlavə olunan vergilərdir.

Gömrük qanunvericiliyinə uyğun olaraq, idxal-ixrac əməliyyatlarında ƏDV və aksiz vergiləri tutulur.

Əlavə dəyər vergisi. ƏDV dolaylı vergi olub, əhalinin xərclərindən tutulur. çünki bu vergi istehsalda və alqı-astqı prosasında yaranır. 1 yanvar 2001-ci ildən qüvvəyə minən "Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi"yə görə ƏDV 18% qəbul olunmuşdur.

ƏDV ilk dəfə 1954-cü ildə Fransada tətbiq olunmağa başlamışdır. Dövlət büdcəsinə yaxşı gəlir gətirən bu vergi, dünyanın bütün ölkələrində tətbiq olunmur. Məsələn, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ABŞ-da ƏDV tətbiq olunmur.

Malların, işlərin, xidmətlərin istehsalı prosesində yaranan və onar satıldıqca büdcəyə keçirilən dəyər artımının bir hissəsini büdcəyə alınması forması **əlavə dəyər vergisidir**.

Məlumdur ki, ayrı-ayrı məhsul (iş, xidmət) müəyyən xərclər hesabına başa gəlir və məhsulun maya dəyərini təşkil edir. İstehsalçı isə, həmin maya dəyərini üstünə öz mənfəətini də gələrək baha qiymətə satır. Bu zaman məhsula əlavə dəyər qoyulmasa və məhsul daha baha qiymətə satılmasa, əmək haqqı ödənilə bilməz, əlavə mənfəət əldə olunmaz, nəticədə isə məhsulun istehsal olunmasına heç bir maraq qalmaz. Məhz ƏDV də məhsulun dəyərində əlavə olunmuş dəyərdən tutulur və büdcəyə köçürülür. ƏDV satış zamanı yarandığı üçün bir növ istehlakçının cibindən gedir.

ƏDV-nin faiz dərəcəsi və hesablanması, vergitutma obyektləri hər bir ölkədə fərqli xarakter daşıyır. Azərbaycan Respublikasında da ƏDV haqqında qanun və təlimatlar qəbul olunmuşdur. Əgər ƏDV-nin dərəcəsi 1992-ci ilə qədər 285 olmuşdursa, 2001-ci ildən 18%-ə endirilmişdir. (bizim fikrimicə Azərbaycanda xırda və orta biznesi inkişaf etdirmək üçün, ƏDV-nin dərəcəsi 15%-ə endirilməlidir-müə.). Xüsusi hallarda isə vergi dərəcəsi ümumi dövriyyəyə görə hesablanır və 16,67% təşkil edir. Sonda müqayisə üçün qeyd edək ki, ƏDV-nin dərəcəsi İspaniya və Fransada 12%, Almaniyada 14%, Portuqaliyada 16% və s-dir.

İdخال olunan mallara ƏDV-nin tətbiqi iki funksiyanı yerinə yetirir:

- 1) xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi, daha doğrusu daxili bazarda yerli və isxal mallarının arasındakı malların tənzimlənməsi;
- 2) dövlət gəlirlərinin gəlir hissəsini doldurmaq üçün fiskal funksiyanı.

ƏDV-ni müəyyənləşdirərkən advolar dəyərdən istifadə olunur. ƏDV-nin dərəcələri qanunvericilik normalarına uyğun qoyulur və bu rəqəm Azərbaycan Respublikasında 18%-dir. ƏDV müqavildə göstərilən valyuta əsasında hesablanır, daha doğrusu malın gömrük dəyəri hesablanan valyuta əsas götürülür.

ƏDV hesablanarkən üç əsas dəyər elementinin cəmi əsas kimi götürülür:

- malın gömrük dəyəri;
- gömrük rüsumu (advolar, spesifik və kombinə edilmiş tariflərlə hesablanmış);
- aksiz kəmiyyəti.

Azərbaycan Respublikasında 1995-ci ildən başlayaraq xarici ticarət mallarından əlanə dəyər vergisi tutulur. İdخال malları istehsal olunduğu ölkənin ərazisində ƏDV-yə cəlb olunmadığı üçün, istehlakçı ölkələrdə həmin mallardan ƏDV tutulur. Lakin Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələri ilə xüsusi gömrük sistemi fəaliyyət göstərdiyindən, bu ölkələrdən Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən malların ƏDV-nə cəlb olunması Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə tənzimlənir.

Aksizlər. Dolayı vergilərdən biri də aksizlərdir. Aksiz, fransızca “**accise**”, latınca “**accido**” sözlərindən götürülmüş, mənası kəsirəm deməkdir. Kütləvi istehlak mallarına (duz, çay, tütün, və s.) həmçinin bu cür xidmətlərə qoyulan dolayı vergiyə **aksiz** deyilir.

Aksizlər hələ çox qədimdən məlumdur. Qədim Romada duz və dir sıra çoxişlənən məhsullara aksizlər tətbiq olunurdu. XX əsrin ortalarından etibarən Fransada daha geniş tətbiq olunmağa başlamışdır. Hazırda isə, demək olar ki, bütün ölkələrdə tətbiq olunur.

Aksizlər istehlak mallarına və xidmətlərə qoyulduğu üçün bilavasitə alıcılar tərəfindən ödənilən vergilərdir. Aksizlərin faizi Azərbaycan Respublikasının “vergi Məcəlləsi”nə görə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur. Hal-hazırda aksiz faizləri 10%-dən (qiymətli metal və gümüş məmulatı) 90%-dək (içməli spirt) dəyişir.

Aksiz faizləri məhsul və xidmətin qiymətinə uyğun olaraq müəyyən edilir və buraxılış qiymətinə daxil olur, yəni məhsulun qiyməti 100 manatdırsa və aksiz faizi 60-dırsa, onda məhsulun buraxılış və ya satış qiyməti 160 manat olacaqdır.

İdxal mallarından aksiz tutulur.

Qeyd etmək lazımdır ki, ixrac mallarına qiyulan ƏDV və aksizləri Azərbaycan Respublikası vergi orqanları, idxal olunan mallar üçün müəyyən edilmiş ƏDV-ni və aksizlər isə Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları toplayır.

Aksizləri advolar tariflərinə görə hesabladıqda malın gömrük dəyəri, gömrük rüsumu və gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün gömrük yığımlarının miqdarı vergi qoymanın bazası kimi götürülür.

Gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük yığımları

Mal qimində ölkənin gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin, habelə müşayət olunmayan baqajda, beynəlxalq poçt göndərişlərində keçirilən, kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan və yüklərin, həmçinin nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş miqdarda gömrük yığımları alınır.

Gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan gömrük yığımları, gömrük sisteminin xidməti xərcləri kimi qiymətləndirilməlidir. Bu gömrük yığımları birbaşa büdcə vəsaiti hesab olunur.

Gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük yığımları mal və sənədlər gömrük rəsmiləşdirilməsinə təqdim olunana qədər və ya həmin vaxt həyata keçirilir. Bu gömrük yığımları ödənməsinin özünəməxsusluğu aşağıdakılardır:

- 1) gömrük yığımlarının ödənməsi üçün heç bir vaxt alma və ya vaxt uzatma nəzərdə tutulmayıb;
- 2) gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınmış gömrük yığımları geri qaytarılmır.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 112-ci maddəsinə görə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün yığımların miqdarını qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti, yəni Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti müəyyənləşdirir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 12 aprel tarixli 80 sayılı qərarı ilə gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə aşağıdakı gömrük yığımlarının miqdarı müəyyən edilmişdir:

1) mal qismindən ölkənin gömrük sərhədindən keçirilən nəqliyyat vasitələri də daxil olmaqla malların, o cümlədən müşayiət olunmayan baqajda, beynəlxalq poçt göndərişlərində keçirilən kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların və yüklərin (dəyəri 100 ABŞ dollarından az olduqda 10 ABŞ dollarından az olmayaraq), nəqliyyat vasitələrinin, həmçinin Azərbaycan Respublikası Milli Bankı tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənar sifariş verilməklə gətirilən milli valyutanın gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük dəyərinin, xarici valyuta sərvətlərinin isə nominal dəyərinin 0,15% miqdarında, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft şirkəti ilə xarici neft şirkətləri arasında hasilatın pay bölgüsü haqqında sazişlərə əsasən Azərbaycan Respublikasının payına düşən mənfəət karbohidrogenlərinin neft kəməri vasitəsilə ixracı, habelə dövlət zəmanətli kreditlər hesabına alınmış uçuş aparatlarının, eləcə də pasport və şəxsiyyət vəsiqələri blanklarının idxalı üzrə hər bir yük gömrük bəyannaməsi üçün malın dəyərindən asılı olmayaraq 275 ABŞ dolları miqdarında Azərbaycan Respublikası Milli Bankı tərəfindən müəyyən edilən məzənnəyə görə manatla gömrük yığımları alınır.

2) Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən qrant haqqında müqaviləyə əsasən qrant kimi alınan maddi yardım, humanitar və texniki yardım məqsədi ilə, habelə Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən diplomatik nümayəndələrin rəsmi və nəqliyyat vasitələri, elektrik enerjisinin qarşılıqlı ötürülməsi üzrə gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük yığımları alınır.

3) GYB-nin hər bir əlavə vərəqi üçün sövdələşmə xarakterindən asılı olmayaraq 5 ABŞ dolları məbləğində məzənnəyə görə manatla ödənc alınır.

4) Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən tranzit gömrük rejimi altında keçirilən malların gömrük rəsmiləşdirilməsinə 30 ABŞ dolları, hər əlavə Tranzit Yük Bəyannaməsi üçün 10 ABŞ dolları miqdarında məzənnəyə görə gömrük yığımları alınır.

5) Fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən nəqliyyat vasitələrinin qeydə alınması üçün vəsiqə verilməsinə görə:-yük və minik avtomobilləri, mikroavtobus və avtobuslar üçün – 20 ABŞ dolları; digər nəqliyyat vasitələri üçün 15 ABŞ dolları məbləğində məzənnəyə uyğun olaraq manatla ödənc alınır.

6) Malların və nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarının iş vaxtından kənar vaxtda və müəyyən edilmiş yerdən kənar rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük yığımları ikiqat miqdarda alınır.

Gömük ödənişlərindən qanunsuz azad edilməsi, onların azaldılması və ya ödənilməsi müddətinin pozulmasına görə, ödənilməmiş gömrük ödənişlərinin 50%-dən 100%-dək miqdarda cərimə olunur (AR İXM, mad. 289).

Gömruk ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmaya görə, ödənilməli olan gömrük ödənişlərinin 50%-dən 100%-dək miqdarda cərimə edilir (AR İXM, mad. 290).

Ödənilmiş gömrük ödənişlərinin qaytarılmasına, ödəncələr və digər müavinətlər alınmasına, yaxud müvafiq əsaslar olmadan onların qaytarılmamasına görə, ödənilməmiş gömrük ödənişlərinin 50%-dən 100%-dək miqdarda cərimə verməlidir (AR İXM, mad. 291).

Saxlanca görə gömrük yığımları. Gömrük anbarlarında və sahibi Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları olan müvəqqəti saxlanca anbarlarında malların və nəqliyyat vasitələrinin saxlancaına görə göstərilən xidmətlərdən orta dəyərindən asılı olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti ilə razılaşmaqla Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin müəyyən etdiyi miqdarda gömrük yığımları alınır (bax. GM 113-cü maddə).

Malların gömrük müşayiətinə görə gömrük yığımları. Malların gömrük müşayiətinə görə Azərbaycan Respublikası DGK-nin Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin razılığı ilə müəyyən etdiyi miqdarda gömrük yığımları alınır.

Tətbiq olunan gömrük vergiləri, gömrük rüsumları və müxtəlif gömrük yığımları dövlət büdcəsi gəlirlərinin təxminən 10-25%-ə qədərini təşkil etsə də, gəlir gətirməyindən daha çox iqtisadi siyasət vasitəsi kimi əhəmiyyətə malikdir.

Malın mənşə ölkəsinin təyini və gömrük güzəştlərinin hüquqi əsasları.

Malın mənşə ölkəsinin təyin edilməsinin hüquqi əsasları “Gömruk tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda öz əksini tapmışdır. Maqlın mənşə ölkəsinin müəyyən edilməsinin əsas məqsədi, malların ölkənin gömrük ərazisinə gətirilməsi və aparılmasının tarif və qeyri-tarif tənzimlənməsinin həyata keçirilməsidir.

Malın mənşə ölkəsi dedikdə, malın tamamilə həmin ölkədə istehsal olunduğu və ya qanunvericiliklə müəyyən olunan meyarlar əsasında kifayət qədər yenidən emala məruz qaldığı ölkə başadüşülür.

Müəyyən ölkədə tam istehsal olunmuş mallar

Müəyyən ölkədə tam istehsal olunmuş mallar aşağıdakılardır:

1) onun ərazisində və ya məhəlli sularında, yaxud qitə şelfində və dənizin dibindən çıxarılan faydalı qazıntılar (əgər ölkənin həmin dəniz təkini istismar etməyə müstəsna hüququ varsa);

2) onun ərazisində becərilmiş və yığılmış bitkiçilik məhsulları;

3) orada doğulan və yetişdirilən hüvvanlar;

4) həmin ölkədə yetişdirilən heyvanlardan alınmış məhsullar;

5) orada istehsal edilmiş ovçuluq, balıqçılıq və dəniz vətəgəsi məhsulları;

6) döünya okeanında həmin ölkənin gəmiləri ilə və ya onun icarəyə (fraxta) götürdüyü gəmilərlə ovlanmış və istehsal edilmiş dəniz vətəgəsi məhsulları;

7) həmin ölkədəki istehsalın və başqa əməliyyatların nəticəsi olan təkrar xammal və tullantılar;

8) həmin ölkədə müstəsna olaraq, yuxarıdakı 1-6 bəndlərdə göstərilən məhsullardan istehsal edilmiş mallar.

Əgər malın istehsalında iki və daha çox ölkə iştirak edirsə, malın mənşə ölkəsi **kifayət qədər emal meyarına uyğun olaraq müəyyənləşdirilir.**

Malın kifayət qədər emal edilməsinin meyarları aşağıdakılardır:

- 1) emal nəticəsində Əmtəə Nomenklaturasında hər hansı birinci dörd rəqəm səviyyəsində malın təsnifat kodunun dəyişməsi;
- 2) malın müəyyən mənşəli hesab olunması üçün kifayət edən və ya etməyən istehsal-texnoloji əməliyyatların yerinə yetirilməsi;
- 3) advolar pay qaydası istifadə olunmuş materialların dəyərinin və ya əlavə dəyərin, göndərilən malın qiymətinin faizlə müəyyən edilmiş həddə çatması ilə əlaqədar malın dəyərinin dəyişməsi.

Yuxarıda sadaladıqlarımızdan başqa, aşağıdakılar emal meyarına cavab verməyən şərtlər hesab olunur:

- 1) saxlanma və nəql edilmə zamanı malların mühafizəsinin təmin edilməsi ilə bağlı əməliyyatlar;
- 2) malların satışı və daşınmaya hazırlanması əməliyyatları (mal partiyasının bölünməsi, malların göndərilmə üçün formalaşdırılması, çeşidlənməsi və yenidən qablaşdırılması);
- 3) sadə yığma əməliyyatları;
- 4) alınmış məhsula, onu əvvəlki xüsusiyyətlərindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndirən, yəni əlamətlər vermədən malların (daha doğrusu, tərkib hissələrinin) qarışdırılması.

Konkret mallara və mənşə ölkəsinə münasibətdə malın mənşəyi xüsusi olaraq qeyd olunmamışdırsa, Əmtəə Nomenklaturası üzrə malın mövqeyində (təsnifat kodunda) ilk dörd rəqəm səviyyəsində dəyişilmə baş vermişsə, bu zaman malın kifayət qədər emala məruz qaldığını nəzərdə tutan ümumi qayda tətbiq olunur.

Konkret mal və ölkə üçün kifayət qədər emalı Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur.

Malların partiyalarla göndərilərkən onların mənşə ölkəsinin müəyyənləşdirilməsi

Malların istehsal və nəqliyyat şərtlərinə görə bir neçə partiyadan sökülmüş və ya yığılmamış şəkildə bir partiyada göndərilməsi mümkün olmadıqda, həmçinin səhv

nəticəsində bir partiya mal bir neçə partiyaya bölünmüşsə, mənşə ölkəsi məyyən edilərkən deklarantın istəyi ilə həmin mallar vahid bir mal kimi götürülməlidir.

Bu qaydanın tətbiq edilməsi şərtləri aşağıdakılardır:

- dövlət gömrük orqanına sökülmüş və yığılmamış malın bir neçə partiyaya bölünməsinin səbəbləri haqqında Əmtəə (mal) Nomenklaturasına görə təsnifat kodları göstərilməklə, hər partiyanın özünəməxsus cəhətləri bu partiyaya daxil olan malların dəyəri və mənşə ölkəsi haqqında əvvəlcədən xəbərdarlıq edilməsi;
- malın bir neçə partiyaya bölünməsinin səhv olduunu təsdiq edən sənədlərin olması;
- bütün partiyaların bir ölkədən bir mal göndərən tərəfindən göndərilməsi;
- bütün partiyaların eyni gömrükxanadan (gömrük postundan) gətirilməsi;
- malın bəyannaməsinin qəbul olunduğu tarixdən, altı aydan gec olmayaraq və ya birinci partiyaya görə gömrük yük bəyannaməsinin verilməsi məddəti keçənə qədər göndərilməsi.

Malın mənşəyinin təsdiqi

Malın mənşəyinin bəyan edilən ölkə olduğunu müəyyənləşdirmək üçün, gömrük orqanı malın mənşəyi haqqında sertifikat tələb edir. (“**Sertifikat**” fransızca “**certificat**”, latınca “**sertifico**” sözündən olub, mənası “**təsdiq edirəm**” deməkdir. Xarici ticarətdə səlahiyyətli orqanların verdiyi və əmtəənin keyfiyyətini təsdiq edən sənədə sertifikat deyilir – müəl).

Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə mal gətirilərkən aşağıdakı hallarda malın mənşəyi haqqında sertifikat təqdim olunmalıdır.

- 1) mənşəyi gömrük tarifinə görə Azərbaycan Respublikasının imtiyaz verdiyi ölkələrdən olan mallara;
- 2) müəyyən ölkədən gətirilməsi kəmiyyət məhdudiyyələri (kvota) ilə və ya xarici iqtisadi fəaliyyətin digər üsulları ilə tənzimlənən mallar;
- 3) əgər bu Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq sazişlərdə, həmçinin Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi və əhəlinin sağlamlığı, Azərbaycan istehlakçılarının hüquqlarının müdafiəsi, ictimai asayişin qorunması, dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və Azərbaycan Respublikasının digər həyati mənafeləri sahəsindəki qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuşsa;
- 4) gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün təqdim olunan sənədlərdə malların mənşəyi haqqında məlumat olmadıqda və ya Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanında malın mənşəyi haqqında bəyan edilən məlumatların qeyri-dəqiqliyini təsdiq etmək üçün əsas olduqullarda.

Malın mənşəyi haqqında sertifikatda aşağıdakılar olmalıdır:

- a) mal göndəririnin malın müvafiq mənşə meyarına uyğun gəlməsi haqqında yazılı ərizəsi;

b) sertifikatda göstərilən məlumatların düzgün olduğu barədə malın çıxarıldığı ölkənin səlahiyyətli orqanlarının yazılı şəhadətnaməsi.

Malın mənşəyi haqqında sertifikat, gömrük yük bəyannaməsi və gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı, tələb olunan digər sənədlərlə bir yerdə təqdim olunur. Sertifikatın rəsmi təsdiq olunmuş surəti də qəbul edilə bilər.

Sertifikat və ya onda loan məlumatların düzgünlüyünə şübhə yarandıqda, gömrükorqanı sertifikatı vermiş səlahiyyətli təşkilatlara və ya malın mənşə ölkəsi kimi göstərilmiş ölkənin digər səlahiyyətli təşkilatlarına əlavə və dəqiqləşdirici məlumatların verilməsinə dair müraciət edə bilər.

Sertifikat təqdim olunmadıqda belə gömrük orqanı malı gömrük sərhədində saxlaya bilməz. Malın mənşəyi dəqiq məlum olmasa da, onlar üçün Azərbaycan Respublikasının gömrük tariflərinin maksimum dərəcələri ilə rüsumları ödəyib buraxmaq olar.

Malın mənşə ölkəsi müəyyən olunarkən, onların istehsalı üçün istifadə olunan elektrik enerjisi, maşın, avadanlıq və alətlərin mənşəyi nəzərə alınmır.

Gömrük güzəştləri. Bütün gömrük güzəştləri qanunvericiliyə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən verilir. Gömrük güzəştləri dedikdə, gömrük nəzarətindən azad etmə və tarif güzəştləri başa düşülür. Gömrük nəzarətindən azad etmə sahəsində olan güzəştlər barədə əvvəlki barədə əvvəlki fəsilə məlumat vermişdik. İndi isə gömrük tarif güzəştlərini nəzərinizə çatdırmağa çalışaq.

Ölkənin ticarət siyasəti həyata keçirilərkən qarşılıqlı və birtərəfli aydada, gömrük sərhədindən keçirilən mallar üzrə əvvəl ödənilmiş rüsumun qaytarılması, rüsum ödənişindən azad etmə, rüsum dərəcələrinin aşağı salınması, malın güzəştli gətirilməsi (çıxarılması) üçün tarif kvotaları şəklində verilən güzəştlər tarif güzəştləri (tarif imtiyazları) adlanır.

“Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununa görə, Azərbaycan Respublikası ticarət siyasəti həyata keçirilərkən, Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisi hüdudlarında aşağıdakı mallar üzrə əvvəl ödənilmiş gömrük rüsumlarının qaytarılması, rüsum dərəcələrinin azaldılması və müstəsna hallarda gömrük rüsumlarından azad etmə kimi güzəştlər verilə bilər:

1) Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuş gömrük rejimlərinə uyğun olaraq gömrük nəzarəti altında ölkə razisinə müvəqqəti gətirilən və həmin ərazidən müvəqqəti çıxarılan mallar;

2) Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu hökumətlərarası sazişlərə müvafiq olaraq xaricdə investisiya əməkdaşlığı üzrə obyektin inşası üçün dəstlə göndərilən mallar;

3) ölkənin qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq müəyyən edilən dövlət ehtiyacları üçün ölkənin gömrük ərazisindən çıxarılan mallar;

4) xarici səmayənin iştirakı ilə yaradılan müəssisələrin və xarici müəssisələrin nizamnamə fonduna pay şəklində ölkənin gömrük ərazisinə dətilən, həmçinin Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun olaraq Azərbaycan hökumətinin və ya onun səlahiyyətli dövlət orqanlarının məhsulların bölgüsü barədə bağladığı sazişlərdə nəzərdə tutulmuş hallarda və ya Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada xarici investisiyaların öz xərcini ödəməsi dövründə həmin müəssisələrin özü tərəfindən istehsal edilərək ölkə ərazisindən çıxarılan müxtəlif növ mallar.

Azərbaycan Respublikasının xarici dövlətlərlə ticarət siyasi münasibətləri həyata keçirilərkən aşağıdakı mallar üzrə gömrük rüsumlarından azad etmə, gömrük dərəcələrinin aşağı salınması, yaxud **prefensial (imtiyazlı)** idxal-ixrac üçün kvotalar kimi güzəştlər verilə bilər:

-mənsəcə, Azərbaycan Respublikası ilə gömrükittifaqı və azad ticarət zonası yaratmış və ya bu cür ittifaqın, yaxud zonanın yaradılmasına dair müqavilə imzalamış dövlətlərə mənsub olan mallar;

- mənsəcə, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinəti tərəfindən beş ildə bir dəfədən az olmamaq şərti ilə dövrü olaraq yenidən baxılan milli imtiyaz sisteminə istifadə edən inkişaf etməkdə olan ölkələrə mənsub mallar.

Gömrük rüsumlarından isə aşağıdakılar azad edirlər:

1) yüklərin, baqajın və sərnişinlərin beynəlxalq daşımalarını həyata keçirən nəqliyyat vasitələri, habelə onların yolboyu, dayanacaqlararası məntəqələrdə normal istismarı üçün lazım olan və ya həmin nəqliyyat vasitələrinin qəzasının nəticələrini aradan qaldırmaq məqsədi ilə xaricdən alınmış maddi-texniki təchizat və tədarük malları, yanacaq, ərzaq və digər əmlak;

2) dənizdə balıq ovlayan Azərbaycan Respublikası gəmilərinin və Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxsləri tərəfindən icarəyə (fraxta) götürülmüş gəmilərin fəaliyyətini təmin etmək məqsədi ilə ölkənin gömrük ərazisindən çıxarılan maddi-texniki təchizat və tədarük malları, yanacaq, ərzaq və başqa əmlak, habelə həmin gəmilərdə Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə gətirilən vətəgəçilik (balıqçılıq) məhsulları;

3) Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun olaraq, gömrük sərhədi ərazisindən çıxarılan Azərbaycan Respublikasının valyutası və bu əraziyə gətirilən xarici valyutalar (numizmatika- pul kolleksiyası məqsədi ilə istifadə olunanlardan başqa), qiymətli kağızlar;

4) Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda dövlətin mülkiyyətinə keçirilməli olan mallar;

5) qəza və dağıntıların, təbii fəlakətlərin nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədi ilə və ya humanitar yardım kimi Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən çıxarılan mallar, o cümlədən məktəblər, məktəbəqədər müəssisələr və müalicə ocaqları üçün pulsuz dərsvəsaitləri;

6) texniki yardım da daxil olmaqla təmənnasız yardım və xeyriyyə məqsədi ilə dövlətlərin, hökumətlərin və beynəlxalq təşkilatların xətti ilə Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən çıxarılan mallar;

7) üçüncü ölkələr üçün nəzərdə tutulmuş və ilə Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisindən tranzit rejimi ilə gömrük nəzarəti altında keçirilən mallar;

8) istehsalın təşkili üçün Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə gətirilən texnika, texnoloji avadanlıq və qurğular, investisiya təyinatlı digər məhsullar;

9) Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisindən fiziki şəxslər tərəfindən istehsal və kommersiya təyinatı olmayan və yalnız şəxsi istifadə üçün çıxarılan mallar;

10) xarici dövlətlərin Azərbaycan Respublikası ərazisində olan diplomatik nümayəndələrinin malları və nəqliyyat vasitələri;

11) xarici dövlətin diplomatik nümayəndəliyinin başçısı və nümayəndəliyin diplomatik heyətinin üzvləri, həmçinin onlarla birlikdə yaşayan ailə üzvlərinin malları və nəqliyyat vasitələri;

12) xarici dövlətin diplomatik nümayəndəliyinin inzibati-texniki heyətinin əməkdaşları və onlarla birlikdə yaşayan ailə üzvlərinin ilkin təsərrüfat ləvazimatı olan malları;

13) xarici dövlətin konsulluq nümayəndəlikləri və onların heyət üzvləri ailələri ilə birlikdə mal və nəqliyyat vasitələri;

14) xarici diplomatik və konsulluq kuryerlərinin, qarşılıqlı azd etmə əsasında istifadə üçün olan malları;

15) dövlətlərarası danışıqlarda, beynəlxalq konfrans və müşavirələrdə iştirak etmək üçün və ya digər rəsmi tapşırıqla Azərbaycan Respublikasına gələn xarici dövlət nümayəndələrinə, parlament və hökumət heyəti üzvlərinə və onları müşayiət edən ailə üzvlərinə;

16) Azərbaycan Respublikası ərazisindən tranzitlə keçən diplomatik heyət üzvləri, konsulluqların vəzifəli şəxsləri, xarici dövlət nümayəndələri və nümayəndə heyətinin üzvləri və onların ailə üzvləri;

17) hökumətlərarası beynəlxalq təşkilatlar, onların nəzdindəki xarici dövlət nümayəndəlikləri, habelə bu təşkilat və nümayəndəliklərin şəxsi heyəti və onların ailə üzvləri.

Mallar və nəqliyyat vasitələri ölkənin gömrük sərhədindən keçirilərkən iqtisadi siyasət tədbirlərinin və digər məhdudiyyətlərin tətbiqi qaydasına əməl edilməməsinə görə, inzibati xətanın bilavasitə obyektinə olan mallar və nəqliyyat vasitələri müsadirə edilir, yaxud onların dəyərinin 10%-dən 100%-dək miqdarda cərimə olunur (AR İXM, mad. 285).

Barəsində gömrük ödənişləri üzrə güzəştlər verilərək şərti buraxılmış mallardan istifadə edilməsi və onların üzərində sərəncam vermə qaydasının pozulmasına görə,

gömrük güzəştlərinin verilməsi ilə əlaqədar ödənilməmiş gömrük ödənişlərinin 50%-dən 100%-dək miqdarda cərimə ödənilməlidir (AR İXM, mad. 288).

MÖVZU 11.

GÖMRÜK ORQANLARININ İNZİBATI-HUQUQI VA İNZİBATI-PROSESSUAL FƏALİYYƏT FORMALARI.

1. Gömrük orqanlarının səlahiyyətinə aid olan cinayətlər.
2. Qaçaqmalçılıq (kontrabanda)
3. Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların Azərbaycan Respublikasının ərazisinə qaytarılmaması
4. Gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma
5. Gömrük orqanları tərəfindən təhqiqatın aparılması
6. Cinayət işinin qaldırılması
7. Təxirəsalınmaz istintaq tədbirlərinin icraatı
8. Müdafiəçiniin iştirakı

Gömrük orqanlarının səlahiyyətinə aid olan cinayətlər.

«Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimlənmə məsələləri haqqında» AR-nın 14 iyun 2000-ci il tarixli Qanunu qəbul edildikdən sonra həmin qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi barədə AR Prezidentinin 25 avqust 2000-ci il tarixli Fərmanı ilə AR CPM-nin 215. 5-ci maddəsinə uyğun olaraq Cinayət Məcəlləsinin 207-209-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayət işləri üzrə və 206-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətə dair iş üzrə isə bu işi başladığında ibtidai istintaqın aparılmasının Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

İbtidai istintaqı gömrük orqanlarının səlahiyyətinə aid olan cinayətlər aşağıdakılardır:

- 1) qaçaqmalçılıq;
- 2) Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının bədii, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların AR-nın ərazisinə qaytarılmaması;
- 3) gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma, xaricdən valyuta dəyərli şeylərin qaytarılmaması və qanunsuz valyuta əməliyyatları.

Qaçaqmalçılıq (kontrabanda)

Dünya praktikasında qaçaqmalçılıq daha çox kontrabanda kimi tanınır. «**Kontrabanda**» italyan sözü olub «**contro**» - «**əks**» və «**bando**» - «**hökumət qərarları**» sözlərindən götürülmüş, mənası «**hökumət qərarlarının əksinə**» deməkdir.

İndi isə qaçaqmalçılığın obyekt və subyektləri haqqında ətraflı danışaq.

Qaçaqmalçılığın obyekt. Mal və əşyaların qeyri-qanuni yolla ölkənin gömrük sərhədini keçməsi xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tənzimlənməsinin qaydalarını pozur. Qaçaqmalçılıqla bağlı cinayətlər aşağıdakı ziyanları vurur:

1) iqtisadi təhlükəsizliyə (qeyri-qanuni yolla vacib strateji xammalın çıxarılması);

2) ictimai təhlükəsizliyə (narkotik vasitələri, psixotrop və digər maddələrin, odlu silahların və s. çıxarılması);

3) Azərbaycanın milli təhlükəsizliyinə, dünya ictimaiyyətinin təhlükəsizliyinə (qanunsuz olaraq kütləvi qırğın silahları, onu düzəltmək üçün material və avadanlıqların aparılması və ya gətirilməsi);

4) mədəniyyət maraqlarına (qaçaqmalçılıq yolu ilə qiymətli əsərlərin aparılması).

Qaçaqmalçılığın obyekt və cinayəti xarakterizə etmək üçün cinayət predmetinin olması mühüm hüquqi əhəmiyyətə malikdir. Cinayətin predmetindən asılı olaraq qaçaqmalçılıqla bağlı cinayətləri hüquqşünaslar iki qrupa ayırırlar:

1) sərbəst satışda olan mallar – sənaye və ərzaq malları, təsərrüfat-məişət təyinatlı əşyalar, valyuta, zərgərlik məmulatı, nəqliyyat vasitələri, alkoqollu içkilər, tütün məmulatı və s. ;

2) satışdan tam yığışdırılan mallar – narkotik vasitələr, psixotrop, güclü təsir edən, zəhərli, zəhərləyici, radioaktiv və ya partlayıcı maddələr, silahlar, partlayıcı qurğular, odlu silah və sursatlar, nüvə, kimyəvi, bioloji və digər növ kütləvi qırğın silahları, gömrük sərhədindən keçirilməsinə xüsusi qaydalar müəyyən edilmiş mallar – kütləvi qırğın silahlarının hazırlanmasında istifadə olunan material və avadanlıqlar, strateji vacib xammal məhsulları, qiymətli incəsənət, mədəniyyət əsərləri və s.

Qaçaqmalçılıq cinayətinin predmeti eyni zamanda beynəlxalq poçt göndərişləri, boru-kəmərlər nəqliyyatı və elektrik ötürücü xətləri ilə həyata keçirilənlərdir.

Qaçaqmalçılıq adətən qrup şəklində həyata keçirildiyindən ayrı-ayrı adamların cinayətlə nə qədər əlaqədar olduğunu aydınlaşdırmalıdır.

Malların və digər əşyaların AR-nın gömrük sərhədini faktiki keçdiyi moment – an qaçaqmalçılıq cinayətinin qurtardığı vaxt sayılır.

Qaçaqmalçılığa hazırlıq mərhələsinə aşağıdakılar aid etmək olar:

- strateji cəhətdən vacib xammalın, narkotik vasitələrin çıxarılması üçün qeyri-qanuni yolla alınmış lisenziya (icazə);

- qiymətli mədəniyyət əsərlərinin çıxarılması üçün qanunsuz alınan şəhadətnamə;

- gizlə saxlancın hazırlanması;

- başqalarını cinayətə təhrik etmə.

Qaçaqmalçılığın subyektləri vətəndaşlığından asılı olmayaraq 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxslər ola bilər.

Xidməti vəzifəsindən istifadə edərək cinayət törədən vəzifəli şəxslər qaçaqmalçılığın xüsusi subyektləri sayılır.

Qaçaqmalçılığın subyektiv tərəfi cinayətin qəsdən törədilməsi ilə xarakterizə olunur.

Qaçaqmalçılıqla cinayətin hüquqi cəhətdən motiv və məqsədi yoxdur. Hər şeydən öncə qaçaqmalçılıq tamahkarlıq xarakteri daşıyır, qeyri-qanuni yolla varlanmaq arzusu və cəhdidir.

Qaçaqmalçılığın ixtisaslaşmış növləri. Şerti olaraq ixtisaslaşma üzrə qaçaqmalçılığı 2 qrupa bölmək olar:

1) dəfələrlər cinayət törətmə, vəzifəli şəxsin vəzifəsindən sui-istifadə etməsi və gömrük nəzarətini həyata keçirən şəxsə təzyiq etməklə törədilən cinayətlər;

2) ixtisaslaşmış qruplarla törədilən cinayətlər.

Törədilən bu cinayətlər və CM-nin nəzərdə tutduğu cəzalar barəsində IV fəsildə ətraflı məlumat vermişik.

Cinayətin subyektləri vətəndaşlığından asılı olmayaraq 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxslər hesab olunur. Bu cinayətin xüsusiyyətindən asılı olaraq belə şəxslər müəssisənin nümayəndələri, vəzifəli şəxsləri, habelə səlahiyyətli şəxslər ola bilər.

Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların Azərbaycan Respublikasının ərazisinə qaytarılmaması.

Azərbaycan xalqının mədəni sərvətlərinin qorunması, həmçinin onların qanunsuz yolla çıxarılaraq mülkiyyət hüququnun dəyişdirilməsinin qarşısını almaq üçün belə cinayətlərə xüsusi məsuliyyət müəyyənləşdirilmişdir.

AR CM-nin 207-ci maddəsinə əsasən incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvətlərin qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olmaq cinayət hesab olunur.

Cinayətin obyekt dövlətin razılığı olmadan Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvətləri olan əşyaların gömrük sərhədindən keçirilməsidir.

Cinayətin predmeti qanunsuz keçirilmək üçün nəzərdə tutulmuş incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvət sayılan əşyalardır.

Beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində dövlətin səlahiyyətli orqanlarının razılığı və icazəsi ilə çıxarılan, lakin geri gətirilməyən əşyalar da cinayətin predmeti ola bilər.

Cinayətin **obyektiv tərəfi** şəxsin cinayətkarcasına hərəkətsizliyidir, daha doğrusu qanunla müəyyən edilmiş vaxtda aparılmış əşyaların geri qaytarılmamasıdır.

Hərəkətsizlik cinayəti obyektiv səbəblər üzündən də ola bilər. Məsələn, əgər bu hərəkətsizlik bədbəxt hadisələrlə (qiymətli əşyalar, sərqi qaleriyası ilə birgə yanıbsa və ya daşınan zaman müxtəlif qəzalara düşər olubsa) və ya həmin şəxsin ağır xəstəliyi ilə əlaqədar baş vermişdirsə, onda həmin şəxs məsuliyyətə cəlb olunmur.

Mədəni sərvətlərin müəyyən olunmuş vaxtda qaytarılmadığı gündən **cinayət qurtarmış hesab olunur.**

Vətəndaşlığından asılı olmayaraq 16 yaşından yuxarı anlaqlı fiziki şəxslər **cinayətin subyektləri** sayılır.

Cinayətin subyektləri muzey, arxiv, kitabxana və s. buk imi yerlərdə çalışan işçilər və yaxud onların səlahiyyətli nümayəndələri ola bilər.

Cinayətin **subyektiv tərəfi** onun bilərəkdən törədilməsidir. Çünki mədəni sərvətləri çıxaran şəxs onun qaytarıdacağı vaxtı əvvəlcədən bilir.

Cinayətin motivi və məqsədi müxtəlif ola bilər. Belə cinayət törətmiş şəxslər CM-nin 207-ci maddəsinə görə əmlakı müsadirə olunmaqla və ya olunmamaqla 4 ildən 8 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma.

Bu cinayətin ictimai təhlükəliliyi ondan ibarətdir ki, büdcəyə çatması gömrük vergiləri, rüsumları və digər gömrük yığımları yayındırılmaqla dövlətə ziyan vurulur.

Cinayətin obyektivi maliyyə sisteminin əsas hissəsi sayılan vergilərin onların alınma qaydalarının pozulması hesab olunur.

Cinayətin predmeti AR-nın gömrük sərhədini keçən mal və digər şeylərdən qoyulmuş qaydada tutulan gömrük ödənişləridir. Eyni zamanda AR GM-də nəzərdə tutulan **gömrük vergiləri** (gömrük rüsumu, ƏDV, aksizlər), **gömrük yığımları** (gömrük rəsmiləşdirilməsi, malın saxlanıcı və müşayəti, lisenziya və ixtisas attestatlarının verilməsi üçün) və **digər gömrük ödənişləri** də (informasiya və məsləhətverməyə görə, ilkin qərarın qəbulu, hərraclarda iştiraka görə) cinayətin predmeti hesab olunur (külli miqdarda olduqda).

Cinayətin obyektiv tərəfi həm gömrük ödənişlərindən yayınma hərəkəti, həm də gömrük ödənişlərinin qoyulmuş vaxtda ödəməmək hərəkətsizliyində ifadə olunur. Bu cinayət üçün CM-də nəzərdə tutulan 209-cu maddənin dispozisiyası çox yaygın olduğu üçün bu hərəkətləri bir qədər ətraflı şərh etməyə çalışaq.

AR-nın GM-nə görə bu hərəkətlər aşağıdakı yollarla həyata keçirilə bilər:

1) gömrük yük bəyannaməsində və digər sənədlərdə gömrük üçün lazım olan məlumatların qəsdən səhv bəyan edilməsi gömrük rejimi, gömrük dəyəri, malın və nəqliyyat vasitələrinin mənşə ölkəsi, onların qiymətləri və s. barədə;

2) aparılmış ödəmələr və ya gömrük ödənişlərini ödəmək haqqında yalan məlumatlar olan sənədləri gömrük orqanlarına təqdim etməklə;

3) gömrük orqanları hesabına köçürülmüş pul vəsaitlərinin ödəmə sənədlərinin ödəyicinin geri çağırması;

4) gömrük ödənişləri ödəmək üçün hesabında olan pul vəsaitlərini, banklar və digər kredit təşkilatlarında ödəyicinin gizlətməsi. Ödəyicidən asılı olmayan hallarda (məsələn, saxta aviza ilə ödəyicinin hesabından pul silinməsi) cinayət tərkibi yoxdur.

Cinayətin subyektləri vətəndaşlığından asılı olmayaraq 16 yaşına çatmış fərdi və ya vəzifəli şəxs, mal və digər əşyaların gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün təqdim edən şəxs, səlahiyyətli şəxs, bəyan edən və digər şəxslərdir. GM-nə görə bu subyektlərin siyahısına deklarant, broker, gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssis, gömrük anbarı və ya müvəqqəti saxlanma anbarının sahibi, rüsumsuz ticarət mağazasının sahibi və ya hüquqi şəxslərin rəhbərləri də aid edilə bilər.

Cinayətin subyektiv tərəfi bilərəkdən törədilmiş cinayət kimi xarakterizə olunur. Çünki həmin şəxs bu və ya digər formada vergi ödəməkdən yayınır.

Gömrük ödənişlərindən dəfələrlə yayınma və külli miqdarda dövlətə ziyan vurma daha ağır cinayətlər hesab olunur.

Cinayətin motivi və məqsədi asan yolla varlanmaq, tamahkarlıqdır.

Azərbaycan Respublikasının GM-nə görə müəyyən olunmuş müddətlərdə gömrük ödənişlərinin ödənilməsinə görə cinayət əlamətləri olmadıqda lisenziya və ya ixtisas attestatları geri alınır və ya ödənilməmiş gömrük ödənişlərinin məbləğinin 100%-dən 200%-dək məbləğdə cərimələnir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 209-cu maddəsinə görə xeyli miqdarda gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma, minimum əmək haqqı məbləğinin min mislindən iki min mislinədək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır.

Eyni hərəkətlər təkrar törədildikdə və külli miqdarda törədildikdə, minimum əmək haqqı məbləğinin iki min mislindən beş min mislinədək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və eyni müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, AR-nın CM-nə görə 209-cu maddədə «xeyli miqdar» dedikdə, ödənilmiş gömrük ödənişlərinin minimum əmək haqqı məbləğinin iki min mislindən, «külli miqdar» dedikdə, dörd min mislindən yuxarı olan məbləğ başa düşülür. Eyni zamanda bu maddədə nəzərdə tutulan əməlləri ilk dəfə törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamammilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azad olur.

Gömrük orqanları tərəfindən təhqiqatın aparılması.

Təhqiqat istintaqın ilkin forması kimi qaldırılması ilə cinayət işi üzrə cinayət-prosesual qanunda müəyyən edilmiş qaydalar əsasında həyata keçirilir.

Təhqiqat orqanları ilk olaraq cinayətin baş verdiyini aşkarlayır, iş qaldırır, cinayətin izlərinin aşkar edilməsi üçün vacib hərəkətlər edir, şübhəli şəxsi saxlayır və cinayətin qarşısını alırlar.

Əgər aparılan təhqiqat işi həmin iş üzrə ilkin istintaqı vacib edirsə, onda təhqiqat işi müstəntiqə verilir. Əks halda, təhqiqat orqanı işin istintaqını axıra çatdırmalıdır.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, ilkin istintaqın vacib olduğu işlərdə təhqiqat işi ümumi xarakter daşıyır, daha doğrusu, təhqiqat orqanları yalnız «isti işlər üzrə» vacib istintaq hərəkətləri lazım gəldikdə və müstəntiqin işə başalya bilmədiyi halda təhqiqat aparırlar.

Əgər cinayət işini müstəntiq qaldırıbsa və icraata özü qəbul edibsə, onda təhqiqat aparılmır, təhqiqat orqanları isə müstəntiqin tapşırığı ilə əməliyyat-axtarış, nadir hallarda isə istintaq hərəkətlərində iştirak edirlər.

Gömrük orqanları aşağıdakı cinayət işləri üzrə təhqiqat və istintaq orqanı sayılır (AR GM, 217-ci maddə):

1) qaçaqmalçılıq (AR CM, 206-cı maddə);

2) incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvət sayılan əşyaların Azərbaycan ərazisinə gətirilməməsi (AR CM, 207-ci maddə);

3) gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma (AR CM, 209-cu maddə).

Gömrük orqanları sistemində təhqiqat və ibtidai istintaq işlərini AR DGK-nin istintaq aparatı apara bilər.

Təhqiqat apararı şəxs qəbul etdiyi qərarın istintaq hərəkətləri baxımından əsaslılığına, qanunauyğunluğuna və vaxtında aparılmasına görə məsuliyyət daşıyır.

Təhqiqatçı aşağıdakı hallarda işin istintaqında iştirak edə bilməz:

1) əgər o, zərərçəkmiş, şikayətçi, cavabdeh, müstəntiqdirsə, habelə həmin işdə ekspert, mütəxəssis və tərcüməçi kimi iştirak edirsə;

2) əgər o, zərərçəkmişin, şikayətçinin, cavabdehin və ya onların nümayəndələrinin, habelə şübhəli şəxslərin və ya onların nümayəndələrinin qohumudursa;

3) əgər o, bu və ya digər dərəcədə bilavasitə və ya dolayısı ilə aparılan işdə maraqlıdırsa.

Yuxarıda sadalanan halların hər hansı birinə əsas olduqda, təhqiqatçı bu barədə rəhbərinə xəbər verməli və işin istintaqından kənarlaşmalıdır.

Cinayət işinin qaldırılması.

Cinayət işinin qaldırılması cinayət prosesinin sərbəst mərhələsidir. Cinayətin qaldırılması üçün səbəb və əsasları fərqləndirmək lazımdır.

Cinayət işinin qaldırılması üçün səbəblər aşağıdakılar ola bilər (AR CM, maddə 46. 2):

1) təhqiqat orqanı tərəfindən bioavasitə cinayət əlamətləri aşkarlanarsa;

2) vətəndaşların ərizə və şikayətləri;

3) müəssisə, idarə, təşkilatlar və vəzifəli şəxslərin cinayət barədə məlumatları;

4) kütləvi informasiya vasitələrində məlumatlar. Eyni zamanda AR CM-nin 209-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar olduqda dərhal cinayət işi başlanır;

5) cinayət törəyəndə yaxalanarsa.

Cinayət işinin qaldırılmasına əsas səsə cinayət əlamətlərini göstərən kifayət qədər məlumatların olması hesab olunur.

Gömrük orqanları təhqiqat orqanı kimi yalnız gömrük işi sahəsində cinayət əlamətləri olduqda cinayət işi qaldırır.

Cinayət işinin qaldırılması haqqında təhqiqatçının çıxardığı qərarda tarix və onun çıxarıldığı yer, qərarı çıxaran şəxsin vəzifəsi, rütbəsi və soyadı, cinayət işinin qaldırılması üçün səbəb və əsas, habelə cinayət işinin hansı maddə ilə qaldırıldığı göstərilməklə, təhqiqat orqanının rəhbəri tərəfindən təsdiq olunur.

Gömrük orqanının rəisi təhqiqat orqanının rəhbəri kimi cinayət işi qaldıra və birbaşa öz icraatına götürə bilər və yaxud da tabeçiliyində olan bir və bir neçə təhqiqatçıya tapşırmaq səlahiyyətinə malikdir.

Təhqiqatçı ona tapşırılan işi öz icraatına qəbul etmək barədə qərar çıxarır, cinayət işinin qaldırılması haqqında qərarın surəti gecikdirilmədən prokurora göndərilir.

Gömrük orqanları təhqiqat orqanı kimi gömrük işi sahəsində baş verən və ya hazırlanan cinayət işi barəsindəki müraciət və məlumatları qəbul etməyə borcludurlar.

Şifahi müraciət protokollaşdırılır, gömrük orqanının vəzifəli şəxsi və müraciət edən tərəfindən imzalanır.

Yazılı müraciət isə mütləq imzalanır. Yazılı müraciət edən şəxs lazım olduqda bəzə məslələri aydınlaşdırmaq üçün dəvət oluna bilər. Bu zaman mütləq protokol tərtib olunmalıdır. Eyni zamanda müraciət edən şəxsə yalan məlumat verməyə görə hansı məsuliyyətə cəlb edilə biləcəyi izah edilir və bu xəbərdarlıq protokola salınır.

Müəssisə, idarə, təşkilat və vəzifəli şəxslərin məlumatları da yazılı formada olmalıdır.

Alınmış müraciət, məlumat və sairələr «material» şəklində formalaşdırılır. Lakin bu hələ cinayət işi demək deyil. Çünki bu materiallar yoxlanılır və nəticələri barədə gömrük orqanının rəisinə məlumat verilir. Əgər materiallarda hər hansı cinayət əməllərinə rast gəlinərsə, onda gömrük orqanları tərəfindən iş qaldırılır.

Bu halda AR gömrük orqanının rəisi və ya onun müavini 3 sutkadan, müstəsna hallarda isə 10 sutkadan gec olmayaraq cinayət işinə başlamaq haqqında qərar qəbul etməlidir.

Əgər cinayət işinin qaldırılmasından imtina olunursa, onda imtina səbəbləri çıxarılmış qərarda ətraflı izah olunmalı və bu barədə müəssisə, idarə, təşkilat, habelə müraciət edən şəxsə məlumat verilməlidir.

Əgər daxil olmuş müraciətlərdə göstərilən cinayət əməlləri təhqiqat orqanlarının səlahiyyətinə aid deyilsə, onda müraciət səlahiyyətli orqanlara göndərilir. Bu zaman ilkin istintaq hərəkətləri aparılmadan hadisə yerini qorumaq və cinayətin izlərinin itirilməsinin qarşısını almaq lazımdır.

Cinayət işini qadıran təhqiqat orqanı CPM-nin tələblərinə uyğun olaraq cinayət izlərinin aşkarlanması üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görür.

Təxirəsalınmaz istintaq tədbirlərinin icraatı.

Praktiki olaraq cinayət prosesinin bütün mərhələlərində cinayət hadisəsinə məsuliyyətə cəlb olunanın günahını və s. şeyləri sübut etmək tələb olunur. Bütün bunlar

sübutların toplanması, habelə qanuna uyğun olaraq istintaq tədbirlərinin icraatı ilə həyata keçirilir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi ilkin istintaq icraatına qəbul olunmuş iş üzrə təhqiqat orqanları «təxirəsalınmaz istintaq tədbirləri» adlandırılan hərəkətləri etməlidirlər. Bu tədbirlər aşağıdakılardır:

- 1) baxış keçirilməsi;
- 2) axtarış aparılması və götürmə;
- 3) şahidin dindirilməsi;
- 4) şübhəli şəxsin saxlanması və dindirilməsi;
- 5) ekspertizanın aparılması.

Baxış keçirilməsi. Hüquqpozmanın və maddi sübutların izlərinin aşkar edilməsi iş üçün əhəmiyyəti olan halların aydınlaşdırılması məqsədilə gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin icraatını və ya bu işə baxılmanı həyata keçirən gömrük orqanının vəzifəli şəxsi əraziyə, binalara, mallara, nəqliyyat vasitələrinə, onların sənədlərinə və digər əşyalara baxış keçirir.

Bəzi hallarda isə baxış cinayət işi qaldırılana qədər də keçirilə bilər.

Təhqiqatçı hadisə yerinə gələndə qədər həmin ərazinin mühafizəsini təşkil etməli, hadisə yerinə gəldikdən sonra isə hadisə yerində hınsı dəyişikliklər baş verdiyini aydınlaşdırmalıdır.

Əgər hadisə yerinə müstəntiq gəlmişdirsə, onda baxışa o rəhbərlik etməlidir. Baxış hal şahidlərinin iştirakı ilə aparılır, faktlar və baxışın nəticələri birgə təsdiqlənir.

Təhqiqatçı baxış keçirilən yerə şübhəli şəxsi, şahidi, uyğun mütəxəssisi də dəvət edə bilər. Bu zaman şübhəli şəxsə ona təhqiqatçının hərəkətlərindən şikayət vermə hüququnun olduğu izah edilməlidir.

Zəruri hallarda baxış keçirilərkən ölçmə, foto və kino çəkilişi, video yazı tətbiq edilir, planlar, çertyojlar, sxemlər tərtib edilir, prob və nümunələr götürülür, izlərin qəlibləri və basması hazırlanır, sənədlərin surətləri çıxarılır və digər zəruri hərəkətlər edilir.

Baxış keçirilən əşyalar və sənədlərlə təhqiqatçı hadisə yerində icraata uyğun istintaq hərəkətləri aparır. Lazımi hallarda götürülən sənədlər qablaşdırılır və möhürlənir.

Keçirilən baxış haqqında protokol tərtib olunur. Protokolda baxışın keçirilməsi ardıcılığı, baxışın necə keçirilməsi, təhqiqatçının bütün hərəkətləri öz əksini tapmalıdır. Protokolda aşağıdakılar göstərilməlidir (AR CPM, 233. 6-cı maddə):

- 1) baxışın aparıldığı vaxt, tarix və yer;
- 2) müstəntiqin adı, soyadı, atasının adı və vəzifəsi;
- 3) hal şahidlərinin hər biri haqqında məlumatlar;
- 4) baxışda iştirak edən bütün şəxslər haqqında məlumatlar;
- 5) baxışın xüsusiyyətləri;
- 6) müşahidə edilmə ardıcılığı ilə baxış zamanı aşkar olunanlar.

Əgər onlar qablaşdırılıb və möhürlənibsə bu barədə protokolda xüsusi qeydiyyat aparılmalıdır. Protokol baxışda iştirak edən bütün şəxslər tərəfindən oxunur, əgər hər hansı bir qeydləri olarsa, qeyd olunmalıdır.

Protokol baxışda iştirak edənlərin hamısı tərəfindən imzalanır.

Fotoqrafik neqativlər və şəkillər, kinolenta, video kasetlər, diopozitivlər, planlar, sxemlər, izlərin qəlibləri və basması protokola əlavə olunur.

Axtarış və götürmə. Kifayət qədər əsaslar olduğu halda təhqiqatı aparan şəxs cinayətlə əlaqəsi olan əşyaları və sənədləri götürmək üçün hər hansı bina və digər yerlərdə, habelə fiziki şəxslər üzərində axtarış aparıb onları götürə bilər.

Axtarışda olan şəxsi aşkar etmək üçün də axtarış aparıla bilər.

Axtarış və ya götürmə bir qayda olaraq məhkəmənin qərarı əsasında aparıla bilər. Məhkəmə axtarış və götürülmənin aparılması haqqında qərarı müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı olduqda çıxara bilər (AR CPM, 243. 1-maddəsi).

Axtarış və ya götürülmənin aparılması haqqında qərarla aşağıdakılar göstərilməlidir:

- 1) qərarın çıxarıldığı tarix, vaxt və yer;
- 2) qərarı çıxarmış şəxsin soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi;
- 3) axtarış və ya götürülmənin aparılması üçün əsas obyektiv hallar və motivlərin əsaslandırılması;
- 4) axtarışın və ya götürmənin aparılacağı şəxsin soyadı, adı və atasının adı;
- 5) axtarış və ya götürülmənin aparılacağı konkret yer;
- 6) götürmə haqqında qərar qəbul edildikdə, həmçinin götürülməli olan əşya və sənədlər.

Xidməti binalarda axtarış və ya götürmə orda yerləşən müəssisə, idarə və təşkilatın nümayəndələrinin iştirakı ilə aparılır.

Lazımı hallarda müstəntiq axtarış və götürmə aparılan yerlərə mütəxəssis və tərcüməçi də dəvət edə bilər. (AR CPM, maddə 143).

Axtarış və ya götürmə başlamazdan öncə müstəntiq axtarış və ya götürmə aparılacaq şəxsi qərarla tanış edib, imzalatmalıdır. Eyni zamanda tərcüməçiyə də səhv tərcümə üçün cəzalandırılacağı barədə xəbərdarlıq edilməlidir.

Götürmə barədə qərar göstərildikdən sonra müstəntiq götürüləcək əşyaları və sənədləri könüllü təhvil verməyi təklif edir, imtina edildikdə isə məcburi qaydada götürür.

Müstəntiq götürmə yerində olan bütün şəxslərin və götürmə vaxtı ora gələn şəxslərin şəxsiyyətini aydınlaşdırmalı və onların götürmə yerində olmaları səbəbələrini öyrənməlidir.

Müstəntiq bu şəxslərə götürülmə aparılan yeri tərk etməyi, bir-birilə və ya telefonla danışmağı, habelə müsadirənin sonuna qədər bir-birinə və ya kiməsə sənəd və ya hər hansı bir əşyanı ötürməyi qadağan edə bilər.

Kifayət qədər əsaslar olduğu halda hər hansı sənəd və əşyanı götürmək üçün lazım olan şəxsi axtara bilər (AR CPM, maddə 246).

Şəxsi axtarışa başlamazdan öncə onda olan sənəd və əşyaları könüllü verməsi təklif olunur. Sənədlərin, əşya və qiymətli şeylərin könüllü təhvil verilməsi, hərtərəfli yoxlamayı istisna etmir. Bu istintaqı aparılan işin xarakterindən asılıdır.

Axtarış və götürmə aparılan zaman müstəntiq istədiyi bağlı binanı və anbarı açdıra bilər. Əgər istisna olarsa, güclə açdırılacaq şəraitdə isə qapı və digər əşyaların yersiz dağıdılmasına imkan verilməməlidir.

Diplomatik nümayəndəliklərin (səfirlik, konsulluq, beynəlxalq təşkilatlar) olduğu binalarda, habelə onların ailə üzvlərinin yaşadığı mənzillərdə axtarış və götürmə yalnız diplomatik nümayəndəliyin xahişi və ya razılığı əsasında həyata keçirilə bilər. Diplomatik nümayəndəliyin razılığı AR XİN-nin köməyi ilə alınə bilər.

Vətəndaşın iddiasını təmin etmək və əmlakın mümkün müsadirəsini həyata keçirmək məqsədilə axtarış aparılan zaman müstəntiq eyni zamanda məhkəmənin qərarı əsasında şübhəli sayılan malların üzərinə həbs qoyula bilər (AR CPM, maddə 249).

Əmlak üzərində həbs yalnız cinayət işi üzrə toplanmış materiallar kifaət qədər əsas verdikdə məhkəmənin qərarı əsasında qoyula bilər.

Mal üzərinə həbs qoyulması üçün əsaslandırılmış qərar çıxarılmalı və protokollaşdırılmalıdır.

Üzərinə həbs qoyulmuş əmlak məhkəmənin qərarı əsasında qorunmaq üçün yerli inzibati orqanın nümayəndəsinə, həmin malın sahibi və ya onun qohumuna iltizam almaqla təhvil verilə bilər.

Protokolun tərtibi AR CPM-nin 252-ci maddəsinin müddəaları əsasında aparılır.

Axtarış, götürmə, mal üzərinə həbs qoyulduğu yerdə götürülmüş əşyalar, lazım gələrsə qablaşdırılır və möhürlənir.

Müsadirə edilmiş əşyaların içərisində gizli saxlanə yerinə rast gəlinərsə, onun şəkli çəkilir və protokolda qeyd olunur.

Əgər müsadirə olunan əşya, valyuta və sərvətlər külli miqdardadırsa, onlar ayrıca siyahıya alınə, axtarış, götürmə, mal üzərinə həbs qoyulması və müsadirə zamanı orada iştirak edənlərə oxunur, onlar və müstəntiq tərəfindən imzalanır və protokola əlavə edilir. Protokola qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər şeylər də (foto şəkillər, kinolenta, videokasset, dipozitiv, plan, sxema və s.) əlavə olunur.

Əgər götürmə və ya axtarış zamanı hər hansı bir sənədin və ya əşyanın gizlədilməsi və ya məhv edilməsinə cəhd göstərilərsə, bu fakt müstəntiq tərəfindən protokolda qeyd olunmalı və məsuliyyət tədbirləri göstərilməlidir.

Tərtib olunmuş protokol götürmə, axtarış, mal üzərinə həbs qoyma və ya müsadirədə iştirak etmiş şəxslərə oxunur və əgər onların hər hansı bir qeydi varsa, protokola əlavə olunur. Daha sonra həmin protokol təhqiqatçı və iştirakçılar tərəfindən imzalanır. Protokolun surəti isə ya axtarış, götürmə və s. aparılan şəxsə və onun yetkinlik yaşına çatmış ailə üzvünə dilindən iltizam almaqla təqdim olunur.

Əgər bu hərəkətlər xidməti binalarda aparılmışdırsa, onda protokolun surəti iltizam almaqla, həmin müəssisə, idarə və təşkilatın vəzifəli şəxsinə verilir.

Bəzi hallarda gömrük işçisi qərarlı və məhkəmənin qərarı olmadan şəxsi yoxlaya bilər. Bu zaman şəxsi baxış yalnız eyni cinsdən olan gömrük işçisi və hal şahidləri tərəfindən həyata keçirilə bilər.

AR Milli Məclisinin deputatları, diplomatik toxunulmazlığı olan şəxslər, xidməti vəzifədə olanlar (həkim, poçtalyon və s.) şəxsi axtarışa məruz qala bilməz.

Şəxsi axtarış zamanı ardıcıl olaraq geyi və şəxsi şeylər toxunulmaqla yoxlanılır.

Belə yoxlama zamanı aşkar edilmiş və götürülmüş silah və digər əşyalara ciddi diqqət yetirmək lazımdır ki, onlardan intihar və ya gömrük işçisinə hücumda istifadə oluna bilməsin.

Şahidin dindirilməsi. Ar CPM-nin 227-ci maddəsinə əsasən cinayət işi üzrə hər hansı bir halı bilən şəxs ifadə vermək üçün şahid kimi çağrıla bilər.

AR Konstitusiyasının 66-cı maddəsinə əsasən, «heç kəs özünə, arvadına (ərinə), övladlarına, valideynlərinə, qardaşına, bacısına qarşı ifadə verməyə məcbur edilə bilməz»

Şahid vaxtında çağırılmış yerə gəlməli və düzgün ifadə verməlidir. Əks halda ifadə verəməkdən imtina üstündə AR CM-nin 298-ci maddəsi ilə, yalan ifadə vermək üstündə isə AR CM-nin 299-cu maddəsilə məsuliyyət daşıyır (AR CPM, maddə 230).

Şahidin aşağıdakı hüquqları vardır:

- öz ana dilində izahat vermək və tərcüməçinin yardımından istifadə etmək;
- tərcüməçidən imtina etmək;
- ifadə verdikdən sonra onları öz xətti ilə yazmaq;
- dindirilmə protokolu ilə tanış olmaq, ora əlavələrin edilməsini və düzəlişlər aparılmasını tələb etmək;
- dindirmə zamanı səsyazma qurğusundan istifadə etmək.

Çaxırış vərəqəsi iki nüsxədən ibarət göndərilir. Onların biri şahidə verilir, digəri isə onun imzası və verilmə tarixi göstərilməklə geri qaytarılır.

Əgər çağırılan şahid müvəqqəti olaraq yaşadığı yerdə olmazsa, onda çağırış vərəqəsi şahidə verilmə üçün onunla birgə yaşayan yetkinlik yaşına çatmış ailə üzvlərinin birinə və ya mənzil-istismar təşkilatına, şahidin iş yeri üzrə müdiriyyətə imza etdirilərək verilir.

Çağırış vərəqəsində kimin şahid kimi çağırıldığı, haraya və kimi yanına çağırıldığı, gəlmə günü və saati, gəlməməyin AR CPM-nin 178-ci maddəsinə uyğun məsuliyyəti göstərilməlidir.

Şahidin çağrılması telefonaqramma və ya teleqramla da ola bilər. Hər iki halda çağırış vərəqəsi şahid tərəfindən imzalanır və onlar imzalandıqdan sonra geri qaytarılır.

On altı yaşına çatmış şəxs, onun valideynləri və sair qanuni nümayəndələri vasitəsilə şahid kimi çağrılır. Sair qaydada yalnız işin halları tələb etdikdə yol verilir (AR CPM, maddə 228).

Şahid təhqiqat aparılan yerdə dindirilir. Müstəntiq zəruri hesab etdiyi hallarda şahid olduğu yerdə də dindirilə bilər.

Şahid dtgər şahidlərin iştirakı olmadan dindirilir. Təhqiqatçı həmin iş üzrə dindirilən şahidlərin görüşməməsi üçün əvvəlcədən lazımi tədbirləri görməlidir.

Şahidi dindirməzdən əvvəl təhqiqatçı şahidin pasportunu və ya onun şəxsiyyətini təsdiq edən başqa sənədləri yoxlamaq yolu ilə onun şəxsiyyətini müəyyən edir, şahidə onun hansı iş üzrə ifadə vermək üçün çağrıldığını bildirir, onun zərərçəkmişə və müqəssirə olan münasibətini (qohumluq) müəyyən edir, iş üzrə ifadə verməkdən və ya gəlməməkdən boyun qaçırma, habelə yalan ifadə verməklə bağlı məsuliyyətlər barədə ona xəbərdarlıq edir və bu da dindirmə protokolunda şahidin imza etməsi ilə təsdiq olunur.

16 yaşına çatmamış şahidlərin dindirilməsi zamanı da onlarla düzgün ifadə vermək barədə izahat işi aparıla bilər, lakin onlara məsuliyyət xəbərdarlığı edilə bilməz (AR CPM, maddə 232).

Şahidə çaşdırıcı suallar verilə bilməz. İşdə iştirak edənlərin heç birindən qorxu, güc və sair məcburiyyət formalarında izahat alınma bilməz.

Dindirilmə AR CPM-nin 227 və 230-cu maddələrinin qaydaları əsasında aparılır və protokol tərtib olunur. Dindirmə qurtardıqdan sonra şahid protokolu oxuyur, lazım olsa düzəliş və əlavələr edir, əgər razılırsa onu imzalayır. Əgər protokol bir neçə səhifədən ibarətdirsə, hər səhifənin sonunda imza edir. Eyni zamanda protokol təhqiqatçı tərəfindən də imzalanır.

Şübhəli şəxsin saxlanması və dindirilməsi. Şübhəli şəxslər dedikdə, cinayət törətməkdə şübhəli sayılan və ittiham elan olunan qədər saxlanılan şəxs başa düşülür (AR CPM, maddə 232).

Şübhəli şəxsin aşağıdakı hüquqları vardır:

- onun saxlanıldığı və ya həbs olunduğu iş üzrə ona məlum olan hallar haqqında ifadə vermək;

- xahişilə müraciət etmək;

- təhqiqatçının hərəkətlərindən və qərarından şikayət vermək;

- hüquqlarını qorumaq.

Gömrük orqanı təhqiqat və istintaq orqanı kimi cinayət törədilməsində şübhəli sayılan şəxsin dindirilməsi, onun tutulmasından və ya barəsində qəti imkan tədbirinin tətbiq edilməsi barədə qərar ona elan edildikdən dərhal sonra aparılır.

Şübhəli şəxsin saxlanıldığı bütün hallarda protokol tərtib olunur və cinayət işinə tikilir.

Protokolda dindirmənin başlama və qurtarma vaxtı, şübhəli şəxsin adı, soyadı və atasının adı, anadan olduğu vaxt və yer, vətəndaşlığı və s. məlumatlar, onun saxlanmasının səbəbi, əsası, motiv, gün və saat, ay və ili, izahatı, protokolun tərtib olduğu vaxt öz əksini tapmalıdır.

Həmçinin protokolda şübhəli şəxsin saxlanması zamanı orada olan şəxslərin adları da qeyd olunmalıdır. Protokol müstəntiq və saxlanılan şəxs tərəfindən imzalanır.

Gömrük işi sahəsində baş vermiş cinayətdə şübhəli sayılan şəxsin saxlanma müddəti onun tutulduğu və ya gətirildiyi vaxtdan hesablanır.

Şəxsin saxlanması barədə gömrük orqanının rəhbərinə məlumat verilməlidir.

Əgər tutulan şəxs xarici vətəndaş olarsa, bu barədə təcili məhkəməyə məlumat verilməlidir.

Bütün hallarda gömrük orqanı tərəfindən saxlanılan şəxslər barəsində 24 saat ərzində prokurorluğa yazılı məlumat verilməlidir.

Ekspertizanın aparılması. Ekspertiza təxirəsalınmaz tədbirlərə aid olunmasa da, bəzi hallarda xüsusi təhqiqat ehtiyac olduğundan aparılır. Ekspertiza müvafiq təşkilatların ekspertləri və ya təyin olunmuş digər mütəxəssisləri tərəfindən aparılır.

Rəy vermək üçün zəruri biliyə malik olan istnilən fiziki şəxs ekspert kimi dəvət oluna bilər.

Təhqiqatçı çıxardığı qərar əsasında şübhəli və günahkar sayılan şəxslərin imza nümunələrini almaq və onları müqayisə etmək üçün ekspertiza təyin etmək səlahiyyətinə malikdir.

Ekspertiza təyin edilməsi haqqında qərar, bu qərarla ekspertiza aparılması tapşırılan ekspert və həmin ekspertin işlədiyi idarə, müəssisə və təşkilatın vəzifəli şəxsləri üçün məcburidir.

Qərarla ekspertizanın təyin edilməsinin əsasları, müstəntiqin soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi, qərarın çıxarıldığı tarix, vaxt və yer, aşkar edildiyi və götürüldüyü yer, vaxt və şərait göstərişlərlə ekspertizaya göndərilən maddi sübutlar və digər obyektlər, ekspertiza işin materialları üzrə aparıldıqda isə ekspertin gəldiyi nəticənin əsaslarına biləcəyi məlumatlar, ekspert qarşısında qoyulan suallar, ekspertizanın aparılmasını tapşırılan idarənin adı və ya şəxsin soyadı göstərilir.

Ekspert öz adından yazılı formada rəy verir. Bu rəy təhqiqat işini apan gömrük orqanının vəzifəli şəxsi üçün məcburi deyil, lakin işə baxılma üzrə çıxarılan qərarla rəy ilə razılaşmamanın səbəbləri aydınlaşdırılmalıdır.

Ekspert rəyi kifayət qədər aydın və tam olmadıqda yenidən ekspertizaya göndərilir.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs, həmçinin bu işə baxılma zamanı şəxsin vəkili və ya hüquqi nümayəndəsi ekspertiza təyin edilməsi haqqında qərarla və ya ekspertin rəyi ilə tanış olmaq, narazılığını bildirmək, yeni

ekspertlər və ya ekspertiza təşkil olunmasını xahiş etmək, ekspertizada iştirak etmək, ekspertə izahat vermək hüququna malikdirlər.

Ekspertizanın aparılması AR CPM-nin XXXV fəslinə uyğun həyata keçirilir.

Müdafiəçiniin iştirakı.

Müdafiəçi işdə iştirak etməyə ittihamın elan olunduğu vaxtdan, cinayət törətməkdə şübhə edilən şəxs tutulduqda, yaxud ittiham elan olunana qədər ona həbs növündə qəti imkan tədbiri tətbiq olunduqda isə tutma protokolunun və ya bu qəti imkan tədbirinin tətbiqi haqqında qərar elan olunduğu vaxtdan, lakin tutulduğu andan 24 saat gec olmayaraq buraxılır.

Əgər bu müddət ərzində şübhə edilən şəxs və ya müttəhim tərəfindən seçilmiş müdafiəçinin gəlməsi qeyri-mümkündürsə, təhqiqat aparan şəxs şübhə edilən şəxsə və ya müttəhimə başqa müdafiəçi dəvət etməyi təklif edə bilər, yaxud hüquq məsləhətxanası vasitəsilə onu müdafiəçi ilə təmin edirlər.

Saxlanılan və ya şübhəli hesab olunan aşağıdakı şəxslərə qərar və ya ittihamnamə elan olunan vaxtdan mütləq müdafiəçi tələb olunur:

- yeniyetmələrə;
- kar, kor, lal və digər bu qəbildən olan şəxslərə;
- istintaqın aparıldığı dili bilməyənlərə.

Şübhəli və ya saxlanılan şəxsə qərar və ya ittihamnamə elan olunan zaman ona özünümüdafiə hüququnun olması barədə məlumat verilir. Təhqiqatçı bu aydınlaşdırma barədə müvafiq olaraq protokolda qeydiyyat aparmalıdır.

Psixi və ya fiziki qüsurlarına görə özünün müdafiəsini şəxsən həfata keçirməyə çətinlik çəkən saxlanılan şəxslərdən başqa (eyni zamanda 14-16 yaş arasında olanlar da daxil olmaqla) digərlərinin müdafiəçidən imtina etmək hüquqları vardır.

İşdə iştirak etməyə buraxıldığı vaxtdan etibarən müdafiəçi ittiham edilməsində şübhə edilən şəxsin və ya müttəhimin dindirilməsindən, habelə onların iştirakı ilə keçirilən digər istintaq hərəkətlərində iştirak etməyə, şübhəli şəxsi tutma protokolu ilə, qərarla, təhqiqat qurtardıqdan sonra isə işin bütün materialları ilə tanış olub, ondan zəruri məlumatları yazıb götürməyə, dövlət təşkilatlarından və ictimai təşkilatlardan hüquq məsləhətxanası vasitəsilə arayış, xasiyyətnamə və sair sənədlər tələb etməyə, sübutlar təqdim etməyə, vəsatət və etirazlar verməyə, təhqiqat apararı şikayət etmək hüququna malikdir (CPM 92-ci maddəsi).

Mövcud qanunvericiliyə görə AR-nın gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar keçirilən qaçaqmalçılıq əşyalarının dəyəri şərti maliyyə vahidinin (hazırda şərti maliyyə vahidi 5500 manatdır) dörd min mislindən (22 milyon manat) yuxarı məbləği təşkil etdikdə, yaxud narkotik vasitələrin, zəhərli, radioaktiv, partlayıcı maddələrin, odlu silah və döyüş sursatlarının, AR-nın gömrük sərhədindən keçirilməsinin xüsusi qaydaları müəyyən edilmiş materialların, avadanlıqların, strateji əhəmiyyətli xammalın,

mədəni sərvət olan əşyaların və s. qaçaqmalçılıq yolu ilə keçirilməsi, bundan başqa incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvət olan əşyaların müəyyən edilmiş müddətdə Azərbaycana qaytarılmaması şərti maliyyə vahidinin iki min mislindən (yəni 11 milyon manat) yuxarı olan məbləğdə ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma və s. kimi hallar cinayət xarakterli hesab olunurlar.

Müstəntiq iş üzrə toplanmış sübutlar əsasında təqsirləndirilən şəxsin həqiqətən cinayətin törədilməsində təqsirkar olması barədə qəti əmin olduqdan sonra ittiham aktını tərtib edib işi məhkəməyə vermək barədə qərar qəbul edə bilər.

İttiham aktının tərtib edilməsi və cinayət işinin ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi üçün toplanmış sübutların kifayət qədər olduğunu hesab edən müstəntiq ibtidai istintaqın qurtarması barədə təqsirləndirilən şəxsə, onun müdafiəçisinə, mülki iddiaçıya və ya onların nümayəndələrinə məlumat verərək cinayət prosesi iştirakçılarının cinayət işinin materialları ilə tanış olma yerini və vaxtını müəyyən edir.

Həmin şəxslərinin hər birinin iş materialları ilə tanış olması barədə ayrıca protokol tərtib edilir.

Cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması və ona xitam verilməsi.

Cinayət işi üzrə icraat aşağıdakı hallarda müstəntiqin əsaslandırılmış qərarı ilə dayandırıla bilər (CPM, maddə 53. 1):

- 1) təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs müəyyən olunmadıqda;
- 2) təqsirləndirilən şəxsin yeri müəyyən olunmadıqda;
- 3) təqsirləndirilən şəxs istintaqdan və ya məhkəmədən gizləndikdə;
- 4) təqsirləndirilən şəxsin ağır xəstəliyi və ya onun ölkə hüdudlarından kənarında olması ilə əlaqədar cinayət prosesində iştirakı müvəqqəti mümkün olmadıqda;
- 5) təqsirləndirilən şəxsin toxunulmazlıq hüququndan məhrum edilməsi və ya xarici dövlət tərəfindən verilməsi məsələsi qanunla müəyyən olunmuş qaydada qoyulduqda;
- 6) cinayət təqibi üzrə tətbiq edilmiş və ya tətbiq edilməli normativ-hüquqi aktın Konstitusiyaya uyğunluğunun AR Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən yoxlanılması barədə vəsatət məhkəmə tərəfindən AR Ali Məhkəməsinin Plenumuna göndərildikdə.

Mövcud qanunvericiliyə görə cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması barədə müstəntiqin qərarının çıxarıldığı andan 24 saatdan gec olmayaraq onun surəti ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilir. Bununla yanaşı müstəntiq cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması barədə qərarla barəsində cinayət işi qaldırılan şəxsi və onun nümayəndəsini tanış etməli və onlara cinayət işi üzrə icraatın dayandırılması barədə qərardan CPM-nin 122-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada şikayət verilməsinin mümkünlüyünü izah etməlidir.

Bir məsələni qeyd etmək lazımdır ki, cinayət işi üzrə icraat həmçinin ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəmənin qərarına əsasən müstəntiqin iş üzrə icraatın təzələnməsi

barədə təqsirləndirilən şəxsə və müdafiəçiyə, habelə zərər çəkmiş şəxsə, onun nümayəndəsinə, mülki iddiaçıya məlumat verməlidir.

İbtidai istintaq və ittihamnamənin tərtib edilməsi ilə, ya tibbi xarakter daşıyan məcburi tədbir görülməsi məsələsini həll etmək üçün işi məhkəməyə göndərməklə, ya da işin xitam edilməsi barədə qərar çıxarılması ilə qurtara bilər.

CPM-nin 280. 5-ci maddəsinə görə cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarın çıxarıldığı vaxtdan 24 saat gec olmayaraq onun surəti ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərməlidir. Eyni zamanda cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarın surətləri təqsirləndirilən şəxsə və onun müdafiəçisinə müstəntiq tərəfindən göndərməlidir.

Mövcud qanunvericiliyə görə cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərardan qərarın surəti onlara verildiyi vaxtdan 10 gün müddətində ibtidai araşdırmaya rəhbərliyi həyata keçirən prokurora və ya məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə şikayət verilə bilər. Əgər cinayət işi üzər icraata xitam verilməsi ilə əlaqədar şikayətin təmin edilməsindən ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror imtina edirsə, onda bu barədə məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə şikayət verilə bilər (CPM, maddə 282. 2)

CPM-nin 284-288-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tələblər yerinə yetirildikdən sonra müstəntiq ittiham aktı tərtib edir.

İttiham aktı üç hissədən – giriş, təsviri-əsaslandırıcı və nəticə hissələrindən ibarətdir.

İttiham aktının giriş hissəsində aşağıdakılar göstərilir:

- 1) ittiham aktının tərtib edildiyi tarix, vaxt və yer;
- 2) aktı tərtib etmiş müstəntiqin soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi;
- 3) cinayət işi haqqında ümumi məlumat – cinayət işinin nə vaxt, hansı əsasla və kim tərəfindən başlandığı; iş üzrə nə vaxt, kim tərəfindən, kimin barəsində ittihamın irəli sürüldüyü; iş üzrə nə vaxt, kim tərəfindən, kimin barəsində və hansı qəti imkan tədbirlərinin seçildiyi; iş üzrə nə vaxt, kim tərəfindən və hansı əsasla icraatın dayandırıldığı, ona xitam verildiyi və təzələndiyi.

İttiham aktının təsviri-əsaslandırıcı hissəsində aşağıdakılar göstərilir:

- 1) cinayətin törədilmə yeri, vaxtı, üsulları, motivləri, nəticələri və digər mühüm hallar;
- 2) təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyini təsdiq edən sübutlar;
- 3) təqsirləndirilən şəxsin öz müdafiəsi üçün gətirdiyi dəlillər və həmin dəlillərin yoxlanılması zamanı toplanmış sübutlar;
- 4) təqsirləndirilən şəxsi səciyyələndirən hallar;
- 5) zərərçəkmiş şəxsi səciyyələndirən hallar;
- 6) təqsirləndirilən şəxsin məsuliyyətini ağırlaşdıran və yüngülləşdirən hallar.

İttiham aktının nəticə hissəsində təqsirləndirilən şəxs haqqında məlumatlar və cinayət qanununun maddəsi göstərilməklə verilmiş ittihamın təsviri əks etdirilir.

İttham aktı konkret əə yığcam olmalıdır. Akt ibidai araşdırmanın aparıldığı dövlət dilində tərtib olunmalıdır. Müstəntiq ittham aktının tərtib edildiyi yeri və vaxtı göstərməklə onu imzalayır, sonra isə CPM-nin 289-cu maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq əlavələr edilir, cinayət işini həmin gün ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərir.

Prokuror cinayət işi ilə tanış olduğdan və onun düzgünlüyünü yoxladıqdan sonra ittham aktının daxil olduğu vaxtdan 5 gün müddətində aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

- 1) cinayət işinin məhkəməyə göndərilməsi üçün əsasların kifayət qədər olmasını hesab etmək və ittham aktını təsdiq etmək;
- 2) öz qərarı ilə ittham aktının məzmunundan ayrı-ayrı bəndləri xaric etmək, ittham aktındaki tövsiflə müqayisədə cinayət qanununa uyğun olaraq daha yüngül məsuliyyət nəzərdə tutan cinayətə tövsif etmək və bu dəyişikliklərlə ittham aktını təsdiq etmək;
- 3) Əlavə ibtidai istintaq aparılması və ya ittham aktının yenidən tərtib edilməsi üçün işini öz göstərişləri ilə müstəntiqə qaytarmaq;
- 4) cinayət işi üzrə icraatı dayandırmaq;
- 5) cinayət işi üzrə icraata xitam vermək.

Əgər ibtidai araşdırma ittham aktının tərtib edilməsi ilə nəticələnərsə, onda ittham aktı prokuror tərəfindən təsdiq olunduqdan sonra həmin iş məhkəmə baxışının predmet iola bilər (CPM, maddə 292).

Cinayət-prosesual qanunvericiliyinə görə prokuror təqsirləndirilən şəxsə və onun qanuni nümayəndəsinə, zərərçəkmişə, mülki iddiaçıya və mülki cavabdehə, onların qanuni nümayəndələrinə gələcəkdə vəsatət və şikayətlərini məhkəməyə göndərmək hüququnu izah etməklə cinayət işinin məhkəməyə göndərilməsi barədə onlara dərhal məlumat verməlidir. Eyni zamanda prokuror təqsirləndirilən şəxsə və onun müdafiəçisinə imza etdirməklə ittham aktının və ona əlavələrin təsdiq edilmiş surətlərinin verilməsini təmin etməlidir.

MÖVZU 12.

GÖMRÜK ORQANLARININ ƏMƏLİYYAT-AXTARIŞ FƏALİYYƏTİ

1. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti anlayışı
2. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin formaları

3. Gömrük orqanlarının əməliyyat bölmələrinin əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin istiqamətləri.
4. Gömrük orqanlarının əməliyyat bölmələrinin informasiya təminatı

1. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti anlayışı.

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» AR Qanununun (11. 12. 1999) I maddəsinə görə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti müvafiq dövlət orqanları tərəfindən aşkar və qeyri-aşkar üsullarla bu Qanunla ona verilmiş səlahiyyətlər əsasında insan həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, hüquqi şəxsin qanuni mənafelərini, dövlət və hərbi sirrini, habelə milli təhlükəsizliyi cinayətkar qəsdlərdən müdafiə etmək məqsədilə həyata keçirilir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin məqsədi dövlətin, cəmiyyətin və şəxsiyyətin təhlükəsizliyini təmin etməkdir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vəzifələri aşağıdakılardır:

- hazırlanan və törədilən cinayətlərinin qarşısının alınması;
- törədilən cinayətlərin aşkar edilməsi;
- cinayətləri hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxslərin müəyyən edilməsi;
- məhkəmə, istintaq və təhqiqat orqanlarından gizlənən, cəza çəkməkdən boyun qaçıran və ya itkin düşən şəxslərin axtarılması;
- naməlum meyitlərin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinə aid olan ilk üç vəzifə bilavasitə gömrük orqanlarının işi ilə əlaqədardır.

AR Prezidentinin 11 noyabr 1999-cu ilə 206 sayılı «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» AR Qanununun tətbiq edilməsi barədə Fərmanının II bəndinin 3-cü hissəsinə görə Qanunun 5-ci maddəsinin IV hissəsində nəzərdə tutulmuş «müvafiq icra hakimiyyəti orqanları»nın səlahiyyətləri öz səlahiyyətləri daxilində AR DİN, AR MTN, AR Hərbi əks-kəşfiyyat xidməti, AR Ədliyyə Nazirliyi, AR Ali Dövlət Hakimiyyət və İdarəetmə orqanlarını Baş Mühafizə İdarəsi və AR Dövlət Gömrük Komitəsi həyata keçirirlər.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti xüsusi fəaliyyət növü olub, xüsusi məqsədlərin yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Bu sahə ilə yalnız xüsusi səlahiyyəti olan dövlət orqanları məşğul ola bilər. Gömrük orqanlarına belə bir səlahiyyət Ar Prezidentinin yuxarıda göstərdiyimiz Fərmanı ilə verilmişdir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti digər fəaliyyət növlətindən öz spesifikliyi ilə kəskin fərqlənir. Belə ki, bu fəaliyyət növünün prinsipləri konspirasiya və gizli iş üsulları ilə həyata keçirilir.

Konspirasiya – əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vacib və toxunulmaz qaydası olub, qabaqcadan planlaşdırılmış, gizli həyata keçiriləcək cinayət işlərinin qarşısını almaq üçün həyata keçirilən tədbirdir.

Konspirasiya nəticəsində cinayət törətmiş şəxs haqqında dəqiq məlumatlar toplanır və tam sübut olunmayana qədər açıqlanmır. Eyni zaman konspirasiya əməliyyat-axtarış fəaliyyətində iştirak edənlərin şəxsi təhlükəsizliyini kifayət qədər təmin edir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti qanunçuluq, humanistlik, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət prinsiplərinə əsaslanır. Lakin hər hansı şəxsin vətəndaşlığı, milliyyəti, cinsi, qulluq mövqeyi, partiyalılığı, dinə münasibəti, siyasi baxışları və s. əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə manne ola bilməz.

AR GM-nin 35-ci fəslinə və «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» AR Qanununa əsasən gömrük orqanları müxtəlif əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə məşğul olurlar. Bunlardan birincisi informasiya fəaliyyətidir.

Informasiya fəaliyyəti informasiya ilə işləmə, informasiya üzərində işləmə və informasiya mənbəyi ilə işləməkdir.

Məxfi mənbə ilə işləmək aşağıdakıların əldə edilməsinə xidmət edir:

1) cinayətə cəhd ediləcəyi və qorunan obyektlərin təhlükəsizliyinə mümkün qədər əlamətləri barədə qabaqlayıcı məlumatlar almaq (aşkar etmək);

2) Hazırlanacaq və ya baş vermiş qəsdlər barədə faktlar və əlamətlər, habelə bu cinayətlərin ziyanlı nəticələrini aradan qaldırmaq istiqamətində məlumatlar (aşkarlamaq və xəbərdarlıq etmək) toplamaq;

3) baş vermiş cinayət onun açılması və müqəssirin məsuliyyətə cəlb olunması üçün konkret faktiki məlumatlar (ehtiyat tədbiri görmək) əldə etmək. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri məxfi əməkdaşlıq etmiş və edən şəxslər barədə məlumatlar yalnız həmin şəxslərin yazılı razılığı ilə əvvəlcədən «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» AR Qanununda birbaşa nəzərdə tutulmuş hallarda aşkarlanıla bilər.

Alınmış məlumatların yenidən yoxlanılması, əlavə məlumatların alınması və dəqiqləşdirilməsi məqsədilə xüsusi texniki qurğular və kriminalistik vasitələrdən istifadə olunur. Əldə olunmuş məlumatlar işlənir, analiz edilir və cinayət mexanizminin açılması prosesində, habelə cinayətin konkret iştirakçılarının axtarışında istifadə olunur.

Mövcud qanunvericiliyə görə AR gömrük orqanları əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı informasiya sistemlərindən, video və səs yazmadan, kino və fotosəkillərdən, həmçinin vətəndaşlarının həyat və sağlamlığına, ətraf mühitə zərər vurmayan digər texniki və başqa vasitələrdən istifadə edə bilər.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti daha çox kəşfiyyat-axtarış və nişangah-axtarış fəaliyyətinin birgə həyata keçirilməsinə əsaslanır. Ona görə də hüquqi cəhətdən gömrük orqanlarının əməliyyat bölmələrinin əməkdaşları təhqiqatçı-müstəntiqlərdən prinsipial cəhətdən fərqlənirlər. Belə ki, əgər təhqiqatçı və müstəntiq cinayətlə bağlı rəsmi dövlətin adından açıq şəkildə hərəkət edirlərsə, əməliyyat işçiləri bir qayda olaraq lazımi məlumatları əldə etmək üçün obyekt qarşısında öz məqsədlərini gizlədərək fəaliyyət göstərir. Ona görə də əməliyyat işçiləri və onların obyektləri arasındakı münasibətlər

qeyri-rəsmi və qeyri-hüquqi hesab olunur. Çünki əməliyyat işçilərinin məqsədi və hərəkətləri məxfi üsullarla həyata keçirilir.

Əməliyyat yolu ilə əldə olunmuş məlumatlar əməliyyat sənədlərində qeydə alınır, əməliyyat məqsədləri üçün istifadə olunur və əksər hallarda prosesual qaydada rəsmiləşdirilmir.

Qanunvericiliyə uyğun qaydada təqsiri sübuta yetirilməyən şəxs haqqında əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində əldə edilmiş materiallar 1 il müddətində saxlanılır, sonra isə məhv edilir («Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» AR Qanunu, 15-ci maddə, V hissə).

Gömrük orqanlarının əməliyyat bölmələrinin əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin istiqamətləri.

Müasir mərhələdə gömrük işi sahəsində əməliyyat-axtarış üsullarının tətbiqi və təşkilatlanma mexanizminin formalaşması prosesi çox ağırlı keçir. Bu gömrük orqanlarına qarşı keçmiş sovet münasibətlərinin hələ də aradan qaldırılma bilməməsi iəl bağlıdır. Hələ də gömrük orqanlarını hüquq-mühafizə orqanı kimi çox «qısqançlıqla» qəbul edirlər.

Lakin bu çətinliklərə baxmayaraq AR gömrük orqanları gömrük xidmətinin inkişaf etdirilməsinin real tələbatlarına cavab vermək üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətini aşağıdakı istiqamətlərdə aparırlar:

1) gömrük orqanlarının şəxsi təhlükəsizliyini təmin etmək üçün aparılan əməliyyat-axtarış fəaliyyəti;

2) gömrük işi sahəsində qaçaqmalçılıq və digər cinayətlərlə mübarizə məqsədilə aparılan əməliyyat-axtarış fəaliyyəti.

Gömrük orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə AR DGK-nin və Naxçıvan MR Gömrük Komitəsinin müvafiq idarələri məşğul olur.

Gömrük orqanlarında şəxsi təhlükəsizliyi qoruyan bölmə aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirməlidir:

a) gömrük işi qaydaları və onların həyata keçirilməsinə qarşı cəhdləri zərərsizləşdirmək;

b) gömrük işi aparılan yerlərə cinayətkar fikirlər daşıyan və ya cinayətkarların əlaltılarının daxil olmasının (daxil olmağa cəhd göstərməsinin) qarşısını almaq;

c) gömrük orqanı işçilərinin və onların ailə üzvlərinin, həmçinin əməliyyat-axtarış fəaliyyətində iştirak edən vətəndaşların təhlükəsizliyinə qəsd hərəkətlərinin qarşısını almaq;

ç) informasiya təhlükəsizliyini təmin etmək və məlum dərəcədə qorunan məxfi məlumatların ötürülməsinə qarşı mübarizə aparmaq;

d) digər hüquq-mühafizə orqanlarının bölmələri ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq və koordinasiya təşkil etmək və həyata keçirmək (şəxsi təhlükəsizlik maraqlarını təmin etmək üçün).

Əməliyyat bölməsinin əməkdaşları şəxsi təhlükəsizliyi təmin etmək üçün ayrı-ayrı gömrük işçilərinin vəzifələrindən sui-istifadə məqsədlərinin qarşısını alı və onlara xəbərdarlıq edirlər. Əgər gömrük orqanında çalışan şəxs yenə də öz əməlindən çəkinməzsə, onun gömrük orqanlarından kənarlaşdırılması üçün rəhbərliyə yazılıf müraciət edir.

AR GM-nin 58-ci fəslinin maddələrinə müvafiq olaraq gömrük orqanı işçilərinin həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə törənəndə xüsusi vasitələrin (əl qandalları, rezin dəyənəklər, gözyaşardıcı maddələr və s. (maddə 419) və odlu silah (maddə 421)) tətbiq olunmasına icazə verilir.

Gömrük pozuntuları ilə mübarizə üzrə bölmələr gömrük işi sahəsində qanunun pozulmasına edilən cəhdələrdən vaxtında xəbər tutmaq, onları aşkar edib, qarşısını almağa xidmət edirlər. Bunun üçün hərtərəfli informasiya axını təşkil etmək tələb olunur. Bu məlumat toplanıb analiz olunmalı, qaçaqmalçılıq və baş verəcək digər cinayətlərin hazırlanmasından xəbər verən informasiyalar bir daha yoxlanılmalı və cinayətin vaxtında qarşısının alınması üçün adekvat tədbirlər hazırlanmalıdır.

Bununla əlaqədar gömrük orqanlarında qaçaqmalçılığa, gömrük ödənişlərindən külli miqdarda yayınma və s. qarşı mübarizə şöbələri fəaliyyət göstərir. Azərbaycanın müharibə vəziyyətində olduğunu, eyni zamanda qonşu Gürcüstan və Rusiya federasiyasında baş vermiş silahlı qarşıdurmalar zamanı, DGK-nin qaçaqmalçılığa (narkotik vastələr və silah) qarşı apardığı mübarizə tədbirləri ikiqat əhəmiyyətə malikdir.

Hər il Azərbaycanın gömrük orqanları tərəfindən aşkar olunaraq saxlanılan narkotik vasitələr, psixotrop, zəhərli maddələr və s. hazırlanan və keçirilən tədbirlərin yüksək peşəkarlıqla tətbiqindən xəbər verir.

Gömrük orqanlarının əməliyyat bölmələrinin informasiya təminatı.

İstənilən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin təşkili və aparılması bir qayda olaraq ilkin informasiya təminatından asılıdır. Daha doğrusu, ilkin əldə olunmuş məlumatlar araşdırılır, təhlil edilir, mövcud situasiya ilə əlaqədar olan məlumatlar seçilərək qruplaşdırılır, sonra isə həmin məlumatlar əsasında müxtəlif versiyalar irəli sürülür, tapşırıqlar müəyyənləşdirilir, güc və vasitələr hesablanır, hərəkətlərin ardıcılığı dəqiqləşdirilir.

Bildiyimiz kimi, informasiya təminatı əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nisbətən sərbəst sahəsi hesab olunur. Çünki əldə olunmuş məlumat təkcə əməliyyat idarəsi üçün deyil, digər əlaqədar gömrük qurumları üçün də çox vacib sayılır.

Xüsusi fəaliyyətin informasiya təminatı aşağıdakı xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur:

1) bu təminat əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin bütün qurumlarında vəzifəsindən və apardığı işin istiqamətindən asılı olmayaraq hamı tərəfindən təşkil olunur, daha doğrusu, informasiya təminatı ümumi xarakter daşıyır və onunla hamı məşğul olur;

2) informasiya təminatı onun üçün xüsusi ayrılmış bölmələrə – katiblik, informasiya-analitik bölməsi və s. bu kimi qurumlarla həyata keçirilir;

3) informasiya təminatı qanun pozuntusunun fakt və əlamətlərinin müəyyən edilməsi məqsədilə qoyulan tapşırıqdan başlayaraq, onların reallaşdırılmasının nəticələrinin analizinə qədər bütün əməliyyat-axtarış prosesini əhatə edir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin informasiya təminatı prosesi çoxsaylı əməliyyatları özündə birləşdirir. Adətən, əməliyyat işçiləri informasiya təminatı prosesini formalaşdıran aşağıdakı əməliyyatlara daha çox rast gəlirlər:

- inyormasiya alınması (yığılması);
- toplanan informasiyanın sənədlərlə möhkəmləndirilməsi;
- informasiya bazasının komplektləşdirilməsi;
- əməliyyat işçilərinin və bölmələrinin informasiya tələbatının təminatı.

Gömrük orqanlarının əməliyyat bölmələrinin əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin təminatının təkmilləşdirilməsi, gömrük işi sahəsində informasiya təhlükəsizliyinin vacib komponenti olan məxfi iş aparma mexanizminin xüsusi fəaliyyəti ilə bağlıdır.

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» AR Qanununa görə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektlərinin (o cümlədən AR DGK) rəhbərləri, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti tədbirlərinin təşkili və həyata keçirilməsi zamanı qanunçuluğa əməl olunmasına nəzarət edirlər və buna görə də fərdi məsuliyyət daşıyırlar.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məqədlərə, əsaslara və ya şərtlərə əməl edilmədən təşkili və belə həyata keçirilməsi üçün etibar olunmuş və ya iş və xidmətlə əlaqədar belə məlumatlarla tanış olmuş şəxslər onları yaymağa görə cinayət və inzibati məsuliyyət daşıyırlar.

MÖVZU 13.

GÖMRÜK İŞİ SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLAR VƏ AZƏRBAYCAN GÖMRÜYÜNÜN BEYNƏLXALQ INTEQRASIYASI.

1. Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsi anlayışı
2. Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsinin mahiyyəti

3. Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsinin iştirakçısı olan əsas beynəlxalq təşkilatlar
4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin beynəlxalq əməkdaşlığı

Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsi anlayışı

Sərbəst ticarət və gömrük ittifaqı haqqında olan razılaşma (Saziş) dünya ölkələri arasında daha geniş yayılmağa başlamışdır. Beynəlxalq iqtisadi sistemdə rəqabətin artdığı şəraitdə öz iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmağa çalışan dövlətlər digərləri ilə malların, kapitalın və onlarla bağlı xidmətlərin sərbəst hərəkətini təmin edən Sazişlər imzalayırlar. Əksər belə müqavilələr beynəlxalq, dövlətlərarası və ya regional xarakter daşıyır. Belə təşkilatlara Avropa İttifaqını (Aİ), Ümumdünya Ticarət Təşkilatını (TTBS/ÜTT), Ümumdünya Gömrük Təşkilatını (ÜGT), Avropanın Sərbəst Ticarət Assosiasiyasını (ASTA), Sərbəst Ticarət Haqqında Şimali (Amerika Razılaşmasını – STHİAR, ingiliscə NAFTA), Cənubi-Şərqi Asiya Dövlətlərinin Assosiasiyasını (CŞADA, ingiliscə ASEAN), Mərkəzi Avropanın Sərbəst ticarət Assosiasiyasını, (MASTA) Mərkəzi və Cənubi Afrikanın Ümumi Bazarını (MCAÜB, ingiliscə COMECA) və Müstəqil Dövlət Birliyini (MDB) aid etmək olar.

Dünya ticarətinin 40%-i bilavasitə Avropa və Şimali Amerika Sazişlərinin çərçivəsində aparılır. Dünya ticarət əməliyyatlarının yarısı Avropanın, 16,7%-i isə Şimali Amerikanın payına düşür. Beləliklə, dünya ticarətinin üçdə iki hissəsi məhz iqtisadi dəhətdən inkişaf etmiş bu iki region ölkələrinin başlabığı sazişlər çərçivəsində reallaşdırılır.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsinin mahiyyəti

İnteqrasiya (latınca «integratio» sözündən götürülüb, mənası «bərpaetmə», «tamamlanma» deməkdir, yəni ayrı-ayrı hissələrin tamda birləşdirilməsi) prosesinin inkişafı, keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərindən doğan aşağıdakı inkişaf mərhələlərini keçir:

- sərbəst ticarət zonası;
- gömrük ittifaqı;
- vahid və ya ümumi bazar;
- iqtisadi və ya valyuta ittifaqı.

Sərbəst ticarət zonası birləşmənin ən sadə forması olub, bu çərçivə daxilində bağlanmış ikitərəfli müqavilə əsasında sərbəst siyasət yürütmək şərti ilə ticarətə maneəçilik törədən aradan qaldırılmasıdır. Sərbəst ticarət zonasının əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- a) ticarətin gömrük və digər məhdudiyyətlərdən azad olması;
- b) gömrük rüsumları və qeyri-tarif məhdudiyyətlərinin qarşılıqlı şəkildə, tədricən aradan qaldırılması;
- c) birtərəfli qaydada gömrük rüsumlarının qaldırılmasının mümkün olmaması;

ç) yeni ticarət məhdudiyyətlərini tətbiq olunması.

Yuxarıda göstərdiyimiz kimi bu şərtlər dövlətə xarici iqtisadi fəaliyyət sistemini təkmilləşdirməyə və beynəlxalq ticarət təcrübəsini daha yaxşı mənimsəməyə imkan verir. Sərbəst ticarət zonasında fəaliyyətin tənzimlənməsi həmişə heç bir dövlətüstü idarəetmə sistemi yaradılmadan həyata keçirilir. Bütün qərarlar iştirakçı dövlətlərin iqtisadi strukturlarına (maliyyə, xarici ticarətlə bağlı olan və s.) rəhbərlik edən şəxslər tərəfindən birlikdə qəbul edilir. Bu şəkildə qəbul olunmuş qərarları tərəflər şərtsiz yerin yetirir və xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsindəki öhdəliklər və kordinasiya təminatının icrasını məcbur edir.

Lakin sərbəst ticarət zonaları mənfi cəhətlərdən də xali deyildir. Bu özünü yerli istehsal mallarının daha keyfiyyətli idxal malları ilə rəqabətdə tab gətirməməsi faktorunda göstərə bilər. Nəticədə xarici mallar yerli istehsal mallarını daxili bazardan sıxışdırıb çıxarır. Bu isə həmişə dövlət tənzimlənməsi ilə aradan qaldırıla bilən iqtisadi bir problemdir. Dövlət isə ikitərəfli müqavilənin şərtlərinə əməl etməyə məcburi olduğundan bu problemi həll edə bilmir. Son nəticə isə dövlət üçün neqativ problemlərin çoxalması olur.

Sərbəst ticarət zonasına ən yaxşı nümunə kimi sərbəst ticarət haqqında Şimali Amerika Sazişini göstərmək olar. Bu saziş ABŞ, Kanada və Meksika arasında bağlanmış və 01 10094-cü ildən qüvvədədir.

Bu zona daxilində vahid xarici tarif dərəcəsi yoxdur. sazişin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, STHİAR ölkələri arasında ticarət zamanı gətirilən mallara vergi, rüsum və digər tarif dərəcələri tətbiq olunmur.

Gömrük ittifaqı beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın növbəti pilləsidir. Bu ittifaqın üzvü olan ölkələr vahid gömrük ərazisi yaradır, sərbəst ticarətin aparılması üçün ittifaq daxilində bütün gömrük rüsumlarını ləğv edir və ittifaq üzvü olmayan ölkələrə qarşı vahid xarici ticarət siyasəti yürüdürlər. Beləliklə, Gömrük İttifaqının üzvü olan bütün ölkələr xarici ticarət sahəsində olan dövlət suverenliyi ilə bağlı bütün səlahiyyətlərini ittifaqın rəhbərliyinə verirlər.

Məsələn, 1967-ci ildə yaradılmış Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinin Assosiasiyasını gömrük ittifaqına ən yaxşı nümunə kimi göstərmək olar. Həmin ittifaq çərçivəsində bu yaxınlara qədər sərbəst iqtisadi siyasət yürüdüldü. Yalnız bu yaxınlarda CŞADA üzvləri rəsmi iqtisadi əməkdaşlığı daha da dərinləşdirməyi və inteqrasiya imkanlarını müzakirə etməyi qərar aldılar və 1992-ci ildə 15 il müddətində fəaliyyət göstərəcək sərbəst ticarət zonası yaradıldı (1995-ci ildə bu müddət 10 ilə endirildi). CŞADA ölkələri üçün tarif dərəcələri 0-5% arasında dəyişir və daha 15 növ mala tətbiq olunacaq vergi tariflərinin endiriləcəyi də qərar alınmışdır.

Vahid və ya ümumi bazar beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın daha yüksək pilləsi sayılır. Çünki bu sistem daxilində kapitalın və əməyin ölkələr arasında hərəkət imkanları böyükdür. Gömrük ittifaqının üzvü olan ölkələr vahid və ya ümumi bazara keçid üçün

gömrük rüsumlarını ləğv etməli, vahid xarici gömrük tarifi yaradılmalı və üçüncü ölkələrə qarşı vahid ticarət siyasəti hazırlanmalıdır. Bunlardan başqa aşağıdakı mexanizm və vasitələr lazımdır:

- iştirakçı ölkələrin iqtisadiyyatının sərbəst sahələrinin və sektorlarının ümumi inkişaf siyasəti işlənib hazırlanmalı;

- kapitalın, işçi qüvvəsinin, xidməti və informasiyanın, habelə malların maneəsiz yerdəyişməsi üçün şərait yaradılmalı;

- sosial və regional inkişafa yardım üçün ümumi fondları formalaşdırmalı əsas yeri rəqabəti tənzimləyən normaların pozulmasının qarşısının alınmasına yönəldilmiş tədbirlərin tətbiqinə ayırırlar.

İqtisadi və valyuta ittifaqı dövlətlərarası sosial-siyasi proseslərin tənzimlənməsi məqsədilə vahid iqtisadi və valyuta-maliyyə siyasətini həyata keçirir. Bunun sərbəst ticarət zonası, gömrük ittifaqı və ümumi bazar mərhələlərini keçmək lazımdır.

Hazırda yeganə dövlətlərarası sistem olan Avropa İttifaqı (Birliyi) hər üç inteqrasiya mərhələsini keçmişdir.

Avropa Birliyinin yaranması 1951-ci ildə Parisdə imzalanmış «Polad və Kömür birliyi» sayılır ki, buraya AFR, Fransa, İtaliya, Belçika, Nidarland (Hollandiya) və Lüksemburq daxil olmuşdur. 1957-ci ildə həmin 6 ölkə gömrük ittifaqına və ümumi siyasətə əsaslanan Avropa İqtisadi Birliyinə (AİB) yaradılması haqqında Roma müqaviləsini imzaladılar.

Sonrakı illərdə (1973-1995-ci illərdə) daha 9 Avropa ölkəsi (Danimarka, İrlandiya, İngiltərə-1973-cü ildə, Yunanıstan -1981-ci ildə, İspaniya, Portuqaliya-1986-cı ildə, Avstriya, Finlandiya, İsveç-1995-ci ildə) də bu birliyə qoşuldu. Hal-hazırda bu birliyə yeni üzvlərin qəbulu dava etdirilir (Litva, latviya, Bolqarıstan və s.).

AİB-nin yaradıcılarının əsas məqsədi «dörd azad sahə» - mal, kapital, xidmət və işçi qüvvəsinin azad hərəkətini yaratmaq idi. Odur ki, milli xarici ticarət maneələri (tariflər, kvotalar) aradan qaldırıldı ki, vahid tarif və kvota sistemi yaradıldı, unifikasiya üzrə əsas işlər görüldü.

Toqo (Afrika) ölkəsinin paytaxtı Lome şəhərində AB ilə Afrikanın inkişaf etmiş ölkələri, Karib dənizi və Atlantik okeanı hövzələri ölkələri arasında ticarət iqtisadi əlaqələr sisteminin yaradılması üçün konvensiya imzalandı. Bu konvensiya nəticəsində AB ölkələri 68 inkişaf etməkdə olan ölkələrlə xarici ticarət əlaqələri yarandı.

1985-ci ildə qəbul edilmiş və 1997-ci ildə qüvvəyə minmiş AB Vahid Avropa aktının üzvləri vahid daxili bazarın yaradılmasını başa çatdırmalı, mal, kapital, xidmət və işçi qüvvəsinin sərbəst yerdəyişməsinə manne olan bütün məsələləri ləğv etməlidirlər. 1992-ci iln sonuna yaradılmış Avropa daxili bazarı yuxarıdakı bütün şərtlərə artıq əməl etmişdir.

Avropa inteqrasiyasının vacib məsələləri 1991-ci iln dekabrında bağlanmış Maastrix (Hollandiya) müqaviləsi sayılır. Bu müqavilənin şərtlərinə görə aşağıdakılar olmalıdır:

1) vahid avropa vətəndaşlığı (AB üzvü olan bütün ölkələrin vətəndaşları AB-nin vətəndaşlığını qəbul edirlər);

2) siyasi birlik (ümumi xarici siyasət, Avroparlamentarilərin rolu artırılır, daxili işlər və məhkəmə sahəsində vahid siyasət);

3) iqtisadi və alyuta ittifaqı (vahid valyuta olan «evro» 2000-ci ildən etibarət dövriyyəyə buraxılır – artıq bu bəndə əməl olunub).

01 noyabr 1993-cü ildən Avropa Birliyi Avropa İttifaqı adını aldı.

1995-ci ildə Avropa İttifaqına daha 5 ölkə – Macarıstan, Polşa, Çexiya, Sloveniya və Kipr (Yunan hissəsi) daxil edildi.

Azərbaycan Respublikasının son illər ərzində aradığı xarici iqtisadi siyasətin əsas məqsədi Avropa İttifaqının üzvü olmaqdır. AR Ümumdünya Gömrük təşkilatının daimi üzvüdür.

GATT (General Agrllmants on Tariffs and Trade) – TTBS (Ticarət və tariflər üzrə baş saziş).

Bu iştirakçı ölkələrin qarşılıqlı ticarət əlaqələrinin dövlət tənzimlənməsinin qayda və normaları, əsas prinsipləri haqqında hərtərəfli beynəlxalq saziş olub, onun çərçivəsində danışıqlar, məsləhətlər aparılır və razılaşdırılmış xarici ticarət siyasətinin qeyri-normal əlaqələri yaranır. Eyni zamanda müxtəlif dövlətlərin gömrük işi və xarici ticarət sahəsində beynəlxalq-hüquqi sazişi adlanır. bu saziş çərçivəsində çoxsaylı müxtəlif müqavilələr bağlanmış, gömrük işi, gömrük siyasəti və gömrük qanunvericiliyi sahəsində dövlətlər dövlətlər böyük əməkdaşlıq təcrübəsi toplamışlar.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra dünya ölkələri beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq sahəsində «sivil» oyun qaydalarına böyük ehtiyacın olduğunu dərk etdilər. Valyuta-maliyyə münasibətlərinin tənzimlənməsi məsələsi Beynəlxalq Valyuta Fondunun (1947) və Beynəlxalq İnkişaf və Rekonstruksiya Bankının (1946) yaradılması yolu ilə həll olundu.

Beynəlxalq ticarət əlaqələrinin tənzimlənməsi üçün Ümumdünya Ticarət Təşkilatının yaradılması cəhdi müvəffəqiyyətsizliyə uğradı. Bu təşkilatın Nizamnaməsi olan «Havana xartiyası» qəbul olunmadı. Lakin 23 ölkə bu xartiya əsasında 1947-ci ildə ticarət və tarif üzrə Baş Sazişi imzaladılar. Bu saziş digər ölkələr üçün açıq saxlandı.

Tədricən bir sıra ölkələrin bu sazişə qoşulması faktiki olaraq dünya ticarət problemlərini müzakirə edən və ticarət-siyasi xarakterli mübahisələri həll edən beynəlxalq təşkilata çevrilməsi ilə nəticələndi.

Bu təşkilatın üzvləri 1994-cü ilə qədər raund adlanan 8 ticarət danışıqları aparmışdır. İlkin olaraq bu danışıqlar zamanı gömrük rüsumlarının azaldılması haqqında öhdəlik qəbul olunmuş, sonra isə beynəlxalq ticarətdə qeyri-tarif tədbirlərinin (kvotalaşdırma, lisenziyalaşdırma və digər inzibati tədbirlər) aradan götürülməsi məsələləri həll edilmişdir.

Çoxtərəfli ticarət danışıqlarının Uruqvay raundunda Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT – 1986-1994) yaradıldı. 1994-cü ilin aprelin 15-də Mərakeşdə imzalanan yekun aktı ÜTT-inin təsis edilməsi haqqında Sazişin imzalanması üçün yol açdı. ÜTT Ticarət və Tariflər üzrə Baş Sazişin varisidir və öz fəaliyyətinə 1995-ci il yanvar ayının 1-dən başlamışdır. ÜTT-nin mənzil qərarı Cenevrədə (İsveçrə) yerləşir.

ÜTT-nin təsis edilməsi haqqında müqavilə və Saziş beynəlxalq ticarətdə, həmçinin Uruqvay raundunun müqavilə və sazişlərinin reallaşdırılmasında nəzarətin həyata keçirilməsində problemləri nizamlamaq üçün üzv dövlətlərin daima fəaliyyət göstərən forumudur. TTBS-in davamçısı olan ÜTT ticarət sazişləri spektrində daha geniş nəzarəti həyata keçirir və mübahisəli məsələlər üzrə bir sıra qərarların qəbulu qaydalarının təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar daha geniş səlahiyyətə malikdir.

TTBS çərçivəsində keçirilən raundların gedişində ardıcıl olaraq üzv dövlətlərin gömrük tarif dərəcələrinin aşağı endirilməsi, həmçinin xarici ticarətin nizama salınmasında qeyri-tarif tənzimlənmələri, mülki aviasiya texnikasının və toxuculuq mallarının ticarətinə aid mühüm məsələlərə aid Sazişlər işlənilib hazırlanmış, 8-ci Uruqvay raundu isə 1986-cı ildən 1994-cü ilə qədər davam etmiş və həmin dövrdə də əsas mülkiyyətin mühafizəsi və xidmət ticarəti kimi (bank, sığorta, nəqliyyat və s. əməliyyatlar) yeni sahələrin genişlənməsi məsələlərinə baxılmışdır. Uruqvay raundunun sazişlər paketi təqribən 50 çoxtərəfli sazişləri və sənədləri özündə birləşdirir. Bu sazişlər şərti olaraq aşağıdakı qruplara bölünür:

I. Əmtəələrin ticarəti haqqında çoxtərəfli sazişlər:

1) Ticarət və tariflər üzrə Baş Saziş (TTBS -1994);

2) Sanitar və fitosanitar tədbirlərinin tətbiq edilməsi haqqında Saziş;

3) Ticarətlə əlaqədar investisiya tədbirləri haqqında Saziş;

4) TTBS-94 VI maddəsinin tətbiq edilməsi haqqında Saziş (Antidempinq prosedurası);

5) TTBS-94 VII maddəsinin tətbiq edilməsi haqqında Saziş (malların gömrük dəyərinin qiymətləndirilməsi);

6) Malın mənşə qaydaları haqqında Saziş;

7) Kompensasiya və subsidiya tədbirləri haqqında Saziş;

II. Xidmət ticarəti haqqında Baş Saziş;

III. Əqli mülkiyyət hüquqlarının xarici ticarət aspektləri haqqında Saziş (TRİPS) – (ƏMHXTS);

IV. Mübahisələrin həll edilməsini nizama salan qaydalar və proseduralar haqqında razılaşma;

V. Ticarət siyasətinə nəzarət mexanizmi;

VI. Üzv dövlətlərin iştirakını məhdudlaşdıran Saziş (ÜTT-in bütün üzvləri üçün məcburi sayılır).

ÜTT-nin əsas məqsədi ticarətdə idxal rüsumlarının səviyyəsinin ardıcıl olaraq aşağı salınması, kəmiyyət və digər qeyri-tarif maneələrinin aradan qaldırılması və başlıca olaraq tarif üsullarından istifadə etməklə beynəlxalq ticarətin liberallandırılmasına nail olmaqdır.

ÜTT-nin əsas prinsip və qaydaları aşağıdakılardır:

- 1) ticarətdə qarşılıqlı surətdə daha əlverişli şəraitin yaradılması;
- 2) xarici mənşəli mal və xidmətlərə mülki rejimlərin tətbiqi;
- 3) ticarət mübahisələrinin danışıqlar və məsləhətləşmələr yolu ilə həll edilməsi.

ÜTT-nin funksiyasına aşağıdakılar daxildir:

1) Uruqvay raundunun bütün sazişlərinin və gələcəkdə imzalanması nəzərdə tutulan sazişlərin qəbul edilməsi və yerinə yetirilməsinin təşkili;

2) imzalanmış və Nazirlər Konfransında daha geniş prolemlərə aid olan məsələlər üzrə ÜTT üzvləri arasında danışıqların təşkili;

3) ÜTT üzvləri arasında mübahisələrə və münaqişəli vəziyyətlərə baxışın təmin edilməsi;

4) ÜTT üzv dövlətlərinin ticarət siyasətinə mütəmadi nəzarətin təşkilinə təminat.

ÜTT-nin bütün üzv dövlətləri «soxtərəfli ticarət sazişləri» adı altında birləşən sazişlərin və digər sənədlərin yerinə yetirilməsi üzrə öhdəlikləri qəbul edirlər. Baş Sazişin üzvləri olan dövlətlərin imzaladığı Baş Saziş 2000-dən çox ikitərəfli ticarət sazişlərinin əvəz edilməsinə imkan verir.

ÜTT-nin ali orqanı bütün iştirakçı dövlətlərin nümayəndələrini birləşdirən Nazirlər Konfransıdır. Konfransın sessiyaları Uruqvay raundunun Sazişi ilə əlaqədar prinsiplial məsələlər üzrə qərarların müzakirəsi və qəbulu üçün iki ildə bir dəfədən az olmayaraq çağırılır. Konfrans aşağıdakı komitələri təsdiq edir:

- ticarət və inkişaf üzrə;
- ödəmə balansının tarazlığını təmin etmək məqsədilə məhdudlaşdırma üzrə;
- büdcə, maliyyə və inzibati;
- ətraf mühit və ticarət üzrə.

Konfran ÜTT-nin Baş Direktorunu təyin edir. O da öz növbəsində ÜTT katibliyi şöbələrinin əməkdaşlarını təyin edir və Nazirlər Konfransının qəbul etdiyi müddəalara uyğun olaraq onların xidməti şərtlərini və vəzifələrini müəyyən edir.

ÜTT-nin qərarları konsensus yolu ilə qəbul edilir. Əgər konsensus olmazsa qərarlar əksər səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Ticarət, xidmət, əqli mülkiyyət hüquqları, qəbul edilmiş öhdəliklərdən azad olmaq üzrə sazişlərin müddəaları şərti səs çoxluğu ilə qəbul edilir. İştirakçıların hüquq və vəzifələrinə toxunmayan dəyişikliklər isə 2/3 səs çoxluğu ilə qəbul olunur. Mübahisəli məsələlər üzrə qərarlar isə səsvermə yolu ilə həyata keçirilir. Nazirlər səviyyəsində olan Konfrans iclaslarında və Baş Şura iclaslarında ÜTT-nin hər bir üzvünün bir səsi vardır. Nazirlər Konfransının sessiyalararası dövründə onun funksiyasını lazımi tədbirlərə görə çağırılan və bütün üzv dövlətlərin iştirakı üçün açıq

olan Baş Şura həyata keçirir. Bundan başqa Baş Şura mübahisələrin nizama salınması üzrə Orqanın və Ticarət Siyasətinə Nəzarət üzrə Orqanın fəaliyyətini həyata keçirir. Baş Şuranın rəhbərliyi altında əmtələrin ticarəti üzrə Şura, xidmət ticarəti üzrə Şura, əqli mülkiyyət hüquqlarının ticarət sapektləri üzrə Şura və başqa orqanlar fəaliyyət göstərir. Əmtəə və xidmətlər üzrə Şura çərçivəsində saziş və danışıqlar üzrə qruplar komitəsi təsis edilir.

Şuralara və komitələrə üzvlük ÜTT-nin bütün üzvləri üçün açıqdır. İşçi qrupları ÜTT-yə qoşulmağa ərizə verən dövlətin müvafiq ticarət rejiminin yoxlanılması ilə məşğul olur və onun haqqında birgə qərar qəbul edilməsini nəzərdə tutan məsləhətlərə baxır. İşçi qruplarına üzvlük marağı olan bütün dövlətlər üçün açıqdır. Bundan başqa köməkçi məqsədlər üçün müxtəlif xüsusi komitə və şuralar təsis edilir ki, onların da bir qismi raundların gedişində danışıqların aparılmasına nəzarət edir. Baş Şura həmçinin ticarət siyasətinin mövcud vəziyyətini əks etdirən sənədin hazırlanmasını da öz üzərinə götürür. ÜTT-yə üzvlük bir qayda olaraq Uruqvay raundunun bütün paket «nəticələrini» istinasız və tam həcmdə dövlət tərəfindən qəbulunu tələb edir.

TTBS-dən fərqli olaraq ÜTT-nin hüquqi təşkilat statusu vardır. ÜTT onun təşkili haqqında Sazmışə uyğun olaraq Baş Sazişin, həmçinin yeni Saziş və razılaşmaların (təqribən 30 sənəd) yerinə yetirilməsinə nəzarəti həyata keçirir. ÜTT-yə üzv yalnız bütün bu paketlər sənədi üzrə öhdəlikləri qəbul edən dövlət ola bilər.

ÜTT-yə üzv olmaq üçün TTBS-in işləyib hazırladığı prosedura kifayət qədər mürəkkəb və bir neçə mərhələdən ibarətdir. Onlardan birincisi, xüsusi işçi qrupu çərçivəsində ona qoşulan dövlətin ticarət siyasəti rejimi və iqtisadi mexanizminə hərtərəfli baxış keçirilməsidir. Bundan sonra üzvlüyə namizəd dövlətlə qəbul şərtləri haqqında məsləhətləşmələr və danışıqlar başlayır. Müvafiq məsələ məsləhətləşmələr və danışıqlar bir qayda olaraq marağı olan bütün dövlətlərlə ikitərəfli səviyyədə keçirilir.

Danışıqlara əsasən üzv olmaq istəyən dövlətin ÜTT üzvlərinə aid olan əmtəə və xidmətlərini öz bazarına yol açmasını təmin etməyə hazır olduğunu təqdim edən güzəştlər aiddir. Əvəzində üzv olmaq istəyə dövlət ÜTT üzvlərinin malik olduğu hüquqlara sahib olur ki, bu da onun xarici bazarda qarşılaşdığı diskriminasiyanın aradan qaldırılması ilə nəticələnir.

ÜTT statusunun əsas müddəalarından biri də iştirakçı dövlətlərin öz iqtisadiyyatlarının mühafizəsini gömrük siyasəti tədbirlərinin köməyi ilə həyata keçirməsidir. Gömrük ödənişləri səviyyəsi həmişə qarşılıqlı surətdə aparılan danışıqlar yolu ilə aşağı salınır və rüsum dərəcələrinin mbu yolla aşağı salınması onların gələcəkdə bir daha artırılmasının qarşısını almalıdır. Danışıqların gedişində razılaşdırılan, yaxud da dövlətin digər yolla təklif etdiyi tarif dərəcələrinin səviyyəsi tarif güzəştləri siyahısında göstərilir. ÜTT-yə üzv olan hər bir dövlətin özünün milli güzəştlər siyahısı vardır və siyahıda göstərilən səviyyədə yuxarı tarif dərəcələrini və digər yığımları tətbiq etməmək barədə öhdəlik götürürlər. Siyahıda göstərilən rüsum dərəcələri «vahid» dərəcələr

adlanır. ÜTT-yə üzv olan dövlətlər vahid rüsum dərəcələrini artırmaq imkanına malik olurlar. Bunun üçün digər dövlətlə yenidən danışıqlara başlamalıdırlar. Rüsum dərəcələrini dəyişdirməli olan əmtəənin əsas tədarükçü dövləti ilə danışıqlarda bu dərəcələr razılaşdırılmalıdır. Hesab edilir ki, belə danışıqlarda rüsum dərəcələrini qaldırmaq imkanı axtaran dövlət digər əmtəəyə bərabər qiymətdə tarif güzəştlərini təklif etməlidir. Bu iştirakçı dövlətlərin tarif danışıqlarında qarşılıqlı güzəştlər prinsipinə kömək edir.

Tarif güzəştləri siyahısı tarif danışıqları başlanana qədər mövcud olan ayrı-ayrı əmtəələr üzərində gömrük rüsum dərəcələrini və dövlətlərarası danışıqların gedişində əlaqələndirməyə razılıq prinsipini özündə əks etdirir. Bunların isə həyata keçirilməsi aşağıdakı yollarla mövcuddur:

- 1) Mövcud rüsum dərəcələrinin (məsələn, 10% və ya «0» dərəcəsində) müəyyənləşdirilməsi ilə;
- 2) mövcud rüsum dərəcələri üzrə tariflərin yeni səviyyəsini əlaqələndirməklə aşağı salmaqla;
- 3) limitləşdirilmiş vahid rüsum dərəcəsini müəyyən etməklə.

Bu danışıqlar nəticəsində rüsum dərəcəsi aşağı salınmış səviyyədən yüksək olur. Məsələn, əvvəlki rüsum dərəcəsinin səviyyəsi 14%, aşağı salınmış səviyyə isə 10%-dirsə, onun limitləşdirilmiş səviyyəsi 12% olacaqdır.

Hazırda ÜTT-nin 137 tam hüquqlu üzvü vardır. ÜTT-də 170-dən çox dövlət iştirak edir. 20-dən çox dövlət Baş Sazişə qoşulma mərhələsindədir. Tacikistan istisna olmaqla bütün MDB dövlətləri təşkilata üzv olmaq prosesinin müxtəlif mərhələlərindədir. Azərbaycan ÜTT-də hələlilik müşahidəçi qismində iştirak edir.

TTBS beynəlxalq ticarətsahəsində ÜTT ticarət siyasətini həyata keçirmiş əsas təşkilat oldu. ÜTT beynəlxalq ticarət sahəsində hüquqi səlahiyyəti olan yeganə təşkilatdır və malların ticarəti həm ticarətxidmətlərinin göstərilməsi, həm də əqli mülkiyyət nəticələrinin ticarəti ilə də məşğul olur.

Əlli ildən artıq bir müddət ərzində TTBS-in Əsasnaməsi onun üzvü olan dövlətlər arasında diskriminasiyanı qadağan edir. TTBS-nin 1-ci maddəsinin şərtinə görə iştirakçı ölkələr bir-birinə daha yaxşı əlverişli şərait rejimi yaratmalıdırlar. Bu şərait idxal, ixrac və tranzit əməliyyatları ilə yanaşı, həmçinin idxal-ixrac əməliyyatları zamanı beynəlxalq ödəmələrə də şamil olunur. Heç bir ölkə digər ölkəyə qarşı hər hansı bir ön şərt qoya bilməz.

TTBS sisteminin hakim qaydalarından biri «milli rejim» prinsipidir. Bu prinsipə görə iştirakçı ölkələr xarici və yerli malları eyni rejim altında yerləşdirməli, hər ikisi üçün daxili ticarəti tənzimləyən sərəncam və qaydalar, milli qanunlar, habelə vergi və yığımlar da eyni olmalıdır.

Keçid iqtisadiyyatı dövrünü yaşayan, inkişaf etməkdə olan ölkələrin və dövlətlərin beynəlxalq ticarət sistemində inteqrasiyası onların inkişaf strategiyasının vacib

komponenti olubdigər dövlətlərdə olduğu kimi onların da öz xarici ticarətini inkişaf etdirmək, öncədən bəlli və stabil ticarət mühiti yaratmaq hüquq olur.

Azərbaycan Respublikası ÜTT-yə üzv olmaq ərəfəsindədir və Ümumdünya Ticarət Təşkilatına onun üzv olması ölkəmizə aşağıdakı üstünlükləri qazandıra bilər:

1) Azərbaycanın idxal-ixrac əməliyyatları ilə məşğul olan şəxsləri unifikasiyalanmış hüquqi ərəziyə çıxış əldə edəcək, həmçinin tədbir və prinsiplərinin zəmanətilə digər dövlətlərdən beynəlxal-hüquqi müdafiə qazanacaqdır;

2) Azərbaycan xarici dövlətlərin tətbiq edə biləcəyi daxili vergilərin, aksizlərin, gömrük yığımlarının diskriminasiyasından qorunmaq imkanı qazanacaq, texniki maneələrin istifadəsindən qorunacaq, xarici ticarəti gələcəkdə daha səmərəli inkişaf etdirmək və xaricdə idxal-ixracla məşğul olan yerli iş adamlarının maraqlarının qorunmasını təmin edəcəkdir;

3) Azərbaycan özünün xarici ticarət və digər maraqlarını qorumaq üçün mübahisəli və münaqişəli məsələlərin həlli mexanizmindən istifadə hüququna malik olacaqdır.

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq təşkilatlara inteqrasiyası məsələsinin hüquqi əsasını AR GM-nin 2-ci maddəsi təşkil edir. Həmin maddədə göstərilir: «AR-nın gömrük siyasəti gömrük işini beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsinə yönəldir. Ar-da gömrük işi haqqında qəbul edilmiş beynəlxalq normalar və təcrübə ilə uyğunlaşdırma və eyniləşdirmə istiqamətində inkişaf etdirilir» .

Azərbaycan Respublikasının üzvü olduğu beynəlxalq təşkilatlardan biri də Ümumdünya Gömrük Təşkilatıdır.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT). 1994-cü ilin oktyabrından ÜGT adlanır. Bu təşkilat 1952-ci ilin noyabr ayından fəaliyyətə başlayıb və ilk dəfə fəaliyyətə başlayan Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının (GƏŞ) 17 ölkə üzvü olmuşdur. Təşkilatın ali orqanı ildə bir dəfə çağrılan sessiyadır. Adətən nümayəndə heyətinə Dövlət Gömrük orqanının başçısı rəhbərlik edir. Daimi fəaliyyət göstərən orqanı isə katiblikdir. ÜGT-nin qərargahı Brüssel (Belçika) şəhərində yerləşir. Büdcəsi həl il üzvlərin ödədiyi üzvlük haqqının hesabına formalaşır. Üzvlük haqqının miqdarı xərclərindəki payından asılı olaraq müəyyən olunur. Azərbaycan Respublikası ÜGT-nin Maliyyə Komitəsinin (1998) və Siyasi Şurasının (2000) üzvüdür.

Azərbaycan Respublikasının üzvü olduğu digər bir qurum Müstəqil Dövlətlər Birliyidir.

Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) – SSRİ dağıldıqdan sonra 1991-ci ilin 8 dekabrında Belovejski müqaviləsinə görə Rusiya, Belarusiya və Ukrayna üçlüyü yarandı. Həmin ilin 21 dekabrında Alma-Ata bəyannaməsinə dah 9 respublika, o cümlədən Azərbaycan da bu qurumun üzvü oldu.

MDB-nin 1992-ci ildə imzalanmış Nizamnaməsinin aşağıdakı bölmələri vardır:

- məqsəd və prinsipləri;
- üzvlüyü;

- kollektiv təhlükəsizlik və hərbi-siyasi əməkdaşlıq;
- münaqişələrin aradan qaldırılması və mübahisələrin dinc həlli;
- iqtisadi, sosial və hüquqi sahələrdə əməkdaşlıq;
- birliyin orqanları (təşkilatları);
- parlamentlərarası əməkdaşlıq;
- maliyyə məsələləri.

Birliyin yaranmasının əsas prinsipləri üzv olan dövlətlərin suverenliyi, bərabərliyi, beynəlxalq hüququn sərbəst və bərabərhüquqlu subyekti olmasıdır.

MDB-nin ali orqanı dövlət başçılarının Şurasıdır. Bütün əsas məsələlərin həlli Şuranın səlahiyyətindədir.

Birliyin daimi orqanı əlaqələndirici məsləhət komitəsidir. Hər ölkədən iki nümayəndə və bir əlaqələndirici iqtisadi, siyasi və digər əməkdaşlıqlar sahəsində olan məsələləri müzakirə edir, vahid bazar yaratmağa çalışırlar.

MDB-nin icraçı katiliyi təşkilat, texniki təhcizat məsələləri ilə məşğul olur, dövlət başçılarının Şurasına lazımi məsələlərin müzakirəsi üçün sənədləri hazırlayırlar.

MDB ölkələri 24 sentyabr 1993-cü ildə İqtisadi: İttifaqın yaradılması haqqında müqavilə imzaladılar. Həmin müqaviləyə görə bazar iqtisadiyyatı əsasında vahid iqtisadi məkan yaratmaq, malların, xidmət, kapital və işçi qüvvəsinin sərbəst yerdəyişməsinə nail olmaq, pul-kredit, büdcə, qiymət və vergi qoyma, valyuta məsələləri və gömrük rüsumları, azad sahibkarlıq fəaliyyətinin mükafatlandırılması və investisiya sahəsində razılaşdırılmış siyasət yürütmək idi.

1994-cü ildə MDB üzvləri sərbəst ticarət zonasının yaradılması haqqında müqavilə imzaladılar. Bu müqaviləyə görə MDB çərçivəsində mərhələli şəkildə gömrük və digər yığımları azaltmaqla Dövlətlərarası İqtisadi: İttifaq yaranmalıdır. Lakin bu cəhd hələ ki, alınmır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının təşəbbüsü ilə subregional bar qurum GUAM (1997) yaradıldı.

Bu quruma Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldova Respublikaları daxil oldu. Özbəkistan isə 1999-cu ildən bu quruma üzv qəbul olundu.

Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsində 13 mart 1993-cü ildə imzalanmış 12 bəndlik «Gömrük siyasətinin prinsipləri haqqında» Sazişə və 1995-ci ilin 10 fevralında Alma-Atada imzalanmış «MDB ölkələrinin gömrük qanunvericiliyinin əsasları haqqında» (XIII fəsil, 234 maddədən ibarətdir) Sazişə qoşulmalıdır.

Azərbaycan Respublikası qonşu MDB ölkələri ilə şəffaf sərhədlər siyasəti yürütsə də ölkənin bütün sərhəd məntəqələrində gömrük orqanları layiqincə fəaliyyət göstərirlər.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Beynəlxalq Əməkdaşlığı.

Milli gömrük sisteminin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması bu sahədə iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi və inteqrasiya proseslərinin inkişafı baxımından beynəlxalq sahədə əməkdaşlıq mühüm rol oynayır.

Bu əməkdaşlıq isə beynəlxalq təşkilatlarla, o cümlədən Ümumdünya Gömrük Təşkilatı, MDB Gömrük Rəhbərləri Şurası və ikitərəfli münasibətlər (ayrı-ayrı dövlətlərin gömrük orqanları ilə) çərçivəsində özünü biruzə verir.

Bu baxımdan AR GM-nə uyğun olaraq DGK AR-nın beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyasının inkişaf etdirilməsi və möhkəmləndirilməsi üçün digər dövlətlərlə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun sazişlər, prokollar və memorandum layihələri hazırlanmasında yaxından iştirak edir.

1992-ci ildən bu günə qədər AR DGK tərəfindən AR-da dövlətin xarici və daxili siyasətinin tərkib hissəsi olan vahid gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi sayəsində komitənin beynəlxalq əlaqələri daha da genişlənmiş və keyfiyyətcə yeni səviyyə çatmışdır.

Komitənin kiktərəfli və çoxtərəfli beynəlxalq sazişlərə üstünlük verməsi gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsində öz bəhrəsini verir.

Türkiyə Respublikası, İran İslam Respublikası, Gürcüstan, Özbəkistan, Qazaxıstan, Livan, Bolqarıstan Respublikaları və Ukrayna gömrük orqanları ilə gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında sazişlər imzalanmışdır. MDB Gömrük Xidmətləri Rəhbərləri Şurası çərçivəsində və İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olan ölkələrə çoxtərəfli sazişlər mövcuddur. Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı Hökuməti ilə Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında gömrük orqanlarının qarşılıqlı inzibati yardım haqqında memorandum 7 iyul 1997-ci il tarixdə imzalanmışdır.

DGK MDB üzvü olan ölkələrin Gömrük Xidmətləri Rəhbərləri Şurasının iclaslarında fəal iştirak edir. Bunun nəticəsidir ki, MDB üzvü olan ölkələri Gömrük Xidmətləri Rəhbərləri Şurasının 20-ci iclası Bakı şəhərində keçirilmişdir. DGK Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Mal Nomenklaturası əsasında vahid gömrük tarifinin işlənilməsi, hazırlanması, gömrük rüsumlarının alınması, tətbiq edilməsi, malların mənşə ölkəsinin təyin edilməsini, gömrük məqsədləri üçün malların qiymətləndirilməsi də daxil olmaqla MDB üzvü olan ölkələrin gömrük siyasətinin əsas istiqamətləri üzrə təkliflərin hazırlanması təqdim edilməsini təmin edir.

DGK, həmçinin gömrük orqanları üçün kadrların hazırlanması, avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi, gömrük statistikasını, beynəlxalq əməkdaşlıq sahələrində MDB gömrük xidmətləri ilə əməkdaşlıq edir.

DGK tərəfindən «Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Avstriya Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş» layihəsi hazırlanaraq həmin ölkələrə razılaşdırmaq üçün Respublika Nazirlər Kabinetinə və Xarici İşlər Nazirliyinə göndərilmişdir.

Ukrayna Dövlət Gömrük Xidmətindən daxil olmuş «Ukrayna Dövlət Gömrük Xidməti və Azərbaycan Respublikası DGK arasında qarşılıqlı yardım göstərilməsi qaydaları haqqında Memorandum» Layihəsinin ekspertizası aparılmış və Hökuməti nümayəndə heyətinin Ukraynaya səfəri zamanı 30 iyul 1999-cu il tarixdə Kiyev şəhərində imzalanmışdır.

ÜGT-nin Baş Katibi Mişel Danenin müraciət məktubuna əsasən Azərbaycan Respublikasının «Malların təsviri və kodlaşdırılması üzrə harmonikləşdirilmiş sistem haqqında Beynəlxalq Konvensiya» ya qoşulmaq barədə təklif daxil olmuşdur. Bu təklif qəbul olunmuş və artıq Konvensiya dövlətdaxili proseduralardan keçirilərək Milli Məclisdə radifikasiya olunmuşdur.

Fərəhləndirici haldır ki, 2001-ci ilin yanvarından respublikamız bu konvensiyaya qoşulan 101-ci dövlətdir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ÜGT-nin Maliyyə Komitəsinə üzv seçilməsi məqsədilə Xarici İşlər Nazirliyinə və bir sıra beynəlxalq təşkilatlara Azərbaycan Respublikasını seçkilərdə müdafiə etmələri barədə məktubla müraciət etmişdir.

ÜGT-nin Brüssel şəhərində keçirilən 93\94-cü sessiyalarında Komitə sədrinin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti iştirak etmiş və sessiyanın işi zamanı Azərbaycan Respublikası ÜGT-nin Maliyyə Komitəsinə üzv seçilmişdir.

DGK Tasis proqramı çərçivəsində Avropa Gömrüyü ilə sıx əlaqələr yaradılması barədə intensiv iş aparılır. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Avropa Gömrüyü, Tasis proqramı çərçivəsində Alman Gömrüyü ekspertləri tərəfindən DGK-nin əməkdaşları üçün narkotiklərin müəyyən edilməsi, riskin təyin edilməsi, yükün nəzarətdən keçirilməsi və gəmilərin yoxlanılması, hava və dəniz limanlarında, dəmir yolunda, gömrük sərhədlərində nəqliyyat vasitələrinə nəzarətə dair nəzəri və praktiki seminarlar təşkil olunmuşdur.

Avropa Gömrüyü Avropa Gömrük Təşkilatı ilə daimi yazışmalar və məlumat mübadiləsi aparılır. Avropa İttifaqının Tasisi proqramı üzrə AR-nın milli və dövlətlərarası proqramlara və Avropa İttifaqı Komissiyasının Texniki Yardım Proqramı çərçivəsində (oktyabr, 1996-cı il) Daşkənd şəhərində Avropa Gömrüyü və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında Tasis proqramı çərçivəsində «Təhsil», «İdarəetmə və Təşkil» Layihələri üzrə müqavilələr imzalanmışdır və layihələrdə nəzərdə tutulanlar mərhələlərlə həyata keçirilir.

Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin inkişafına həsr edilmiş Beynəlxalq Konfransa hazırlıq üçün Bakı şəhərində keçirilən iştirakçı dövlətlərin işçi qruplarının üzvlərinin iclasında gömrük əməliyyatları və sənədləşdirilmənin aparılması üzrə Əsas Sazişin texniki əlavəsinin layihəsi hazırlanmışdır. DGK Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişaf etdirilməsi üzrə imzalanmış «Çoxtərəfli Əsas Saziş» in gömrük prosedurası və

sənədlərin işlənməsi üzrə texniki əlavədə nəzərdə tutulan müddələrinin icrası ilə əlaqədar tədbirlərin həyata keçirilməsi işini davam etdirir.

Bu tədbirlərlə əlaqədar AR DGK-nin dəvəti ilə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Baş Katibi Mişel Dane 13016-sentyabr 1999-cu ildə Azərbaycan Respublikasına səfər etmiş və səfər ərzində respublikanın rəhbər vəzifəli şəxsləri ilə görüşmüş və AR Prezidenti tərəfindən qəbul olunmuşdur.

Digər tərəfdən AR DGK-nin dəvəti ilə İran İslam Respublikasının İqtisadiyyat və Maliyyə Nazirinin müavini, Gömrük idarəsinin prezidenti cənab Mehdi Karbasian və Türkiyə Cumhuriyyətinin Gömrük Müstəşarı cənab Ramazan Uludağ AR-a rəsmi səfər etmişdir.

İran İslam Respublikasının İqtisadiyyat və Maliyyə Nazirinin müavini, Gömrük İdarəsinin prezidenti səfəri zamanı «Azərbaycan Respublikası DGK və İran İslam Respublikasının Gömrük İdarəsi arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq haqqında Memorandum» imzalanmışdır.

Məlumdur ki, beynəlxalq aləmdə xüsusi nüfuza malik olan ÜGT-nin Baş Katibi Mişel Dane respublikamıza ikinci dəfə (19 iyun 2000-ci il) beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində işgüzar səfər etmiş və faydalı fikir mübadiləsi aparmaqla prespektiv planların müzakirəsində iştirak etmişdir. Baş Katib tərəfindən Azərbaycan Gömrük Təşkilatının müsbət işi, gənc olmasına baxmayaraq dövlətimiz üçün «qeyri-adi nəticə» kimi qiymətləndirilmişdir. Bu isə Beynəlxalq aləmdə milli gömrük xidmətimizin layiqincə təmsil olunması və tanınmasının təzahürüdür.

Elə bu dövrdə İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (EKO) üzvü olan ölkələrin gömrük orqanları rəhbərlərinin 7-ci iclasının Bakı şəhərində keçirilməsi məhz beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın, regional ticarət, nəqliyyat və kommunikasiya məsələlərinin həllinə yönəldilmiş, üzv ölkələrin iqtisadi cəhətdən tərəqqisinə kömək etməklə gömrük işi sahəsində inteqrasiyanın dərinləşməsinə, beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsinə xidmət edir.

Artıq Azərbaycan ÜGT-nin Siyasi Komissiyasında təmsil olunur ki, bu da Azərbaycan Respublikası DGK-nin mühüm nailiyyətidir.

Azərbaycan Respublikası DGK-nin nümayəndə heyətinin ÜGT-nin 95-96-cı sessiyasında (Brüssel, 6-8 iyul 2000-ci il) iştirakı və üzv dövlətlərin təmsilçiləri tərəfindən dəstəklənərək bu mötəbər təşkilatın ali orqanı olan Siyasi Komissiyaya üzv seçilməsi ilə ölkəmizin beynəlxalq aləmdə nüfuzunun tanınmasının təzahürüdür. Məhz Siyasi Komissiyanın 17 üzvündən birini Azərbaycan Gömrük Təşkilatı təmsil edir. Bu isə həm milli, həm də beynəlxalq sahədə tərəqqi və təkən olmaqla beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı və möhkəmləndirilməsi məqsədilə ölkəmizin artan nüfuzunun bariz nümunəsi kimi məqsədyönlü gömrük siyasəti aparmaqla ölkə iqtisadiyyatının iqtisadi suverenliyinə təminat, iqtisadi təhlükəsizliyə və beynəlxalq inteqrasiyaya xidmət edir.

Siyasi Komissiyanın üzvləri Şura tərəfindən müəyyən edilərək 6 region üzrə – Şərqi və Cənubi afrika regionundan 1 üzv, Avropa regionundan 7 üzv, Uzaq Şərq, Cənubi və Şərqi Asiyadan, Avstraliya, Asiya və Sakit okean adalarından 4 üzv, Şimali afrika, Yaxın və Ota Şərqdən 1 üzv, Cənubi və Şimali, Mərkəzi Amerikadan, həmçinin Karib hövzəsi ölkələrindən 7 üzv, Qərbi Afrikadan isə 1 üzv seçilir.

Suveren Azərbaycan Respublikasının Gömrük Təşkilatı Siyasi Komissiyanın üzvlərindən biri olmasına baxmayaraq qısa müddətdə ÜGT-da yüksək nüfuza malik olmuşdur. Məhz bu etimadın bariz nümunəsidir ki, AR DGK-nin sədri K. F. Heydərovun Siyasi Komissiyanın dekabr sessiyasının Azərbaycanda keçirilməsi təklifi ÜGT-nin Baş Katibi tərəfindən müzakirəyə qoyularaq ÜGT-nin dekabr sessiyasının bir qayda olaraq Brüsseldə keçirilməsinə baxmayaraq müstəsna hal kimi Bakı şəhərində keçirilməsi qərara alınmışdır.

Bu baxımdan da ÜGT-nin Siyasi Komissiyasının 44-cü dekabr sessiyası öz fəaliyyəti dövründə ilk dəfə olaraq 5-8 dekabr 2000-ci il tarixində Bakı şəhərində keçirildi. Sessiyanın işində dünyanın 26 ölkəsindən gəlmiş 70-dən çox nümayəndə iştirak etmişdir.

MDB məkanında ilk dəfə olaraq Siyasi Komissiyanın dekabr sessiyasının Bakıda keçirilməsi ölkəmizin dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiya olmasını sürətləndirmək, qədim «İpək yolu» nun bərpası Xəzər dənizi hövzəsinin enerji daşıyıcılarını neft kəmərləri layihələrinin gerçəkləşdirilməsi sahəsindəki regional iqtisadi əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirmək və Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin tənzimlənməsində səmərəli fəaliyyət göstərən mexanizmlərin qurulmasına köməklik etməklə bərabər, ölkəmizin gömrük fəaliyyətinə verilən yüksək beynəlxalq xiymətdir.

Ümumilikdə isə, AR DGK-nin beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində uğurlu fəaliyyəti öz bəhrəsini verməklə gömrük işinin təkmilləşdirilməsi və inkişafına xidmət edir.

Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin təşkili və formalaşdırılması bilavasitə AR Prezidenti, ümumilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Çünki bu sahədə qəbul edilmiş bütün qanunlar və digər normativ aktlar məhz onun rəhbərliyi altında hazırlanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının yeni seçilmiş prezidenti, Azərbaycanın gənc milli lideri İlham Əliyevin imzaladığı 11 fevral 2002-cü il tarixli Fərmanı da gömrük işinin inkişaf etdirilməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

MÖVZU 14.

GÖMRÜK PROSESLƏRİNİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ.

1. AR Gömrük orqanlarının fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi
2. Gömrük orqanlarının fəaliyyətinin hüquqi əsasları
3. Gömrük nəzarətinin təşkilinin hüquqi tənzimlənməsi
4. AR Dövlət Gömrük Komitəsinin fəaliyyətinin hüquqi əsasları

AR gömrük orqanlarının fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi

Gömrük işi sahəsindəki normativ aktlar gömrük orqanları ilə xarici iqtisadi fəaliyyət (XİF) iştirakçıları arasında yaranan münasibətləri tənzimləyir . Gömrük işini həyata keçirən icra hakimiyyəti orqanı və onun strukturunda olan bölmələri ilə xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları arasındakı münasibətlər mürəkkəb hüquqi münasibətlər sistemi ilə idarə olunur . Bu münasibətlər şəraitdən asılı olaraq hüququn beynəlxalq, gömrük, mülki, maliyyə, əmək, torpaq, nəqliyyat, dəniz, hava, dövlət, inzibati, təsərrüfat, cinayət, cinayət-prosessual və digər başqa sahələri ilə tənzimlənilir.

Gömrük işi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Gömrük Məcəlləsindən, "Gömrük Tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunundan və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarından ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın inkişaf etdirilməsi və möhkəmləndirilməsi üçün digər dövlətlərlə gömrük ittifaqları, sərbəst iqtisadi zonaları yaradır, gömrük məsələləri üzrə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun sazişlər bağlayır.

Azərbaycan Respublikasının dövlətlərarası müqavilələrində müəyyən edilən qaydalar Gömrük Məcəlləsi və gömrük işi haqqında Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları ilə nəzərdə tutulmuş qaydalardan fərqlənərsə, dövlətlərarası müqavilələrin qaydaları tətbiq edilir.

Gömrük orqanları XİF-in tənzimlənməsində bilavasitə iştirak etməklə əmtəə və xidmətlərin Azərbaycan Respublikası ilə xarici ölkələr arasındakı hərəkətini daha səmərəli şəkildə həyata keçirməyə zəmin yaradır .

Gömrük orqanlarının əsas məqsədi ölkənin iqtisadi suverenliyini və iqtisadi təhlükəsizliyini qorumaqdır.

Ümumiyyətlə, gömrük orqanlarının apardığı işlərin strukturu və xarakteri əsasən bu qurumun hüquq-mühafizə orqanı kimi çıxış etməsinə əsaslanır.

Gömrük orqanları qaçaqmalçılıq və gömrük işi sahəsindəki digər cinayətlərə qarşı mübarizə aparır, gömrük qaydalarının pozulması ilə bağlı işlərin icraatını aparır, gömrük qaydalarının pozulması işlərinə baxır, baş vermiş cinayət işlərinin təhqiqatını aparır və əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirirlər.

Gömrük orqanları təkcə qaçaqmalçılıq, gömrük qaydalarını və vergi qanunvericiliyini pozanlara qarşı mübarizə ilə deyil, eyni zamanda, dövlətin xarici iqtisadi fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi, strateji məhsulların və valyuta vəsaitlərinin aparılması və öz səlahiyyətləri daxilində, beynəlxalq hüquqi əməkdaşlıqla da məşğul olurlar.

XİF iştirakçılarının əksəriyyəti hüquq və hüquq normalarının əhəmiyyətini və vacibliyini dərk edərək, heç bir kənar təsirə məruz qalmadan onların tələblərini anlaşıq surətdə icra edirlər.

Bununla yanaşı bir sıra hallarda XİF-in iştirakçılarının müəyyən hissəsi şüurlu surətdə, bəzən də ehtiyatsızlıq və özünəgüvənmə meyllərinə əsaslanaraq hüquq və hüquq normalarını pozmuş olur. Onlara etinasız münasibət bəsləyirlər ki, bu da öz növbəsində belə halların qarşısını almaq məqsədilə dövlət və dövlətin struktur bölməsi olan hüquq mühafizə orqanlarına (məhkəmə, prokurorluq, daxili işlər, milli təhlükəsizlik, ədliyyə və gömrük orqanları) hüququn qorunması və bərpa edilməsi funksiyaları tapşırılır.

Hüquqi normanın qorunması XİF iştirakçıları və gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hüquqi və qeyri-hüquqi hərəkətlərinin müdafiəsində, eyni zamanda gömrük sahəsində meydana çıxan dövlət, cəmiyyət və şəxsiyyət üçün zərərli, habelə, təhlükəli münasibətlərin aradan qaldırılmasında və qarşısının alınmasında öz əksini tapır.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyətinin məqsədi, gömrük işi sahəsində dövlət, inzibati, gömrük, mülki və digər hüquq sahələrinin normalarının tətbiqi, icrası, istifadəsi və onlara riayət olunmasıdır.

Gömrük orqanlarının fəaliyyətinin hüquqi əsasları

Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları aşağıdakı əsas funksiyaları yerinə yetirirlər:

1. Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasətinin işlənilib hazırlanmasında iştirak edir və bu siyasəti həyata keçirirlər;
2. icrasına nəzarət Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarına həvalə olunmuş qanunvericilik aktlarına riayət edilməsini təmin edirlər; gömrük işini həyata keçirərkən idarələrin, müəssisələrin, təşkilatların və fiziki şəxslərin, həmçinin sahibkarların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsi üzrə tədbirlər görürlər;
3. öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edirlər;
4. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi mənafeyini qoruyurlar;
5. ticarət-iqtisadi münasibətlərdə gömrük tənzimlənməsi vasitələrini tətbiq edirlər;
6. gömrük rüsumları, vergilər və digər gömrük ödənişləri alırlar;
7. Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən mallar barədə iqtisadi siyasət tədbirlərinin işlənilib hazırlanmasında iştirak edir və bu tədbirləri həyata keçirirlər;
8. Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən malların və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi qaydalarına riayət olunmasını təmin edirlər;
9. gömrük işi sahəsində cinayətlərə, həmçinin gömrük qaydalarının və vergi qanunvericiliyinin pozulmasına qarşı mübarizə aparırlar, narkotik vasitələrin, silahın, Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının bədii, tarixi və arxeoloji sərvətləri olan əşyaların, intellektual mülkiyyət obyektlərinin, yox olmaq təhlükəsi altında olan heyvanların və bitki növlərinin, digər malların Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən qanunsuz keçirilməsinin qarşısını alırlar; beynəlxalq terrorçuluqla mübarizəyə və Azərbaycan Respublikasının təyyarə limanlarında beynəlxalq mülki aviasiyanın fəaliyyətinə qanunsuz müdaxilənin qarşısının alınmasına köməklik göstərirlər;
10. gömrük nəzarətini və gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirir və təkmilləşdirir, Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən mal dövriyyəsinin sürətləndirilməsi üçün şərait yaradırlar;
11. xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük statistikasını və Azərbaycan Respublikasının xüsusi gömrük statistikasını aparırlar;

- 12.xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasını aparırlar;
- 13.idarələrin, müəssisələrin, təşkilatların və fiziki şəxslərin xarici iqtisadi əlaqələrinin inkişafına kömək edirlər;
- 14.dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai asayişin, əhalinin mənəviyyatının, insanların həyat və sağlamlığının, heyvan və bitkilərin, ətraf mühitin qorunması, gətirilən malların Azərbaycan istehlakçılarının mənafeyinin müdafiəsi sahəsində tədbirlər həyata keçirilməsinə kömək edirlər;
- 15.öz səlahiyyətləri daxilində valyuta nəzarətini həyata keçirirlər;
- 16.Azərbaycan Respublikasının gömrük işinə aid beynəlxalq öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini təmin edir; Azərbaycan Respublikasının gömrük işi ilə əlaqədar beynəlxalq müqavilələrinin işlənilib hazırlanmasında iştirak edir; xarici dövlətlərin gömrük işinə aid məsələlərlə məşğul olan gömrük və başqa səlahiyyətli orqanlar ilə, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edirlər;
- 17.gömrük işi sahəsində elmi-tədqiqat işləri aparır və məsləhətlər verirlər; dövlət orqanları, idarələr, müəssisələr və təşkilatlar üçün bu sahədə mütəxəssislərin hazırlanmasını və onların ixtisaslarının artırılmasını həyata keçirirlər;
- 18.müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinə başqa dövlət orqanlarına, idarə, müəssisə və təşkilatlara, vətəndaşlara gömrük məsələləri üzrə məlumatlar verilməsini təmin edirlər;
- 19.dövlətin vahid maliyyə-təsərrüfat siyasətinin həyata keçirilməsində iştirak edir, gömrük orqanlarının maddi-texniki bazasını inkişaf etdirir, bu orqanların işçiləri üçün lazımi əmək və sosial şərait yaradırlar (GM, m. 10).

Gömrük nəzarətinin təşkilinin hüquqi tənzimlənməsi

Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada gömrük sərhədi boyunca, gömrük rəsmiləşdirilməsi yerlərində, gömrük orqanlarının olduğu yerlərdə və Dövlət Gömrük Komitəsinin müəyyən etdiyi digər yerlərdə gömrük nəzarəti zonaları yaradılır və rejim qaydaları müəyyən edilir. *Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri gömrük nəzarətini aşağıdakı formalarda həyata keçirirlər:*

gömrük məqsədləri üçün lazım olan sənədlərin və məlumatların yoxlanılması;

gömrük yoxlaması (malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanması, gömrük nəzarətinin müstəsna forması kimi şəxsi yoxlama);

malların və nəqliyyat vasitələrinin uçotu;

fiziki və vəzifəli şəxslərin şifahi sorğusu;

uçot və hesabat sisteminin yoxlanılması;

müvəqqəti saxlanma anbarlarının, gömrük anbarlarının, sərbəst anbarların, sərbəst gömrük zonalarının, rüsumsuz ticarət mağazalarının və gömrük nəzarətindən keçirilməli olan malların və nəqliyyat vasitələrinin ola biləcəyi digər yerlərin ərazi və binalarına, həmçinin icrasına nəzarət Azərbaycan Respublikası gömrük orqanına həvalə edilmiş fəaliyyətlərin həyata keçirildiyi digər yerlərə baxış keçirilməsi;

Gömrük Məcəlləsində və gömrük işinə dair Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulan və Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına zidd olmayan digər formalarda.

Gömrük nəzarəti həyata keçirilərkən, insanların həyat və sağlamlığı, heyvanlar və bitkilər üçün təhlükəsiz olan, həmçinin mallara və nəqliyyat vasitələrinə zərər vurmeyən texniki vasitələr tətbiq edilə bilər.

Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi qaydalarını Azərbaycan Respublikasının gömrük işini aparan icra hakimiyyəti orqanı [Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi] müəyyən edir.

Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi zamanı şəxslərə, onların mallarına və nəqliyyat vasitələrinə qanunsuz zərər vurulmasına yol verilmir.

Qanunsuz zərər vurmuş Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları və onların vəzifəli şəxsləri Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə müvafiq olaraq məsuliyyət daşıyırlar.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin qanunauyğun hərəkətləri ilə vurulmuş zərər ödənilmir.

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz beynəlxalq dövriyyəsinin qarşısını almaq və dövriyyədə iştirak edən şəxsləri aşkar etmək məqsədi ilə gömrük orqanları ayrılıqda götürülmüş hər bir halda xarici dövlətlərin gömrük və başqa səlahiyyətli orqanları ilə razılaşmalara uyğun olaraq və ya Azərbaycan Respublikasının

beynəlxalq müqavilələri əsasında nəzarət altında göndərilmə metodundan istifadə edirlər, yəni qanunsuz dövriyyəyə daxil edilmiş narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin öz nəzarəti altında Azərbaycan Respublikasına gətirilməsinə, respublikadan aparılmasına və ya onun ərazisindən tranzitlə keçirilməsinə yol verirlər.

Gömrük orqanları gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinə kömək göstərilməsi üçün digər hüquq mühafizə və nəzarət orqanlarının, mülkiyyət formasından, idarə mənsubiyyətindən və təbəçiliyindən asılı olmayaraq idarələrin, müəssisələrin və təşkilatların mütəxəssislərini, həmçinin ekspertləri cəlb etmək hüququna malikdirlər.

AR Dövlət Gömrük Komitəsinin fəaliyyətinin hüquqi əsasları

Gömrük orqanlarına rəhbərliyi Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi həyata keçirir. Dövlət Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikasında gömrük işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır. Dövlət Gömrük Komitəsi ona həvalə edilmiş vəzifələri bilavasitə özü və ya tabeliyində olan gömrük orqanları, idarə və təşkilatlar vasitəsilə həyata keçirir.

Dövlət Gömrük Komitəsi öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının 1997-ci ildə qəbul edilmiş Gömrük Məcəlləsini, “Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə”ni və digər qanunları, “Dövlət Gömrük Komitəsi haqqında “ Əsasnaməni, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin digər fərman və sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını rəhbər tutur.

Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturu və Əsasnaməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 27 oktyabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.

Əsasnamə ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin **əsas funksiyalarına** Azərbaycan Respublikasında gömrük işini təşkil etmək və onu təkmilləşdirmək; gömrük siyasətini həyata keçirmək; respublikanın iqtisadi mənafeyini və təhlükəsizliyini qorumaq; gömrük ərazisinin vahidliyini təmin etmək; qabaqcıl gömrük tənzimlənməsi vasitələrinin tətbiqini təşkil etmək; gömrük işinə dair və digər qanunvericiliyə əməl olunmasını təmin etmək aid edilmişdir.

Dövlət Gömrük Komitəsi hüquq mühafizə orqanı kimi ona həvalə edilmiş mühüm hüquqi funksiyalara əsasən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq aşağıdakı **vəzifələri** yerinə yetirir:

Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi üçün hüquqi, iqtisadi, təşkilati mexanizmlər hazırlayır və onların həyata keçirilməsini təmin edir;

Respublikada gömrük işinin inkişafı proqramını hazırlayır və həyata keçirir;

Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsini və təkmilləşdirilməsini təşkil edir, bu nəzarətin səmərəliliyinə zərər vurmada onun sadələşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi üçün tədbirlər görür;

Gömrük sərhədindən keçirilən mallar barəsində lisenziyalaşdırma, qiymətlərin tənzimlənməsi və digər qeyri-tarif tədbirləri də daxil olmaqla, iqtisadi proqramların işlənilib hazırlanmasında iştirak edir və öz səlahiyyətləri daxilində onların həyata keçirilməsini təşkil edir;

Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən mallardan vergilərin, gömrük ödənişlərinin alınmasını təşkil edir; malların gömrük dəyərinin düzgün müəyyən olunması üzərində nəzarət sistemini təşkil edir; gömrük rüsumlarının, vergilərin vaxtında və tam həcmdə dövlət büdcəsinə köçürülməsini təmin edir;

Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda lisenziya və ya ixtisas attestatları verir, onları ləğv edir, yaxud geri alır, reyestrin aparılmasını təmin edir;

Mallar və nəqliyyat vasitələri Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilərkən, müvafiq gömrük rejimlərindən səmərəli istifadəni təmin edir; onların keçirilməsinə dair qaydaların işlənilib hazırlanmasını təşkil və icrasını təmin edir;

Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsini təşkil edir, onun təkmilləşdirilməsi və sadələşdirilməsi üçün tədbirlər görür;

Müstəqil surətdə, yaxud zəruri olduqda digər hüquq-mühafizə orqanları cəlb edilməklə gömrük nəzarəti zonası rejiminə riayət olunmasına nəzarəti təmin edir, gömrüyün infrastruktur obyektlərinin mühafizə sistemini təşkil edir, gömrük sərhədinin qorunması məqsədi ilə tədbirlər həyata keçirir;

Qaçaqmalçılığa və gömrük işi sahəsində digər cinayətlərə qarşı mübarizə aparılmasını təşkil edir; gömrük orqanları tərəfindən bu cür cinayətlər üzrə qüvvədə olan

qanunvericilik aktlarına müvafiq olaraq təhqiqat aparılmasını və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti həyata keçirilməsini təmin edir;

Gömrük qaydalarının pozulmasına və gömrük orqanlarının normal fəaliyyətinə qəsd edən inzibati hüquqpozmalara qarşı mübarizəni təşkil edir;

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin, silahların, Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının bədii, tarixi və arxeoloji sərvətləri olan əşyaların, intellektual mülkiyyət obyektlərinin, habelə digər malların gömrük sərhədindən qanunsuz keçirilməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə tədbirlər sistemi hazırlayr və həyata keçirir;

Dəmir yolu vağzallarında, hava limanlarında beynəlxalq nəqliyyat vasitələrinin fəaliyyətinə qanunsuz müdaxilənin qarşısının alınmasında və beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə hüquq mühafizə orqanlarına köməklik göstərir;

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən qaçaqmalçılıq və gömrük işi sahəsində digər cinayətlər, gömrük qaydalarının pozulması işləri və gömrük orqanlarının normal fəaliyyətinə qəsd edən inzibati hüquqpozmalar haqqında işlər üzrə icraat zamanı, habelə əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirilərkən qanunçuluğa əməl olunmasına nəzarəti həyata keçirir;

Maraqlı şəxslərin gömrük məsələləri üzrə məlumatlandırılması və onlara məsləhətvermənin təminat sistemini yaradır;

Gömrük işi həyata keçirilərkən fiziki şəxslərin və təsərrüfat subyektlərinin hüquq və mənafelərinin müdafiəsi üzrə tədbirlər görür;

Gömrük orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin qərarlarından (o cümlədən normativ aktlarından), hərəkət və hərəkətsizliyindən şikayətmə üzrə fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının reallaşdırılması üçün şərait yaradır; şikayətlərə və müraciətlərə vaxtında və tam baxılmasını təmin edir; fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının və qanuni mənafelərin pozulmasını yaradan səbəblərin aradan qaldırılması üçün tədbirlər görür;

Gömrük işi üzrə mühüm hüquqi aktların nəşrini təmin edir; gömrük işinin inkişafı və vəziyyətinə dair məlumat-izahat işləri aparır; bu məqsədlə kütləvi informasiya vasitələrindən və digər təbliğat vasitələrindən istifadə edir;

Konkret mallarla və ya təsərrüfat əməliyyatları ilə əlaqədar gömrük işi haqqında qanunvericilik aktlarının tətbiqi məsələləri üzrə öz qərarlarının qəbulu və həyata

keçirilməsini təmin edir; gömrük işi haqqında qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsini ümumiləşdirir və təhlil edir;

Xarici dövlətlərin gömrük və digər səlahiyyətli orqanları ilə əməkdaşlığı və qarşılıqlı fəaliyyəti həyata keçirir; xarici dövlətlərin gömrük siyasətini və bu dövlətlərlə gömrük işinin vəziyyətini öyrənir və təhlil edir;

Gömrük işi sahəsində elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasını təşkil edir;

İcrasına nəzarət gömrük orqanlarına həvalə olunmuş gömrük işi üzrə və digər qanunvericilik aktlarına əməl olunmasını təmin edən tədbirlər sistemini hazırlayır və həyata keçirir;

Valyuta nəzarətini təmin edir;

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hazırlanmasını və ixtisasının artırılmasını, gömrük laboratoriyalarında, habelə digər tabeli idarə, müəssisə və təşkilatlarda işləmək üçün mütəxəssislər hazırlanmasını təmin edir;

Gömrük idarələri, gömrükxanalar, gömrük postları, gömrük laboratoriyaları, elmi-tədqiqat və tədris müəssisələri, hesablama mərkəzləri yaradır və ləğv edir; onların maddi-texniki və sosial bazasını inkişaf etdirir;

Gömrük orqanlarının vahid avtomatlaşdırılmış məlumat sisteminin yaradılmasını, fəaliyyət göstərməsini və təkmilləşdirilməsini təmin edir;

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin, gömrük laboratoriyalarının, həmçinin tabeliyindəki digər idarələrin, müəssisələrin, təşkilatların işçilərinin sosial və hüquqi müdafiəsi üzrə tədbirlərin reallaşdırılmasına köməklik edir;

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə ona həvalə edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirir.

Dövlət Gömrük Komitəsinin üzərinə qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirmək üçün gömrük siyasətinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər hazırlamaq; gömrük işi haqqında qanunvericilik aktlarının və digər hüquqi aktların layihələrini hazırlamaq; dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai asayişin, əhalinin mənəviyyatının, insanların həyat və sağlamlığının, heyvan və bitkilərin, ətraf mühitin qorunması, daxili bazarın və Azərbaycan istehlakçılarının mənafeyinin müdafiəsi üzrə tədbirlərin həyata

keçirilməsində gömrük orqanlarının iştirakını təmin etmək; gömrük rejimlərinin hüquqi tənzimlənmə xüsusiyyətlərini müəyyən etmək **hüququ** vardır.

Bunlardan əlavə Dövlət Gömrük Komitəsinin ona həvalə edilmiş vəzifə və funksiyaları həyata keçirmək üçün mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları da daxil olmaqla, hüquqi-təşkilati formasından asılı olmayaraq, müəssisələrdən və təşkilatlardan, habelə vəzifəli şəxslərdən və fiziki şəxslərdən sənədlər və məlumatlar tələb etmək; gömrük işi məsələləri üzrə koordinasiya və ekspert şuraları, işçi qrupları və müvəqqəti yaradıcı kollektivlər təşkil etmək; gömrük işi və gömrük siyasəti problemlərinin həlli məqsədi ilə müqavilə əsasında xarici ölkələrin mütəxəssisləri və alimləri də daxil olmaqla elmi işçiləri, mütəxəssisləri cəlb etmək; rabitə və məlumatların ötürülməsinin xidməti sistemini yaratmaq; tabeçiliyindəki idarə, müəssisə və təşkilatların fəaliyyətinə rəhbərlik etmək, onların əsasnamələrini və nizamnamələrini təsdiq etmək, onların rəhbərlərini təyin etmək, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılmasını və təftişini həyata keçirmək və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş **digər hüquqları** vardır.

Dövlət Gömrük Komitəsi öz səlahiyyətləri daxilində gömrük işi üzrə Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində qüvvədə olan, bütün dövlət orqanları, hüquqi-təşkilati formasından asılı olmayaraq idarələr, müəssisələr və təşkilatlar, habelə vəzifəli şəxslərvə fiziki şəxslər tərəfindən icrası məcburi olan normativ aktlar qəbul edir.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinə **sədr** rəhbərlik edir. Sədr Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən vəzifəyə təyin edilir və vəzifədən azad olunur.

Dövlət Gömrük Komitəsinin **sədr müavinləri** sədrin təklifinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən vəzifəyə təyin edilir və vəzifədən azad olunurlar.

Dövlət Gömrük Komitəsinin **sədri aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:**

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinə təmsil edir, digər dövlət orqanları ilə onun qarşılıqlı fəaliyyətini təmin edir;

Dövlət Gömrük Komitəsinin sədrinin müavinləri arasında vəzifə bölgüsünü aparır;

Komitənin səlahiyyətləri daxilində normativ aktları imzalayır (təsdiq edir) və onların icra vəziyyətinin yoxlanılmasını təşkil edir;

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərini, gömrük laboratoriyalarının və tabeçiliyindəki digər idarə, müəssisə və təşkilatların əməkdaşlarını vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edir;

Dövlət Gömrük Komitəsinin struktur bölmələrini və tabeçiliyindəki digər idarə, müəssisə və təşkilatların əsasnamələrini (nizamnamələrini) təsdiq edir; komitənin müəyyən olunmuş say tərkibi və əmək haqqı fondu hədlərində ştat cədvəlini, idarəetmə aparatının saxlanması üçün smeta xərclərini təsdiq edir;

Öz səlahiyyətləri daxilində gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə və tabeçiliyindəki müəssisələrin işçilərinə xüsusi rütbələr verir; ali rəhbər heyətindən olan vəzifəli şəxslərə xüsusi rütbələrin verilməsi haqqında müəyyən edilmiş qaydada təqdimat verir;

Gömrük orqanlarının və tabeliyindəki digər müəssisə və təşkilatların işçilərini mükafatlandırır;

Xüsusilə fərqlənmiş əməkdaşlara fəxri adların verilməsi və ya onların dövlət mükafatları ilə təltif olunması üçün müəyyən olunmuş qaydada təqdimat verir;

Gömrük orqanlarının əməkdaşları, gömrük laboratoriyaları və tabeçiliyindəki digər idarə, müəssisə və təşkilatların işçiləri barəsində qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş intizam təsiri tədbirlərini tətbiq edir;

Ona verilmiş ayrı-ayrı səlahiyyətlərdən tabeçiliyindəki vəzifəli şəxslərin istifadə etməsinə icazə verir və başqa funksiyaları da həyata keçirir.

Dövlət Gömrük Komitəsində sədrdən (kollegiyanın sədri) və sədrin müavinlərindən, habelə gömrük orqanlarının, gömrük laboratoriyalarının, tabeçilikdə olan digər idarə, müəssisə və təşkilatların rəhbər işçilərindən ibarət **kollegiya** təşkil olunur. Kollegiyanın tərkibi vəzifələr üzrə Dövlət Gömrük Komitəsi sədrinin təqdimatına əsasən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq edilir. Kollegiya öz iclaslarında Komitənin fəaliyyəti ilə bağlı mühüm məsələlərə baxır və onlar haqqında qərar çıxarır.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına və həmçinin qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər mənbələr hesabına maliyyələşdirilir. Dövlət Gömrük Komitəsi hüquqi şəxsdir; onun üzərində Azərbaycan

Respublikasının Dövlət gerbi təsvir olunmuş və öz adı yazılmış möhürü, müvafiq möhür və ştampları, banklarda və kredit təşkilatlarında hesabı (o cümlədən valyuta hesabı) vardır.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin **strukturu** aşağıdakı qaydada qurulur:

1. Sədr.
2. Sədrin birinci müavini.
3. Sədrin müavinləri.
4. Sədrin köməkçisi.
5. Gömrük nəzarətinin təşkili Baş idarəsi.
6. Qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması ilə mübarizə Baş idarəsi.
7. Maliyyə-tarif və valyuta nəzarəti Baş idarəsi.
8. Kadrlar idarəsi.
9. Statistika və təhlil idarəsi.
10. İşlər idarəsi
11. Əsaslı tikinti və maddi-texniki təchizat idarəsi.
12. İnspeksiya idarəsi.
13. Xarici əlaqələr şöbəsi.
14. Mühasibat və uçot şöbəsi.
15. Mətbuat xidməti şöbəsi.
16. Hüquq şöbəsi.
17. Məxfi şöbə.
18. Növbətçi hissə.
19. Təsərrüfat xidməti.
20. Analitik şöbə.
21. Mühafizə dəstəsi.

Dövlət Gömrük Komitəsinin sistemində daxil olan **gömrük orqanları və təşkilatları** aşağıdakılardır:

- Naxçıvan Gömrük Komitəsi;
- Bakı Baş Gömrük İdarəsi;

Hava nəqliyyatında Baş gömrük İdarəsi;
 Astara gömrükxanası;
 Balakən gömrükxanası;
 Biləsuvar gömrükxanası;
 Şirvan gömrükxanası;
 Yevlax gömrükxanası;
 Gəncə gömrükxanası;
 Sədərək gömrükxanası;
 Sumqayıt gömrükxanası;
 Tovuz gömrükxanası;
 Xaçmaz gömrükxanası;
 Xudafərin gömrükxanası;
 Culfa gömrükxanası;
 Mərkəzi laboratoriya;
 “Azərterminalkompleks” Xarici Əlaqələr Birliyi;
 Tədris mərkəzi.

Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarında və təşkilatlarında xidmətin qaydaları və gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hüquqi vəziyyətinin əsasları Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 7 dekabr tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş **“Gömrük orqanlarında xidmət haqqında” Əsasnamədə** müəyyən edilmişdir.

Gömrük orqanlarında xidmət – Azərbaycan Respublikasının hüquq mühafizə orqanları sistemində daxil olan gömrük orqanlarının vəzifə, funksiya və hüquqlarını öz peşəkar fəaliyyətləri ilə həyata keçirən Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dövlət xidmətinin xüsusi növüdür.

Gömrük orqanlarında xidmət qanunçuluq, humanizm, müvafiq dövlət orqanları qarşısında cavabdehlik, xidməti intizama və etikaya riayət, xidmət fəaliyyətinin nəticələrinə və ixtisasına görə xidməti irəliləyiş prinsipləri əsasında təşkil edilir.

Qanunvericilikdə müəyyən olunmuş hallar istisna olunmaqla heç bir dövlət orqanının Gömrük Məcəlləsinin və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarının müddəalarına uyğun fəaliyyət göstərən gömrük orqanlarının səlahiyyətinə toxunan

məsələlər üzrə qərar qəbul etmək, onların funksiyalarını icra etmək və ya dəyişmək, onlara başqa vəzifələr tapşırmaq və ya fəaliyyətinə digər formada müdaxilə etmək hüququ yoxdur.

Gömrük orqanları gömrük işi ilə əlaqədar vəzifələri yerinə yetirmək məqsədi ilə digər hüquq mühafizə orqanları və başqa dövlət orqanları ilə, idarə, müəssisə, təşkilat və vətəndaşlarla qarşılıqlı fəaliyyət göstərir.

Vətəndaşların gömrük orqanlarında xidmətə qəbulu könüllülük prinsipi əsasında həyata keçirilir. Təhsil səviyyəsinə, peşəkarlığına, səhhətinə, işgüzar və mənəvi keyfiyyətlərinə görə gömrük orqanlarına həvalə edilmiş vəzifələri yerinə yetirə bilən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri ola bilərlər. Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarında vəzifəyə ilk dəfə təyin edilən şəxslər üçün 6 aya qədər sınaq müddəti müəyyən edilə bilər. Bir qayda olaraq müvafiq ali təhsilə malik olmayan, habelə (ali rəis heyəti üçünnəzərdə tutulan vəzifələrə xidmətə qəbul olunanlar istisna edilməklə) yaşı 30-dan keçmiş vətəndaşlar gömrük orqanlarında xidmətə qəbul edilmirlər.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə xüsusi rütbələr verilir. Xüsusi rütbələrin müəyyən edilməsi və onların verilmə qaydasını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti təsdiq edir. Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə xüsusi rütbələr onların tutduqları vəzifəyə uyğun verilir.

Gömrük orqanlarında xidmətə qəbul edilmiş vətəndaşlar ilkin xüsusi rütbəni aldıqdan sonra iki aydan gec olmayaraq Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulan məzmununda **and içirlər**.

Gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin aşağıdakı **hüquqları** vardır:

Gömrük orqanında tutduğu vəzifəyə dair hüquq və vəzifələrini müəyyən edən sənədlərlə tanış olmağa;

Müəyyən edilmiş qaydada xidməti vəzifələrini yerinə yetirmək üçün zəruri olan məlumat və sənədlər almağa;

Xidməti vəzifələrini yerinə yetirmək üçün mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisələrə getməyə;

Xidməti vəzifələrinə uyğun olaraq qərarlar qəbul etməyə və ya onların hazırlanmasında iştirak etməyə;

Xidmət illərinə görə, xidmətin nəticələri və ixtisasının səviyyəsi nəzərə alınmaqla, əmək haqqının artırılmasına və gömrük orqanlarında xidmət üzrə irəliləməyə;

Şəxsi işində olan materiallarla tanış olmaq və zəruri hallarda öz izahatlarını şəxsi işə əlavə etməyə;

Dövlət Gömrük Komitəsinin saxlanması üçün nəzərdə tutulan vəsaitlər hesabına öz ixtisasını artırmağa və təkmilləşdirməyə;

Xidmət illəri nəzərə alınmaqla pensiya təminatına;

Şərəf və ləyaqətini alçaldan məlumatların təkzib edilməsi üçün xidməti araşdırmaların aparılmasını tələb etməyə;

Həmkarlar ittifaqlarında birləşməyə;

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin iclaslarında iştirak etməyə.

Gömrük orqanının vəzifəli şəxsi xidməti fəaliyyətini həyata keçirərkən aşağıdakıları etməyə **börlüdür**:

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına və digər normativ hüquqi aktlarına riayət edilməsini təmin etmək;

Fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının və qanuni maraqlarının müdafiəsini təmin etmək;

Gömrük orqanlarının rəislərinin səlahiyyətləri çərçivəsində verdikləri əmr və sərəncamlarını yerinə yetirmək;

Xidməti vəzifələri həddlərində fiziki və hüquqi şəxslərin müraciətlərinə vaxtında baxmaq;

Gömrük orqanlarında müəyyən edilən daxili intizam və xidməti informasiya ilə rəftar qaydalarını gözləmək, vəzifə təlimatlarını yerinə yetirmək;

Dövlət sirrini və qanunla qorunan digər sirləri qorumaq, xidməti vəzifələrini yerinə yetirərkən ona məlum olmuş məlumatları açıqlamamaq.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin **xidməti vəzifələrinin icrasına**, həmçinin aşağıdakılar daxildir:

gömrük orqanlarının rəhbərləri tərəfindən təsdiq olunmuş planlara uyğun olaraq keçirilən təlimlərdə, toplanışlarda, yarışlarda və digər tədbirlərdə iştirak etmək;

Xidmət yerinə getmək və qayıtmaq, xidməti ezamiyyətdə olmaq;

Müalicədə olmaq, müalicə yerinə getmək və qayıtmaq;

Xidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar vətəndaşların həyat, sağlamlıq, şərəf və ləyaqətinin qorunması, habelə öz şəxsi təhlükəsizliyinin təminatı üzrə hərəkətlər.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri xidməti vəzifələrini yerinə yetirərkən dövlət nümayəndəsi kimi təmsil olunur və dövlətin mühafizəsi altında olurlar.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri üzərilərinə düşən vəzifələri yerinə yetirərkən qanunvericiliyi və beynəlxalq müqavilələri rəhbər tutur və birbaşa rəislərinə tabedirlər. Gömrük orqanı və ya onun vəzifəli şəxsi tərəfindən qərar qəbul edilməsinə, yaxud həmin vəzifəli şəxsin fəaliyyət göstərməsinə qanunsuz təsir etməyə və ya hər hansı bir formada müdaxiləyə yol verilmir və bu cür hərəkətlər Gömrük Məcəlləsinə uyğun məsuliyyətə səbəb olur.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri müəyyən edilmiş hallarda və qaydada fiziki qüvvəni, xüsusi vasitələri və odlu silahı tətbiq etmək hüququna malikdirlər. Həmin orqanların vəzifəli şəxsləri fiziki qüvvənin, xüsusi vasitələrin və odlu silahın tətbiqi ilə əlaqədar hallarda fəaliyyət göstərmək üçün xüsusi hazırlıq keçməli, həmçinin bu sahədə yararlı olmaları barədə müntəzəm yoxlanılmalıdırlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı. 1995
2. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi. Bakı. 2013
3. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı. 2001
4. «Gömrük tarifi haqqında» AR Qanunu, Bakı. 2013
5. «Normativ hüquqi aktlar haqqında» AR Qanunu, Bakı. 2000
6. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Prosesual Məcəlləsi. Bakı. 1999
7. “Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi və bəzi qanunvericilik aktlarının qüvvədən düşmüş hesab edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 30 dekabr 2003-cü il (Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu, 2004-cü il, № 2, maddə 57)
8. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı. 2000
9. «Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin yaradılması haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1992-ci il 30 yanvar tarixli 561 sayılı Fərmanı.
10. «Azərbaycan Respublikası ərazisinə ixrac edilən malların müqabilində valyuta vasitələrinin ödənişlərinə nəzarət barədə təlimat», AR Gömrük Komitəsinin Sədrinin 1998-ci il 4 sentyabr tarixli 4ç sayılı əmri.
11. Məmmədov S. və başqaları, «Vergi və Gömrük işi» Bakı. 1996
12. Heydərov K. , «Gömrük işinin əsasları. Gömrük işinin təşkili texnologiyası», I cild. Bakı. 1998
13. Heydərov K. , «Gömrük işinin əsasları. Gömrük işinin idarə edilməsi və inkişafı», I-IV cildlər. Bakı. 2000
14. Heydərov K. , Həsənov C. , «Azərbaycan Gömrük xidməti yeni dünya təsərrüfatı münasibətləri şəraitində» Bakı. 1998
15. Nuriyev C. ,» Gömrük hüququ» Bakı. 2002
16. Şəkəraliyev A. , «Bazar iqtisadiyyatına keçid. Dövlətin iqtisadi siyasəti», 2002
17. Şəkəraliyev A. , «Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi», 2003
18. Драгонов В. Г. «Основы таможенного дела», М. 2005